



**ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ
ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ**

**Το Νομικό Καθεστώς των Ελληνικών Ενόπλων
Δυνάμεων Εκτός Επικράτειας**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΩΣΤΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΑΜ:1211ΜΟΟ7

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

**Στ. Περράκης, Καθηγητής (επιβλέπων)
Μ.-Ντ. Μαρούδα, Επίκουρη Καθηγήτρια
Γ. Κυριακόπουλος, Λέκτωρ**

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2013

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ελληνικές

ΑΔΣΠΥ: Αστυνομική και Δικαστική Συνεργασία σε Ποινικές Υποθέσεις

ΑΝΣΚ: Αντικειμενικός Σκοπός

ΓΕΕΘΑ: Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας

ΓΕΑ: Γενικό Επιτελείο Αεροπορίας

ΓΕΝ: Γενικό Επιτελείο Ναυτικού

ΓΕΣ: Γενικό Επιτελείο Στρατού

ΔΑΔ: Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο

ΔΑΣΕ: Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη

ΔΕΕ: Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση

ΔΕΕΣ: Διεθνής Επιτροπή Διεθνούς Σταυρού

ΔΕΔ: Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο

ΔΕΣ: Διεθνείς Ένοπλες Συρράξεις

ΔΠΔ: Διεθνές Ποινικό δικαστήριο

ΔΣΑΠΔ: Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

ΔΣΟΚΠΔ: Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικ/τα

ΕΔ: Ένοπλες Δυνάμεις

ΕΔΑΔ: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

ΕΕΝ: Εφημερίδα Ελλήνων Νομικών

ΕΘΣΣ: Εθνική Στρατιωτική Στρατηγική

ΕΛΑΔΜΑ: Ελληνική Αποστολή Διοικητικής Μέριμνας στην Αλβανία

ΕΛΑΣ: Ελληνική Αστυνομία

ΕΛΔΑΛ: Ελληνική Δύναμη Αλβανίας

ΕΛΔΑΦ: Ελληνικής Δύναμη Αφγανιστάν

ΕΛΔΥΚ: Ελληνική Δύναμη Κύπρου

ΕΛΔΥΚΟ: Ελληνική Δύναμη Κοσόβου

ΕΛΔΥΣ: Ελληνική Δύναμη Σκοπίων

ΕΥΕ: Επιχειρήσεις Υποστήριξης Ειρήνης

ΚατΧΗΕ: Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών

ΚΕΠΠΑ: Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας

ΚΠΑΑ: Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας

ΚΥΑ: Κοινή Υπουργική απόφαση

ΚΥ.Σ.Ε.Α.: Κυβερνητικό Συμβούλιο Εξωτερικών και Άμυνας

ΜΔΕΣ: Μη Διεθνείς Ένοπλες Συρράξεις

ΜΚΟ: Μη Κυβερνητική Οργάνωση

ΟΑΣΕ: Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη

Ο.Η.Ε.: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΠΑ: Πολεμική Αεροπορία

ΠΔ: Προεδρικό Διάταγμα

ΠΕΑ: Πολιτική Εθνικής Άμυνας

ΠΚ: Ποινικός Κώδικας

ΠΝ: Πολεμικό Ναυτικό

ΠΠ: Πρόσθετο Πρωτόκολλο

ΠτΔ: Πρόεδρος της Δημοκρατίας

ΠΥΣ: Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου

Σ.: Σύνταγμα

ΣΑΜ: Συμβούλιο Άμυνας

ΣΕΕ: Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση

ΣΛΕΕ: Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΣΠΚ: Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας

ΣΣΑΣ: Στρατιωτική Σχολή Αξιωματικών Σωμάτων

ΣΣΝΣ: (Σώμα) Στρατολογικό – Στρατιωτικών Νομικών Συμβούλων

ΣτΕ: Συμβούλιο της Ευρώπης

ΣΞ: Στρατός Ξηράς

Αλλοδαπές

AAP: Allied Administrative Publication

ACO: Allied Command Operations

ACT: Allied Command Transformation

AFOR :Albania Force

ASEAN: Association of South-East Asean Nations

AU:African Union

CIMIC: Civil – Military Cooperation/Coordination

DARIO: Draft Articles on the Responsibility of International Organisations

DARS: Draft Articles on the Responsibility of States

DPKO : Department of Peacekeeping Operations

DFS: Department of Field Support

ECOMOG: Economic Community of West African States Monitoring Group

ECOWAS: Economic Community of West African States

EUCM: European Community Monitoring Mission

EUFOR: European Union Force

EUMM: European Union Monitoring Mission

EUTM: European Union Training Mission

GIROA: Government of the Islamic Republic of Afghanistan

ICC: International Criminal Court

ICTY: International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia

IEMF: Interim Emergency Multinational Force

ISAF: International Security Assistance Force

IFOR: Implementation Force

INTERFET: International Force for East Timor

KFOR: Kosovo Force

MINURCAT: United Nations Mission in the Central Africa Republic and the Chad

MNF: Multinational Force

MOU: Memorandum of Understanding

MTA: Military Technical Agreement

NAC: North Atlantic Council

NATO: North Atlantic Treaty Organization

NGO: Non – Governmental Organization

NHQT: NATO Headquarters Tirana

OPCOM: Operational Command

OPCON: Operational Control

OPLAN: Operational Plan

ONUC: Opération des Nations Unies au Congo

ONUSAL: United Nations Observer Mission in El Salvador

PfP: Partnership for Peace

PKO: Peacekeeping Operation

PSO: Peace Support Operation

ROE: Rules of Engagement

RRF : Rapid Reaction Force

SACEUR: Supreme Allied Commander Europe

SFOR: Stabilization Force

SHAPE: Supreme Headquarters Allied Powers Europe

SOP: Standing Operating Procedure

TACON: Tactical Control

TACOM: Tactical Command

TCC/TCN: Troop Contributing Countries/Troop Contributing Nations

UNAMID: African Union - United Nations Mission in Darfur

UNCRO: United Nations Confidence Restoration Operation

UNEF: United Nations Emergency Force

UNFICYP: United Nations Peacekeeping Force in Cyprus

UNGCI: United Nations Guards Contingent In Iraq

UNIKOM: United Nations Iraq - Kuwait Observation Mission

UNIFIL: United Nations Interim Force in Lebanon

UNITAF: Unified Task Force

UNMIK: United Nations Interim Administration Mission in Kosovo

UNMOGIP: United Nations Military Observer Group in India and Pakistan

UNOMIG: United Nations Observer Mission in Georgia (UNOMIG)

UNOSOM: United Nations Operation in Somalia

UNPF: United Nations Peace Forces

UNPREDEP: United Nations Preventive Deployment Force

UNPROFOR: United Nations Protection Force

UNTAC: United Nations Transitional Authority in Cambodia

UNTAET: United Nations Transitional Administration in East Timor

UNTAG: United Nations Transition Assistance Group

UNTSO: United Nations Truce Supervision Organization

Πίνακας περιεχομένων

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
Πρώτο Μέρος: Το νομικό καθεστώς των Ενόπλων Δυνάμεων κρατών που αναπτύσσονται σε ξένα εδάφη.....	15
Εισαγωγικό Κεφάλαιο	15
Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο.....	15
Ο ρόλος του Στρατιωτικού Νομικού Συμβούλου.....	17
Κεφάλαιο Α: Η νομική βάση των στρατιωτικών επιχειρήσεων και το εφαρμοζόμενο σε αυτές δίκαιο	24
Α1: Διεθνές Δίκαιο.....	24
Α1.1: Jus ad bellum.....	25
Α1.2: Η νομική βάση των επιχειρήσεων – Είδη επιχειρήσεων και κατηγοριοποίηση με βάση την εντολή του Συμβουλίου Ασφαλείας των Η.Ε.	30
Στρατιωτικές επιχειρήσεις υπό τη διοίκηση και τον έλεγχο των Η.Ε.	30
Επιχειρήσεις εξαναγκαστικής δράσης/κατ’ εξουσιοδότηση επιχειρήσεις.....	32
Ειρηνευτικές επιχειρήσεις.....	37
Επιχειρήσεις υπό το κεφάλαιο VIII	44
Επιχειρήσεις επιβολής μη στρατιωτικών κυρώσεων.....	46
Α1.3:Jus in bello.....	47
Α1.4: Η εφαρμογή του Διεθνούς Δικαίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.....	65
Α1.5: Jus Post bellum.....	71
Α1.6: Διεθνές Ποινικό Δίκαιο	74
Α1.7: Δίκαιο Διεθνούς Ευθύνης	78
Α1.8: Λοιποί κλάδοι του Διεθνούς Δικαίου	86
Α 2: Εθνικά Δίκαια	88
Α3: Ειδικοί κανόνες αφορώντες ad hoc την αποστολή.....	89
Κανόνες Εμπλοκής και Εθνικές Επιφυλάξεις (National Caveats).....	90
Α4: Υβριδικά και εξωδικαιικά στοιχεία	94
Κεφάλαιο Β: Το νομικό καθεστώς των δυνάμεων και των μελών των στρατιωτικών επιχειρήσεων.....	96
Β1: Το Καθεστώς των Δυνάμεων- SOFAs/SOMAs –Προνόμια και Ασυλίες	96
Β2: Η Ατομική Ποινική Ευθύνη των μελών Ενόπλων Δυνάμεων – Ειδικές μορφές συμμετοχής - Ευθύνη Διοικητή	102
Δεύτερο Μέρος: Το νομικό καθεστώς των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, όταν αναπτύσσονται στο εξωτερικό.....	108

Κεφάλαιο Α: Το νομικό πλαίσιο της ελληνικής στρατιωτικής παρουσίας εκτός συνόρων	108
Α1: Το Διεθνές και Ευρωπαϊκό Πλαίσιο	108
ΟΗΕ.....	109
ΔΑΣΕ/ΟΑΣΕ	111
ΕΕ	112
ΝΑΤΟ	117
Πράξεις των Διεθνών Οργανισμών	118
Διεθνείς συμβατικές και εθνικές ρυθμίσεις	119
Α2: Το Εθνικό πλαίσιο	124
Νομικό Πλαίσιο	124
Θεσμικό πλαίσιο.....	130
Επιχειρησιακό πλαίσιο	131
Κεφάλαιο Β: Παρουσίαση επιμέρους ελληνικών στρατιωτικών αποστολών εκτός επικράτειας	136
Β1:Σύντομη παρουσίαση των ελληνικών στρατιωτικών αποστολών που συμμετείχαν/συμμετέχουν σε επιχειρήσεις εκτός συνόρων	136
Β1.1: Ανενεργές ελληνικές στρατιωτικές αποστολές.....	137
Β2.2: Ενεργές ελληνικές στρατιωτικές αποστολές.....	141
Β2: Ανάλυση επιλεγμένων ελληνικών στρατιωτικών αποστολών.....	142
Β2.1: Εκστρατευτικό Σώμα Ελλάδος στην Κορέα.....	142
Β2.2: Ελληνική Δύναμη Αφγανιστάν –ΕΛΔΑΦ/ΤΕΣΑΦ.....	144
Β2.3:Ελληνική Δύναμη Κύπρου –ΕΛΔΥΚ	147
Κεφάλαιο Γ: Ορισμένες καταληκτικές παρατηρήσεις.....	149
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	154
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	157

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Inter arma enim silent leges» (Cicero)

Ας ξεκινήσουμε με το γνωστό αφορισμό του επιφανούς Ρωμαίου Ρήτορα και Πολιτικού Κικέρωνα, που μεταφράζεται ως εξής: Ανάμεσα στα όπλα (δηλαδή στον πόλεμο σε ελεύθερη μετάφραση) οι νόμοι σιγούν. Μέσα από το πόνημα αυτό θα προσπαθήσουμε να καταδείξουμε ότι στη σύγχρονη εποχή, οι νόμοι που εφαρμόζονται «ανάμεσα στα όπλα» όχι μόνο δε σιωπούν, αλλά φλυαρούν. Πρόκειται για ένα πλουραλισμό που από τη μία αποτελεί κατάκτηση του διεθνούς δικαίου, αλλά από την άλλη συχνά δημιουργεί αμηχανία στο σύγχρονο μελετητή και εφαρμοστή του. Η γνωστή αυτή ρήση επιλέχθηκε και για ένα λόγο ακόμη: η φράση «ανάμεσα στα όπλα» παρότι την εποχή που διατυπώθηκε σήμαινε τον πόλεμο, σήμερα θα κάλυπτε και περιπτώσεις που ακροβατούν μεταξύ ειρήνης και πολέμου και οι οποίες αποτελούν σημαντικό κομμάτι της παρούσας.

Η υπόθεση εργασίας του ερευνητικού έργου μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: το νομικό καθεστώς των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων που αναπτύσσονται στην αλλοδαπή, εν πολλοίς ακολουθεί το νομικό καθεστώς που διέπει την δράση των Ενόπλων Δυνάμεων ενός κράτους που συμμετέχει σε πολυεθνικές στρατιωτικές επιχειρήσεις¹, με ορισμένες διαφοροποιήσεις που εκπορεύονται από την διαφορετική εσωτερική νομοθεσία εκάστου κράτους στο βαθμό που αυτή επηρεάζει τις διεθνείς υποχρεώσεις του τελευταίου και αποτυπώνονται π.χ στους κανόνες εμπλοκής. Το νομικό πλαίσιο που διέπει αυτή την επιχειρησιακή δράση είναι πολύπλοκο και όχι πάντοτε σαφές γεγονός που καθιστά απαραίτητη σε τέτοιου είδους επιχειρήσεις την ύπαρξη Στρατιωτικών Νομικών Συμβούλων, οι οποίοι καλούνται να εφαρμόσουν τον αναδυόμενο τα τελευταία χρόνια κλάδο του «Διεθνούς Επιχειρησιακού Δικαίου», που στην Ελλάδα βρίσκεται ακόμη σε εμβρυακή μορφή. Για να είμαστε περισσότερο ακριβείς, πρόκειται για τη μεθοδολογία εφαρμογής περισσότερων κλάδων δικαίου κατά το σχεδιασμό και τη διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων εκτός συνόρων. Ως εκ τούτου, το νομικό πλαίσιο που διαμορφώνεται είναι δαιδαλώδες αλλά και ιδιαίτερα δυναμικό, ενώ εμφανίζει την ιδιαιτερότητα ότι τα περιβάλλοντα στα οποία εξετάζεται η εφαρμογή του είναι πολύμορφα, ασαφή, συχνά δε επαμφοτερίζουν

¹ Οφείλουμε να σημειώσουμε το γεγονός ότι η δράση ενός κράτους εκτός των συνόρων του μπορεί να συνίσταται και σε μονομερείς ενέργειες οι οποίες στο βαθμό που επιτρέπονται από τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών (νόμιμη άμυνα) θα αποτελέσουν αντικείμενο –περιορισμένης- εξέτασης, ακόμη και αν η Ελλάδα δεν έχει εμπλακεί σε τέτοιες, συγκαθορίζουν όμως το νομικό πλαίσιο (δυναμικής) δράσης της.

μεταξύ ειρήνης και πολέμου² και απαιτούν –λόγω της φύσης τους- συνθετική προσπέλαση πολλών πηγών σε περιορισμένο πραγματικό χρόνο. Ακόμη παρατηρούμε την πρόκληση ότι, παρότι καμία επιχείρηση δεν είναι όμοια με την προηγούμενη³, ο Στρατιωτικός Νομικός Σύμβουλος καλείται να αντιδράσει σε νέα δεδομένα έχοντας ένα νομικό οπλοστάσιο σφυρηλατημένο στις εμπειρίες του παρελθόντος⁴ γι αυτό και σε πολλά ζητήματα δεν υπάρχουν αποκρυσταλλωμένες λύσεις. Σε αυτό συμβάλλει και ο περιορισμένος –αν και ολόένα αυξανόμενος- διάλογος μεταξύ της ακαδημαϊκής και της στρατιωτικής κοινότητας που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι πολλά επιχειρησιακά έγγραφα είναι διαβαθμισμένα. Παρόλα αυτά, η ανάπτυξη του καινοφανούς κλάδου του Διεθνούς Επιχειρησιακού Δικαίου, θα δώσει τη δυνατότητα για απαντήσεις με μεγαλύτερη συνοχή και πιο σφαιρικές, αφ’ ης στιγμής θα εξετάζεται η εφαρμογή όλων των κλάδων (διεθνούς κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά) δικαίου που θα διεκδικούν εφαρμογής στα ιδιαίτερα περιβάλλοντα των στρατιωτικών επιχειρήσεων.

Όσον αφορά τη μεθοδολογία, θα χρησιμοποιηθεί η συνθετική μεθοδολογική προσέγγιση που υπαγορεύεται από το δόγμα του διεθνούς επιχειρησιακού δικαίου, όπως παρουσιάστηκε ανωτέρω⁵. Περαιτέρω, θα γίνει εξέταση πρωτογενών πηγών (διεθνών συμβάσεων, αποφάσεων και λοιπών πράξεων διεθνών οργανισμών, στρατιωτικών εγχειριδίων), βιβλιογραφική έρευνα (κυρίως σε ξενόγλωσση βιβλιογραφία γιατί η ελληνική είναι περιορισμένη), ενώ σημαντική υπήρξε η προσωπική επικοινωνία που είχα με συναδέλφους στρατιωτικούς νομικούς

² Βλ. Gill D.T.& Fleck D. (eds.), *The Handbook of the International Law of Military Operations*, Oxford University Press, 2011 “[...]this relevance and applicability of various areas of international law usually takes place in a complex and dynamic environment in which at one moment traditional war fighting can occur, while simultaneously or immediately afterwards, the same troops can be involved in maintaining public order, in law enforcement, or in providing humanitarian assistance. This complexity, in both the nature of contemporary operations and in the branches and subdivisions of international law relevant and applicable to military operations, has led to the gradual development of a new sub-discipline of international law, which may be referred to as ‘International Law of Military Operations’.”

³ Βλ. σχετικά τον αδιαβάθμητο Στρατιωτικό Κανονισμό των ΗΠΑ: FM 1-04, *Legal Support to the Operational Army*, Washington DC, 18 March 2013, p. V: “Operational adaptability requires judge advocates, legal administrators and paralegal specialists to understand the situation in width, depth, and context, and then to assist the command by providing sound legal advice and support across the core legal disciplines. Every operation is different, and each one requires its own unique legal support. [...]”

⁴ Βλ. Lietzau W.K.& Rutigliano JR., *History and development of the international Law of Military Operations*, p.14 in Gill D.T.& Fleck D. (eds.), op.cit., pp. 11-31: “[...]history highlights that challenges legal advisors have faced overtime, in providing legal advice for present and future operations based on rules formulated for a past conflict.” and ibid. p.12: “That current norms ill fit current circumstances should not surprise. Rarely has mankind accurately predicted tomorrow’s challenge with yesterday’s law. As Oliver Wendel Holmes so aptly noted ‘[t]he life of the law has not been logic but experience’.”

⁵ Βλ. και infra υποσημ.15

συμβούλους⁶ ορισμένοι από τους οποίους έχουν συμμετάσχει σε ελληνικές στρατιωτικές αποστολές στο εξωτερικό.

Από την αρκετά εκτενή, κυρίως ξενόγλωσση βιβλιογραφία άξια μνείας είναι τα γενικά έργα διεθνούς επιχειρησιακού δικαίου των Gill Terry and Dieter Fleck (eds.) *The handbook of the International Law of Military Operations*, Oxford 2011 και Odello M. and Piotrowicz R. (eds.), *International Military Missions and International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston 2011, ενώ από την ελληνική το μόνο γενικό έργο μέχρι στιγμής πάνω στο Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο είναι αυτό του Μορτόπουλου Κ., *Εισαγωγή στο Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο, Μαθήματα Νομικής Ανάλυσης των Στρατιωτικών Επιχειρήσεων στο NATO και άλλους Διεθνείς Οργανισμούς*, εκδ.Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2009. Φυσικά, πληθώρα ειδικότερων έργων είναι ιδιαίτερος χρήσιμη για τις επιμέρους εξεταζόμενες θεματικές και παρατίθενται στο πλήρη κατάλογο βιβλιογραφίας στο τέλος.

Αναφορικά με τις δυσχέρειες που συνάντησα, αυτές είναι εγγενείς στην έννοια και λειτουργία του αναδυόμενου Διεθνούς Επιχειρησιακού Δικαίου. Απαιτείται ο αρμονικός συγκερασμός πολλών κλάδων δικαίου και η ταυτόχρονη προσπέλαση πολλών πηγών για την σφαιρική αντιμετώπιση του θέματος. Είναι ενδεικτικό ότι η ξενόγλωσση βιβλιογραφία που πραγματεύεται θέματα Διεθνούς Επιχειρησιακού Δικαίου συνίσταται κατά κύριο λόγο σε συλλογικά έργα, όπου κάθε συγγραφέας αναλαμβάνει μία ή περισσότερες θεματικές, ενώ πάντα τονίζεται η αποσπασματικότητα του εγχειρήματος. Επίσης, η βιβλιογραφία ιδιαίτερα πάνω στο δεύτερο μέρος της εργασίας (δηλ. για το νομικό καθεστώς των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων όταν επιχειρούν στο εξωτερικό) είναι αρκετά περιορισμένη, αλλά και πολλά πρωτογενή κείμενα είναι διαβαθμισμένα⁷, γεγονός που εξηγεί και την παραμέληση της θεματικής αυτής από τη βιβλιογραφία. Οι προαναφερθείσες δυσχέρειες όμως είναι που αναδεικνύουν και την ενδεχόμενη συμβολή της παρούσας εργασίας και την πρωτοτυπία της.

⁶ Στο πλαίσιο αυτό να ευχαριστήσω τον Τ/χη (ΣΣΝΣ) κ. Καρατζιά Β., τον Τ/χη (ΣΣΝΣ) κ. Μορτόπουλο Κ. και τον Ανθλόγ (ΣΣΝΣ) κ. Βασιλειάδη Π. για σχετικές συζητήσεις που κατά καιρούς είχαμε.

⁷ Συχνά για να υπερβούμε τον σκόπελο του απορρήτου, θα γίνεται αναφορά σε αντίστοιχους αδιαβάθητους κανονισμούς/εγχειρίδια άλλων κρατών, κυρίως (αλλά όχι αποκλειστικά) των ΗΠΑ που αποτελούν την σημαντικότερη ίσως στρατιωτική δύναμη και ως εκ τούτου έχουν ειδικό βάρος στο σχηματισμό εθίμων μέσω της πρακτικής τους, αλλά και Διεθνών Οργανισμών (e.g. Η.Ε., NATO) στους οποίους συμμετέχει η χώρας μας και οι (ως επί το πλείστον αδιαβάθητοι) γενικοί κανονισμοί/εγχειρίδια των οποίων αποτελούν τη βάση των ελληνικών, στις περιπτώσεις συμμετοχής σε πολυεθνικές επιχειρήσεις. Τα παραπάνω κείμενα στις περισσότερες περιπτώσεις μπορούν να εξευρεθούν και στο διαδίκτυο.

Παρουσιάζοντας συνοπτικά το πλάνο της εργασίας, να διευκρινίσουμε ότι δομείται σε δύο κύρια μέρη: Στο πρώτο εξετάζεται εν γένει το νομικό καθεστώς των Ενόπλων Δυνάμεων κρατών που αναπτύσσονται σε ξένα εδάφη και σε ένα δεύτερο το νομικό καθεστώς των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, όταν επιχειρούν στο εξωτερικό, το οποίο, όπως προείπαμε εν πολλοίς ακολουθεί το γενικό πλαίσιο με διαφοροποιήσεις που θα επισημανθούν κατά τόπους. Μετά από ένα εισαγωγικό κεφάλαιο, στο πρώτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους θα αναζητηθεί η νομική βάση των στρατιωτικών επιχειρήσεων και το εφαρμοζόμενο σε αυτές δίκαιο (ειδικότερα θα εξετασθούν σε υποκεφάλαια η εφαρμογή του *jus ad bellum*, η εντολή του Συμβουλίου Ασφαλείας και η κατηγοριοποίηση των επιχειρήσεων με βάση αυτή, η εφαρμογή του *jus in bello*, του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, του *Jus Post Bellum*, του διεθνούς ποινικού δικαίου, της διεθνούς ευθύνης αλλά και λοιπών κλάδων του Δικαίου (Περιβαλλοντικό Δίκαιο, Δίκαιο Διεθνών Οργανισμών κτλ.), των εθνικών δικαίων (του κράτους αποστολής/υποδοχής/διέλευσης), των *ad hoc* κανόνων της αποστολής (e.g. Κανόνων Εμπλοκής) και τυχόν υβριδικών και εξωδικαιικών στοιχείων (π.χ «Βέλτιστες Πρακτικές»).

Στο δεύτερο Κεφάλαιο του πρώτου μέρους, αφού γίνει παρουσίαση του νομικού καθεστώτος των δυνάμεων και των μελών των πολυεθνικών επιχειρήσεων θα αναλυθούν τα προνόμια και οι ασυλίες τους (υποκεφάλαιο B1) και σε ένα δεύτερο υποκεφάλαιο (B2) η ατομική ποινική ευθύνη και οι ιδιαίτερες μορφές συμμετοχής του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου, ήτοι το κοινό εγκληματικό σχέδιο και η ευθύνη Διοικητή.

Στο Πρώτο Κεφάλαιο του δεύτερου μέρους θα διερευνηθεί ειδικότερα το νομικό πλαίσιο της ελληνικής στρατιωτικής παρουσίας εκτός συνόρων και συγκεκριμένα το Διεθνές Πλαίσιο (A1) με βάση της συμμετοχή της Ελλάδος σε ΔΟ, τις Διεθνείς Συμβάσεις κτλ και το Εθνικό Πλαίσιο (A2) δηλ. το Σύνταγμα, τους νόμους, τα Δόγματα (θεσμικό πλαίσιο) και τους Κανόνες Εμπλοκής (επιχειρησιακό πλαίσιο).

Στο δεύτερο Κεφάλαιο του δεύτερου μέρους θα γίνει σε ένα υποκεφάλαιο συνοπτική παρουσίαση των ελληνικών αποστολών που συμμετείχαν ή και συμμετέχουν σε πολυεθνικές επιχειρήσεις και σε ένα δεύτερο υποκεφάλαιο ανάλυση ορισμένων από αυτές: Εκστρατευτικό Σώμα Ελλάδος στην Κορέα (ΕΚΣΕ), Ελληνική Δύναμη Κύπρου (ΕΛΔΥΚ), Ελληνική Δύναμη Αφγανιστάν/ Τάγμα Ειδικής Συνθέσεως Αφγανιστάν (ΕΛΔΑΦ/ΤΕΣΑΦ).

Στο τελευταίο κεφάλαιο του Τρίτους Μέρους θα γίνουν κάποιες καταληκτικές παρατηρήσεις και θα ακολουθήσει ο Επίλογος. Είναι δε προφανές, ότι στόχος της παρούσας δεν είναι να εξαντλήσει το θέμα και να παρέξει εμβριθείς αναλύσεις σε όλα τα θέματα που απορρέουν από ένα τεράστιο φάσμα του διεθνούς δικαίου που διεκδικεί εφαρμογή (άλλωστε κάτι τέτοιο δε θα ήταν εφικτό), αλλά περισσότερο να δώσει μία σφαιρική ιδέα περί του νομικού καθεστώτος των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, όταν αυτές δρουν εκτός επικράτειας και να επικεντρωθεί σε ορισμένα νομικά ζητήματα που έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον κατά τη γνώμη του γράφοντος. Για λόγους πληρότητας, αυτή η εξωεδαφική δράση καλύπτει ολόκληρο το φάσμα των επιχειρήσεων, από τις ειρηνευτικές επιχειρήσεις (στις οποίες η ελληνική συμμετοχή είναι σημαντική, καίτοι λόγω οικονομικής κρίσεως βαίνει μειούμενη) έως τις παραδοσιακές πολεμικές, ανεξάρτητα από το αν η πρακτική της χώρας μας έχει να παρουσιάσει πρόσφατα τέτοια παραδείγματα ή όχι. Επίσης, να σημειωθεί ότι η παρούσα θέτει στο επίκεντρο νόμιμες στρατιωτικές επιχειρήσεις και όχι επιχειρήσεις που κείνται εκτός του πλαισίου της διεθνούς νομιμότητας και αναπτύσσονται χωρίς τη συναίνεση του κράτους υποδοχής, χωρίς εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας του Ο.Η.Ε. και χωρίς να έχουν δεχθεί προηγουμένως «ένοπλη επίθεση», στις οποίες μόνο παρεμπιπτόντως θα αναφερθούμε. Τέλος, για λόγους ευκολίας και απλοποίησης στην προσέγγιση των σχετικών θεμάτων (και δεδομένου ότι τα σχετικά εγχειρίδια του ΣΞ ήταν ευκολότερα προσβάσιμα⁸) να υπογραμμίσουμε ότι κατά βάση η ανάπτυξη που ακολουθεί (κυρίως στο Δεύτερο Μέρος) γίνεται έχοντας κατά νου τις δυνάμεις του Στρατού Ξηράς, εκτός αν αναφέρεται διαφορετικά. Σε γενικές γραμμές (αν και αυτό δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο εμβριθούς διερεύνησης) θα ισχύουν τα ίδια προκειμένου για ΠΝ και ΠΑ, άλλωστε να προσθέσουμε πως είναι κοινός τόπος⁹ το ότι οι εκσυγχρονισμένες στρατιωτικές δυνάμεις επιχειρούν διακλαδικά με άριστο συντονισμό μεταξύ των δυνάμεων των διαφόρων κλάδων τους (ΣΞ, ΠΝ και ΠΑ).

⁸ Τα περισσότερα από όσα εξετάζονται (κυρίως κατά την ανάπτυξη του Δευτέρου Μέρους) μπορούν να εξευρεθούν και στο Διαδίκτυο e.g. στην επίσημη ιστοσελίδα του ΓΕΣ: www.army.gr

⁹ Βλ. Cathcart B., *Command and Control in Military Operations*, p. 235 in: Fleck D. & Gill T. (eds. 2011), op. cit., p. 235 -244

Πρώτο Μέρος: Το νομικό καθεστώς των Ενόπλων Δυνάμεων κρατών που αναπτύσσονται σε ξένα εδάφη

Εισαγωγικό Κεφάλαιο

Κρίνεται σκόπιμο, πριν την εξέταση του θέματος, να αποσαφηνιστούν ορισμένοι όροι και έννοιες που διατρέχουν την παρούσα έρευνα, καθώς και να σκιαγραφηθεί ο ρόλος του Στρατιωτικού Νομικού Συμβούλου στον καθορισμό του νομικού πλαισίου που διέπει τη δράση των ενόπλων δυνάμεων.

Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο

Ήδη πρωτότερα έγινε χρήση του όρου *Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο*. Πρόκειται για ένα νέο γνωστικό αντικείμενο που εναγκαλίζει πλείονες κλάδους δικαίου και κυρίως –αλλά όχι αποκλειστικά– υποκλάδους του διεθνούς δικαίου, οι οποίοι τυγχάνουν εφαρμογής κατά το σχεδιασμό και τη διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων. Ο καινοφανής αυτός όρος χρησιμοποιήθηκε το πρώτον στις ΗΠΑ ήδη από τη δεκαετία του 1980¹⁰ και εννοιολογήθηκε από το Judge Advocate General's Legal Center and School, όπου και διδάσκεται, ως εξής: « Επιχειρησιακό Δίκαιο: Εσωτερικό και Διεθνές Δίκαιο σχετιζόμενο με το σχεδιασμό και την εκτέλεση στρατιωτικών επιχειρήσεων σε καιρό ειρήνης και πολέμου. Ενδεικτικά περιλαμβάνει το Δίκαιο του Πολέμου, το δίκαιο που αφορά [...] την εκπαίδευση, την κινητοποίηση, το στάδιο πριν από την ανάπτυξη, την προετοιμασία και την κυρίως ανάπτυξη των στρατιωτικών δυνάμεων, τη σύναψη διεθνών συμβάσεων, τη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων, την αντιμετώπιση αντιτρομοκρατικών ενεργειών, το καθεστώς των (Ενόπλων) Δυνάμεων, τις επιχειρήσεις κατά των Δυνάμεων του εχθρού [...].» Στο έργο αυτό, θα περιοριστούμε στη διεθνή δράση των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων και ως εκ τούτου στο Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο¹¹, που όμως

¹⁰ Graham E.D., *Operational Law – A concept comes of age*, The Army Lawyer, July 1987, pp. 9-12

¹¹ Για την αμφισβήτηση της αναγκαιότητας ύπαρξης του εσωτερικού επιχειρησιακού δικαίου, ιδίως στα ευρωπαϊκά κράτη βλ. Μορτόπουλο Κ., *Εισαγωγή στο Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο, Μαθήματα Νομικής Ανάλυσης των Στρατιωτικών Επιχειρήσεων στο ΝΑΤΟ και άλλους Διεθνείς Οργανισμούς*, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2009, σελ. 138 και αντίθετη γνώμη στον Κωστόγιαννη Στ., Ζητήματα Αστικής Ευθύνης για Στρατιωτικές Ενέργειες, Ακροβατώντας μεταξύ εσωτερικού και διεθνούς δικαίου, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, 2013, σελ. 26. Άλλωστε αξίζει να επισημανθεί ότι αφής στιγμής η ελληνική θεωρία περί επιχειρησιακού δικαίου είναι σε εμβρυακό στάδιο, βρίσκεται εν πολλοίς σε μεταβατικό στάδιο διαμόρφωσης. Παρόλα αυτά, αξίζει να σημειώσουμε ότι η όντως η δράση των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων στο εσωτερικό σε θέματα αντιμετώπισης αντιτρομοκρατικών επιχειρήσεων και εν γένει σε θέματα ασφάλειας είναι περιορισμένη και

σε ένα βαθμό επηρεάζεται και από τα εθνικά δίκαια επιμέρους κρατών, όπως θα διαφανεί και στη συνέχεια.

Σε έναν πιο πρόσφατο (αλλά παρόμοιο) ορισμό που δίνεται στον Στρατιωτικό Κανονισμό των ΗΠΑ FM 1-04 (2013), το «Επιχειρησιακό Δίκαιο περικλείει το δίκαιο το πολέμου, αλλά κινείται επέκεινα του παραδοσιακού διεθνούς δικαίου για να περιλάβει όλα τα γνωστικά αντικείμενα του στρατιωτικού δικαίου που επηρεάζουν τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων.[...]¹²»

Άλλοι όροι που έχουν χρησιμοποιηθεί πρόσφατα στη διεθνή βιβλιογραφία για να υποδηλώσουν το σύνολο των κανόνων του Διεθνούς Επιχειρησιακού Δικαίου είναι: «Το Διεθνές Δίκαιο των Στρατιωτικών Επιχειρήσεων¹³» ή «Το εφαρμοζόμενο σε Διεθνείς Στρατιωτικές Αποστολές Διεθνές Δίκαιο¹⁴».

Να σημειωθεί δε ότι ο όρος «επιχείρηση» (εναλλασσόμενος ενίοτε με τον όρο «αποστολή») που χρησιμοποιούμε στο παρόν καλύπτει ένα μεγάλο εύρος δραστηριοτήτων από την πρόληψη συγκρούσεων και τη διατήρηση της ειρήνης έως την επιβολή και την οικοδόμηση της ειρήνης. Αυτή η προσέγγιση, όπως θα διαφανεί

εντοπίζεται στην παροχή πληροφοριών περισσότερο. Οι αρμοδιότητες αυτές ανήκουν στην ΕΛ.ΑΣ. βλ. και *Information Exchange on the Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security*, Greece, FSC.EMI/47/13, 10 April 2013, παρ. 1.3

¹² Οι μεταφράσεις είναι του γράφοντος.

¹³ Βλ. Gill D.T. & Fleck D. (eds.), *The Handbook of the International Law of Military Operations*, Oxford University Press, 2011 (title). Κατά τους ανωτέρω (σ.3), ο όρος χρησιμοποιείται σε ένα ολόένα αυξανόμενο αριθμό Ενόπλων Δυνάμεων, καίτοι καινοφανής, προκειμένου να περιγράψει τα διάφορα γνωστικά αντικείμενα του διεθνούς και εσωτερικού δικαίου που εφαρμόζονται και ρυθμίζουν το σχεδιασμό και τη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Αυτά περιλαμβάνουν παραδοσιακούς κλάδους του διεθνούς δικαίου, όπως το δίκαιο που ρυθμίζει τη χρήση βίας (jus ad bellum), το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, το δίκαιο θαλάσσης και τη στρατιωτική χρήση του εναέριου χώρου, καθώς και διάφορους τύπους ή κλάδους εσωτερικών δικαίων χωρών που εμπλέκονται σε στρατιωτικές επιχειρήσεις, όπως η στρατιωτική ποινική δικαιοσύνη και το πειθαρχικό δίκαιο. Ακόμη, περιλαμβάνει υβριδικές περιοχές του δικαίου όπως οι Κανόνες Εμπλοκής και οι συμφωνίες περί του Καθεστώτος των Δυνάμεων. Επίσης πρβλ. ibid. p.3 “The International Law of Military Operations comprises all areas of public international law which relate to: -the provision of a legal basis for any type of military operation in an international context; -the command and control of such operations; - the deployment of forces from the State(s) participating in the operation to and within the mission area (and vice versa) through the transit of international sea and airspace, and through the territory of third States; - the use and regulation of force for the conduct of hostilities and law enforcement operations, the maintenance of public order, and the treatment of persons captured or detained within the context of the conduct of the operation; - the status of the forces throughout the duration of the operation; and – the legal responsibility of States, of international organizations, and of individual members of the forces and all other entities participating in the operation for any violations of international law and contravention of relevant international regulations in force for the operation”

¹⁴ Odello M. and Piotrowicz R.(eds.), *International Military Missions and International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston 2011, (title and Foreword) “The definition and clarification of international legal rules that should apply to international military operations is a major challenge today. [...]Still, the rules which regulate those missions, which often imply the use of force to protect the local population and to restore a secure and peaceful environment, need further clarification. International Humanitarian Law, Human Rights Law, specific United Nations mandates, Memorandums (sic) of Understanding, Status of Forces Agreements, Rules of Engagement and States’ national law have been taken into consideration [...]”

στη συνέχεια είναι πιο κοντά στο πλαίσιο των ΗΕ, ενώ άλλοι Διεθνείς Οργανισμοί χρησιμοποιούν (και) άλλους όρους e.g. στο NATO και την ΕΕ συναντούμε τον όρο «διαχείριση κρίσεων» (crisis management).

Παρότι η εφαρμογή κανόνων Διεθνούς Δικαίου κατέχει σημαντική θέση στο οικοδόμημα του διεθνούς επιχειρησιακού δικαίου, ωστόσο δεν πρόκειται απλώς για ένα νέο «ένδυμα» του Διεθνούς Δικαίου, αλλά για μία ολιστική προσέγγιση, κατά την οποία ερευνώνται όλοι εκείνοι οι κλάδοι που αλληλεπιδρούν και τυγχάνουν εφαρμογής κατά τη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων¹⁵ (βλ. κεφάλαιο πρώτο του πρώτου μέρους) και αναζητείται η βέλτιστη λύση, σύμφωνα και με την αρχή του Κράτους Δικαίου. Το ευρύ πρίσμα με το οποίο θα αντιλαμβάνεται ο Στρατιωτικός Νομικός Σύμβουλος τα όσα διαδραματίζονται θα του επιτρέψει την παροχή τεκμηριωμένων νομικών συμβουλών (informed legal advice) στον επιχειρησιακό διοικητή, λαμβάνοντας σε κάθε περίπτωση υπόψη τις ιδιαιτερότητες (από άποψη φύσεως και χρόνου αντίδρασης κυρίως) των καταστάσεων σε στρατιωτικά περιβάλλοντα.

Ο ρόλος του Στρατιωτικού Νομικού Συμβούλου

Ως εκ τούτου, αναδεικνύεται και ο ρόλος του Στρατιωτικού Νομικού Συμβούλου, η παρουσία του οποίου εξασφαλίζει την συμφωνία των δράσεων των Ενόπλων Δυνάμεων (τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό) με την Αρχή του Κράτους Δικαίου. Άλλωστε αποτελεί υποχρέωση απορρέουσα για τα συμβαλλόμενα μέρη από το άρθρο 82 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης (1977)¹⁶ η ύπαρξη Στρατιωτικού Νομικού Συμβούλου στις Ένοπλες Δυνάμεις. Ειδικότερα, το άρθρο αυτό που επιγράφεται «Νομικοί Σύμβουλοι στις ένοπλες δυνάμεις» ορίζει τα εξής:

¹⁵Gill D.T. & Fleck D. (eds.), op.cit., p.5 “While the International Law of Military Operations comprises of various existing branches of international law; **what is new** is the way and extent to which these various areas of the law interact with each other and influence and regulate and shape the way in which each other and influence and regulate and shape the way in which contemporary military operations are planned and conducted. There are of course numerous sources in which the relevant international legal rules can be found but these are scattered across a huge array of documents, treaties, and academic references, which makes it an extremely challenging, if not almost impossible, undertaking to locate, identify and apply the many rules which are relevant to contemporary military operations.”

¹⁶Όσον αφορά στην Ελλάδα, κυρώθηκε με το Ν. 1786/1988 (ΦΕΚ Α' 125/8 Ιουν 1988).

«Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη κατά πάντα χρόνο, και τα εμπόλεμα μέρη εν καιρώ ενόπλου συρράξεως, εξασφαλίζουν την παρουσία νομικών συμβούλων, όπου είναι αναγκαίο, προκειμένου να συμβουλευούν στρατιωτικούς διοικητές στο αναγκαίο επίπεδο σχετικά με την εφαρμογή των Συμβάσεων και του παρόντος Πρωτοκόλλου και για την κατάλληλη καθοδήγηση η οποία πρέπει να δίνεται στις ένοπλες δυνάμεις επί του θέματος τούτου.» (τα πλάγια γράμματα είναι του γράφοντος).

Το άρθρο αυτό, η εφαρμογή του οποίου, όπως προκύπτει και από το λεκτικό της διάταξης («εξασφαλίζουν»), είναι υποχρεωτική για τα Συμβαλλόμενα μέρη, αλλά και τα Εθνικά Απελευθερωτικά Κινήματα («εμπόλεμα μέρη εν καιρώ ενόπλου συρράξεως»), στοχεύει αφενός στο να παράσχει στους στρατιωτικούς διοικητές πρόσβαση σε ορθές νομικές συμβουλές αναφορικά με την εφαρμογή των Συμβάσεων της Γενεύης και των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων, και αφετέρου να δοθεί η δυνατότητα για σωστή εκπαίδευση των στρατιωτών –και όχι μόνο– στους κανόνες των ανωτέρων κειμένων. Ως εκ τούτου, η πρόβλεψη του άρθρου αυτού έγινε στο ευρύτερο πλαίσιο της υποχρέωσης των Συμβαλλομένων Μερών για διάδοση των ανωτέρω συμβάσεων, όπως ειδικότερα ρυθμίζεται στο άρθρο 83 του ΠΠΠ. Αξίζει να σημειώσουμε ότι η φράση «επί του θέματος τούτου» κατά πάσα πιθανότητα αναφέρεται μεν στην εφαρμογή και διδασκαλία των Συμβάσεων και του ΠΠΠ της Γενεύης, όπως προελέχθη, αλλά θα ευθυγραμμιζόταν περισσότερο με την πρακτική, εάν ερμηνευόταν πιο διασταλτικά προκειμένου να περιληφθούν το σύνολο του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, αλλά και οι λοιποί κλάδοι που εφαρμόζονται στις στρατιωτικές επιχειρήσεις¹⁷.

Παρατηρούμε δε, ότι ενώ στο προπαρατεθέν άρθρο 82 καταστρώνεται η υποχρέωση των κρατών για ένταξη νομικών συμβούλων στις ένοπλες δυνάμεις, εντούτοις καταλείπεται ορισμένου βαθμού ελευθερία (μέσα από τις εκφράσεις «όπου είναι αναγκαίο», «στο αναγκαίο επίπεδο») και επαφίεται σε αυτά να ορίσουν επακριβώς τις αρμοδιότητές τους, το επίπεδο στρατιωτικής διοίκησης στο οποίο θα υπηρετούν¹⁸, καθώς και τα προσόντα που απαιτούνται για την κάλυψη των

¹⁷ Rogers A.P.V. & Stewart D., *The Role of the Military Legal Advisor*, p.538, ref:4 in: Gill T.& Fleck D. (eds.), *op.cit.*, pp.537 -564

¹⁸ Έχουν διατυπωθεί ποικίλες αποκλίνουσες απόψεις σχετικά. Ορισμένοι επιθυμούν την ύπαρξη νομικών συμβούλων σε όλα τα επίπεδα διοίκησης, άλλοι (De Preux J.) την τοποθέτησή τους στα κεντρικά γραφεία μεγάλων στρατιωτικών μονάδων (e.g. Σώματα Στρατού, Μεραρχίες, Ανεξάρτητες Ταξιαρχίες), ενώ άλλοι τη χρησιμοποίησή τους σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Έχει διατυπωθεί τέλος και η άποψη περί λειτουργικής διαφοροποίησης, ανάλογα με το αν ασκούν συμβουλευτικό έργο, οπότε θα τοποθετούνται σε υψηλότερα κλιμάκια ή διδακτικό (διάδοσης των κανόνων ΔΑΔ), οπότε αναγκαίοι η χρησιμοποίηση και σε χαμηλότερο επίπεδο διοίκησης (π.χ Σύνταγμα). Σε κάθε περίπτωση όμως,

αντιστοίχων θέσεων είτε από στρατιωτικούς είτε από ιδιώτες. Διακρίνεται δε γενικότερα ο κατά κύριο λόγο προληπτικός και επιχειρησιακός ρόλος του νομικού συμβούλου (legal adviser) από εκείνον του (στρατιωτικού) δικαστή – εισαγγελέα (judge – advocate) που εμπλέκεται με τη στρατιωτική δικαιοσύνη¹⁹, ακόμη και αν οι λειτουργίες αυτές τυγχάνει να συγχέονται στο ίδιο πρόσωπο. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι κάθε κράτος διαμορφώνει διαφορετικά τον τρόπο παροχής νομικής υποστήριξης στις ένοπλες δυνάμεις, καθώς και απονομής της (στρατιωτικής) ποινικής δικαιοσύνης. Στις ΗΠΑ παραδείγματος χάριν, οι Αξιωματικοί που αποτελούν το σώμα JAG (Judge Advocate General's corps) του Στρατού Ξηράς²⁰, είναι επιφορτισμένοι τόσο με τη νομική υποστήριξη των ενόπλων δυνάμεων σε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων που ποικίλει από το αστικό και το διοικητικό έως το περιβαλλοντικό δίκαιο, όσο και με την υπεράσπιση στα Στρατιωτικά Δικαστήρια (δικηγόροι-attorneys) ή την άσκηση ποινικής δίωξης (εισαγγελείς-prosecutors)²¹. Ιδιαίτερα πεπειραμένοι στρατιωτικοί –κατόπιν εξετάσεων- υπηρετούν ως Στρατιωτικοί Δικαστές στα Στρατιωτικά Δικαστήρια²² (οπότε και παύουν να ασκούν το έργο του νομικού συμβούλου²³).

επαφίεται στα κράτη να αποφασίσουν ποια επιλογή θεωρούν ως λυσιτελέστερη. βλ. Rogers A.P.V & Stewart D., *ibid*, p. 538, ref:6 και p.539, όπου διαπιστώνεται με βάση την πρακτική των κρατών ότι προκρίνεται η άποψη του De Preux. Επίσης βλ. ICRC-Advisory Service on International Humanitarian Law, *Legal Advisers in armed forces*, 2003, p. 2

Ομοίως συζήτηση γίνεται σχετικά με το αν θα πρέπει οι νομικοί σύμβουλοι στις Ένοπλες Δυνάμεις να είναι πολίτες ή στρατιωτικοί. Κατά τη γνώμη του γράφοντος, η στρατιωτική εκπαίδευση παρέχει τα εφόδια στο νομικό σύμβουλο να αντιλαμβάνεται εναργέστερα τις ιδιαιτερότητες που επικρατούν στο στρατιωτικό περιβάλλον και άρα τυγχάνει ευρύτερης αποδοχής από το στρατιωτικό προσωπικό, ενώ παράλληλα είναι σε θέση να ανταπεξέλθει καλύτερα στις αυξημένες απαιτήσεις μίας στρατιωτικής επιχείρησης, χωρίς όμως να παραγνωρίζεται το έργο που μπορεί να προσφέρουν παράλληλα με τους στρατιωτικούς, πολίτες νομικοί σύμβουλοι στις Ένοπλες Δυνάμεις λόγω e.g. ιδιαίτερης εξειδίκευσης σε κάποιο αντικείμενο. Η συντριπτική πλειοψηφία των δυτικών κρατών (ακόμη και μη μελών του NATO) τείνει προς την αξιοποίηση κατά κύριο λόγο στρατιωτικών νομικών συμβούλων. Ορισμένα, όμως μικρότερα κράτη έχουν επιλέξει πολίτες και άλλα συνδυασμό.

Τέλος, λιγότερο ερίζεται το ζήτημα αναφορικά με την ιεραρχική υπαγωγή των νομικών συμβούλων. Για λόγους ανεξαρτησίας, οι νομικοί σύμβουλοι είθισται να υπάγονται απευθείας στον Διοικητή για την νομική υποστήριξη της μονάδος της οποίας έχουν ανατεθεί. (βλ. και 54 παρ. 2 του Ν.3883/2010 για την ελληνική περίπτωση).

¹⁹ ICRC, *ibid*, p.1

²⁰ Το Πολεμικό Ναυτικό και η Αεροπορία των ΗΠΑ διαθέτουν ξεχωριστά σώματα νομικών συμβούλων.

²¹ Βλ. <http://www.goarmy.com/jag.htm>, τελευτ. επίσκεψη 15 Ιουλ 2013

²² Αποτελούν ειδικό θεσμό στις ΗΠΑ ρυθμιζόμενο από το άρθρο 135 του οικείου Ενιαίου Κώδικα Στρατιωτικής Δικαιοσύνης (Uniform Code of Military Justice).

²³ Μορτόπουλος Κ., *op.cit.*, σελ.303

Με αφορμή την επίκληση του παραδείγματος των ΗΠΑ -μίας από τις ισχυρότερες στρατιωτικές δυνάμεις της υφηλίου- πρέπει να παρατηρήσουμε ότι δεν έχουν επικυρώσει (παρότι υπέγραψαν) το ΠΠΠ, που δεσμεύει επί του παρόντος 173 κράτη, δηλαδή ένα πολύ μεγάλο μέρος της διεθνούς κοινότητας πλην του Ισραήλ, Ιράν, Πακιστάν, Ινδίας, Τουρκίας κ.α. Παρόλα αυτά οι ΗΠΑ χρησιμοποιούν εδώ και πάρα πολλά χρόνια νομικούς συμβούλους στις Ένοπλες Δυνάμεις, αν και αμφισβητείται, εάν αυτό γίνεται με πεποίθηση δικαίου ή εξ άλλων λόγων π.χ από αβροφροσύνη²⁴. Εντούτοις, λόγω και της εκτεταμένης από τα κράτη χρησιμοποίησης νομικών συμβούλων σε στρατιωτικές επιχειρήσεις, το άρθρο 82 του ΠΠΠ φαίνεται να αντανakλά κατά την κρατούσα άποψη διεθνές εθιμικό δίκαιο ή έστω κατ'ελάχιστον «βέλτιστη πρακτική». Ειδικότερα, η εμβληματική μελέτη της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού για το Εθιμικό Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο εντάσσει ανάμεσα στους εθιμικούς κανόνες και την υποχρέωση των κρατών να διαθέτουν νομικούς συμβούλους²⁵.

«Rule 141. Each State must make legal advisers available, when necessary, to advise military commanders at the appropriate level on the application of international humanitarian law.»

Στην Ελλάδα, που αποτελεί και το επίκεντρο της εξέτασής μας, πλέον υπάρχει ειδικό Σώμα Στρατιωτικών Νομικών Συμβούλων. Μέχρι πρότινος, τα σχετικά καθήκοντα εκτελούσαν οι Στρατιωτικοί Δικαστές/Εισαγγελείς κατ' εφαρμογήν του άρθρου 27 παρ.4²⁶ του Ν. 2304/1995 «Κύρωση του Κώδικα Δικαστικού Σώματος των Ενόπλων Δυνάμεων» (ΦΕΚ Α' 83/11.5.1995), το οποίο ορίζει:

«Μέχρι να ιδρυθεί το Σώμα των Αξιωματικών Νομικών Συμβούλων επιτρέπεται η ανάθεση στους δικαστικούς λειτουργούς διοικητικών καθηκόντων είτε παράλληλα προς την άσκηση των κυρίων καθηκόντων τους είτε αποκλειστικά, μόνον όπου προβλέπεται από διάταξη νόμου ή κανονισμού, ύστερα από απόφαση του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου. Στις περιπτώσεις αυτές δεν επιτρέπεται η ανάθεση άλλων καθηκόντων ή υπηρεσιών εκτός των καθαρώς νομικών».

Η διάταξη αυτή αντιβαίνουσα στη θεμελιώδη αρχή της διάκρισης των εξουσιών (άρθρο 26 του Συντάγματος) έβρισκε έρεισμα μέχρι την συνταγματική

²⁴ Οι Στρατιωτικοί Νομικοί Σύμβουλοι των ΗΠΑ θεωρούν ότι πρόκειται για υποχρέωση απορρέουσα από το διεθνές εθιμικό δίκαιο. βλ. .Rogers A.P.V & Stewart D., op.cit., p. 539 ref:12

²⁵ Henckaerts J.M. & Doswald - Beck L. (eds.), *Customary International Humanitarian Law*, Vol.I, Cambridge, ICRC, 2005

²⁶ Η παράγραφος 4 του άρθρου 27 τίθεται όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 14 παρ. 4 του Ν 2913/2001 (ΦΕΚ Α' 102) και ισχύει από 23.5.2001.

αναθεώρηση του 2001, στη ειδικότερη διάταξη του άρθρου 89 παρ. 3 του Σ. που επέτρεπε υπό την επιφύλαξη νόμου, την ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς. Μετά την αναθεώρηση του 2001 όμως, «η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς απαγορεύεται». Ως εκ τούτου, έπρεπε να ιδρυθεί ειδικό σώμα Νομικών Συμβούλων και αυτό έγινε πράξη –έστω και καθυστερημένα- με το νόμο 3883/2010, «Υπηρεσιακή εξέλιξη και ιεραρχία των στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων - Θέματα διοίκησης των Ενόπλων Δυνάμεων, Στρατολογίας και συναφείς διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 167/24 -2010).

Με τα άρθρα 54 – 59 του ως άνω νόμου, το Κοινό στους τρεις κλάδους των Ενόπλων Δυνάμεων Στρατολογικό Σώμα μετεξελίχθηκε και μετονομάστηκε σε Κοινό Σώμα Στρατολογικό – Στρατιωτικών Νομικών Συμβούλων (ΣΣΝΣ). Το σώμα αυτό πλέον αποτελείται: α) από το σύνολο των υπηρετούντων Αξιωματικών του (τέως) Στρατολογικού Σώματος από τους οποίους όμως σε θέσεις Νομικών Συμβούλων μπορούν να τοποθετηθούν μόνο όσοι είναι πτυχιούχοι Νομικού Τμήματος ΑΕΙ, β) από μεταταγέντες Αξιωματικούς όλων των κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων και των Κοινών Σωμάτων ανεξαρτήτως Όπλου, Σώματος και ειδικότητας, (εφόσον είναι πτυχιούχοι Νομικού Τμήματος), υπό τις προϋποθέσεις του οικείου Κεφαλαίου, γ) από αποφοίτους του μετονομασθέντος Τμήματος ΣΣΝΣ της Στρατιωτικής Σχολής Αξιωματικών Σωμάτων (από τους οποίους όλοι είναι πτυχιούχοι του Νομικού Τμήματος του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), δ) από μεταταγέντες Δικαστικούς Λειτουργούς των Ενόπλων Δυνάμεων μέχρι και το βαθμό του Στρατιωτικού Δικαστή Β', σύμφωνα με τις προϋποθέσεις και διατυπώσεις του νόμου.

Οι Αξιωματικοί του Σώματος ΣΣΝΣ, πέραν των αρμοδιοτήτων του Κοινού Στρατολογικού Σώματος, όταν υπηρετούν σε θέσεις Στρατιωτικών Νομικών Συμβούλων είναι αρμόδιοι για την παροχή νομικών συμβουλών, γνωμοδοτήσεων, και εν γένει νομικής υποστήριξης των ενόπλων δυνάμεων²⁷ (άρθρο 56 ν.3883/2010)

²⁷ Σχετικά περιορισμένος ο ρόλος του έλληνα Στρατιωτικού Νομικού Συμβούλου σε σύγκριση με το αγγλοσαξωνικό μοντέλο (πρβλ. όμως άρθρο 56 του ν.3883/2010 περ.α'-στ' και ιδίως β': «Συμμετέχουν εφόσον απαιτηθεί στη νομική επεξεργασία και διαπραγμάτευση συμβάσεων και συμφωνιών των ΕΔ» και ε' «Εισηγούνται την έκδοση εγκυκλίων και οδηγιών προς το προσωπικό της Υπηρεσίας στην οποία υπηρετούν σχετικά με το αντικείμενό τους», καθώς και την υπό έκδοση τη στιγμή που γράφονται οι γραμμές αυτές ΥΑ που εξειδικεύει τις αρμοδιότητες των Αξιωματικών ΣΣΝΣ) που εν πολλοίς ακολουθείται και στο NATO και το οποίο θέλει τον Νομικό Σύμβουλο εκπρόσωπο των Ενόπλων Δυνάμεων με αρμοδιότητες (πέραν της νομικής υποστήριξης σε ένα ευρύτατο φάσμα αντικειμένων) διαπραγμάτευσης διεθνών συμβάσεων, συγγραφής στρατιωτικών εγχειριδίων πάνω σε θέματα της αρμοδιότητάς του, διδασκαλίας της ισχύουσας νομοθεσίας, ιδίως πάνω στο ΔΑΔ, άσκησης της ποινικής δίωξης, (βλ. σχετ. Rogers A.P.V., *Law on the battlefield*, 3rd ed., Melland Schill Studies in

χωρίς να υποκαθιστούν το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους στις συνταγματικά προβλεπόμενες αρμοδιότητές του (100^A Σ.). Μεταξύ άλλων, συμμετέχουν κατόπιν απόφασης του Αρχηγού ΓΕΕΘΑ σε επιχειρησιακές μονάδες στο εξωτερικό που χρειάζονται νομική υποστήριξη. Πρόκειται για τους Στρατιωτικούς Νομικούς Συμβούλους των ελληνικών τμημάτων που συμμετέχουν σε στρατιωτικές επιχειρήσεις στο εξωτερικό και που για το λόγο αυτό έχει χαρακτηριστεί²⁸ ειδικότερα ως «Επιχειρησιακοί Νομικοί Σύμβουλοι.»

Ο «Επιχειρησιακός Νομικός Σύμβουλος» είναι λοιπόν αυτός που θα κληθεί υπό δύσκολες συνθήκες και ενίοτε πίεση χρόνου, με τις νομικές του συμβουλές να διατηρήσει το Διοικητή του στην οδό της νομιμότητας. Είναι εκείνος που με βάση τις γνώσεις του και την εκπαίδευση την οποία έχει λάβει, από το τεράστιο σώμα του «Διεθνούς Επιχειρησιακού Δικαίου» που θα παρουσιασθεί αμέσως παρακάτω, θα πρέπει να προκρίνει τους πλέον κατάλληλους για την περίπτωση κανόνες και να τους ερμηνεύσει, παρέχοντας στέρεες νομικές συμβουλές²⁹. Στο σημείο αυτό να διευκρινίσουμε ότι ο Νομικός Σύμβουλος, ασκεί ένα σημαντικότερο έργο και μπορεί να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία λήψης μίας απόφασης με τη νομική του συμβουλή (που στην ουσία αποτελεί «γνώμη» με όρους διοικητικού δικαίου), εντούτοις, την τελική ευθύνη για την λήψη της την έχει αποκλειστικά ο Διοικητής³⁰, που όπως θα δούμε στο Υποκεφάλαιο Β3, αποτελεί την αδιαμφισβήτητη αρχή στη μονάδα του. Μία αδυναμία ενδεχομένως του ελληνικού συστήματος (σε αντίθεση με αυτά των λοιπών κρατών – μελών του ΝΑΤΟ), είναι ότι ο Στρατιωτικός Νομικός Σύμβουλος, ο οποίος γνωρίζει εκ του σύνεγγυς τα (στρατιωτικά) πράγματα, δε μπορεί να εκπροσωπήσει τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας του ή το Διεθνή Οργανισμό στον οποίο αυτές συμμετέχουν ενώπιον των δικαστηρίων της χώρας υποδοχής (εφόσον δεν επωφελούνται του προνομίου της ετεροδικίας), καθόσον δεν

International Law, 2012, pp. 364-374), συνηγόρου, συμβούλου ηθικής και τήρησης της αρχής του Κράτους Δικαίου, σχεδιασμού των επιχειρησιακών σχεδίων κτλ.

²⁸ Βλ. Μορτόπουλο Κ., *op.cit.*, σελ. 299. Να σημειωθεί για λόγους πληρότητας ότι η ο όρος αυτός προτάθηκε πριν την έκδοση του ν.3883/2010, χωρίς όμως να ενσωματώνεται μέχρι στιγμής στην ελληνική νομοθεσία. Είναι εντούτοις αρκετά κατατοπιστικός, καθώς αναφέρεται στον Στρατιωτικό Νομικό Σύμβουλο που παρέχει τις υπηρεσίες του σε ελληνικές αποστολές που αναπτύσσονται στο πλαίσιο επιχειρήσεων διεθνών οργανισμών στους οποίους συμμετέχει η Ελλάδα.

²⁹ Για το λόγο αυτό απαιτείται η παρακολούθηση μεταπτυχιακών προγραμμάτων από τους Στρατιωτικούς Νομικούς Συμβούλους, δια βίου εκπαίδευση και ενημέρωση σε θέματα της ειδικότητάς τους, τόσο με δική τους πρωτοβουλία όσο και με μέριμνα της Υπηρεσίας τους. Βλ. Φ. Φ.330/104/352268/Σ.1614/30-8-2013/ΚΥΑ Υπουργών Οικονομικών και Εθνικής Άμυνας σχετικά με την «Εκπαίδευση των Αξιωματικών του Σώματος Στρατολογικού Στρατιωτικών Νομικών Συμβούλων σε προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών αναγνωρισμένων ΑΕΙ καθώς και σε ειδικά σχολεία του εσωτερικού και εξωτερικού».

³⁰ ICRC, *op.cit.*, σελ.2

έχει τη δικηγορική ιδιότητα σύμφωνα με τον Κώδικα Περί Δικηγόρων³¹ (ΝΔ 3026/1954, όπως ισχύει), αποτελεί δε η ιδιότητα του Αξιωματικού ασυμβίβαστο προς την ιδιότητα του δικηγόρου (62 παρ.1 του ΚΠΔικηγ.). Για το λόγο αυτό, αναγκαιοί ενδεχομένως νομοθετική τροποποίηση που θα επιτρέπει στους Στρατιωτικούς Νομικούς Συμβούλους να παρίστανται ενώπιον των δικαστηρίων προς υποστήριξη της Μονάδος ή του Σχηματισμού του χωρίς να υποκαθίσταται και πάλι το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους στις αρμοδιότητές του³². Θα ήταν δε επιθυμητό, με συνακόλουθη θεσμική αποτύπωση, να αποτελεί ο Νομικός Σύμβουλος και τον εν γένει εκπρόσωπο της Υπηρεσίας του ή του Σχηματισμού του, ώστε βγάζοντας το «καπέλο» του δικηγόρου, να τοποθετεί εκείνο του διαπραγματευτή, όταν αυτό απαιτείται. Εκτιμάται δε ότι ο ρόλος του δικηγόρου – διαπραγματευτή τα επόμενα χρόνια θα είναι καθοριστικός³³, καθώς λόγω του δυσκίνητου συστήματος απονομής

³¹ Τη στιγμή που γράφεται το κείμενο αυτό, ο Κώδικας βρίσκεται υπό αναθεώρηση. Στο σχέδιο του Νέου Κώδικα έχει προταθεί η περίληψη άσκησης δικηγόρων σε οποιαδήποτε Υπηρεσία που έχει ως αντικείμενο την επίλυση νομικών προβλημάτων, συνεπώς και σε γραφεία στρατιωτικών νομικών συμβούλων, ενώ επιλύονται και ζητήματα αντισυνταγματικότητας. (βλ. υποσημ.32)

³² Στο άρθρο 23 παρ.3 του ΚΠΔικηγ (όπως ισχύει μέχρι στιγμής) δίνεται κατ' εξαίρεση η δυνατότητα (μεταξύ άλλων) στους εξερχόμενους από την υπηρεσία δικαστικούς και εισαγγελικούς λειτουργούς μέχρι και του βαθμού του εφέτη, του αντεισαγγελέα εφετών, του παρέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας και στους δικαστικούς συμβούλους των Ενόπλων Δυνάμεων εφόσον δεν διετέλεσαν Πρόεδροι Δευτ/θμίου Στρατιωτικού Δικαστηρίου και στους βοηθούς δικαστικούς συμβούλους Α', να διορίζονται ή να επαναδιορίζονται δικηγόροι, εφόσον δεν συντρέχει κώλυμα από τα προβλεπόμενα στα άρθρα 26,62 και 63 του οικείου Κώδικα. Οσοι από τους διοριζόμενους ή επαναδιοριζόμενους, σύμφωνα με τις διατάξεις της παραγράφου αυτής, διετέλεσαν πρόεδροι ή εισαγγελείς πρωτοδικών ή δικαστικοί σύμβουλοι των Ενόπλων Δυνάμεων ή επί πενταετία πρωτοδίκες, εισηγητές του Συμβουλίου της Επικρατείας, αντεισαγγελείς πρωτοδικών, βοηθοί δικαστικοί σύμβουλοι Α', δικαστικοί αντιπρόσωποι της Διοικήσεως, μπορούν να διορισθούν απευθείας δικηγόροι παρ'εφέταις, όσοι δε διετέλεσαν εφέτες ή αντεισαγγελείς εφετών, πάρεδροι του Συμβουλίου της Επικρατείας και πάρεδροι της Διοικήσεως μπορούν απευθείας να διορισθούν δικηγόροι παρ'Αρείω Πάγω (21 παρ.3 ΚΠΔικηγ). Αντίθετα, η αδυναμία εγγραφής των Στρατιωτικών Νομικών Συμβούλων στα μητρώα των Δικηγορικών Συλλόγων σύμφωνα με το τρέχον καθεστώς, πέραν του ότι αποστερεί το στράτευμα από μία δεξαμενή συνηγόρων του που γνωρίζουν επαρκώς τις συνθήκες υπό τις οποίες αναφύονται τα υπό κρίση νομικά προβλήματα, παράλληλα περιορίζει ασφυκτικά την συνταγματικά προβλεπόμενη επαγγελματική ελευθερία του άρθρου 5 του Συντάγματος, καθώς παρότι είναι απόφοιτοι νομικής σχολής και έχουν εντατική ενασχόληση με τη νομική επιστήμη πληρώνοντας το κριτήριο της «μη αποξένωσης» που απαιτεί η Νομολογία, όταν αποστρατευθούν θα πρέπει να εγγραφούν ως «ασκούμενοι» για να ασκήσουν μετά από δεκαοκτάμηνη άσκηση και εξετάσεις το δικηγορικό επάγγελμα. Και τούτο μετά την κρίση των υπερβολικών περιορισμών του ισχύοντος ΚΠΔικηγ (e.g. περί 6μηνης καταρχήν και κατ' εξαίρεση 5ετούς προθεσμίας εγγραφής ασκουμένου στα Βιβλία ασκουμένων από τη λήψη του πτυχίου νομικής, μη υπέρβασης 33 έτους ηλικίας για την εγγραφή ασκουμένου) ως αντισυνταγματικών από το ΣτΕ (ενδ. 3772/2012 ΣτΕ, 3762/2012, 1146/2010 ΣτΕ Πηγή:ΝΟΜΟΣ). Μία ενδιάμεση λύση θα ήταν η απόκτηση της δικηγορικής ιδιότητας, με αναστολή της για όσο χρόνο ο ενδιαφερόμενος απασχολείται ως Στρατιωτικός Νομικός Σύμβουλος, αλλά η ενδεχομένη βέλτιστη λύση (που επίσης χρήζει νομοθετικής παρέμβασης προς την κατεύθυνση αυτή) για τις Ένοπλες Δυνάμεις θα ήταν η υιοθέτηση του Δόγματος του Νομικού Συμβούλου-Συνηγόρου.

³³ Για μια μεστή ανάλυση σχετικά με την επιλογή από τη μία ενός νομικού συμβούλου – διαπραγματευτή και ενός δικηγόρου υπεύθυνου για τη διεξαγωγή της δίκης (μέθοδος διαχωρισμού) και από την άλλη ενός δικηγόρου υπεύθυνου τόσο για τη διαπραγμάτευση όσο και τη διεξαγωγή της

δικαιοσύνης, η προσφυγή σε εναλλακτικούς τρόπους επίλυσης διαφορών θα αποτελεί μονόδρομο. Στη χώρα μας το μοντέλο αυτό δεν είναι ακόμη επαρκώς αναπτυγμένο (βλ. υποσημ.27).

Ακολούθως, θα εξετασθούν οι πηγές του «Διεθνούς Επιχειρησιακού Δικαίου» που πρέπει να προσπελάσει ο «Επιχειρησιακός» Νομικός Σύμβουλος για να δώσει απαντήσεις στα ερωτήματα που τίθενται ενώπιόν του.

Κεφάλαιο Α: Η νομική βάση των στρατιωτικών επιχειρήσεων και το εφαρμοζόμενο σε αυτές δίκαιο

Οι σημερινές στρατιωτικές επιχειρήσεις είναι ιδιαίτερα πολύπλοκες και πολυεπίπεδες, όπως σύνθετο είναι και το επιχειρησιακό περιβάλλον στον οποίο λαμβάνουν χώρα. Η πρώτη ερώτηση που καλείται να απαντήσει ο Στρατιωτικός Νομικός Σύμβουλος, όταν έρχεται αντιμέτωπος με ένα νομικό πρόβλημα, είναι περί του εφαρμοστέου δικαίου. Συνεπώς, θα πρέπει να εξετασθεί τυχόν εφαρμογή του διεθνούς δικαίου (και των υποκλάδων του), του εθνικού/ών δικαίου/ων του κράτους/κρατών αποστολής, του εθνικού (εσωτερικού) δικαίου του κράτους υποδοχής, του εθνικού δικαίου τρίτων κρατών (σε περίπτωση διέλευσης ή στάθμευσης σε αυτά) και τέλος τυχόν ειδικών κανονισμών που αφορούν τη συγκεκριμένη αποστολή³⁴. Ειδικότερα³⁵:

A1: Διεθνές Δίκαιο

Λόγω της ραγδαίας και συνεχούς αύξησης της πυκνότητας και σημασίας του διεθνούς δικαίου για τις περισσότερες στρατιωτικές επιχειρήσεις, θα πρέπει να εντοπιστούν οι κλάδοι του διεθνούς δικαίου και οι περιλαμβανόμενοι σε αυτούς κανόνες που είναι περισσότερο σχετικοί με τις επιχειρήσεις αυτές.

δίκης βλ. Mendelsohn G., *Lawyers as Negotiators*, Harvard Negotiation Law Review, Vol 1:139, Spring 1996 passim. Σε κάθε περίπτωση ο νομικός διαθέτει λόγω της νομικής παιδείας του αυξημένες ικανότητες για τη διενέργεια των διαπραγματεύσεων και μπορεί –κατόπιν ειδικής εκπαίδευσης e.g. μεταξύ άλλων στους τομείς της ψυχολογίας και της διαπραγμάτευσης – να εξελιχθεί σε ιδιαίτερα ικανό διαπραγματευτή.

³⁴ Βλ. σχετ. το εγχειρίδιο NATO *Legal Deskbook*, 2010, p.231 in part XI “Legal Framework and Legal Basis of Military Operations”, καθώς και υποσημ. 13 και 14 του παρόντος.

³⁵ Ας παρατηρήσουμε στο σημείο αυτό ότι ακολουθεί για λόγους πληρότητας, γενικότερη παράθεση των πηγών στις οποίες θα πρέπει να ανατρέξει ο νομικός σύμβουλος, ακόμη και αν εξετάζονται σε περισσότερο βάθος σε άλλο σημείο του παρόντος. Εννοείται ότι η αναφορά είναι ενδεικτική και καλύπτει του βασικότερους κλάδους δικαίου χωρίς αυτό όμως να σημαίνει ότι δεν υφίστανται και άλλοι που μπορεί να διεκδικούν εφαρμογή σε ορισμένη περίπτωση.

A1.1: Jus ad bellum

Την 26^η Ιουνίου 1945 υπογράφηκε ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών³⁶, και ιδρύθηκαν τα Ηνωμένα Έθνη ως διάδοχη οντότητα της κατά γενική ομολογία αποτυχημένης Κοινωνίας των Εθνών με πρωταρχικό στόχο, όπως προκύπτει και από το Προοίμιο του Χάρτη, να σωθούν οι επερχόμενες γενεές από τη μάστιγα του πολέμου, που δις στο διάστημα μίας γενιάς έπληξε την ανθρωπότητα³⁷.

Συνεπώς, και για να επιτευχθεί αυτό, κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 παρ. 4 του Κατ.ΧΗΕ η αξιωματική και jus cogens χαρακτήρα απαγόρευση (μονομερούς) χρήσης και απειλής χρήσης βίας από τα κράτη στις διεθνείς τους σχέσεις, η οποία έχει αποκτήσει παράλληλα και εθιμικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα:

«Πάντα τα Μέλη θα απέχωνι εις τας διεθνείς αυτών σχέσεις της απειλής ή χρήσεως βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητος ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οιασδήποτε Κράτους ή καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπον ασυμβίβαστον προς τους σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών.»

Γίνεται όμως αντιληπτό ότι η προσκόλληση σε μία απόλυτη και άνευ εξαιρέσεων απαγόρευση αφενός θα ήταν ουτοπική και αφετέρου θα παρήγε άδικα αποτελέσματα e.g. σε περίπτωση που κατά παράβαση του κανόνα ορισμένο κράτος δεχόταν ένοπλη επίθεση. Ως εκ τούτου, υπό αυστηρές προϋποθέσεις στον ΚατΧΗΕ καταστρώνεται το Δίκαιο προσφυγής στη βία γνωστό υπό τον όρο “jus ad bellum” ενίοτε και “contra bellum”³⁸. Με άλλα λόγια, διατυπώνονται οι

³⁶ Η Ελλάδα τον κύρωσε με τον Α.Ν. 585 της 27/29 Σεπτεμβρίου 1945 : «Περί κυρώσεως του εν Αγίω Φραγκίσκω υπογραφέντος Χάρτου των Ηνωμένων Εθνών» (ΦΕΚ Α΄ 242) και τροποποιήθηκε με το Ν. 4460/1965 «περί κυρώσεως των από 17.12.1963 και υπ' αριθμ. 1991 Α και Β (ΧVIII) αποφάσεων της Γενικής Συνελεύσεως του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών «περί τροποποιήσεως ενίων διατάξεων του Καταστατικού Χάρτου των Ηνωμένων Εθνών» (ΦΕΚ 65, τ. Α΄), με το Ν.Δ. 155/1969 «Περί κυρώσεως τροποποιήσεως του άρθρου 109 του Χάρτου των Ηνωμένων Εθνών», (ΦΕΚ 63, τ. Α΄) και με την από 5.3.1973 απόφαση των Υπουργών Εξωτερικών και Οικονομικών «περί εγκρίσεως της τροποποιήσεως του άρθρου 61 του Καταστατικού Χάρτου των Ηνωμένων Εθνών», (ΦΕΚ 77, τ. Α΄)

³⁷ Είναι προφανής η αναφορά στον Πρώτο και Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

³⁸ Οι όροι jus ad bellum και jus contra bellum χρησιμοποιούνται σε γενικές γραμμές ως συνώνυμοι στη διεθνή βιβλιογραφία. Πρβλ. όμως την απόφαση του ΕΔΑΔ, ECHR (Grand Chamber), *Behrami & Behrami v. France (Application no.78166/01) and Saramati v. France/Germany/Norway (Application no.78166/01-Admissibility)*, 02 May 2007 παρ. 18-19 και περαιτέρω παραπομπές, όπου διαχωρίζονται οι δύο όροι περισσότερο με βάση την σκοπιά θέασής τους. Ειδικότερα, ο όρος jus ad bellum (=δίκαιο προς τον πόλεμο) ενδεικνύει περισσότερο το δικαίωμα προσφυγής στη χρήση βίας ως αναπόσπαστο τμήμα της εθνικής κυριαρχίας και αποτελεί αντίληψη του κλασικού διεθνούς δικαίου. Ο όρος jus contra bellum (=δίκαιο ενάντια στον πόλεμο) από την άλλη αποτελεί προϊόν του μοντέρνου διεθνούς δικαίου, εμφανίστηκε με το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και τη συγκρότηση της Κοινωνίας των Εθνών, επικεντρώνεται δε στην απαγόρευση χρήσης βίας ως θεμελιακό νομικό κανόνα.

προϋποθέσεις υπό τις οποίες ένα κράτος³⁹ δικαιούται κατά παρέκκλιση από τον κανόνα να χρησιμοποιήσει βία. Πιο συγκεκριμένα, οι δύο μοναδικές εξαιρέσεις⁴⁰ που προβλέπονται στον ΚατΧΗΕ από αυτό τον κανόνα αναγκαστικού δικαίου, αποτελούν α) το άρθρο 51⁴¹ που αναφέρεται στο φυσικό δικαίωμα⁴² νομίμου άμυνας ή στη συλλογική άμυνα που αναγνωρίζεται ως δυνατότητα σε περίπτωση που Κράτος Μέλος υποστεί ένοπλη επίθεση («armed attack»⁴³) και μέχρι το Συμβούλιο

³⁹ Ζήτημα τίθεται εάν εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα (που δεν αποτελούν κράτη) επιτρέπεται να χρησιμοποιούν βία σε πραγμάτωση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης. Ειδικότερα, το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των λαών αποτυπώνεται στο Χάρτη (βλ. άρθρο 1 παρ.2), αλλά επιβεβαιώνεται και στη *Διακήρυξη για τις αρχές του διεθνούς δικαίου που αφορούν στις φιλικές σχέσεις και στη συνεργασία μεταξύ κρατών σύμφωνα με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών* (GA Res 2625), αλλά και στο άρθρο 7 του Ψηφίσματος της ΓΣ (GA Res 3413) για τον *Ορισμό της Επίθεσης*. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό, το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, ελευθερίας και ανεξαρτησίας των λαών και ειδικότερα των λαών υπό αποικιακά ή ρατσιστικά καθεστώτα ή άλλης μορφής ξένη κυριαρχία, δεν παραβιάζεται από οποιοδήποτε σημείο του ορισμού της επίθεσης. Επίσης δεν παραβιάζεται το δικαίωμα των παραπάνω λαών να αγωνίζονται προς το σκοπό της αυτοδιάθεσής τους και να αναζητούν ή να δέχονται συνδρομή, σύμφωνα με τις αρχές του Χάρτη και με τη Διακήρυξη που προαναφέρθηκε. Τονίζεται με λίγα λόγια ότι με τον ορισμό της επίθεσης δεν περιορίζεται το δικαίωμα των λαών να αγωνίζονται για τον αυτοκαθορισμό τους. (βλ και 6^η παρ. Προοιμίου που επιβεβαιώνει το καθήκον των Κρατών να μην προσφεύγουν στη χρήση ένοπλης βίας για να στερήσουν από τους λαούς το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση ή την ελευθερία ή για να διαταράζουν την εδαφική ακεραιότητα των τελευταίων. Γίνεται λοιπόν δεκτό, ότι ένα Κράτος δεν δικαιούται να καταστείλει με τη βία τις προσπάθειες ενός λαού - φορέα του δικαιώματος αυτοδιάθεσης, που μάχεται για να απελευθερωθεί από την εξουσία ενός αποικιακού, ρατσιστικού ή ξένου καθεστώτος, καθώς η περίπτωση αυτή δεν αποτελεί μία απλή εμφύλια σύγκρουση, αλλά αποκτά διεθνείς προεκτάσεις. (βλ. και άρθρο 1 παρ.4 του ΠΠΠ στις Συμβάσεις της Γενεύης, όπου μη κρατικοί δρώντες που αγωνίζονται κατά ρατσιστικών/αποικιακών/ξένων καθεστώτων αναγνωρίζονται ως μέρη σε *διεθνή ένοπλη σύγκρουση*). Ομοίως, παράνομη είναι και η παροχή βοήθειας από άλλο κράτος στο καταστέλλον κράτος για τον ίδιο σκοπό. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, δεν είναι ξεκάθαρο εάν οι λαοί που επιδιώκουν αυτοδιάθεση δικαιούνται να χρησιμοποιήσουν βία, προκειμένου να επιτύχουν στον αγώνα τους ή προκειμένου να αμυνθούν έναντι των προσπαθειών κατάπνιξης του αγώνα τους, ενώ ασαφές είναι και το ζήτημα του είδους και της έκτασης της έξωθεν υποστήριξης (σύμφωνα με την 2625) που δικαιούνται να ζητήσουν και να λάβουν. Στα ζητήματα αυτά έχουν διατυπωθεί εκατέρωθεν απόψεις. Ας σημειωθεί ότι σήμερα ως εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα θεωρούνται μόνο η PLO (Παλαιστίνιοι) και η POLISARIO (των Σαχαρουί της Δυτικής Σαχάρας).

⁴⁰ Μία τρίτη εξαίρεση αφορά στα άρθρα 53 και 107 ΚατΧΗΕ για τα πρώην εχθρικά των συμβαλλομένων στον ΚατΧΗΕ κράτη. Οι διατάξεις αυτές είναι πλέον απαρχαιωμένες ιδίως ενόψει της εισδοχής των κρατών αυτών στα ΗΕ. Βλ. Simma B., *Commentary of the United Nations Chart*, Clarendon Press, 1995, p. 663

⁴¹ «Ουδέν εκ των διαλαμβανόμενων εν τω παρόντι Χάρτη θα παρεμποδίξη το φυσικόν δικαίωμα ατομικής νομίμου αμύνης εις περίπτωσιν καθ' ήν Μέλος τι των Ηνωμένων Εθνών υποστή επίθεσιν ένοπλον, μέχρις ου το Συμβούλιον Ασφαλείας λάβη τα αναγκαία μέτρα προς διατήρησιν της διεθνούς ειρήνης και ασφαλείας. Τα υπό των Μελών λαμβανόμενα μέτρα, εν τη ασκήσει του δικαιώματος τούτου νομίμου αμύνης, θα αναφέρονται αμέσως εις το Συμβούλιον Ασφαλείας και κατ' ουδέν θα θίγουν την εξουσίαν και την υποχρέωσιν του Συμβουλίου Ασφαλείας συμφώνως τω παρόντι Χάρτη όπως αναλάβη οποτεδήποτε οίαν δράσιν ήθελε κρίνει αναγκαίαν προς διατήρησιν ή αποκατάστασιν της διεθνούς ειρήνης και ασφαλείας.»

⁴² Κατά την κρατούσα άποψη, πρόκειται για αναφορά στην εθιμική διάσταση του δικαιώματος. βλ. και απόφαση *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p.14, contra όμως ενδ. Dinstein Y., *War, Aggression and Self- Defence*, 5th ed., Cambridge, 2011, p. 191 επ.

⁴³ Κατά μία άποψη, ο όρος armed attack ερμηνεύεται ως αναφερόμενος στον όρο «aggression» Βλ. αντί πολλών, Broms B., *The definition of Aggression*, vol .154, Recueil des Cours, ADI, 1977-I, p.370 όμως contra, ενδεικτ. Simma B., *Commentary of the United Nations Chart*, Clarendon Press, 1995, p.

Ασφαλείας να λάβει τα αναγκαία μέτρα για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, και β) το άρθρο 39⁴⁴ (βλ. και τον τίτλο του Κεφαλαίου VII του Χάρτη που επιγράφεται: “Action with respect to threats to the peace, breaches of the peace, and acts of aggression”) κατά το οποίο το Συμβούλιο Ασφαλείας θα αποφαινεται αν υπάρχει απειλή για την ειρήνη, διατάραξη της ειρήνης ή επιθετική ενέργεια («threat to the peace, breach of the peace, or act of aggression») και θα κάνει συστάσεις ή θα αποφασίζει ποια μέτρα - που δεν συνεπάγονται τη χρήση ένοπλης βίας- θα λαμβάνονται κατά το άρθρο 41 ή εφόσον αυτά του άρθρου 41 κριθούν ανεπαρκή, κατά το 42, που ενδεχομένως να συνεπάγονται τη χρήση βίας. Συνεπώς, εάν δεχθούμε ότι έλαβε χώρα ένοπλη επίθεση, κατά την έννοια του άρθρου 51 ή επιθετική ενέργεια, διατάραξη της ειρήνης ή απειλή κατά της ειρήνης κατά την έννοια του άρθρου 39, δικαιολογείται κατ’ εξαίρεση η προσφυγή στη χρήση βίας, υπό τις αυστηρές προϋποθέσεις των αντιστοίχων άρθρων⁴⁵. Στην πρώτη περίπτωση θα πρόκειται για χρήση βίας σε άμυνα ενώ στις επόμενες θα ενεργοποιείται το σύστημα συλλογικής ασφάλειας υπό το Κεφάλαιο VII του Χάρτη.

Η βιβλιογραφία είναι εκτενής⁴⁶ πάνω στην ανάλυση των προϋποθέσεων εφαρμογής των δύο⁴⁷ αυτών εξαιρέσεων χρήσης βίας (ιδίως της νόμιμης άμυνας⁴⁸) εντός του συστήματος του Χάρτη, αλλά και τυχών άλλων εξαιρέσεων εκτός αυτού

668-670, όπου αναφέρεται ότι οι δύο όροι δεν ταυτίζονται, ενώ προκύπτει από τις προπαρασκευαστικές εργασίες ότι η Ειδική Επιτροπή για τον ορισμό της επίθεσης δεν θέλησε να ορίσει τον όρο «armed attack (aggression armée)» του άρθρου 51, αλλά τον όρο «act of aggression (act d’ aggression)» του άρθρου 39. «Ο δε όρος armed attack» είναι στενότερος από τον πρώτο. Για το λόγο αυτό η απόφαση της Γ.Σ(Α/3314 (XXIX)/1974, *Definition of Aggression*, 14 December 1974), δεν συνέβαλε αποφασιστικά στην εξέλιξη του ορισμού της έννοιας «armed attack»[...].ενδεχομένως όμως το άρθρο 3 της Απόφασης της Γ.Σ. στην πράξη παρέχει κάποια στοιχεία για το πώς ερμηνεύεται ο όρος.

⁴⁴ «Το Συμβούλιο Ασφαλείας θα αποφαινεται περί της υπάρξεως απειλής κατά της ειρήνης, διαταράξεως της ειρήνης ή επιθετικής πράξεως και θα προβαίνει εις συστάσεις ή θα αποφασίζει περί των ληπτέων μέτρων συμφώνως προς τα άρθρα 41 και 42 προς διατήρησιν ή αποκατάστασιν της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.»

⁴⁵ Thomas A.V.W. and Thomas A.J., *The concept of Aggression in international Law*, Southern Methodist University Press, 1972, p. 56-57

⁴⁶ ενδ. Gray Ch., *International Law and the Use of Force*, Oxford; 3 edition, 2008; Dinstein Y., *War, Aggression and Self- Defence*, 5th ed., Cambridge, 2011; Antonopoulos K., *The Unilateral use of force by states in international law*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1997; Cot J.P., Pellet A.& Forteau M.,(dir.), *La Charte des Nations Unies : commentaire article par article*, 3e ed., Economica,2005; Simma B. et al.,(eds.), *The Charter of the United Nations. A Commentary*, Oxford University Press, New York,3rd ed., 2013 ; Αντωνόπουλος Κ., *Το Δίκαιο της χρήσης βίας*, στο Αντωνόπουλος Κ.& Μαγκλιβέρας Κ.(επιμ.), *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, Νομική Βιβλιοθήκη 2011, σ.σ. 477- 512 (όπου και περαιτέρω παραπομπές σε ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία).

⁴⁷ Βλ. όμως και υποσημ.55

⁴⁸ Η διευκρίνιση γίνεται διότι οι βασικές προϋποθέσεις της νόμιμης άμυνας (αναγκαιότητα, αναλογικότητα, αμεσότητα) δεν καταγράφονται ρητά στο κείμενο του Χάρτη, αλλά αναπτύχθηκαν από τη θεωρία και τη νομολογία, ενώ γνωστή είναι η συζήτηση που γίνεται περί νομιμότητας ή μη της λεγόμενης «προληπτικής άμυνας»

του πλαισίου (άποψη που δε συμμερίζομαι⁴⁹), και ως εκ τούτου παρέλκει η εμβριθής εξέτασή τους εν προκειμένω, άλλωστε κάτι τέτοιο θα υπερακόντιζε τους σκοπούς της παρούσας. Ακροθιγώς όμως αξίζει να αναφερθούμε στο Ψήφισμα του Ινστιτούτου Διεθνούς Δικαίου που υιοθετήθηκε το 2007⁵⁰ κατόπιν εισήγησης του Ε. Ρούκουνα στο Σαντιάγκο της Χιλής και το οποίο αναφέρεται σε θέματα νόμιμης άμυνας και συλλογικής ασφάλειας, συνοψίζοντας τα πορίσματα της πρακτικής και της θεωρίας στα σχετικά ζητήματα⁵¹. Ειδικότερα, αφού υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 51 του Χάρτη συμπληρώνεται από το Διεθνές Εθιμικό Δίκαιο, τονίζεται ότι η αρχή της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας αποτελούν απαραίτητα στοιχεία του κανονιστικού πλαισίου της νομίμου άμυνας. Σημαντική είναι η συνδρομή του Ψηφίσματος στη διευκρίνιση του εριζόμενου ζητήματος πότε επιτρέπεται η άσκηση του δικαιώματος: σε περιπτώσεις πραγματικής ή προφανώς επικείμενης ένοπλης επίθεσης (actual or manifestly imminent armed attack) και μόνο αν δεν υπάρχει εναλλακτική δυνατότητα αποτροπής ή ανακοπής της επίθεσης. Το δόγμα της «προληπτικής άμυνας» (το οποίο σημειωτέον επικαλέστηκαν ΗΠΑ και Ηνωμένο Βασίλειο κατά την ένοπλη επέμβασή τους το 2001 στο Ιράκ⁵²) δεν γίνεται δεκτό. Σε περίπτωση απειλής ένοπλης επίθεσης μόνο το ΣΑ μπορεί να εξουσιοδοτήσει τη χρήση βίας⁵³. Το στοχευμένο κράτος (target state) υποχρεούται να αναφέρει αμέσως στο ΣΑ, ενώ η ένοπλη επίθεση για να ενεργοποιήσει το δικαίωμα άμυνας θα πρέπει να είναι ορισμένης έντασης. Ενέργειες που περιλαμβάνουν τη χρήση βίας ή είναι ελάσσονος σοβαρότητας μπορούν να αντιμετωπιστούν με αντίμετρα (counter-

⁴⁹ Ειρήσθω εν παρόδω ότι κατά την ορθότερη άποψη, εξαιρέσεις πέρα από το σύστημα του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών (e.g. χρήση βίας από ένα κράτος για προστασία των υπηκόων του σε άλλο κράτος ή για προστασία/αποτροπή σοβαρών παραβιάσεων του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων εις βάρος μη υπηκόων του, η λεγόμενη «ανθρωπιστική επέμβαση») δε θα πρέπει να γίνονται δεκτές. Τέτοιο εθιμικό δίκαιο δεν έχει διαμορφωθεί εκτός Χάρτη, αφ'ής στιγμής δεν υπάρχει επαρκής πρακτική προς αυτή την κατεύθυνση. Βλ. σχετ. αντί πολλών, Αντωνόπουλος Κ., *Το Δίκαιο της χρήσης βίας*, ibid., σελ. 496 επ.βλ. όμως ενδ. contra Μακρής Β., *Το Δικαίωμα (:) Ανθρωπιστικής Επέμβασης με Χρήση Βίας κατά το Διεθνές Δίκαιο, (Forcible Humanitarian Intervention)*, χ.η., (καθώς και τις εκεί παραπομπές) διαθέσιμο και στο διαδίκτυο: <http://www.militaryjustice.gr/athra/military.pdf>, τελευτ. επίσκ. 22 Ιουλ 2013. Για τις αυστηρές προϋποθέσεις της «ανθρωπιστικής επέμβασης», όταν αυτή γίνεται δεκτή, βλ. Gill D.T. & Fleck D. (eds.), op.cit., p 221-227. Φυσικά, οι ίδιες εκτός Χάρτη δικαιολογητικές της χρήσης βίας βάσεις, όταν θεωρηθούν «διατάραξη της ειρήνης» ή «καπνική κατά της ειρήνης» από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ και το τελευταίο εκδίδει εξουσιοδότηση χρήσης βίας υπό το κεφάλαιο VII, τότε μεταπίπτουν στην εξαίρεση που προβλέπεται από το σύστημα συλλογικής ασφάλειας που ο Χάρτης καταστρώνει.

⁵⁰ *Present Problems of the Use of Armed Force in International Law*, 10A Resolution en 27 October 2007, Rapporteur: M.Emmanuel Roucounas

⁵¹ Βλ. Ρούκουνας Ε., *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 507-508

⁵² Βλ. Kamto M., *L'agression en droit international*, Pedone, 2010, p. 117 – 140 passim.

⁵³ Στο σημείο αυτό κατά τη γνώμη του γράφοντος, εντοπίζεται ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα συμπληρωματικότητας μεταξύ των συστημάτων ατομικής άμυνας και συλλογικής ασφάλειας.

measures) κατά το διεθνές δίκαιο. Επίσης στο Ψήφισμα αντιμετωπίζεται το ιδιαίτερος σοβαρό ζήτημα (από την άποψη της *ratione personae* εφαρμογής του *jus contra bellum*) των τρομοκρατικών ενεργειών από μη κρατικούς δρώντες (*non state actors*). Ως εκ τούτου α) εάν η επίθεση προέρχεται από το έδαφος τρίτου κράτους καθ' υπόδειξη ή με την ενίσχυση αυτού, τότε το στοχευμένο κράτος ασκεί κανονικά άμυνα κατά του τρίτου κράτους ενώ β) εάν η ένοπλη επίθεση πραγματοποιείται από περιοχή που δεν ανήκει σε κανένα κράτος (e.g. ανοιχτή θάλασσα), τότε το αμυνόμενο κράτος ασκεί το δικαίωμά του στην εν λόγω περιοχή. Επισημαίνεται, τέλος, ότι το κράτος από την επικράτεια του οποίου διεξάγεται η ένοπλη επίθεση υποχρεούται να συνεργάζεται με το στοχευμένο κράτος.

Ποια όμως η σημασία της ενασχόλησής μας με το *jus ad bellum* στο πλαίσιο του καθορισμού του νομικού καθεστώτος των Ενόπλων Δυνάμεων που δρουν εξωεδαφικά; Αν και στις απαρχές των στρατιωτικών επιχειρήσεων, το *jus ad bellum* αποτελούσε πιθανότατα το μόνο κλάδο δικαίου υπό εξέταση, τα πράγματα έχουν πλέον αλλάξει ριζικά. Παρόλα αυτά, η εξέτάσή του αποτελεί μία αφετηρία κατάλληλη για την αντιμετώπιση των θεμάτων Διεθνούς Επιχειρησιακού Δικαίου. Ειδικότερα, ανεξάρτητα από την αυτοτελή σημασία του κλάδου και τα συνακόλουθα προβλήματα που ανακύπτουν⁵⁴, είναι άρρηκτα συνδεδεμένος και με τους λοιπούς κλάδους δικαίου που έρχονται στο προσκήνιο. Άλλωστε το πρώτο μέλημα του Στρατιωτικού Νομικού Συμβούλου είναι να ανιχνεύσει τη νομική βάση της επιχείρησης, καθώς αυτό επιβεβαιώνει και τη νομιμότητά της. Περαιτέρω, η εξέταση του *jus ad bellum* θέτει το νομικό πλαίσιο για επιπρόσθετους νομικούς χαρακτηρισμούς. Παραδείγματος χάριν, εάν τη νομική βάση της επιχείρησης αποτελεί η συναίνεση⁵⁵ του κράτους υποδοχής και το κράτος αποστολής επικουρεί τις δυνάμεις επιβολής της τάξεως του πρώτου, τότε το δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το Ποινικό Δίκαιο του κράτους υποδοχής θα αποτελέσουν το νομικό πλαίσιο των διαδικασιών που θα ρυθμίσουν e.g. τη σύλληψη και κράτηση ενός ατόμου. Αντίθετα,

⁵⁴ Ενδεχομένως ανακύπτουν θέματα διεθνούς ευθύνης λόγω παραβίασης του *jus ad bellum*.

⁵⁵ Η συναίνεση του κράτους υποδοχής, αν και δεν αποτελεί μία από τις ρητά αναφερόμενες στον ΚατΧΗΕ εξαιρέσεις αναφορικά με την απαγόρευση χρήσης βίας, αποτελεί γενικότερα λόγο αποκλεισμού του άδικου χαρακτήρα της πράξης. Αυτό σημαίνει ότι η πρωτογενής υποχρέωση δεν παύει να ισχύει, απλώς αναστέλλεται για όσο καιρό διαρκεί η συναίνεση. βλ. International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, Yearbook of the International Law Commission, Vol.II, Part 2, 2001, Άρθρο 20 "Valid consent by a State to the commission of a given act by another State precludes the wrongfulness of that act in relation to the former State to the extent that the act remains within the limits of that consent." και τον εκεί σχολιασμό.

εάν οι Ένοπλες Δυνάμεις ενός κράτους ενεργούν με βάση το άρθρο 51 του Κατ.ΧΗΕ, και υφίσταται ένοπλη σύγκρουση μεταξύ του επιτιθέμενου και του αμυνόμενου κράτους, τότε διεκδικεί εφαρμογή το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο (και ειδικότερα η 3^η Σύμβαση της Γενεύης) αναφορικά με την μεταχείριση των αιχμαλώτων πολέμου⁵⁶. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι το σημείο εκκίνησης για περαιτέρω εμβάθυνση στο Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο αποτελεί το *jus ad bellum*. Για το λόγο αυτό, προσήκει στο σημείο αυτό, η ειδικότερη εξέταση της νομικής βάσης των στρατιωτικών επιχειρήσεων, η οποία όπως είδαμε παραπάνω, προσδίδει νομιμότητα στο όλο εγχείρημα.

A1.2: Η νομική βάση των επιχειρήσεων - Είδη επιχειρήσεων και κατηγοριοποίηση με βάση την εντολή του Συμβουλίου Ασφαλείας των Η.Ε.

Πρώτα απ' όλα ας διευκρινίσουμε ότι ειδικότερη αναφορά θα γίνει στις πολυεθνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται υπό τα κεφάλαια VI και VII του Χάρτη, ενώ ήδη είδαμε ότι άλλες στρατιωτικές επιχειρήσεις –εθνικές ή πολυεθνικές- ενδεχομένως έχουν ως νομική βάση το άρθρο 51 του Κατ.ΧΗΕ ή στηρίζονται στη συναίνεση του κράτους υποδοχής⁵⁷. Κάθε μία δε από τις ως άνω κατηγορίες διέπεται και από –κοινό μεν σε πολλά σημεία αλλά – διαφορετικό εν γένει νομικό καθεστώς.

Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις εντός του πλαισίου συλλογικής ασφάλειας των Ηνωμένων Εθνών διακρίνονται [Kolb R. et al., 2005, p.30 et seq.- Gill D.T.& Fleck D. (eds.), 2011, p.81 et seq.] σε κατ' εξουσιοδότηση επιχειρήσεις ή επιχειρήσεις εξαναγκαστικής δράσης (οι οποίες περαιτέρω διακρίνονται σε επιχειρήσεις επιβολής και σε επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης) και σε ειρηνευτικές επιχειρήσεις (peace operations)⁵⁸. Σε αυτές θα πρέπει να προσθέσουμε για λόγους πληρότητας και μόνο τις στρατιωτικές επιχειρήσεις τις ελεγχόμενες από τον Ο.Η.Ε.

Στρατιωτικές επιχειρήσεις υπό τη διοίκηση και τον έλεγχο των Η.Ε.

Οι επιχειρήσεις αυτές ουσιαστικά ρυθμίζονται στο άρθρο 43 του Κατ.ΧΗΕ που ορίζει τα εξής:

⁵⁶ Lietzau W.K.&Rutigliano JR., *op.cit.*, p.13

⁵⁷ Βλ υποσημ.49

⁵⁸ Δούση Ε., *Ο.Η.Ε. – Διεθνής Ευθύνη και Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις*, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2008, σελ. 175 επ

- «1. Πάντα τα Μέλη των Ηνωμένων Εθνών, προς τον σκοπόν όπως συμβάλωσιν εις την διατήρησιν της διεθνούς ειρήνης και ασφαλείας, αναλαμβάνουσι να θέσωσιν εις την διάθεσιν του Συμβουλίου Ασφαλείας, τη προσκλήσει τούτου και συμφώνως προς ειδικήν συμφωνίαν ή συμφωνίας, ενόπλους δυνάμεις, συνδρομήν και ευκολίας, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος διελεύσεως, αναγκαίων προς τον σκοπόν της διατηρήσεως της διεθνούς ειρήνης και ασφαλείας.
2. Παρομοία συμφωνία ή συμφωνίαί θα καθορίζουν τον αριθμόν και την φύσιν των στρατιωτικών δυνάμεων, τον βαθμόν της ετοιμασίας και της γενικής θέσεώς των, ως και την φύσιν των ευκολιών και της συνδρομής άτινα θα πρόκειται να παρασχεθώσι.
3. Η συμφωνία ή αι συμφωνίαί τίθενται υπό διαπραγμάτευσιν το ταχύτερον τη πρωτοβουλία του Συμβουλίου Ασφαλείας. Θα συνάπτονται μεταξύ του Συμβουλίου Ασφαλείας και ομάδων Μελών και θα υπόκεινται εις επικύρωσιν υπό των Κρατών άτινα τας υπογράφουσι συμφώνως προς τους οικείους αυτών συνταγματικούς κανόνας.»

Το άρθρο αυτό αποτελεί (ή έστω προοριζόταν να αποτελέσει) σημαντικό τμήμα του συστήματος συλλογικής ασφάλειας του ΟΗΕ, όμως δεν έχει στην πράξη ενεργοποιηθεί ποτέ. Προβλέπει την θέση υπό τα Ηνωμένα Έθνη, τμημάτων των ενόπλων δυνάμεων των κρατών μελών προκειμένου να χρησιμοποιηθούν για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, κατόπιν πρόσκλησης του Συμβουλίου Ασφαλείας. Υφίσταται δε ιδεατά μία Στρατιωτική Επιτροπή Επιτελείου (Military Staff Committee) αποτελούμενη από του Αρχηγούς των Επιτελείων (ή αντιπροσώπους αυτών) των μονίμων στο Συμβούλιο Ασφαλείας κρατών και η οποία είναι επιφορτισμένη με το καθήκον συμβουλής και επικουρίας του Σ.Α. σε ό,τι αφορά τις στρατιωτικές ανάγκες εν γένει. Η υπαγωγή όμως των ενόπλων τμημάτων δεν είναι αυτόματη, αλλά προϋποθέτει ειδικές συμφωνίες, μη συναφθείσες μέχρι σήμερα και ως εκ τούτου, υποστηρίζεται (με προεξάρχουσα δύναμη τις ΗΠΑ) ότι η εν λόγω υποχρέωση παραμένει «προαιρετική» ως προς την υλοποίησή της για τα κράτη μέλη⁵⁹.

Όσον αφορά στο συσχετισμό των άρθρων 42 και 43 του Κατ'ΧΗΕ, διαπιστώνεται κατ' αρχάς μία στενή σχέση μεταξύ τους. Το πρώτο προβλέπει την ανάληψη στρατιωτικής δράσης κατόπιν απόφασης του Συμβουλίου Ασφαλείας, ενώ το δεύτερο παρέχει στα ΗΕ τα μέσα για μία τέτοια δράση. Συνεπώς, σύμφωνα με τις αρχικές προβλέψεις του Χάρτη, το άρθρο 42 δεν μπορεί να ενεργοποιηθεί παρά μόνο μέσω του 43, το οποίο ρυθμίζει ένα μόνιμο και γνήσιο σύστημα συλλογικής

⁵⁹ Kolb R. et al., *L' application du droit international humanitaire et des droits de l' homme aux organisations internationales. Forces de paix et administrations civiles transitoires*, Bruylant, 2005, p. 30- 31

ασφάλειας. Στην πράξη όμως οι προβλεπόμενες συμφωνίες δεν συνήφθησαν καθώς τα κράτη μέλη δεν θέλησαν να παραχωρήσουν ένοπλα τμήματα σε μία συγκεντρωτική δύναμη υπό τον έλεγχο των ΗΕ, πράγμα που θα σήμαινε ότι δεν θα ήταν δυνατή η διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων από τα Ηνωμένα Έθνη. Ως εκ τούτου, τα Η.Ε. και δη το Σ.Α. μετά το 1945 βρέθηκαν μπροστά στο δίλημμα να μείνει «νεκρό γράμμα» το άρθρο 42 ή να εφαρμόσουν εναλλακτικές, πέρα από το γράμμα, αλλά εντός του πνεύματος της διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας που υπαγορεύει ο Χάρτης. Εκ του αποτελέσματος φαίνεται ότι επελέγη το δεύτερο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η κρίση της Κορέας (1950), όπου το Σ.Α. εξουσιοδότησε τα κράτη μέλη που προθυμοποιήθηκαν να βοηθήσουν τη Δημοκρατία της Κορέας κατά της ένοπλης επίθεσης της Βόρειας Κορέας –χαρακτηρισθείσας ως «διατάραξη της ειρήνης» (βλ. SC RES 83 (1950) – να δράσουν στο όνομά του και υπό την ενιαία διοίκηση των ΗΠΑ προκειμένου να αποκαταστήσουν *manu militari* τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή. Ουσιαστικά τα επιμέρους κράτη – μέλη διατηρούσαν τη διοίκηση επί των τμημάτων τους και φρόντιζαν (υπό την ενιαία διοίκηση των ΗΠΑ) να συντονιστούν μεταξύ τους⁶⁰.

Συμπερασματικά, το άρθρο 42 δεν προϋποθέτει πλέον στην πράξη το άρθρο 43 και το σύστημα συλλογικής ασφάλειας των Ηνωμένων Εθνών μετατρέπεται από συγκεντρωτικό σε αποκεντρωτικό. Ο ψυχρός πόλεμος κατέστησε αδύνατη τη σύναψη των συμφωνιών του άρθρου 43 και τη δημιουργία μίας κεντρικής δύναμης, που θα αποτελούσε το «στρατιωτικό βραχίονα» των ΗΕ με τις όποιες προεκτάσεις αυτό θα είχε στις υφιστάμενες σφαίρες επιρροής των μεγάλων δυνάμεων. Το ίδιο συνεχίστηκε και μετά τη λήξη του πολέμου τη δεκαετία του 1990 και παρά τις παραινέσεις (ενόψει της αλλαγής του πολιτικού σκηνικού) του Μπούτρος Μπούτρος Γκάλι στον «Οδηγό για την Ειρήνη⁶¹» προς τα κράτη – μέλη να θέσουν στη διάθεση του ΟΗΕ να απαραίτητα στρατιωτικά μέσα για τη δημιουργία μία ισχυρής κεντρικής στρατιωτικής αρχής και μάλιστα σε μόνιμη βάση και όχι *ad hoc* (παρ. 42 επ.). Ας εξετάσουμε λοιπόν τις στρατιωτικές επιχειρήσεις που αναπτύσσονται στην πραγματικότητα.

Επιχειρήσεις εξαναγκαστικής δράσης/κατ' εξουσιοδότηση επιχειρήσεις

⁶⁰ Kolb R. et al., *ibid.*, p 32-33

⁶¹ A/47277-S/24111, (17 June 1992), *An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping*

Οι επιχειρήσεις εξαναγκαστικής δράσης ή επιχειρήσεις κατόπιν εξουσιοδότησεως του Συμβουλίου Ασφαλείας ή επιχειρήσεις κυρωτικού χαρακτήρα με βάση την πρακτική των Ηνωμένων Εθνών μπορούν να διακριθούν περαιτέρω στις *επιχειρήσεις επιβολής* (enforcement operations – forces de réaction aux guerres d'agression), δηλαδή εκείνες που συνιστούν παρατεταμένες και πλήρους κλίμακας πολεμικές επιχειρήσεις, εξουσιοδοτηθείσες από το Συμβούλιο Ασφαλείας με σκοπό να διατηρήσουν ή να επαναφέρουν τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, και στις *επιχειρήσεις επιβολής ειρήνης* (peace enforcement operations – forces d'imposition de la paix), οι οποίες, ενώ δυνητικά εμπεριέχουν τη διεξαγωγή μάχης, δεν εξομοιώνονται με πλήρους κλίμακας πολεμικές επιχειρήσεις σε παρατεταμένη βάση κατά ενός κράτους και εννοιολογικά εμπίπτουν στην κατηγορία μεταξύ επιχειρήσεων επιβολής και παραδοσιακών επιχειρήσεων διατήρησης της ειρήνης, όσον αφορά στους σκοπούς τους (e.g. δημιουργία περιβάλλοντος σταθερότητας και ομαλοποίηση των σχέσεων των μερών) και την ένταση χρήσης βίας⁶² (χρήση μεν, περιορισμένη δε). Η διαφοροποίηση αναγκαίοι διότι ενώ και στις δύο περιπτώσεις έχουμε δράση κατ' εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας, στις επιχειρήσεις επιβολής, σκοπός είναι να καταβληθεί ο αντίπαλος και να επιβληθεί η βούληση της διεθνούς κοινότητας, ενώ στις λεγόμενες επιχειρήσεις επιβολής ειρήνης, αν και πάλι ενδέχεται να χρησιμοποιηθεί βία, θα είναι πάντως πιο περιορισμένη με πρωταρχικό στόχο τη δημιουργία των συνθηκών εκείνων που θα επιτρέψουν την ειρηνική επίλυση της διαφοράς. Κατά τον Findlay (2002, p.374 et seq.), οι τελευταίες (σε αντίθεση με τις παραδοσιακές επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης) εξ ορισμού αναπτύσσονται σε περιπτώσεις όπου η συναίνεση είναι δύσκολο να ληφθεί και γι' αυτό επιδιώκεται η συγκατάθεση των μερών. Σε αντίθεση με μία επιχείρηση (ακραιφνούς) επιβολής, δεν βασίζεται στη διεξαγωγή μάχης, αν και αυτή μπορεί να αποδειχθεί αναπόφευκτη σε περίπτωση απώλειας κάθε ίχνους συναίνεσης. Υπό αυτά τα δεδομένα, μία επιχείρηση επιβολής ειρήνης μπορεί να αναπτυχθεί, εκεί όπου καταρχήν τα μέρη έχουν καταλήξει σε συμφωνία ειρήνης ή άλλο διακανονισμό (e.g. διανομή ανθρωπιστικής βοήθειας) και όχι για να τους επιβληθεί, αλλά για να πολλαπλασιάσει της πιθανότητες μίας μονιμότερης και βιώσιμης συμφωνίας μεταξύ τους με ενεργητική συμμετοχή (πρβλ. την παθητική δράση των επιχειρήσεων διατήρησης της ειρήνης – peacekeeping operations). Σε κάθε περίπτωση, διαφοροποιούμενη από την καθαρή

⁶² Gill D.T., *Enforcement and Peace Enforcement Operations*, p. 81 in: Gill D.T.& Fleck D. (eds.), *op.cit.*, p. 81-133

επιχείρηση επιβολής και ομοιάζοντας προς τις ΡΚΟ, είναι *καταρχήν* αμερόληπτη απέναντι στα μέρη, έχοντας όμως (σε αντίθεση με τις ΡΚΟ) τη δυνατότητα πέραν της αυτοάμυνας, τη δυνατότητα χρήσης βίας, εφόσον τα λοιπά διαθέσιμα μέσα ειρηνικής επίλυσης αποδειχθούν αλυσιτελή.

Συνοψίζοντας, οι επιχειρήσεις επιβολής ειρήνης, διαφοροποιούνται από τις επιχειρήσεις «καθαρής» επιβολής ως προς το ότι δε σχεδιάζονται με σκοπό την υλοποίηση μίας «κλασικής» στρατιωτικής λύσης με επίθεση και κατανίκηση του εχθρού, αλλά συγκρατημένα μετέρχονται απειλών και χρήσης βίας για την επίτευξη συγκεκριμένου αντικειμενικού σκοπού (ΑΝΣΚ⁶³), όπως ενδεικτικά ο αφοπλισμός των μερών, η επιβολή ειρηνικού και ασφαλούς περιβάλλοντος, η καταστολή παράνομων δραστηριοτήτων κτλ. Άλλες διαφορές αφορούν τη φύση και τους σκοπούς της εντολής (mandate), την πιθανή σχέση με την κυβέρνηση υποδοχής, την εφαρμογή του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου (βλ. σχετικό κεφάλαιο), καθώς και ζητήματα αναφορικά με τη διοίκηση και τον έλεγχο των δυνάμεων. Μοιράζονται, όμως σαφώς την εντολή του ΣΑ υπό το κεφάλαιο VII του χάρτη και τη συνακόλουθη εξουσιοδότηση για απειλή ή χρήση βίας (με τη φράση “all necessary means” ή αντίστοιχη), ενδεχομένως την έλλειψη συναίνεσης του κράτους υποδοχής και ενίοτε την παρέκκλιση από την αρχή της αμεροληψίας. Να σημειωθεί όμως ότι οι επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης, ενώ δεν απαιτείται από άποψη διεθνούς δικαίου να έχουν λάβει τη συναίνεση των μερών, εντούτοις συχνά την αναζητούν, ενώ μόνο κατ’ εξαίρεση αποκλίνουν από την αρχή της αμεροληψίας, όταν αυτό απαιτείται για την επίτευξη του ΑΝΣΚ⁶⁴.

Τέλος, ας σημειωθεί ότι το ΣΑ με την εντολή του και την παροχή εξουσιοδότησης σε κάθε επιχείρηση εξαναγκαστικής δράσης, είναι αυτό που παρέχει τη νομική βάση λειτουργίας της και γι’ αυτό το λόγο θεωρείται ότι διατηρεί το συνολικό πολιτικό έλεγχο της επιχείρησης, ενώ η εξουσία για την πραγματική διεξαγωγή της μεταβιβάζεται στα συμμετέχοντα κράτη. Κατ’ εξαίρεση μόνο τα Η.Ε. έχουν συμμετάσχει σε επιχειρήσεις επιβολής ειρήνης, όπως είδαμε παραπάνω. Συνήθως δε, όταν αναμένεται να υπάρξει επιχείρηση πλήρους κλίμακας, συνήθως η όλη επιχείρηση τίθεται υπό την ηγεσία ενός κράτους ή ομάδας κρατών (lead nation/s) που παρέχουν τον κύριο όγκο των δυνάμεων. Άλλες φορές πάλι, το ρόλο αυτό αναλαμβάνει ένας περιφερειακός οργανισμός ή συνάπτεται κάποια περιφερειακή

⁶³ Στρατιωτική Ορολογία

⁶⁴ Για τα παραπάνω βλ. Gill D.T. & Fleck. D.(eds.), op.cit., p.86-87

συμφωνία στο πλαίσιο του κεφαλαίου VIII του Χάρτη, πάντοτε εντός των ορίων της εντολής. Συνεπώς, στις περιπτώσεις αυτές, το ΣΑ έχει τον συνολικό πολιτικό έλεγχο και την «υψηλή» εποπτεία της επιχείρησης, ενώ η διοίκηση και ο έλεγχος μεταβιβάζονται σε ορισμένο/α κράτος/η ή περιφερειακό διεθνή οργανισμό⁶⁵.

Μέχρι σήμερα, οι δύο περιπτώσεις που εμπίπτουν αναμφισβήτητα⁶⁶ στις επιχειρήσεις τις πρώτης υποκατηγορίας (enforcement operations), είναι αυτή της Κορέας (1950-1953)⁶⁷ που αναφέρθηκε ανωτέρω και της επιχείρησης «καταιγίδα της ερήμου» (operation desert storm-1991) κατά την οποία συνασπισμός κρατών με την εξουσιοδότηση των Ηνωμένων Εθνών (βλ. SC RES 687/1991 παρ.6) και υπό την ηγεσία των ΗΠΑ κινήθηκε εναντίον του Ιράκ που πρωτίτερα είχε εισβάλει και κατείχε παράνομα το Κουβέιτ «διαταράσσοντας τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια»⁶⁸.

Από την άλλη, οι επιχειρήσεις της δεύτερης υποκατηγορίας (peace enforcement operations) θα λέγαμε ότι δεν είναι τόσο ευάριθμες, αλλά δεν έχουν εμφανιστεί στην πράξη ακριβώς με τη μορφή που αναπτύχθηκαν παραπάνω, συχνά συνδυάζοντας στοιχεία και των δύο ως άνω κατηγοριών, ακόμη και των τριών (περιλαμβανομένων των ΡΚΟ). Ορισμένες υποστηρίζεται ότι «διολίσθησαν» σε επιχειρήσεις peace enforcement, παρότι αναπτύχθηκαν αρχικά ως επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης και άλλες εμφάνιζαν εξ αρχής μικτά χαρακτηριστικά. Πέραν από τις επιχειρήσεις των Η.Ε. που βρίθουν μικτών στοιχείων e.g. ΟΝΥC⁶⁹ στο Κογκό (1960-1964) εξουσιοδοτημένη από το ΣΑ (S RES 143/1960), UNOSOM II⁷⁰

⁶⁵ Gill D.T. & Fleck D.(eds.), op.cit., p.92-93

⁶⁶ Δε γίνεται αναφορά σε επιχειρήσεις που «παρανόμως» δεν έλαβαν τη ρητή εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας (ή έστω αμφισβητείται αν την έλαβαν) e.g. στην εισβολή στο Ιράκ το 2003, από «συνασπισμό προθύμων κρατών» υπό την ηγεσία ΗΠΑ και Ηνωμένου Βασιλείου ή για την επιχείρηση στο Κόσοβο το 1999 (βλ. σχετικά Gray Ch., op.cit., p. 348 et seq. όπου γίνεται αναφορά στη «συναγόμενη» εξουσιοδότηση- implied authorization που χωρίς νομικό έρεισμα επικαλούνται ορισμένα κράτη) ούτε και σε επιχειρήσεις που ο χαρακτήρας τους είναι σύνθετος και ενδεχομένως χαρακτηρίζονται από ορισμένους μόνο ως enforcement.

⁶⁷ Βλ. S RES 82,83,84,85 (1950), *Complaint of aggression upon the Republic of Korea*

⁶⁸ Βλ. S RES 660, 661,662, 664, 665, 666, 667, 669, 670, 674, 677, 678 (1990), *The situation between Iraq and Kuwait*

⁶⁹ Ενώ από την εξουσιοδότηση του ΣΑ προέκυπτε ότι επρόκειτο για (παραδοσιακή) επιχείρηση διατήρησης της ειρήνης και όντως έτσι λειτούργησε για το μεγαλύτερο διάστημα, διολίσθησε σε επιχείρηση επιβολής της για την ανατροπή του καθεστώτος στην Katanga. βλ. Findlay T., *The Use of Force in UN Peace Operations*, Sipri, Oxford University Press, 2002, p. 71 επ. και 378 επ., όπου παρατηρείται ότι η χρήση βίας για την πτώση του καθεστώτος, συνιστά εξαναγκαστική δράση στα πλαίσια του Κεφαλαίου VII και γι' αυτό αποτελεί μία μίξη επιχείρησης διατήρησης της ειρήνης, επιβολής της ειρήνης και «καθαρής» επιβολής.

⁷⁰ Βλ. SC RES 814 (1993) αναφορικά με την εξουσιοδότηση (με αναφορά στο κεφάλαιο VII του Χάρτη) του Συμβουλίου Ασφαλείας προς την UNOSOM II να αντικαταστήσει τη UNITAF (βλ. και υποσημ.73), ήτοι μία πολυεθνική δύναμη υπό την ηγεσία των ΗΠΑ, που το Δεκέμβριο του 1992 είχε εξουσιοδοτηθεί από το Συμβούλιο Ασφαλείας να χρησιμοποιήσει όλα τα απαραίτητα μέσα ("all necessary means"), για την εγκαθίδρυση ενός ασφαλούς περιβάλλοντος στη Σομαλία για τις

στη Σομαλία (1993-1995), UNPROFOR⁷¹ (1992-1995) στην Κροατία αρχικά (S RES 743, 762&769/1992) και σε Βοσνία – Ερζεγοβίνη (S RES 758/1992) και ΠΓΔΜ (S RES 795/1992) στη συνέχεια, θα λέγαμε ότι τα περισσότερα παραδείγματα peace enforcement αφορούν πολυεθνικούς σχηματισμούς εκτός Η.Ε.⁷², αλλά με την εξουσιοδότηση του ΣΑ υπό το κεφάλαιο VII του Χάρτη e.g. UNITAF⁷³ στη Σομαλία, IFOR/SFOR⁷⁴ στη Βοσνία – Ερζεγοβίνη, INTERFET⁷⁵ στο Ανατολικό Τιμόρ,

επιχειρήσεις ανθρωπιστικής βοήθειας. Η UNOSOM είχε σε αδρές γραμμές την ίδια εντολή [βλ. συγκεκριμένα SC RES 814 (1993) παρ.4], η οποία διευκρινίστηκε ρητά ότι περιελάμβανε τη δυνατότητα χρήσης όλων των απαραίτητων μέσων για την απόκρουση των ενόπλων επιθέσεων κατά των μελών της UNOSOM [βλ. SC RES 837 (1993) παρ.5]. Αργότερα, με την SC RES 897 (1994) περιορίστηκε η εντολή της (mandate) και παρατηρούμε την απουσία στο λεκτικό της αναθεωρημένης εντολής της δυνατότητας χρήσης βίας (παρ.2). Στο πλαίσιο αυτό, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η UNOSOM II εγκαθιδρύθηκε εξ αρχής ως επιχείρηση peace enforcement, αν και υποστηρίζεται ότι, εάν θεωρηθεί ότι απωλέσθη το στοιχείο της αμεροληψίας με τη διεύρυνση (επιβεβαίωση θα λέγαμε ορθότερα) της εντολής, τότε θα πρέπει να χαρακτηριστεί ως “pure” enforcement. Εν γένει πάντως και αυτή η επιχείρηση των Η.Ε. παρουσιάζει σύνθετα χαρακτηριστικά enforcement, peace enforcement και στο τέλος peacekeeping.

⁷¹ Η UNPROFOR ομοίως ήταν μία επιχείρηση με μικτά χαρακτηριστικά, αν και φαίνεται από τις 3 που αναφέρθηκαν (ONUC, UNOSOM II) να είναι εκείνη που απέχει περισσότερο από το να χαρακτηριστεί ως καθαρής επιβολής. Αρχικά εγκαθιδρύθηκε στην Κροατία προκειμένου να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις ασφάλειας και σταθερότητας για μία γενικότερη συμφωνία επί του γιουγκοσλαβικού ζητήματος. Εν γένει χαρακτηρίζεται ως επιχείρηση διατήρησης της ειρήνης, αν και δεν εμφανίζει τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της κατηγορίας, όπως συναίνεση των μερών, ελευθερία κίνησης και μία προϋπάρχουσα συμφωνία, ως πλαίσιο για την έναρξη της δράσης της. Πιο πολύ μοιάζει το ΣΑ να επέβαλε την UNPROFOR στα μέρη. Παρότι δε έτυχε της εξουσιοδότησης του ανωτάτου πολιτικού οργάνου του ΟΗΕ υπό το κεφάλαιο VII του Χάρτη, αυτό συνέβη περισσότερο για να ενισχύσει τις δυνατότητες της επιχείρησης για αυτοάμυνα. Ακόμη και στο NATO δόθηκε εντολή να βοηθήσει τη UNPROFOR στην άμυνά της και μόνο στο τέλος, όταν το NATO, η RRF [S RES 998 (1995), par. 9] και τα λοιπά στοιχεία της UNPROFOR οδήγησαν τους Σέρβους στο διαπραγματευτικό τραπέζι, μπορούμε να πούμε ότι μετατράπηκε σε επιχείρηση επιβολής της ειρήνης. Ο τρόπος λειτουργίας της πάντως δε συνιστά μοντέλο για μελλοντικές επιχειρήσεις peace enforcement. βλ. Findlay, op.cit., p.379-380. Το Μάρτιο του 1995, το ΣΑ αναδόμησε τη UNPROFOR, αντικαθιστώντας την με τρεις διαφορετικές, αλλά στενά συνδεδεμένες επιχειρήσεις διατήρησης ειρήνης. (UNCRO, UNPROFOR B, UNPREDEP υπό το συντονισμό της UNPF).

⁷² Βλ. ενδ. παραδ. σε Gill D. T. & Fleck D. (eds.), op.cit., p.82

⁷³ Πρόκειται για πολυεθνική δύναμη υπό την ηγεσία των ΗΠΑ. (βλ. και υποσημ. 70). Εξουσιοδοτήθηκε από το ΣΑ και υπό το κεφάλαιο VII να χρησιμοποιήσει όλα τα απαραίτητα μέσα για την εγκαθίδρυση ενός ασφαλούς περιβάλλοντος στη Σομαλία για τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων ανθρωπιστικής βοήθειας. [S RES 794 (1992)]. Θεωρήθηκε χαρακτηριστικό παράδειγμα επιτυχούς peace enforcement. βλ. όμως contra Findlay, op.cit., p.380-381

⁷⁴ Η IFOR, η οποία και αντικατέστησε την UNPROFOR (S RES 1031/1995), ήταν μία πολυεθνική επιχείρηση επιβολής της ειρήνης υπό την ηγεσία του NATO που δραστηριοποιήθηκε στη Βοσνία – Ερζεγοβίνη από τις 20 Δεκεμβρίου 1995 έως τις 20 Δεκεμβρίου 1996 υπό την κωδική ονομασία “Joint Endeavor”, έχοντας ως σκοπό την επιτήρηση της εφαρμογής της Συμφωνίας του Dayton και συγκεκριμένα των στρατιωτικών παραρτημάτων. Εξουσιοδοτήθηκε να χρησιμοποιήσει όλα τα απαραίτητα μέσα για την εκπλήρωση του σκοπού της και την άμυνά της (παρ. 17 της ως άνω απόφ.ΣΑ). Στις 21 Δεκεμβρίου 1996 αντικαταστάθηκε από την SFOR [S RES 1088 (1996), par.18, 20] και η τελευταία με τη σειρά της από την EUFOR Althea στις 02 Δεκεμβρίου 2004 (S RES 1575/2004 par.10). Στην IFOR και τις διαδόχους της συμμετείχε ελληνική δύναμη.

⁷⁵ Θεωρείται από τον Findlay ως η πιο επιτυχημένη επιχείρηση επιβολής ειρήνης. Υπό την ηγεσία της Αυστραλίας, είχε ως σκοπό τη διευθέτηση της ανθρωπιστικής κρίσης στο Ανατολικό Τιμόρ. Εξουσιοδοτήθηκε με την S RES 1264 (1999).

KFOR⁷⁶ στο Κόσοβο, και σχετικά πιο πρόσφατα MNFI⁷⁷ στο Ιράκ, και ISAF⁷⁸ στο Αφγανιστάν.

Ειρηνευτικές επιχειρήσεις

Στην παρούσα εργασία θα χρησιμοποιηθεί ο όρος ειρηνευτικές επιχειρήσεις (peace operations) ή επιχειρήσεις υποστήριξης της ειρήνης (peace support operations), ως έννοια γένους για να περιληφθούν κυρίως οι επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης⁷⁹ (PKO-Opérations de maintien de la paix), αλλά και άλλες μορφές υποστήριξης αυτής (βλ. την έκθεση του Γ.Γ. Μπούτρος Μπούτρος Γκάλι. A/47277-S/24111, (17 June 1992), *An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping*), όπως οι επιχειρήσεις εγκαθίδρυσης της ειρήνης⁸⁰ (peacemaking), οι επιχειρήσεις ανοικοδόμησης της ειρήνης⁸¹ (peacebuilding), οι επιχειρήσεις για την αποτροπή συγκρούσεων⁸² (conflict-prevention), οι ανθρωπιστικές αποστολές

⁷⁶ Η KFOR, επίσης μία πολυεθνική επιχείρηση υπό την ηγεσία του NATO, είχε ως στόχο τη δημιουργία ενός ασφαλούς περιβάλλοντος στο Κόσοβο. [S RES 1244 (1999)].

⁷⁷ S RES 1511 (2003), *The situation between Iraq and Kuwait*, par.13

⁷⁸ S RES 1386 (2001), *on the situation in Afghanistan*

⁷⁹ Τα ΗΕ ορίζουν το “peacekeeping” ως την τεχνική διατήρησης της ειρήνης, όσο εύθραυστη και αν είναι αυτή, εκεί όπου η μάχη έχει σταματήσει και προκειμένου να εφαρμοστούν οι συμφωνίες που έχουν επιτευχθεί από τους εγκαθιδρυτές της ειρήνης (peacemakers). Βαθμιαία το “peacekeeping” εξελίχθηκε από ένα πρωταρχικά στρατιωτικό μοντέλο επιτήρησης της κατάπαυσης του πυρός και παρεμβολής μεταξύ των δυνάμεων σε διακρατικούς πολέμους σε ένα σύνθετο μοντέλο που περιλαμβάνει πληθώρα στοιχείων, στρατιωτικών, αστυνομικών και πολιτικών που συνεργάζονται για να θέσουν τα θεμέλια μίας βιώσιμης ειρήνης. βλ. United Nations Peacekeeping Operations, *Principles and Guidelines (Capstone Doctrine)*, 2008, p.18

⁸⁰ Η εγκαθίδρυση της ειρήνης (peace making) σύμφωνα με τον ορισμό των Η.Ε. γενικά περιλαμβάνει μέτρα για τη διευθέτηση των συγκρούσεων σε εξέλιξη και συνήθως διπλωματική δράση για να φέρει τα εμπόλεμα μέρη σε συμφωνία κατόπιν διαπραγμάτευσης (negotiated agreement). Ο Γενικός Γραμματέας των Η.Ε. κατόπιν αιτήματος του Συμβουλίου Ασφαλείας, της Γενικής Συνέλευσης ή με πρωτοβουλία του ίδιου μπορεί να ασκήσει τις «καλές του υπηρεσίες» για να διευκολύνει την επίλυση της σύγκρουσης. Οι εγκαθιδρυτές της ειρήνης (peacemakers) μπορεί επίσης να είναι απεσταλμένοι, κυβερνήσεις, ομάδες κρατών, περιφερειακοί οργανισμοί ή τα Η.Ε. Οι προσπάθειες εγκαθίδρυσης της ειρήνης μπορεί να αναληφθούν και από ανεπίσημα ή μη κυβερνητικά σχήματα ή από ορισμένη εξέχουσα ανεξάρτητη προσωπικότητα. Βλ. Capstone Doctrine, *ibid.*, p.17

⁸¹ Η ανοικοδόμηση της ειρήνης περιλαμβάνει (UN Capstone Doctrine, *ibid.*, p.18) πλειάδα μέτρων που στοχεύουν στη μείωση του κινδύνου διολίσθησης ή νέας ολίσθησης σε σύγκρουση με την ενδυνάμωση των εθνικών δυνατοτήτων σε όλα τα επίπεδα αναφορικά με τη διαχείριση της σύγκρουσης και τη θέση των θεμελίων για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης και ειρήνης. Το peacebuilding είναι μία σύνθετη, μακροπρόθεσμη διαδικασία δημιουργίας των απαραίτητων προϋποθέσεων για βιώσιμη ειρήνη. Επιτυγχάνεται με τη διευθέτηση των βαθύτερων δομικών αιτίων μίας βίαιης σύγκρουσης διαμέσου μίας ολιστικής προσέγγισης. Τα μέτρα ανοικοδόμησης της ειρήνης κατατείνουν στη διευθέτηση θεμελιωδών θεμάτων που επηρεάζουν τη λειτουργία της κοινωνίας και του κράτους και επιδιώκουν να ενισχύσουν τη δυνατότητα του κράτους να ασκεί τις αρμοδιότητές του αποτελεσματικά και νόμιμα.

⁸² Η αποτροπή της σύγκρουσης περιλαμβάνει σύμφωνα με τον ορισμό των ΗΕ (Capstone Doctrine, *ibid.*, p.17) την εφαρμογή δομικών ή διπλωματικών μέσων που αποτρέπουν την κλιμάκωση διακρατικών και ενδοκρατικών συγκρούσεων. Ιδεατά, θα πρέπει να βασίζεται σε ένα δομημένο σύστημα έγκαιρης προειδοποίησης, συγκέντρωσης πληροφοριών και προσεχτικής ανάλυσης των παραγόντων που οδηγούν στη σύγκρουση. Οι δραστηριότητες αποτροπής σύγκρουσης ενδεικτικά

(humanitarian missions) κτλ. Συχνά τα όρια μεταξύ των ανωτέρω επιχειρήσεων δεν είναι σαφή με αποτέλεσμα να υπάρχουν επικαλύψεις και «γκρίζες ζώνες», καθώς σπάνια μία επιχείρηση περιορίζεται σε μία μόνο δραστηριότητα από τις ως άνω αναφερόμενες είτε διεξάγεται υπό την ηγεσία των ΗΕ είτε από περιφερειακούς οργανισμούς⁸³ ή ad hoc συνασπισμούς. Έτσι επί παραδείγματι οι ειρηνευτικές επιχειρήσεις των Ηνωμένων Εθνών καλούνται συνήθως να υποστηρίξουν την εφαρμογή μίας συμφωνίας κατάπαυσης του πυρός ή συμφωνίας ειρήνης (peace keeping), ενίοτε όμως οι ίδιες επιχειρήσεις παίζουν ενεργό ρόλο στην εγκαθίδρυση της ειρήνης (peace making) ή εμπλέκονται σε πρώιμες δραστηριότητες ανοικοδόμησης της ειρήνης (peace building) σε μετα – συγκρουσιακά περιβάλλοντα. Άλλωστε, όλες οι παραπάνω δράσεις ενισχύουν η μία την άλλη και η συνδυασμένη εφαρμογή τους αποφέρει καλύτερα αποτελέσματα. Εντούτοις, οι επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης, ακόμη και οι «ισχυρές» (robust peacekeeping), διακρίνονται από τις επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης (peace enforcement), παρότι τα μεταξύ τους όρια συχνά εμφανίζονται θολά. Στις επιχειρήσεις «robust peacekeeping» μπορεί να χρησιμοποιηθεί βία σε τακτικό επίπεδο (όχι μόνο για την άμυνα των μελών, όπως στις παραδοσιακές επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης) με τη συναίνεση της Κυβέρνησης του κράτους υποδοχής ή/και των κύριων εμπλεκομένων μερών, ενώ στις επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης μπορεί να χρησιμοποιηθεί βία σε στρατηγικό και διεθνές επίπεδο κατόπιν εξουσιοδότησεως από το Συμβούλιο Ασφαλείας⁸⁴.

Οι επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης, δεν προκύπτουν από το γράμμα του Χάρτη, αλλά βρίσκονται κοντά στο πνεύμα του. Υπήρξαν απόρροια της πρακτικής των Ηνωμένων Εθνών ως λύση στο αδιέξοδο στο οποίο είχε περιέλθει το Συμβούλιο Ασφαλείας κατά την ψυχροπολεμική περίοδο, με την άσκηση veto (βλ άρθρο 27 του Χάρτη) από τα πέντε μόνιμα μέλη του⁸⁵, με αποτέλεσμα να αχρηστευθεί για

περιλαμβάνουν τη χρήση των «καλών υπηρεσιών» (good offices) του Γενικού Γραμματέα, προληπτική διπλωματία και μέτρα οικοδόμησης της εμπιστοσύνης.

⁸³ Για την έννοια των ΕΥΕ όπως αυτές γίνονται αντιληπτές από το ΝΑΤΟ βλ. *Allied Joint Doctrine for Non –Article 5 Crisis Response Operations*, AJP-3.4 (A), NATO PfP Unclassified (Ratification Draft 1), Chapter 3: «Peace Support Operations (PSOs) may be described as operations that impartially make use of diplomatic, civil, and military means, normally in pursuit of UN Charter purposes and principles, to restore or maintain peace. Such operations may include conflict prevention, peacemaking, PE, peacekeeping (PK), peacebuilding, and/or support to humanitarian assistance»

⁸⁴ *Capstone Doctrine*, op.cit., p.19

⁸⁵ Το δικαίωμα αρνησικυρίας (veto) χρησιμοποιήθηκε 279 (!) φορές μεταξύ 1945 και 1985. Βλ. A/47277-S/24111, (17 June 1992), *An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping*, παρ. 14. Ειδικότερα, από το 1946 μέχρι το 1970 χρησιμοποιήθηκε σχεδόν αποκλειστικά από τη Σοβιετική Ένωση και το 1970 οι ΗΠΑ άσκησαν για πρώτη φορά το δικαίωμα, αντικαθιστώντας εφεξής στο ρόλο αυτό τη Σ.Ε. Ας μην ξεχνάμε όμως ότι πολλάκις πέρα από την

δεκαετίες του σύστημα συλλογικής ασφάλειας που καταστρώνεται στο κεφάλαιο VII. Ως εκ τούτου, εμφανίστηκαν με πρωτοβουλία των Η.Ε. στην πράξη οι επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης, οι οποίες αναδείχθηκαν σε βασικό εργαλείο της διεθνούς κοινότητας για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Σε αντίθεση με τις επιχειρήσεις εξαναγκαστικής δράσης που έχουν ως βάση το κεφάλαιο VII του Χάρτη, οι ειρηνευτικές επιχειρήσεις θα λέγαμε ότι βασίζονται περισσότερο στο κεφάλαιο VI⁸⁶, χωρίς όμως το Συμβούλιο Ασφαλείας να έχει κάνει ποτέ ρητή αναφορά σε αυτό. Ειδικότερα, η νομική βάση των επιχειρήσεων αυτών εντοπίζεται στις γενικές εξουσίες του ΣΑ και της ΓΣ να προωθούν την ειρηνική επίλυση των διαφορών και να διατηρούν την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Αυτές οι εξουσίες απορρέουν από το άρθρο 1 παρ.1 του Χάρτη, το άρθρα 10-12, 14, 24, το Κεφάλαιο VI και το Κεφάλαιο VII. Για το λόγο αυτό, ο πρώην Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών είχε αναφερθεί στο περίφημο κεφάλαιο “VI⁸⁷ ½”.

καθεαυτό χρήση veto ιδιαίτερο ρόλο διαδραματίζει και η απειλή χρήσης του, με αποτέλεσμα το ΣΑ να αναγκάζεται να καταλήγει σε λύσεις περισσότερο αρεστές στα μόνιμα μέλη. Για τα ως άνω βλ. Gray Ch., *op.cit.*, p.255

⁸⁶ Σε αντίθεση με την έκδοση του ΔΠΚΟ (του Τμήματος των Επιχειρήσεων Διατήρησης της Ειρήνης των ΗΕ) United Nations Peacekeeping Operations, *Principles and Guidelines (Capstone Doctrine)*, 2008, όπου ως βάση των ειρηνευτικών επιχειρήσεων των Η.Ε. εντοπίζονται τα κεφάλαια VI, VII και VIII προφανώς εντάσσοντας στην έννοια των ειρηνευτικών επιχειρήσεων και τις επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης, που όμως εμείς, επειδή διαφοροποιούνται λειτουργικά αλλά και ως προς τη νομική βάση τους, τις εντάξαμε στις επιχειρήσεις εξαναγκαστικής δράσης. Άλλωστε περισσότερο μοιάζουν με επιχειρήσεις επιβολής παρά με επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης. Πολλοί συγγραφείς, που ομοίως δεν διαφοροποιούν με γνώμονα τη νομική βάση-εντολή της επιχείρησης, κάνουν διάκριση σε: (α) επιχειρήσεις πρώτης γενιάς ή παραδοσιακές επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης, οι οποίες διατηρούν έναν περισσότερο παρεμβατικό ρόλο, δηλαδή ρόλο παρεμβολής μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών [e.g. UNEF I (1956-1967, Χερσόνησος του Σινά), UNMEE (2000-2008, Ερυθραία-Αιθιοπία)], (β) σε επιχειρήσεις δεύτερης γενιάς ή σύνθετες ειρηνευτικές επιχειρήσεις που χαρακτηρίζονται από την πολυδιάστατη εντολή τους (integrated mandate), η οποία αντανάκλαται και στη σύνθεσή τους, καθώς συνήθως περιλαμβάνουν στρατιωτικό, πολιτικό και αστυνομικό προσωπικό [e.g. UNTAG (1988-1990, Ναμίμπια), UNTAC (1991 – 1993, Καμπότζη)], (γ) σε επιχειρήσεις τρίτης γενιάς, οι οποίες αποσκοπούν όχι μόνο στην αποκατάσταση της ειρήνης και της ασφάλειας, αλλά αναλαμβάνουν και παντοίου είδους διοικητικές αρμοδιότητες [π.χ. UNMIK (1999, Κόσοβο), UNTAET (1999, Ανατολικό Τιμόρ)] και (δ) σε υβριδικές ειρηνευτικές επιχειρήσεις, οι οποίες αναλαμβάνονται κοινού από τον ΟΗΕ και από έναν περιφερειακό οργανισμό [e.g. UNAMID Δυτικό Νταρφούρ (Σουδάν), ΟΗΕ-Αφρικανική Ένωση]. Για τα παραπάνω βλ. ενδ. αντί πολλών Αντωνόπουλος Κ., *Δίκαιο Χρήσης Βίας*, σελ. 504-505 στο συλλογικό έργο Αντωνόπουλος Κ. & Μαγκλιβέρας Κ. (επιμ.), *op.cit.*, σ. 477-512.

⁸⁷ Εν είδει λογοπαιγνίου και ανάλογα με την εντολή της επιχείρησης και συνακόλουθα τη δυνατότητα χρήσης βίας, την αμεροληψία της ΕΥΕ και τη συναίνεση των εμπλεκόμενων μερών, η νομική βάση *ad hoc* ειρηνευτικών επιχειρήσεων έχει εντοπιστεί σε όλο το διάστημα από το Κεφάλαιο VI έως το Κεφάλαιο VII σε μία προσπάθεια προσδιορισμού της φύσης της εγγύτερα στην ειρηνική επίλυση των διαφορών ή στην εξαναγκαστική δράση π.χ “Κεφάλαιο VI ¼”, Κεφάλαιο VI ¾”

Αποκρυσταλλώνοντας την πρώιμη εμπειρία των ΗΕ, ο Γενικός Γραμματέας Dag Hammarskjöld διατύπωσε τα χαρακτηριστικά των ειρηνευτικών επιχειρήσεων σε σχετική έκθεσή του αναφορικά με τη δραστηριότητα της UNEF I⁸⁸.

- Κατ' αρχάς, οι επιχειρήσεις αυτές θα πρέπει να έχουν διασφαλίσει τη συναίνεση (παρ. 155 -161) της Κυβέρνησης του κράτους υποδοχής (host state). Ως πιθανός τρόπος αποτύπωσης αυτής της συναίνεσης προτείνεται –ως επιτυχής στην περίπτωση της UNEF I - η διμερής (εκ μέρους κυβέρνησης του κράτους υποδοχής και ειρηνευτικής δύναμης) δήλωση ότι η ερμηνεία των σκοπών της επιχείρησης θα πραγματοποιείται με καλή πίστη, ούτως ώστε όταν διαπιστώνονται παρεκκλίσεις, να επιτυγχάνεται σύγκλιση. Υποστηρίζεται βέβαια ότι όταν πρόκειται για εμφύλιες συρράξεις οι ειρηνευτικές επιχειρήσεις θα πρέπει να αναζητούν ως εκ της φύσεώς τους τη συναίνεση όχι μόνο της Κυβέρνησης, αλλά όλων των εμπλεκομένων μερών⁸⁹. Άλλο θέμα που εμπίπτει στην προβληματική της συναίνεσης είναι η σύνθεση των ειρηνευτικής δύναμης που σταθμεύει στο κράτος φιλοξενίας. Παρότι είναι εν πολλοίς θέμα της ίδιας της Δύναμης που διατηρεί και τον τελευταίο λόγο, προτείνεται να αποφεύγεται να λαμβάνουν μέρος στρατιωτικά τμήματα των μονίμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας, καθώς και άλλων κρατών που τυγχάνει για διάφορους λόγους e.g. εξαιτίας γεωγραφικής εγγύτητας, να έχουν συμφέρον από την εξέλιξη της επιχείρησης. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το συμφέρον του κράτους υποδοχής χωρίς όμως αυτό να είναι δεσμευτικό.

- Αναφορικά με το Καθεστώς των Δυνάμεων (Status of Forces), προτείνεται στις σχετικές συμφωνίες (Status of Forces Agreements-SOFA's) να διαλαμβάνεται ότι, όταν το προσωπικό της Δύναμης συμμετέχει στη διάπραξη αξιόποινων πράξεων, να απολαμβάνει ασυλίας και συνεπώς δικαιοδοσία να έχουν τα δικαστήρια του κράτους αποστολής τους. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται αποτελεσματικά η στρατολόγηση προσωπικού, ακόμη και αν προερχόταν από χώρες από τις οποίες άλλως δε θα καλύπτονταν από το προνόμιο της ετεροδικίας. (παρ. 163). Περαιτέρω, δυνάμει των SOFA's η Δύναμη θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα ελεύθερης κίνησης εντός του θεάτρου επιχειρήσεων, καθώς και υπέρπτησης του εδάφους του κράτους αποδοχής (παρ.164).

⁸⁸ A/3943 (9 October 1958), *Summary study of the experience derived from the establishment and operation of the force, Report of the Secretary General*

⁸⁹ Αντωνόπουλος Κ., *op.cit.*, σελ. 508

- Η αμεροληψία⁹⁰ επίσης αποτελεί σημαντικό χαρακτηριστικό των ειρηνευτικών επιχειρήσεων. Η Δύναμη δε θα πρέπει να λαμβάνει θέση υπέρ ή κατά των μερών. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να αποφεύγονται από κοινού δράσεις με την Κυβέρνηση ή αντίθετα η ανάληψη ενεργειών που έρχονται σε σύγκρουση με τις αρμοδιότητες της Κυβέρνησης του/των κράτους/ών υποδοχής. E.g. η δυνατότητα της Δύναμης των Η.Ε. για σύλληψη θα πρέπει να περιορίζεται τοπικά και σε περιοχή όπου η Κυβέρνηση του κράτους υποδοχής δε θα έχει συντρέχουσα αρμοδιότητα (παρ. 165), απέχοντας ηθελημένα από την άσκηση της. Επίσης, η Δύναμη θα πρέπει να αποφεύγει να συμμετέχει σε ενδοκρατικού χαρακτήρα ζητήματα (παρ. 166) και συνεπώς να μην αναμινγνύεται σε εσωτερικές υποθέσεις του κράτους.
- Όσον αφορά τη διοίκηση και τον έλεγχο της Δύναμης, ο Γενικός Γραμματέας διατείνεται ότι θα πρέπει να διατηρείται είτε από τη Γενική Συνέλευση είτε από το Συμβούλιο Ασφαλείας είτε να μεταβιβάζεται στον Γενικό Γραμματέα, ώστε να υπάρχει λογοδοσία σε κάποιο από τα κύρια όργανα των Ηνωμένων Εθνών. (παρ. 172).
- Δυνατότητα σύστασης των ειρηνευτικών επιχειρήσεων έχουν το Συμβούλιο Ασφαλείας και η Γενική Συνέλευση⁹¹ (δυνάμει της A/377(V)/1950, Uniting for Peace, 3 November 1950), αλλά όχι ο Γενικός Γραμματέας (παρ.176).

⁹⁰ Η αρχής της αμεροληψίας θεωρείται ότι παραβιάζεται όταν το ΣΑ διευρύνει σταδιακά την αρχική εντολή, ώστε να περιλαμβάνει μέτρα που έχουν καταναγκαστικό χαρακτήρα και αποσκοπούν στο να επιβάλουν συγκεκριμένη λύση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η ΟΝΥΚ (βλ. υποσημ. 70) η οποία μετατράπηκε ουσιαστικά σε επιχείρηση επιβολής της ειρήνης. βλ. Αντωνόπουλος Κ., *ibid.*, σελ.509

⁹¹ Την κύρια ευθύνη για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας έχει δυνάμει του άρθρου 24 του Χάρτη το Συμβούλιο Ασφαλείας. Σύμφωνα όμως με το άρθρο 10 η Γενική Συνέλευση έχει τη δυνατότητα να συζητά όλα τα θέματα που εμπίπτουν στο πλαίσιο του και ειδικά θέματα που αφορούν τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια (άρθρο 11 παρ.1). Εντούτοις, το άρθρο 11 παρ 2 ορίζει ότι όποια δράση απαιτεί ενέργεια θα παραπέμπεται στο ΣΑ, ενώ το 12 απαγορεύει τις προτάσεις εκ μέρους της ΓΣ σχετικά με ζητήματα ή διαφορές για τις οποίες το ΣΑ ασκεί τα καθήκοντά του με βάση το Χάρτη. Κατόπιν δε της αδυναμίας του ΣΑ κατά την ψυχροπολεμική περίοδο να αναλάβει δράση στο πλαίσιο συλλογικής ασφάλειας του Χάρτη για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας (λόγω ιδίως του veto που ασκούσε η τότε Σοβιετική Ένωση σε κάθε θέμα που αφορούσε την Κορέα-η δε κυρωτικού χαρακτήρα δράση στην Κορέα που είχε πρωτότερα αποφασίσει το ΣΑ είχε ληφθεί εξαιτίας εσφαλμένης ερμηνείας που είχε κάνει η Σοβ.Ένωση αναφορικά με την θεώρηση της απουσίας της/διαμαρτυρίας για την εκπροσώπηση της Κίνας στον ΟΗΕ από την Ταϊβάν ως veto), η ΓΣ εξέδωσε το Ψήφισμα «Ενωμένοι για την Ειρήνη» (A/377(V)/1950, Uniting for Peace, 3 November 1950). Με βάση αυτό (παρ.1), οσάκις το ΣΑ αποτυγχάνει να ασκήσει τις πρωταρχικές αρμοδιότητές του αναφορικά με τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, η ΓΣ έχει τη δυνατότητα να κάνει «συστάσεις» προς τα κράτη – μέλη, για λήψη μέτρων συλλογικής ασφάλειας ακόμη και στρατιωτικών. Στην πράξη από το 1956 έως σήμερα έχουν υπάρξει δέκα ειδικές επείγουσες συννοδοι στο πλαίσιο του εν λόγω ψηφίσματος, καμία από τις οποίες δεν πρότεινε τη λήψη εξαναγκαστικών μέτρων, περιοριζόμενες στη μομφή κρατών που μετήλθαν βίας. Άξια αναφοράς είναι η πρώτη επείγουσα σύννοδος που σύστησε την πρώτη ειρηνευτική δύναμη των ΗΕ (UNEF I) και η 10^η που υπέβαλε αίτηση για γνωμοδότηση στο Διεθνές Δικαστήριο αναφορικά με την ανέγερση από του Ισραήλ τείχους στα παλαιστινιακά εδάφη. Για τα παραπάνω βλ. Αντωνόπουλος Κ., *op.cit.*, σελ. 504 – 505. Όσον αφορά

- Τα στρατιωτικά τμήματα που παραχωρούνται από τις συνεισφέρουσες χώρες (TCC's) στην ειρηνευτική επιχείρηση χρησιμοποιούνται κατά τρόπο που καθορίζεται συναινετικά με βάση συμφωνίες με την χώρα υποδοχής και τη συνεισφέρουσα χώρα. Σε κάθε περίπτωση δεν νοείται η συμμετοχή σε μαχητική δραστηριότητα. Συνακόλουθα η χρήση βίας είναι επιτρεπτή για λόγους αυτοάμυνας (self-defence), ερμηνευομένης στενά για να μη συγχέονται τα όρια των ειρηνευτικών επιχειρήσεων με αυτά των επιχειρήσεων κυρωτικού χαρακτήρα (παρ. 178-179). Ως κριτήριο προτείνεται η ανίχνευση της πρωτοβουλίας για τη χρήση βίας, εάν δηλαδή δεν χρησιμοποιείται επιθετικά, αλλά σε απάντηση ένοπλης επίθεσης e.g. για να απομακρυνθεί η Δύναμη από τις θέσεις της, τότε πρόκειται για επιτρεπόμενη χρήση βίας.

- Περαιτέρω προτείνεται η ύπαρξη συμβουλευτικής επιτροπής (Advisory Committee) υπό την εποπτεία του Γ.Γ. για την υποστήριξη της επιχείρησης με μεταβίβαση αρμοδιοτήτων στον ΓΓ όταν οι περιστάσεις το απαιτούν (παρ.181). Σε κάθε περίπτωση όμως και εξαιτίας της πληθώρας των περιστάσεων που μπορεί να ανακύψουν κάθε φορά, κρίνεται λυσιτελέστερο τα σχετικά ζητήματα να εξετάζονται ad hoc.

Από τις παραπάνω αρχές, οι πιο σημαντικές⁹² που μέσα από την πρακτική των Ηνωμένων Εθνών έχουν αναχθεί σε λυδία λίθο των ειρηνευτικών επιχειρήσεων διακρίνοντάς τις από τις λοιπές κατηγορίες επιχειρήσεων, είναι η συναίνεση (η

στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης και την κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ των δύο κύριων οργάνων του ΟΗΕ, στην υπόθεση *Certain Expenses of the United Nations* (Article 17, paragraph 2 of the Charter), *Advisory Opinion of 20 July 1962*: I.C.J. Reports 1962:151, p. 162 et seq. έκρινε ότι η αρμοδιότητα του ΣΑ είναι μεν πρωταρχική όχι όμως αποκλειστική. Περαιτέρω, διευκρινίζεται ότι η εξουσίες που παρέχονται στη ΓΣ από το Χάρτη παρότι δεν φτάνουν μέχρι του σημείου να επιβάλουν κυρωτικά μέτρα (πρβλ. το περιεχόμενο του Ψηφίσματος «Ενωμένοι για την Ειρήνη που όμως μιλά για «συστάσεις»), δεν περιορίζονται στις συστάσεις και δεν είναι μόνο προτρεπτικά. Άλλωστε οι επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης όπως η UNEF I δεν έχουν κυρωτικό χαρακτήρα, ενώ το 11 παρ.2 απαγορεύει την εξαναγκαστική ή κυρωτικού χαρακτήρα δράση της ΓΣ, υπό το κεφάλαιο VII. Περαιτέρω, στην υπόθεση *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, *Advisory Opinion of 9 July 2004*, par. 27-30, διαπιστώνεται ότι η πρακτική των ΗΕ έχει εξελιχθεί στο πλαίσιο της ερμηνείας του άρθρου 12 του Χάρτη και συνεπώς η ΓΣ μπορεί να προβαίνει σε συστάσεις για κατάσταση που απασχολεί και το ΣΑ. Για μία κριτική θεώρηση των ανωτέρω βλ. Tomuschat C., *Uniting For Peace*, *United Nations Audiovisual Library of International Law*, 2008, available at: http://untreaty.un.org/cod/avl/pdf/ha/ufp/ufp_e.pdf (τελευταία επίσκεψη: 26/08/2013). Να υπενθυμίσουμε μόνο ότι το Ψήφισμα «Ενωμένοι για την Ειρήνη» είναι ακόμη σε ισχύ και συνεπώς θα μπορούσε να αποτελέσει ένα μελλοντικό εργαλείο ενάντια στην παρελκυστική πολιτική των μονίμων μελών του ΣΑ, όσο δύσκολο βέβαια και αν είναι τα λοιπά μέλη της ΓΣ να αντιτεθούν σε αυτά.

⁹² Capstone Doctrine, op.cit.,p.30

έλλειψη της οποίας θα πρέπει να οδηγεί σε απόσυρση της δύναμης⁹³ διαφορετικά η ειρηνευτική επιχείρηση κινδυνεύει να γίνει μέρος της σύγκρουσης και να διολισθήσει σε επιχείρηση εξαναγκαστικής δράσης), η αμεροληψία⁹⁴ και η χρήση βίας μόνο σε περίπτωση άμυνας και, όπως ορισμένοι υποστηρίζουν, υπεράσπισης της εντολής⁹⁵.

Η πρακτική των επιχειρήσεων διατήρησης ειρήνης ξεκίνησε το 1948 όταν εστάλησαν οι πρώτοι στρατιωτικοί παρατηρητές⁹⁶ (military observers) στη Μέση Ανατολή⁹⁷. Στη συνέχεια και κατά την ψυχροπολεμική περίοδο, χρησιμοποιήθηκαν επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης με τους πρώτους ελαφρά οπλισμένους στρατιώτες που περιορίστηκαν στην επιτήρηση συμφωνιών κατάπαυσης του πυρός και στην παρεμβολή μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών. Πρόκειται για επιχειρήσεις που εμπίπτουν στο λεγόμενο «παραδοσιακό» μοντέλο. Αυτές δημιουργούν ένα ασφαλές περιβάλλον για να επιλυθεί το πρόβλημα σε πολιτικό επίπεδο, δεν συμμετέχουν όμως ευθέως στην επίλυση της διαφοράς, γι' αυτό και συναντάται το φαινόμενο να αποτελούν Δυνάμεις διαρκείας που βρίσκονται επί δεκαετίες σε μία περιοχή (e.g. παρουσία UNFICYP στην Κύπρο από το 1968). Μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου, η κατάσταση αλλάζει άρδην με την εμφάνιση των νέων

⁹³Βλ. Σολκίδης Κ., *Έννοια και Εξέλιξη των Ειρηνευτικών Επιχειρήσεων του ΟΗΕ*, Στρατιωτική Επιθεώρηση, Ιαν – Απρ 2013, σσ. 176 -195, σ.183, υποσημ.25, όπου ως παραδείγματα αναφέρονται η απομάκρυνση της UNEF I μετά την απόσυρση της συναίνεσης από τον πρόεδρο της Αιγύπτου Νάσερ, καθώς και η περίπτωση της UNTAG (Namibia), η οποία συνεστήθη μεν το 1978, λειτούργησε όμως 10 χρόνια αργότερα, όταν εξασφαλίστηκε η συναίνεση της Νότιας Αφρικής που ασκούσε τον έλεγχο της περιοχής.

⁹⁴Θα πρέπει να διακρίνεται η αμεροληψία από την ουδετερότητα. Η ΡΚΟ δε θα πρέπει να ευνοεί ή να αδικεί κάποιο από τα μέρη στη βάση αυθαίρετων κριτηρίων (e.g. εθνική καταγωγή, φύλο κτλ), δε θα πρέπει όμως να μένει ουδέτερη, όταν αυτό επιτάσσει η εντολή της. Για μία κατεύθυνση προς τη διάκριση των εννοιών βλ. Capstone Doctrine, op.cit., Chapter 3 ref:22 & p.33

⁹⁵Υποστηρίζεται ότι ενώ αρχικά η η χρήση βίας επιτρεπόταν μόνο για την άμυνα των μελών της επιχείρησης, στην πορεία κατέληξε να περιλαμβάνει και την άμυνα για την προστασία της εντολής. Πρόκειται για μετακίνηση προς το “robust peacekeeping” θολώνοντας τα όρια μεταξύ ειρηνευτικών επιχειρήσεων και επιχειρήσεων επιβολής της ειρήνης. Βλ. Chesterman S., *The Use of Force in UN Peace Operations*, New York University School of Law, 2004, p. 8 et seq., contra White N. & Myjer E., *infra*, p.173, που υποστηρίζουν ορθά κατά τη γνώμη μας, ότι τότε θα πρόκειται για εξαναγκαστική δράση και απαιτείται εξουσιοδότηση του ΣΑ. Κατ’ εξαίρεση, επιτρέπεται χρήση βίας για προστασία της εντολής άνευ εξουσιοδοτήσεως, εάν υφίσταται η συναίνεση τη Κυβέρνησης υποδοχής και η βία δεν κατατείνει κατά αυτής, αλλά χρησιμοποιείται προς υποστήριξή της και σε τέτοιο βαθμό που δε θα θεωρείται εξαναγκαστική δράση.

⁹⁶Μία περαιτέρω διάκριση των παραδοσιακών επιχειρήσεων διατήρησης της ειρήνης είναι σε επιχειρήσεις στις οποίες μετέχουν στρατιωτικοί παρατηρητές και σε επιχειρήσεις που αποτελούνται από στρατιωτικές δυνάμεις του ΟΗΕ. Οι παρατηρητές είναι συνήθως άοπλοι και έχουν ως κύρια αποστολή την επίβλεψη της συμφωνίας κατάπαυσης του πυρός, της συμπεριφοράς των εμπόλεμων, αλλά και τη χάραξη οριοθετικών γραμμών. Οι δε στρατιωτικές δυνάμεις το ΟΗΕ φέρουν ελαφρά όπλα και παρεμβάλλονται μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών. Στην πρώτη κατηγορία υπάγονται ενδεικτικά η UNTSO (1948, Ισραήλ), UNMOGIP (1949, Ινδία – Πακιστάν). Στη δεύτερη κατηγορία ανήκει e.g. η Ειρηνευτική Δύναμη στην Κύπρο UNFICYP, και η UNIFIL στο Λίβανο. Για τα παραπάνω βλ. Σολκίδης Κ., op.cit., σελ. 183 και υποσημ.24

⁹⁷ UNTSO στο Ισραήλ.

«πολυδιάστατων» (multi – dimensional) επιχειρήσεων⁹⁸ που αναπτύσσονται την επαύριο μεγάλων καταστροφών κυρίως σε ενδοκρατικές συγκρούσεις (καθώς οι διακρατικές μειώνονται δραστικά) και με τη συμμετοχή στρατιωτικού, πολιτικού και αστυνομικού προσωπικού στηρίζουν την εφαρμογή μίας ολοκληρωμένης συμφωνίας ειρήνης και παρέχουν επιχειρησιακή υποστήριξη στις εθνικές υπηρεσίες επιβολής του νόμου στο κράτος υποδοχής (law enforcement) e.g. UNTAG⁹⁹ (1988-1990, Ναμίμπια), UNTAC¹⁰⁰ (1991-1993, Καμπότζη), ONUSAL¹⁰¹ (1991-1995, Ελ Σαλβαδόρ) .

Το Συμβούλιο Ασφαλείας ή το ομόλογο όργανό του σε έναν περιφερειακό οργανισμό (βλ. επόμενο κεφάλαιο σχετικά), όταν διεξάγουν μία συγκεκριμένη ειρηνευτική επιχείρηση, διατηρούν τον συνολικό πολιτικό έλεγχο και εξουσία επί της αποστολής. Αυτό συμβαίνει αφενός με την παροχή εντολής (mandate) ως νομική βάση της επιχείρησης πάντα ακολουθούμενη από το στοιχείο της συναίνεσης, της αμεροληψίας και της περιορισμένης χρήσης βίας (εάν μιλάμε για ειρηνευτική επιχείρηση) και αφετέρου με την εποπτεία της εκτέλεσης της εντολής. Ο επιχειρησιακός σχεδιασμός και ρύθμιση των βασικών κανόνων της ειρηνευτικής επιχείρησης πραγματοποιούνται από αρμόδια αρχή ή σώμα επιφορτισμένο με τη διοικητική και επιχειρησιακή διεύθυνση και εποπτεία των επιχειρήσεων (e.g. για τον ΟΗΕ είναι το DPKO που υπάγεται στη Γραμματεία του ΟΗΕ) και αποτυπώνονται σε ένα Επιχειρησιακό Σχέδιο (OPLAN) και στους Κανόνες Εμπλοκής (ROE) που θα πρέπει να κινούνται εντός του πλαισίου της εντολής και υπό τον πολιτικό έλεγχο του ΣΑ ή άλλης εντέλλουσας αρχής. Αντίθετα, για την καθεαυτό διεξαγωγή της αποστολής ευθύνεται ο Γ.Γ. και οι εξουσιοδοτημένοι υπάλληλοι του ΟΗΕ (προκειμένου για τα ΗΕ) ή το ομόλογο όργανο στο πλαίσιο περιφερειακού οργανισμού¹⁰².

Επιχειρήσεις υπό το κεφάλαιο VIII

⁹⁸ *Capstone Doctrine*, op.cit., p. 22

⁹⁹ Διασφάλιση ελεύθερων εκλογών βλ. Δούση Ε., op.cit., 2008, Παράρτημα

¹⁰⁰ Εφαρμογή των συμφωνιών του 1992 για τον πολιτικό διακανονισμό της διένεξης. Προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οργάνωση και διενέργεια εκλογών, στρατιωτικές διευθετήσεις, διοίκηση, διατήρηση της τάξης, δημιουργία συνθηκών που να επιτρέπουν τον επαναπατρισμό προσφύγων και άλλων εκτοπισμένων προσώπων. Βλ. Δούση Ε., ibid.

¹⁰¹ Εποπτεία της εφαρμογής των συμφωνιών ειρήνευσης μεταξύ της Κυβέρνησης του Ελ Σαλβαδόρ και των ανταρτών, κατάπαυση του πυρός, μεταρρύθμιση και μείωση του αριθμού των ενόπλων δυνάμεων, μεταρρύθμιση του δικαστικού και εκλογικού συστήματος. Βλ. Δούση Ε., ibid.

¹⁰² Gill D.T.& Fleck D. (eds.), op.cit., p.140-141

Υπό το κεφάλαιο VIII του Χάρτη¹⁰³, περιφερειακές συμφωνίες¹⁰⁴ και οργανισμοί έχουν τη δυνατότητα να διεξάγουν ειρηνευτικές επιχειρήσεις μη εξαναγκαστικού χαρακτήρα και σύμφωνα με τους σκοπούς του Χάρτη (άρθρα 52 και 53). Το ΣΑ προβαίνοντας σε μία ευρεία ερμηνεία του όρου «περιφερειακός οργανισμός» είναι γενικά δεκτικό σε τέτοιες πρωτοβουλίες σύστασης παντοίου είδους ειρηνευτικών επιχειρήσεων, ανεξάρτητα από το εάν οι επικεφαλής διεθνείς οργανισμοί τεχνικά εμπίπτουν στους περιφερειακούς¹⁰⁵ ή ακόμη και εάν οι ίδιοι θεωρούν το εαυτό τους ως περιφερειακό οργανισμό υπό την έννοια του Κεφαλαίου VIII¹⁰⁶. Σε κάθε περίπτωση, οι περιφερειακοί οργανισμοί, θα πρέπει να επιλαμβάνονται ζητημάτων που αφορούν τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και είναι πρόσφορα για τοπική ενέργεια¹⁰⁷ (κριτήριο από το άρθρο 52 παρ.2). Περαιτέρω, οι ειρηνευτικές δυνάμεις που προκύπτουν από την πρωτοβουλία αυτή υπόκεινται στη συναίνεση της Κυβέρνησης του κράτους υποδοχής, αλλά και των λοιπών μερών στη σύγκρουση ή έστω στη συγκατάθεσή τους και θα πρέπει να διέπονται από τις αρχές της αμεροληψίας και της περιορισμένης χρήσης βίας, όπως ακριβώς συμβαίνει με τις ειρηνευτικές επιχειρήσεις που έχουν συσταθεί με

¹⁰³ Βλ. σχετικά και An Agenda for Peace, op.cit., par.60-65

¹⁰⁴ Στο κείμενο του Χάρτη χρησιμοποιούνται οι όροι “arrangement” και “agency”. Η «συμφωνία» δεν παραπέμπει σε μία συνθήκη απαραίτητη, αλλά μπορεί να πρόκειται για μία ανεπίσημη συμφωνία. Αντίθετα, η «οργάνωση» ενδεικνύει την ύπαρξη δομής, e.g. δράση μέσω οργάνου. Βλ. White N.& Myjer E., *Regional Organizations and Arrangements*, p.165 in: Gill T.&Fleck D. (eds.), op.cit., pp. 163-184. Για την έννοια των χρησιμοποιούμενων όρων βλ. και infra, υποσημ.105

¹⁰⁵ Department of Political Affairs – Security Council Affairs Division, *Repertoire of the Practice of the Security Council*, 16th Supplement, Part VIII: *Regional Arrangements*, Advance Version, 2008-2009, p.3, ref:1, όπου διευκρινίζεται ότι σύμφωνα και με την πρακτική του ΣΑ, οι όροι «τοπικές συμφωνίες» (regional arrangements) και «τοπικές οργανώσεις» (regional agencies) ισοδυναμούν με τους «περιφερειακούς οργανισμούς» (regional organizations) και τους «υποπεριφερειακούς οργανισμούς» (subregional organizations), αλλά και τους άλλους διεθνείς οργανισμούς (sic).

¹⁰⁶ Εριστό είναι το ζήτημα του NATO. Στην ιδρυτική του συνθήκη, δε γίνεται πουθενά αναφορά στο κεφάλαιο VIII του Χάρτη, δείγμα ότι τα ιδρυτικά του μέλη δεν τον θεωρούν περιφερειακό οργανισμό. Αλλά και η ίδια η παγκόσμια δράση του οργανισμού αποτρέπει το χαρακτηρισμό του ως τέτοιο. Πρόκειται για μία υβριδική περίπτωση. Βλ. Oertel J., *United Nations and NATO*, Paper for the ACUNS 21st Annual Meeting, 2008, available at: http://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Janka_Oertel_Paper_ACUNS_Conference.pdf, p.2 (τελευτ. επισκ. 27/8/2013). Contra αντί πολλών White N. & Myjer E., op.cit., p.166 - 169 οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η έννοια της «περιφέρειας» (region) δεν είναι αυστηρά καθορισμένη στο Χάρτη και δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, αλλά μπορεί να ορίζεται κατά περίπτωση από έναν Διεθνή Οργανισμό. Εξ άλλου, η ιδρυτική συνθήκη του NATO στα άρθρα 5 & 6 αναφέρεται στην ευρύτερη περιοχή της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής προσπαθώντας να περιορίσει τις δραστηριότητες του διεθνούς οργανισμού σε συγκεκριμένη περιοχή. Συμπληρώνουν στη συνέχεια ότι ενώ αρχικά το NATO αρνούνταν ότι αποτελούσε περιφερειακό οργανισμό, πλέον θεωρείται ως περιφερειακός οργανισμός, όταν δρα εκτός του συστήματος συλλογικής ασφάλειας.

¹⁰⁷ Βλ. συνδυαστικά και άρθρο 33 του Κεφαλαίου VI. Βέβαια, όλοι οι οργανισμοί που έχουν τη δυνατότητα ειρηνικής επίλυσης διαφορών δεν συνεπάγεται άνευ ετέρου ότι μπορούν να αναλάβουν εξαναγκαστική δράση π.χ το Συμβούλιο της Ευρώπης ενώ διαθέτει το ΕΔΑΔ, ένα προχωρημένο σύστημα επίλυσης διαφορών, δε διαθέτει τις στρατιωτικές δυνατότητες για να αναλάβει κυρωτικού χαρακτήρα αρμοδιότητες. White N. & Myjer E., ibid., p.168

πρωτοβουλία του ΟΗΕ. Ως εκ τούτου, δεν απαιτείται άνευ ετέρου εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας (αν και είναι πάντα επιθυμητή για λόγους νομιμοποίησης και συνήθως δίνεται, καθώς τα ΗΕ χαιρετούν τέτοιες δραστηριότητες¹⁰⁸), όμως θα πρέπει να τηρείται ενήμερο το ΣΑ για τα διαλαμβανόμενα (άρθρο 54). Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπενθυμίσουμε όμως ότι σε περίπτωση που αναλαμβάνεται επιχείρηση επιβολής της ειρήνης από περιφερειακούς οργανισμούς, τότε απαιτείται η εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας, σύμφωνα με το άρθρο 53 παρ. 1 του Χάρτη. Διεθνείς, περιφερειακοί και υποπεριφερειακοί οργανισμοί που έχουν αναλάβει δράση στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VIII¹⁰⁹ είναι το NATO, η ΕΕ (e.g. EUFOR Althea), ο ΟΑΣΕ (πρώην ΔΑΣΕ), ο ECOWAS (διαμέσου του στρατιωτικού του βραχίονα, του ECOMOG e.g. στη Λιβερία), ο Οργανισμός Αφρικανικής Ενότητας (νυν Αφρικανική Ένωση), ο Οργανισμός Αραβικών Κρατών, ο Οργανισμός Ισλαμικής Διάσκεψης (οι τρεις τελευταίοι από κοινού με τον ΟΗΕ διεξήγαγαν κοινή επιχείρηση στη Σομαλία το 1992), ο Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών (ΟΑΣ), η Ένωση των Χωρών Νοτιοανατολικής Ασίας (ASEAN), η Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών κ.ο.κ.

Επιχειρήσεις επιβολής μη στρατιωτικών κυρώσεων

Συνοψίζοντας, μπορεί να έχουμε περιφερειακό οργανισμό που αναπτύσσει μία επιχείρηση διατήρησης της ειρήνης με ή χωρίς την εξουσιοδότηση του ΣΑ, αλλά με τη συναίνεση του κράτους υποδοχής (Κεφ. VI) ή την ανάπτυξη μίας επιχείρησης επιβολής της ειρήνης κατόπιν εξουσιοδότησης του Συμβουλίου Ασφαλείας (Κεφ. VII). Μένει όμως η περίπτωση ανάπτυξης επιχείρησης που χρησιμοποιεί περιορισμένα στρατιωτικά μέσα για να διασφαλίσει τη συμμόρφωση σε κυρωτικά μέτρα που δεν επάγονται τη χρήση βίας (μέτρα του άρθρου 41) e.g. εμπάργκο. Οι περιπτώσεις αυτές δεν έχουν αποτελέσει μέχρι στιγμής το επίκεντρο του ενδιαφέροντος (και δεν θα εξετασθούν εμβριθώς στην παρούσα) γιατί συνήθως η εξαναγκαστική δράση ταυτίζεται με τη στρατιωτική δράση. Προκειμένου δε να

¹⁰⁸ Βλ. S/PRST/2013/12 (06 August 2013), *Cooperation between the United Nations and regional and subregional organizations in maintaining international peace and security*

¹⁰⁹ Για σχετικά παραδείγματα δράσης στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VIII ανά γεωγραφική περιοχή (1989-1992) βλ. την πρακτική του ΣΑ, όπως εμφανίζεται στο *Repertoire, Chapter XII: Consideration of the Provisions of Other Articles of the Charter*, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.un.org/en/sc/repertoire/89-92/89-92_12.pdf#page=49 (τελευτ. επισκ. 30/08/13)

αποφευχθούν εννοιολογικές συγχύσεις δεν τις εντάσσουμε στις επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης, παρότι ομοιάζουν με αυτές διότι έχουν ως μοναδικό σκοπό την επιβολή του κυρωτικού μέτρου (εμπάργκο, διακοπή επικοινωνιών κ.ό.κ.) που το ΣΑ έχει επιβάλει. Η βία που χρησιμοποιείται σε αυτές τις περιπτώσεις περιορίζεται σε προειδοποιητικές βολές ή βολές θέσης εκτός μάχης και σε διενέργεια αναγκαστικών επιβιβάσεων και ελέγχων κατά πλοίων που απειλούν να παραβιάσουν τους περιορισμούς e.g. του εμπάργκο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο ναυτικός αποκλεισμός στην περιοχή του Περσικού Κόλπου/Αραβικής θάλασσας εις βάρος του Ιράκ δυνάμει της απόφασης 665/1990 του Συμβουλίου Ασφαλείας. Άλλοτε η νομιμοποίηση της επιχείρησης μπορεί να απορρέει από τη συναίνεση του εμπλεκόμενου κράτους e.g. για την καταπολέμηση της πειρατείας (βλ. περίπτωση UNIFIL στη Σομαλία) και η δράση της να έχει τη νομική της βάση –πέραν από τυχόν εξουσιοδότηση του ΣΑ- στο δίκαιο της θάλασσας (άρθρα 105, 110 UNCLOS μόνο όμως για επιχειρήσεις στην ανοιχτή θάλασσα και για αντιμετώπιση πειρατικών ενεργειών)¹¹⁰.

A1.3: *jus in bello*

Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (συνώνυμοι πλέον όροι: Δίκαιο του Πολέμου, Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων/Συρράξεων¹¹¹, *jus in bello*¹¹²) είναι ο κλάδος εκείνος του διεθνούς δικαίου που αποσκοπεί αφενός στην προστασία ατόμων που δε λαμβάνουν ή δε λαμβάνουν πλέον μέρος στις εχθροπραξίες και αφετέρου στον περιορισμό των μεθόδων και των μέσων που χρησιμοποιούνται κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών. Σύμφωνα δε με τη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού (ΔΕΕΣ) το

¹¹⁰Βλ. Gill T.& Fleck D. (eds.), op.cit., pp 88-90, 174 & 382-385.

¹¹¹ Στο παρόν οι λέξεις «σύγκρουση» και «συρράξη» θα εναλλάσσονται ως ισοδύναμες. Όμως για τις εννοιολογικές αποχρώσεις των όρων σύγκρουση/σύρραξη βλ. Μορτόπουλος (2009), op.cit., σ.70

¹¹² Οι όροι αυτοί συνώνυμοι πλέον, αλλά με διαφορετικές εννοιολογικές αποχρώσεις (γι' αυτές βλ. Κωστόγιαννης Στ. (2013), υποσημ.4) και διαφορετική προέλευση, χρησιμοποιούνται ανάλογα με την πλευρά από την οποία οι σχετικοί κανόνες ορώνται. Γενικά e.g. έχει επικρατήσει για λόγους συμβολικούς ο όρος «Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο» (International Humanitarian Law), ενώ στις Ένοπλες Δυνάμεις χρησιμοποιείται συνήθως ο όρος «Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων/Συρράξεων» (Law of Armed Conflict), όπως προκύπτει και από τα Στρατιωτικά Εγχειρίδια διαφόρων κρατών (ενδ. UK Ministry of Defence, *The Manual of the Law of Armed Conflict*, Oxford, 2004). Ο δε όρος «Δίκαιο του Πολέμου» (Law of War), που επίσης χρησιμοποιείται από τις ένοπλες δυνάμεις, ως συνειρμικά αρνητικός και στενότερος του αντικείμενου του, συναντάται πλέον σπανιότερα. Παρόλα αυτά στον υπότιτλο προτιμήθηκε ο ο λατινικός όρος *jus in bello* (=Δίκαιο του Πολέμου) για να διαφανεί πιο ευκρινώς η διαφοροποίηση τριών βασικών κλάδων του διεθνούς επιχειρησιακού δικαίου με επίκεντρο τα στάδια πριν, κατά και μετά από την ένοπλη σύγκρουση: του *jus ad bellum*, του *jus in bello* και του *jus post bellum*. Οι λοιποί όροι, όπου συναντώνται χρησιμοποιούνται εναλλάξια για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας.

Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο το εφαρμοζόμενο σε ένοπλες συγκρούσεις ορίζεται ως ένα σύνολο κανόνων που αποσκοπούν στην επίλυση προβλημάτων που δημιουργούνται σε διεθνείς και μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις και που – για ανθρωπιστικούς λόγους- περιορίζουν το δικαίωμα των μερών στη σύγκρουση όσον αφορά στη χρήση μεθόδων και μέσων πολέμου ή προστατεύουν πρόσωπα και περιουσίες που επηρεάζονται ή δύνανται να επηρεαστούν από τη σύγκρουση¹¹³

Ενώ το *jus ad bellum* (το δίκαιο που καθορίζει πότε κατ' εξαίρεση μπορεί να χρησιμοποιηθεί βία και στο οποίο έγινε αναφορά ανωτέρω), αφορά το επιτιθέμενο κράτος, το *jus in bello* εφαρμόζεται εξίσου επί των μερών της σύγκρουσης ανεξάρτητα από το ποιος ήταν ο υπαίτιος των εχθροπραξιών με αποτέλεσμα το αμυνόμενο κράτος, εάν υποπέσει σε παραβιάσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού να υπέχει διεθνούς ευθύνης¹¹⁴. Γίνεται αντιληπτό λοιπόν ότι οι δύο κλάδοι του δικαίου διαφοροποιούνται ως προς το πεδίο εφαρμογής τους τόσο αντικειμενικά (*ratione materiae*) όσο και υποκειμενικά (*ratione personae*), αλλά και χρονικά (*ratione temporis*) με χρονική προτεραιότητα του δικαίου χρήσης βίας. Τα στεγανά όμως μεταξύ των δύο κλάδων έχουν αρχίσει να υποχωρούν με κατασκευές που αποσκοπούν στην επαναφορά του δόγματος του «δικαίου πολέμου», όπως e.g. όταν τίθενται ζητήματα ανθρωπιστικής επέμβασης¹¹⁵ ή ευθύνης προστασίας¹¹⁶ (*Responsibility to Protect*)¹¹⁷, εντούτοις παραμένουν δύο διακριτοί κλάδοι δικαίου.

Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο/Δίκαιο των Ενόπλων Συρράξεων (ΔΑΔ/ΔΕΣ) αποτελείται από ένα πλέγμα Συμβατικών και Εθιμικών Διατάξεων. Η απαρχή της προσπάθειας αναφορικά με την κειμενική ρύθμιση¹¹⁸ της διεξαγωγής των εχθροπραξιών εντοπίζεται το 1864 με την υιοθέτηση της Συνθήκης για τη βελτίωση των συνθηκών των τραυματιών στα πεδία των μαχών και αργότερα της Διακήρυξης της Αγίας Πετρούπολης (*Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of certain*

¹¹³ Όπως παρατίθεται στον Χατζηκωνσταντίνου Κ., *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, Ι.Σιδέρης, 2^η έκδοση, 2009, σ.25

¹¹⁴ Βλ. Dinstein Y., *War, Aggression and Self Defense*, 5th ed., Cambridge University Press 2011, p.111

¹¹⁵ Βλ. *supra*, υποσημ.49

¹¹⁶ Βλ. A/RES/60/1 (24 October 2005), *Outcome Document of the World Summit*, par.138-139 και A/63/677, (12 January 2009), *Implementing the Responsibility to Protect, Report of the Secretary General*

¹¹⁷ Βλ. Μαρούδα Μ.-Ντ., *Το ανθρωπιστικό δίκαιο των ενόπλων συρράξεων*, σ. 520 στο συλλογικό έργο: Αντωνόπουλος Κ. & Μαγκλιβέρας Κ.(επιμ.), *op.cit.*, σ. 513-562, όπου και περαιτέρω παραδείγματα.

¹¹⁸ Για το ρόλο που διαδραμάτισε αναφορικά με την κινητοποίηση της κοινής γνώμης ο Henri Dunant με το έργο του «Αναμνήσεις από το Solferino» (1862) και τη δημιουργία του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού και ο F.Lieber με την καταγραφή των «περί πολέμου εθίμων» στο ομώνυμο Κώδικά του (1863), βλ Χατζηκωνσταντίνου Κ., *op.cit.*, σ.27 επ.

Explosive Projectiles. Saint Petersburg, 29 November/11 December 1868). Παρά το περιορισμένο αντικείμενό τους έθεσαν τις βάσεις για το «Δίκαιο της Γενεύης» και το «Δίκαιο της Χάγης» αντίστοιχα. Οι Συμβάσεις και οι Διακηρύξεις της Χάγης του 1899 (έξι τον αριθμό) και του 1907 (δεκατέσσερις) συνθέτουν το λεγόμενο «Δίκαιο του Πολέμου» και αφορούν κατά βάση τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των εμπολέμων στη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων και περιορίζουν τα μέσα βλάβης των αντιπάλων, πρόκειται ουσιαστικά για ρυθμίσεις σχετικά με τους κανόνες και τα έθιμα διεξαγωγής του πολέμου, την κατοχή και την ουδετερότητα¹¹⁹. Από την άλλη, οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 περιλαμβάνουν το λεγόμενο «Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο» το εφαρμοζόμενο στις ένοπλες συρράξεις και καταστρώνουν κατά βάση τους κανόνες για την προστασία όσων δε μετέχουν (άμαχοι, ιατρικό και θρησκευτικό προσωπικό, μέλη ανθρωπιστικών οργανώσεων) ή δεν μετέχουν πλέον στις εχθροπραξίες (τραυματίες, ασθενείς, ναυαγοί, αιχμάλωτοι πολέμου). Η κλασική διάκριση σε «Δίκαιο του Πολέμου» και «Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο» απώλεσε τη σημασία της με τα Δύο Πρόσθετα Πρωτόκολλα στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 (1977) που ουσιαστικά ενοποίησαν τους δύο κλάδους και πλέον οι όροι θεωρούνται ισοδύναμοι¹²⁰.

¹¹⁹ Βλ. Χατζηκωνσταντίνου Κ., *ibid.*, σελ. 26 και Μαρούδα Μ.-Ντ., “Το ανθρωπιστικό δίκαιο...”, *op.cit.*, σ. 519. Για τις Συμβάσεις και Διακηρύξεις της Χάγης του 1899 βλ. Final Act of the International Peace Conference, The Hague, 29 July 1899: 1) Σύμβαση για την ειρηνική διευθέτηση των διεθνών διαφορών, 2) Σύμβαση για τους νόμους και τα έθιμα του κατά ξηράν πολέμου, 3) Σύμβαση για την εφαρμογή των αρχών της Συνθήκης της Γενεύης της 22ας Αυγούστου 1864 στον κατά θάλασσαν πόλεμο, 4) Διακήρυξη περί απαγόρευσης εκτόξευσης projectiles και εκρηκτικών από αερόστατα ή με άλλες παρόμοιες νέες μεθόδους, 5) Διακήρυξη περί απαγόρευσης εκτόξευσης βλημάτων, ο μόνος σκοπός των οποίων είναι η διάδοση ασφυξιογόνων και δηλητηριωδών αερίων, 6) Διακήρυξη περί απαγόρευσης της χρήσης σφαιρών που εκρήγνυνται ή διογκώνονται εύκολα στο ανθρώπινο σώμα, όπως σφαίρες με σκληρό περίβλημα, εκ των οποίων το περίβλημα δεν καλύπτει πλήρως τον πυρήνα ή είναι διάτρητος με τομές.

Για κατάλογο των Συμβάσεων (και της Διακήρυξης) της Χάγης του 1907 βλ. Final Act of the Second International Peace Conference, The Hague, 18 October 1907: 1) Σύμβαση για την ειρηνική διευθέτηση των διεθνών διαφορών, 2) Σύμβαση για τον περιορισμό χρήσης βίας για ανάκαμψη από δάνεια, 3) Σύμβαση για έναρξη εχθροπραξιών, 4) Σύμβαση για τους νόμους και τα έθιμα του κατά ξηράν πολέμου, 5) Σύμβαση για τα δικαιώματα και καθήκοντα των ουδέτερων δυνάμεων και ατόμων στον κατά ξηράν πόλεμο, 6) Σύμβαση για το καθεστώς εχθρικών εμπορικών πλοίων στην έναρξη των εχθροπραξιών, 7) Σύμβαση για τη μετατροπή εμπορικών πλοίων σε πολεμικά, 8) Σύμβαση για τον αυτόματο εντοπισμό υποβρυχίων ναρκών, 9) Σύμβαση για τους βομβαρδισμούς από ναυτικές δυνάμεις σε περίοδο πολέμου, 10) Σύμβαση για την εφαρμογή των αρχών της Συνθήκης της Γενεύης στον κατά θάλασσαν πόλεμο, 11) Σύμβαση για περιορισμούς στην άσκηση του δικαιώματος κατάληψης στον κατά θάλασσαν πόλεμο, 12) Σύμβαση περί δημιουργίας ενός Διεθνούς Δικαστηρίου Λειών, 13) Σύμβαση για τα δικαιώματα και καθήκοντα ουδέτερων δυνάμεων στον κατά θάλασσαν πόλεμο, 14) Διακήρυξη περί απαγόρευσης εκτόξευσης βλημάτων και εκρηκτικών από αερόστατα. Δεν κυρώθηκαν από την Ελλάδα.

¹²⁰ Σύμβαση I (Γενεύη 1949): για τη βελτίωση της θέσης τραυματιών και ασθενών των ενόπλων δυνάμεων σε εκστρατεία, Σύμβαση II: για τη βελτίωση της θέσης τραυματιών, ασθενών και ναυαγών των κατά θάλασσαν ενόπλων δυνάμεων, Σύμβαση III: για τη μεταχείριση των αιχμαλώτων πολέμου,

Κανόνες ΔΕΣ όμως περιέχονται και σε άλλες Συμβάσεις, όπως το Πρωτόκολλο της Γενεύης για την απαγόρευση χρήσης αερίων (1925), η Σύμβαση για την απαγόρευση της ανάπτυξης, παραγωγής και αποθήκευσης βιολογικών και τοξινικών όπλων (1972), η Σύμβαση για την απαγόρευση οποιασδήποτε στρατιωτικής ή άλλης εχθρικής χρήσης τεχνικών που τροποποιούν το περιβάλλον (1976-ENMOD), η Σύμβαση για την απαγόρευση ορισμένων συμβατικών όπλων (1980) και τα πέντε πρωτόκολλά της, η Σύμβαση για τα χημικά όπλα (1993), η Σύμβαση της Οττάβα για την απαγόρευση ναρκών κατά προσωπικού (1997) και η Σύμβαση του Δουβλίνου για την απαγόρευση των υποπυρομαχικών διασποράς (2008). Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης ρυθμίζεται λεπτομερώς στη Σύμβαση της Χάγης του 1954 και στα δύο Πρωτόκολλά της. Τέλος, το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (1998), περιέχει μεταξύ άλλων, κατάλογο των εγκλημάτων πολέμου που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία του δικαστηρίου¹²¹. Πλήρης ανάλυση όλων των κανόνων του ΔΑΔ στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας δεν είναι δυνατή, ούτε εντάσσεται στο σκοπό της (για μία όμως σύντομη παρουσίαση βλ. παρακάτω), άλλωστε αυτό έχει αποτελέσει αντικείμενο ενδελεχούς εξέτασης στη βιβλιογραφία¹²².

Αξίζει να σημειώσουμε ότι σε κάθε περίπτωση που τίθεται ζήτημα εφαρμογής κανόνων του ΔΑΔ/ΔΕΣ, θα πρέπει να ελέγχεται εάν τα εμπλεκόμενα μέρη έχουν επικυρώσει την αντίστοιχη Σύμβαση. Και αυτό μεν μπορεί μικρή σημασία να έχει για τις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 που έχουν επικυρωθεί από 194 κράτη¹²³ και ως εκ τούτου έχουν παγκόσμια εμβέλεια, για τις υπόλοιπες Συμβάσεις όμως τα πράγματα είναι διαφορετικά (e.g. το ΠΠ Ι έχει επικυρωθεί από 173 κράτη με

Σύμβαση IV: για την προστασία των αμάχων σε καιρό πολέμου. Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο (Γενεύη 1977): για την προστασία των θυμάτων των Διεθνών Ενόπλων Συγκρούσεων, Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο: για την προστασία των θυμάτων μη Διεθνών Ενόπλων Συγκρούσεων, Τρίτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο: για την υιοθέτηση ενός συμπληρωματικού εμβλήματος (του Ερυθρού Κρυστάλλου) και Προαιρετικό Πρωτόκολλο (2000): για την προστασία των παιδιών από την εμπλοκή τους στις ένοπλες συρράξεις.

¹²¹ Βλ. Henckaerts J.M., *Μελέτη για το Εθιμικό Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο: Μια συνεισφορά στην κατανόηση και τον σεβασμό των κανόνων Δικαίου των Ενόπλων Συρράξεων*, (Μτφρ. ΕΚΕΚΔΑΑΔ), ICRC, 2007, σελ. 4 και Μαρούδα Μ.-Ντ. (2011), *op.cit.*, σ. 522-523

¹²² Για μία συνοπτική, αλλά μεστή ανάλυση των κανόνων του ΔΑΔ βλ. Μαρούδα Μ.-Ντ. (2011), *Το Ανθρωπιστικό Δίκαιο των Ενόπλων Συρράξεων*, στο Αντωνόπουλος – Μαγκλιβέρας (επιμ. 2011), ενώ για πιο εκτενείς αναλύσεις: βλ. ενδ. Rogers A.P.V. (2012), *Law on the battlefield*, Dinstein Y.(2004), *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, Fleck D. (ed.-2008), *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts* και από ελληνική βιβλιογραφία βλ. ενδ. Χατζηκωνσταντίνου Κ. (2009), *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο* και Γάγγας Δ.(2008), *Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο των Ενόπλων Συρράξεων*

¹²³ Βλ. <http://www.icrc.org/eng/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/overview-geneva-conventions.htm>

σημαντικές δυνάμεις όπως, ΗΠΑ, Ισραήλ, Ιράν, Πακιστάν, Ινδία, Τουρκία να απέχουν). Το κενό έρχεται να πληρώσει εν μέρει το εθιμικό δίκαιο, καθώς πολλές ρυθμίσεις των Συμβάσεων του ΔΑΔ έχουν αναχθεί σε εθιμικούς κανόνες δεσμεύοντας το σύνολο της διεθνούς κοινότητας. Παρόλα αυτά, το να εντοπισθεί ποιοι ακριβώς κανόνες αποτελούν έθιμο (ήτοι σταθερή και ομοιόμορφη πρακτική των κρατών συνοδευόμενη από πεποίθηση δικαίου - *opinio juris sive necessitatis*) είναι αρκετά δυσχερές εγχείρημα, καθώς πολλά κράτη (e.g. ΗΠΑ), αλλά και συγγραφείς ερίζουν σχετικά. Προς την κατεύθυνση αυτή έχει συμβάλει σημαντικά¹²⁴ η κεφαλαιώδους σημασίας Μελέτη της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού¹²⁵ που κωδικοποίησε του κανόνες του ΔΑΔ, οι οποίοι κατόπιν έρευνας κρίθηκε ότι αποτελούν τμήμα του διεθνούς εθιμικού δικαίου¹²⁶, ενώ ταυτόχρονα σημειώνεται ποιοι από αυτούς ισχύουν σε διεθνείς ένοπλες συρράξεις, ποιοι σε μη διεθνείς και ποιοι και στα δύο είδη συρράξεων. Ενδεικτικά, να αναφέρουμε τη θεμελιώδη Αρχή της Διάκρισης, αφενός μεταξύ αμάχων και μαχητών¹²⁷ και αφετέρου μεταξύ αστικών και στρατιωτικών στόχων¹²⁸. Επίθεση επιτρέπεται μόνο κατά μαχητών¹²⁹ και στρατιωτικών στόχων¹³⁰. Άλλη πολύ βασική αρχή είναι αυτή της Αναλογικότητας (μία αρχή που άλλωστε διατρέχει όλο το Δίκαιο, εσωτερικό και διεθνές):

¹²⁴ Έχει ασκηθεί η κριτική ότι η Μελέτη αυτή της ΔΕΕΣ χρησιμοποίησε κατά βάση τα στρατιωτικά εγχειρίδια ως ενδείκτες της «επίσημης πρακτικής», συρρικνώνοντας έτσι τα δύο συστατικά στοιχεία του εθίμου (πρακτική και πεποίθηση δικαίου) σε ένα: την πεποίθηση δικαίου. βλ. σχετ. Μαρούδα Μ.-Ντ. (2011), Το ανθρωπιστικό..., σ. 524, όπου όμως τονίζεται η σημασία του έργου της ΔΕΕΣ. Προς την ίδια κατεύθυνση βλ. Fleck D., *Military Manuals on the Law of Armed Conflict and the Challenge of Multinational Peace Operations*, p. 119 in: Hayashi N. (ed.), *National Military Manuals on the Law of Armed Conflict*, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2nd edition, Oslo, 2010, also available at: http://www.fichl.org/fileadmin/fichl/documents/FICHL_2_Second_Edition_web.pdf, (last visited: 30/08/2013)

¹²⁵ Henckaerts J.M., *Μελέτη για το Εθιμικό Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*..., op.cit.

¹²⁶ Για μία συνοπτική παρουσίαση του συνόλου των κανόνων ΔΑΔ εθιμικού χαρακτήρα και του περιεχομένου τους με βάση τη Μελέτη της ΔΕΕΣ βλ. Κωστόγιαννης Στ. (2013), op.cit., σ. 57-62

¹²⁷ Σύμφωνα με τον Κανόνα 2 της Μελέτης της ΔΕΕΣ, στις ΔΕΣ ως μαχητές θεωρούνται όλα τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων εκτός από το ιατρικό και θρησκευτικό προσωπικό. Επίσης, σύμφωνα με τον κανόνα 4 «Οι ένοπλες δυνάμεις ενός μέρους στη σύρραξη αποτελούνται από όλες τις οργανωμένες ένοπλες δυνάμεις, τις ομάδες και τις μονάδες οι οποίες είναι υπό υπεύθυνη διοίκηση που λογοδοτεί σε αυτό το μέρος για τη συμπεριφορά των υφισταμένων της.

¹²⁸ Σύμφωνα με τον Κανόνα 8 της Μελέτης «Οι στρατιωτικοί στόχοι περιορίζονται σε εκείνα τα οποία από τη φύση τους, την τοποθεσία τους, το σκοπό ή τη χρήση τους συνεισφέρουν αποτελεσματικά στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, και των οποίων η ολική ή μερική καταστροφή, κατάληψη ή εξουδετέρωση, στις συνθήκες που επικρατούν τη δεδομένη χρονική στιγμή, προσφέρει συγκεκριμένο στρατιωτικό πλεονέκτημα.»

¹²⁹ Για την έννοια και το καθεστώς του «παράνομου μαχητή» (unlawful combatant), αυτού δηλαδή που λαμβάνει ενεργά μέρος στις εχθροπραξίες χωρίς να δικαιούται να το κάνει, χάνοντας ως εκ τούτου την προστασία του αιχμαλώτου πολέμου αν περιέλθει στην εξουσία του εχθρού βλ. Μορτόπουλος (2009), op.cit., p. 110-130

¹³⁰ Ειδικότερος κλάδος του ΔΑΔ/ΔΕΣ θεωρείται το «Δίκαιο τη Στόχευσης», βλ. ενδ. τα έργα: Boothby W., *The Law of Targeting*, Oxford University Press, 2012 και Henderson I., *The Contemporary Law of Targeting*, Martinus Nijhoff Publishers, 2009,

απαγορεύεται η εκδήλωση επίθεσης που ενδέχεται να προκαλέσει τυχαίες απώλειες ζωών ή τραυματισμούς αμάχων, ζημία σε αστικά αγαθά ή συνδυασμό αυτών, η οποία θα ήταν υπέρμετρη σε σχέση με το συγκεκριμένο και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα που προσδοκάται. Με βάση το εθιμικό δίκαιο (με αντίστοιχες συμβατικές προβλέψεις) προστατεύονται επίσης οι αιχμάλωτοι πολέμου, οι τραυματίες, οι ασθενείς, οι ναυαγοί, μετακινούμενα και εκτοπισμένα άτομα, το ιατρικό και θρησκευτικό προσωπικό, ιδιώτες δημοσιογράφοι (για όσο χρόνο δε λαμβάνουν άμεσα μέρος στις εχθροπραξίες) και ειδικώς τα παιδιά, οι γυναίκες, οι ανάπηροι και οι καταβεβλημένοι, οι προστατευόμενες ζώνες (e.g. υγειονομικές ζώνες, αποστρατικοποιημένες ζώνες, ανυπεράσπιστες τοποθεσίες), τα πολιτιστικά αγαθά, έργα και εγκαταστάσεις που περιέχουν επικίνδυνες δυνάμεις (e.g. φράγματα, πυρηνικοί σταθμοί). Ειδική μέριμνα λαμβάνεται για τους νεκρούς και τους αγνοούμενους. Περαιτέρω, απαγορεύονται συγκεκριμένες μέθοδοι πολέμου (ενδ. διαταγή ή απειλή να δοθεί διαταγή να μην επιδειχθεί έλεος, επίθεση σε άτομα εκτός μάχης –hors de combat, επίθεση σε άτομα που πέφτουν με αλεξίπτωτο, η λιμοκτονία ως μέθοδος πολέμου κ.ό.κ.). Από την αρχή του ανθρωπισμού απορρέει ο εθιμικός κανόνας ότι απαγορεύονται μέθοδοι και μέσα πολέμου που από τη φύση τους προκαλούν περιττό τραυματισμό και μη αναγκαίο πόνο, καθώς και όπλα που ενεργούν αδιακρίτως. Μεταξύ άλλων απαγορεύονται τα δηλητηριώδη, τα βιολογικά και τα χημικά όπλα, οι σφαίρες που διασκορπίζονται ή εκρήγνυνται εύκολα όταν έρχονται σε επαφή με το ανθρώπινο σώμα (e.g. σφαίρες dum-dum), τα όπλα τύφλωσης κ.ό.κ. Ακόμη απαγορεύεται κάθε δυσμενής διάκριση στην εφαρμογή του ΔΑΔ με κριτήρια τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τις πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, την εθνική καταγωγή, τον πλούτο ή άλλο ανάλογο κριτήριο (αρχή της αμεροληψίας). Τέλος, απαγορεύονται ο φόνος, τα βασανιστήρια, η σκληρή και απάνθρωπη μεταχείριση και οι προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η σωματική τιμωρία, ο ακρωτηριασμός, τα ιατρικά ή επιστημονικά πειράματα, ο βιασμός και οι άλλες μορφές σεξουαλικής βίας, η δουλεία και το δουλεμπόριο, η άνευ ανταμοιβής ή καταχρηστική ή καταναγκαστική εργασία, η λήψη ομήρων, η χρήση ανθρώπινων ασπίδων, η εξαναγκαστική εξάφaniση, η αυθαίρετη στέρηση της ελευθερίας, η καταδίκη ή επιβολή ποινής χωρίς να τηρείται η αρχή της δίκαιης δίκης, η μη εφαρμογή της αρχής *nullum crimen nulla poena sine lege*, οι συλλογικές τιμωρίες κ.ό.κ.

Πέραν από τη Μελέτη αυτή της ΔΕΕΣ, σημαντικά για την αποτύπωση του εθιμικού δικαίου είναι τα εγχειρίδια του Διεθνούς Ινστιτούτου Ανθρωπιστικού Δικαίου του Σαν Ρέμο αναφορικά με το ΔΑΔ το εφαρμοζόμενο στις κατά θάλασσαν ένοπλες συγκρούσεις και το ΔΑΔ το εφαρμοζόμενο στις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις¹³¹. Ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις οι ρυθμίσεις αποτελούν προοδευτική ανάπτυξη των υφιστάμενων κανόνων, τις περισσότερες θα πρόκειται για ισχύον δίκαιο¹³². Αξιόλογη προσπάθεια αναφορικά με τον αεροπορικό και πυραυλικό πόλεμο έχει κάνει και η «Ερευνητική Πρωτοβουλία για το ΔΑΔ» του Πανεπιστημίου του Harvard¹³³.

Μετά τις γενικές αυτές παρατηρήσεις θα επικεντρωθούμε στο ζήτημα εάν το ΔΑΔ εφαρμόζεται στις διεθνείς στρατιωτικές επιχειρήσεις, τότε και υπό ποιες προϋποθέσεις. Κατ' αρχάς θα πρέπει να εξετάσουμε ποιους δεσμεύει το ΔΑΔ (προσέγγιση *ratione personae*). Πρώτα απ' όλα δεσμεύει το κατεξοχήν υποκείμενο του Διεθνούς Δικαίου, τα κράτη. Τα κράτη εκφράζοντας τη βούλησή τους, δεσμεύονται καταρχήν μόνο από τις διεθνείς συνθήκες που έχουν υπογράψει, εκτός αν οι ρυθμίσεις τους έχουν καταστεί τμήμα του διεθνούς εθιμικού δικαίου. Επίσης, δεσμεύονται από εκείνες τις αρχές του ΔΑΔ που ισοδυναμούν με γενικές αρχές του δικαίου υπό την έννοια του άρθρου 38 περ.γ' του Χάρτη¹³⁴. Περαιτέρω, δυνητικά, αποφάσεις διακυβερνητικών οργανισμών μπορεί να αποτελέσουν πηγή υποχρεώσεων για τα κράτη υπό το ΔΑΔ, ανεξάρτητα από το αν ο εν λόγω κανόνας θα εφαρμοζόταν σε συγκεκριμένο κράτος δυνάμει διεθνούς σύμβασης, εθίμου ή γενικού κανόνα του διεθνούς δικαίου. Παρότι δεν υπάρχουν παραδείγματα ενεργείας του ΣΑ ως «νομοθέτη» μέχρι στιγμής, εντούτοις αυτή η δυνατότητα δεν μπορεί να αποκλειστεί¹³⁵. Εφαρμογή του ΔΑΔ μπορεί να υπάρξει ακόμη και σε περίπτωση ανυπαρξίας ένοπλης σύγκρουσης, εάν αυτό έχει συμφωνηθεί στη SOFA που έχει συνάψει συγκεκριμένος διεθνής οργανισμός με το κράτος υποδοχής, ώστε να

¹³¹ International Institute of Humanitarian Law, *San Remo Manual on International Law applicable to Armed Conflicts at Sea*, Cambridge University Press, 1995 και International Institute of Humanitarian Law, *The Manual on the Law of Non – International Armed Conflict – with commentary*, Sanremo 2006, <http://www.iihl.org/iihl/Documents/The%20Manual%20on%20the%20Law%20of%20NIAC.pdf> (30/08/2013)

¹³² <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=5B310CC97F166BE3C12563F6005E3E09>, (τελευτ. επισκ. 30/08/2013)

¹³³ HCPR, *Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare*, 2009 <http://www.ihlresearch.org/amw/manual/>, (τελευτ. επισκ. 30/08/2013)

¹³⁴ Βλ. Voigt Ch., *The Role of General Principles in International Law and their Relationship to Treaty Law*, RETFÆRD ÅRGANG 31 2008 NR. 2/121

¹³⁵ Βλ. Kleffner J.K., *Human Rights and International Humanitarian Law*, p.61 και υποσημ. 51 in: Gill T.& Fleck D. (eds.), *op.cit.*, pp. 51 – 77

διεκδικεί εφαρμογής το ΔΑΔ ως σώμα δικαίου σε συγκεκριμένη περίπτωση ακόμη και αν κανονικά αυτό δε θα συνέβαινε¹³⁶.

Όσον αφορά τους διεθνείς οργανισμούς, παρότι καταρχήν δεν αποτελούν συμβαλλόμενα μέρη στις συμβάσεις ΔΑΔ, γίνεται δεκτό ότι δυνάμει της διεθνούς νομικής τους προσωπικότητας¹³⁷ και με βάση το σκοπό σύστασής τους μπορούν να αποτελούν αποδέκτες του ΔΑΔ¹³⁸ δυνάμει του εθιμικού δικαίου¹³⁹. e.g. Ο ΟΗΕ έχει ως βασικό σκοπό τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και με βάση τις λειτουργίες του (σύστημα συλλογικής ασφάλειας υπό το Κεφάλαιο VII) ενδέχεται να εμπλακεί (έστω και σε επίπεδο αρμοδιοτήτων) σε καταστάσεις ένοπλης σύγκρουσης¹⁴⁰. Για όσο χρόνο λοιπόν εμπλέκονται σε ένοπλη σύγκρουση οι ένοπλες δυνάμεις των ΗΕ διέπονται από το ΔΑΔ. Άλλωστε η άποψη ότι ένας Δ.Ο. όπως τα Η.Ε. μπορεί να συμμετέχει σε ένοπλες συγκρούσεις για να πετύχει τους σκοπούς του και να διεξάγει τις λειτουργίες του, αλλά η δράση του αυτή δεν διέπεται παρόλα αυτά από το δίκαιο των ενόπλων συγκρούσεων, εάν γινόταν δεκτή θα οδηγούσε σε νομικό absurdum. Προς την κατεύθυνση αυτή συντείνουν και άλλα διεθνή κείμενα¹⁴¹, όπως η «Σύμβαση [του 1994] για τη Ασφάλεια του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και του Συνδεδεμένου με Αυτόν Προσωπικού» (κυρωθείσα με το Ν.2584/1998, ΦΕΚ 45,

¹³⁶ Βλ.infra, υποσημ.141

¹³⁷ Βλ. *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion: I.C.J., Reports 1949, p.179

¹³⁸ Στην ένοπλη σύρραξη κρατών μελών του NATO κατά της Σερβίας (Κόσοβο) το NATO θεωρήθηκε ως μέρος της σύρραξης. Βλ. Μαρούδα Μ.-Ντ. (2012), op.cit., σελ.125

¹³⁹ Πρβλ. όμως UK Ministry of Defence, *The manual of the law of armed conflict*, Oxford, 2005, p. 378, όπου σημειώνεται ότι οι Διεθνείς Οργανισμοί δεν είναι κράτη και συνεπώς δεν αποτελούν συμβαλλόμενα μέρη στις διάφορες συμβάσεις ΔΑΔ. Παρόλα αυτά, τα κράτη που συνεισφέρουν δυνάμεις συνεχίζουν να δεσμεύονται από τις συμβατικές υποχρεώσεις τους δυνάμει της διατύπωσης της παρ.1 του άρθρου 1 του ΠΠΠ “to respect and to ensure respect for the present Convention in all circumstances”.

¹⁴⁰ Βλ. Kolb R. et al. (2005), op.cit., p. 121 et seq.

¹⁴¹ Βλ. και ορισμένες SOMAs που έχουν συνάψει τα Η.Ε. για να καθορίσουν τους εφαρμοζόμενους κανόνες σε μία συγκεκριμένη αποστολή: ενδ. *Agreement between the United Nations and Sierra Leone Concerning the Status of the United Nations Mission in Sierra Leone*, United Nations Treaty Series, Vol.2118, (04 August 2000), par.6(a), *Agreement between Ethiopia and the United Nations Concerning the Status of the United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea*, United Nations Treaty Series, Vol.2141, (23 March 2001), par.6(a), *Agreement between the United Nations and the Government of Sudan Concerning the Status of the United Nations Mission in Sudan*, United Nations Treaty Series, Vol.2351, (28 December 2005), par.6(a), όπως παρατίθενται σε Sams K., *IHJ Obligations of the UN and other International Organisations Involved in International Missions*, p.57 and ref:57 in: Odello M. & Piotrowicz R. (eds.), *International Military Missions and International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2011, με τη σημείωση ότι αντίστοιχες διατάξεις που προέβλεπαν εφαρμογή του ΔΑΔ, έχουν περιληφθεί σε ορισμένες SOMAs που συνήφθησαν μεταξύ των ΗΕ και των εκάστοτε κρατών υποδοχής, ακόμη και αν σε ορισμένες περιπτώσεις το κράτος υποδοχής δεν εμπλεκόταν σε ένοπλη σύγκρουση. Βλ. επίσης *Capstone Doctrine* op.cit., p. 15-16.

τ.Α')¹⁴² και το Ενημερωτικό Δελτίο του Γενικού Γραμματέα Η.Ε. σχετικά με την Παρατήρηση από τις ένοπλες δυνάμεις των ΗΕ του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (ST/SGB/1999/13, (6 August 1999), *The Secretary-General's Bulletin on the Observance by United Nations Forces of International Humanitarian Law*) που εφαρμόζεται τόσο σε ειρηνευτικές επιχειρήσεις όσο και σε επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης (παρ.1.1) και θέτει τους βασικούς κανόνες ΔΑΔ που θα πρέπει να εφαρμόζουν οι ως άνω επιχειρήσεις. Με την ίδια λογική, οι ανωτέρω κανόνες εφαρμόζονται και επί άλλων οργανισμών e.g. NATO. Ενώ η δράση του NATO με βάση την ιδρυτική του συνθήκη περιοριζόταν μέχρι πριν κάποια χρόνια στη νόμιμη ή τη συλλογική άμυνα (άρθρο 5), το 1999 επεκτάθηκε η αποστολή του στη διαχείριση κρίσεων (crisis response operations) δυνάμει της Νέας Στρατηγικής της Συμμαχίας¹⁴³. Οι κανόνες εμπλοκής του NATO σε μεγάλο βαθμό απηχούν κανόνες του ΔΑΔ. Αντίστοιχα και άλλοι οργανισμοί όπως η Αφρικανική Ένωση δέχονται την υποχρέωσή τους να εφαρμόζουν το ΔΑΔ, όπως προκύπτει και από ad hoc SOMAs που έχουν συνάψει¹⁴⁴. Βέβαια στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι συχνά οι διεθνείς οργανισμοί δέχονται μεν την εφαρμογή του ΔΑΔ, αρνούνται όμως ότι έχουν εμπλακεί σε ένοπλη σύγκρουση και διατείνονται ότι αποτελούν μία ουδέτερη και αμερόληπτη δύναμη.

Υποστηρίζεται¹⁴⁵ ότι αποδέκτες των υποχρεώσεων του ΔΑΔ αποτελούν και οι οργανωμένες ένοπλες ομάδες κυρίως στο πλαίσιο μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων. Αυτό προκύπτει κυρίως από το λεκτικό του κοινού άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης που απευθύνεται σε «έκαστον των εν συρράξει μερών», αλλά και από

¹⁴² Βλ. άρθρο 2 παρ. 2: «Η παρούσα Σύμβαση δεν θα ισχύει αναφορικά με μια επιχείρηση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών που έχει εξουσιοδοτηθεί από το Συμβούλιο Ασφαλείας ως ενέργεια επιβολής της τάξεως, βάσει των διατάξεων του Κεφαλαίου VII του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, στην οποία οποιαδήποτε μέλη του προσωπικού αυτού εμπλέκονται σε μάχες κατά οργανωμένων ενόπλων δυνάμεων και στην οποία το δίκαιο περί διεθνών ενόπλων συγκρούσεων ισχύει.» και άρθρο 20: «Τίποτα στην παρούσα Σύμβαση δεν θα επηρεάζει τα κάτωθι: (α) Την ισχύ του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και των παγκόσμια αναγνωρισμένων αρχών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που περιέχονται σε διεθνείς συνθήκες, αναφορικά με την προστασία των επιχειρήσεων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και του ίδιου του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών και του συνδεδεμένου με αυτόν προσωπικού ή την ευθύνη του προσωπικού αυτού ως προς το σεβασμό αυτού του δικαίου και των αρχών». (Τα πλάγια γράμματα είναι του γράφοντος).

¹⁴³ NAC S(99)-65, *Alliance's Strategic Concept* (24 April 1999), παρ.10 Στο ίδιο πνεύμα και η NAC, *Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization*, 19-20 November 2010, παρ.24 et seq.

¹⁴⁴ Βλ. για παράδειγμα τη SOMA που συνήψε το 2004 η Αφρικανική Ένωση με την Κυβέρνηση του Σουδάν *Status of Mission Agreement (SOMA) on the Establishment and Management of the Ceasefire Commission in the Darfur Area of Sudan* και ειδικότερα την παρ.8

¹⁴⁵ Ενδ. βλ. Kleffner, op.cit., p.62-63 και εκεί παραπομπές.

πληθώρα αποφάσεων και ψηφισμάτων διεθνών οργάνων¹⁴⁶. Αλλά και το άτομο είναι αποδέκτης των κανόνων του ΔΑΔ, η παραβίαση των οποίων μπορεί να επισύρει την διεθνή ποινική του ευθύνη¹⁴⁷.

Ειρήσθω εν παρόδω, ότι πέρα από την ενεργητική νομιμοποίηση των ως άνω δρώντων, υπάρχουν και ορισμένες κατηγορίες προσώπων που νομιμοποιούνται παθητικά ως προς την εφαρμογή του ΔΑΔ. Στις διεθνείς ένοπλες συρράξεις αυτοί είναι κατά κύριο λόγο οι τραυματίες, οι ασθενείς, οι ναυαγοί, οι αιχμάλωτοι πολέμου και οι άμαχοι. Στις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις, αν και δεν υπάρχουν αυτές οι κατηγορίες, λαμβάνεται μέριμνα για την προστασία όσων δε συμμετέχουν ή δε συμμετέχουν πλέον στις εχθροπραξίες.

Ενώ λοιπόν εξετάσθηκε το θέμα *ratione personae*, ακολούθως χρήζει εξέτασης *ratione materiae*: Όπως ορίζει το κοινό άρθρο 2 των Συμβάσεων της Γενεύης:

«Εκτός των διατάξεων αίτινες θα τεθούν εν ισχύι ήδη και εν καιρώ ειρήνης, η παρούσα σύμβασις θα εφαρμοσθή εις περίπτωσιν κεκηρυγμένου πολέμου, ή άλλης τινος ενόπλου συρράξεως ήτις ήθελεν ανακύψει μεταξύ δύο ή περισσότερων των Υψηλών Συμβαλλομένων Μερών, και αν έτι η εμπόλεμος κατάστασις δεν αναγνωρίζεται υπο τινος εξ αυτών.

Η σύμβασις θα εφαρμοσθή επίσης εις πάσαν περίπτωσιν μερικής ή ολικής κατοχής του εδάφους ενός των Υψηλών Συμβαλλομένων Μερών, και αν έτι η εν λόγω κατάληψις δεν αντιμετωπίση ένοπλον αντίστασιν.[..]»

Όπως προκύπτει λοιπόν από το παραπάνω άρθρο, το ΔΑΔ, εκτός από ορισμένες διατάξεις του που εφαρμόζονται σε καιρό ειρήνης -και αφορούν κυρίως ζητήματα διδασκαλίας και διάδοσής του – τυγχάνει εφαρμογής σε περίπτωση (i) κηρυγμένου πολέμου, (ii) ένοπλης σύρραξης ή (iii) πολεμικής κατοχής. Αφήνοντας κατά μέρος τον κηρυγμένο πόλεμο – άλλωστε σήμερα τα κράτη αποφεύγουν να κηρύσσουν επίσημα τον πόλεμο προσπαθώντας να αποσείσουν τη διεθνή ευθύνη από τυχόν παραβίαση του *jus contra bellum*- οι περιπτώσεις που θα εξετάσουμε είναι αυτές της ένοπλης σύρραξης και της κατοχής.

¹⁴⁶ Ενδ. βλ. παράθεση σε Kleffner J. , *ibid.*, p.63, υποσημ.57: SC RES 1868 (2009) για το Αφγανιστάν (Προοίμιο), 1863 (2009) για τη Σομαλία (παρ.15), 1856 (2008) για τη Δημοκρατία του Κονγκό (παρ.23) , οι οποίες καλούν ή απαιτούν από όλα τα μέρη των εκάστοτε ενόπλων συρράξεων να συμμορφωθούν προς τους κανόνες του ΔΑΔ. Βλ. και ICTY ενδ. υπόθεση *Tadic*, *infra*, υποσημ. 150

¹⁴⁷ Βλ. περισσότερα σε Μαρούδα Μ.-Ντ., *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Η κρατική και ατομική ευθύνη σε κίνηση*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, 2006

Στο ΔΑΔ γενικότερα διάκριση γίνεται μεταξύ των διεθνών ενόπλων συρράξεων (ΔΕΣ εφεξής - περιλαμβανομένης της πολεμικής κατοχής) και των ενόπλων συρράξεων μη διεθνούς χαρακτήρα (ΜΔΕΣ εφεξής) που διέπονται αντίστοιχα από διαφορετικούς σε αρκετά σημεία κανόνες με την παρεχόμενη προστασία στις πρώτες να είναι σαφώς πιο ολοκληρωμένη.

Συνεπώς, το κρίσιμο στοιχείο που θα πρέπει να εξετασθεί για τη *ratione materiae* εφαρμογή του ΔΑΔ είναι το πότε έχουμε ένοπλη σύρραξη. Όπως προείπαμε, μετά τη διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του ΔΑΔ και πέραν από τον κηρυγμένο «πόλεμο» τα πράγματα φαίνονται πιο εύκολα σε επίπεδο ερμηνευτικό. Παλαιότερα τα μέρη μπορούσαν να επιχειρηματολογούν αενάως για το νομικό χαρακτηρισμό του «πολέμου» αποφεύγοντας τεχνηέντως τις διεθνείς τους υποχρεώσεις. Από το 1949 και εξής με τις Συμβάσεις της Γενεύης αρκεί τα εμπλεκόμενα μέρη να έχουν διαβεί το «κατώφλι» της ένοπλης σύγκρουσης. Και ως ένοπλη σύρραξη κατά την έννοια του κοινού άρθρου 2 στις Συμβάσεις της Γενεύης νοείται «κάθε διαφορά που ανακύπτει μεταξύ δύο [τουλάχιστον] κρατών και οδηγεί στην επέμβαση των μελών των Ενόπλων Δυνάμεων ακόμη και αν ένα από τα μέρη αρνείται την ύπαρξη κατάστασης πολέμου¹⁴⁸». Η διάρκεια της σύγκρουσης είναι αδιάφορη, όπως αδιάφορος είναι και ο αριθμός των θυμάτων δυνάμει της αρχής του ανθρωπισμού (*principle of humanity*). Κάθε περίπτωση θα πρέπει να εξετάζεται *ad hoc*. Γενικά όμως γίνεται δεκτό ότι και ένα μόνο επεισόδιο που περιλαμβάνει τις ένοπλες δυνάμεις δύο κρατών αρκεί για να χαρακτηριστεί μία κατάσταση ως ΔΕΣ. Ενίοτε όμως μικρής σημασίας μεθοριακά επεισόδια που περιλαμβάνουν τις ένοπλες δυνάμεις δύο (τουλάχιστον) κρατών είναι ασαφές εάν ενεργοποιούν την εφαρμογή του ΔΑΔ¹⁴⁹.

Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Πρώην Γιουγκοσλαβία (ICTY) το 1995 στην υπόθεση *Tadic*¹⁵⁰ έκρινε ότι «ένοπλη σύγκρουση υφίσταται όταν υπάρχει προσφυγή στην ένοπλη βία μεταξύ κρατών [ΔΕΣ¹⁵¹] ή παρατεταμένη ένοπλη βία μεταξύ κυβερνητικών αρχών και οργανωμένων ενόπλων ομάδων ή μεταξύ τέτοιων ομάδων μέσα σε ένα κράτος [ΜΔΕΣ]. Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο εφαρμόζεται

¹⁴⁸ βλ. Pictet J.(ed.), *Commentary I: Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field*, ICRC, Geneva, 1952, p.32

¹⁴⁹ βλ. Marouda M.D., *Application of International Humanitarian Law in contemporary armed conflicts: is it "simply" a question of facts?*, p.204 – 205 in: Perrakis S.& Marouda M.D. (eds.), *Armed Conflicts and International Humanitarian Law, 150 years after Solferino, Acquis and Prospects*, Ant.N.Sakkoulas – Bruylant, 2009, pp.201-244

¹⁵⁰ *Prosecutor v.Tadic, Decision on the Defence motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction*, IT-94-1-AR72, 2 October 1995, par. 70. Η μετάφραση είναι του γράφοντος.

¹⁵¹ Τα εντός αγκυλών τμήματα αποτελούν σχόλια του γράφοντος.

από την έναρξη τέτοιων ενόπλων συγκρούσεων και εκτείνεται και πέρα από τη διακοπή των εχθροπραξιών μέχρι να συναφθεί μία γενική συμφωνία ειρήνης ή στην περίπτωση μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων μέχρι να επιτευχθεί ειρηνική διευθέτηση [ratione temporis εφαρμογή]. Μέχρι εκείνη τη στιγμή το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο συνεχίζει να εφαρμόζεται σε όλο το έδαφος των εμπολέμων κρατών ή στην περίπτωση των μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων, σε όλο το έδαφος υπό τον έλεγχο ενός των μερών [ratione loci εφαρμογή], ανεξάρτητα από το αν λαμβάνει πραγματικά μάχη εκεί.» Το «τεστ» αυτό επιβεβαιώθηκε και σε μετέπειτα αποφάσεις του ICTY¹⁵² ενώ στην υπόθεση Haradinaj¹⁵³ εξειδικεύτηκε περαιτέρω. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι κριτήριο για να χαρακτηριστεί μία κατάσταση ως ΜΔΕΣ συνιστούν αφενός η ένοπλη βία επαρκούς έντασης (ενδεικτικοί παράγοντες αποτελούν μεταξύ άλλων η διάρκεια, ο αριθμός και η ένταση των μεμονωμένων συγκρούσεων, το είδος των όπλων, των πυρομαχικών και του στρατιωτικού εξοπλισμού που χρησιμοποιούνται, ο αριθμός των θυμάτων και η έκταση των καταστροφών, ακόμη και η ενδεχόμενη εμπλοκή του ΣΑ) και αφετέρου η επαρκής οργάνωση των εμπλεκόμενων μερών (ενδεικτικοί παράγοντες συνιστούν η δομή διοίκησης, το πειθαρχικό δίκαιο και οι μηχανισμοί εντός της ομάδας, η ύπαρξη κεντρικών εγκαταστάσεων, ο έλεγχος συγκεκριμένης περιοχής εδάφους, η δυνατότητα πρόσβασης σε πολεμικό εξοπλισμό και όπλα, η στρατιωτική εκπαίδευση, η δυνατότητα διεξαγωγής στρατιωτικών επιχειρήσεων, η προς τα έξω ενότητα της ομάδας και η δυνατότητα διαπραγμάτευσης και σύναψης συμφωνιών ειρήνης ή κατάπαυσης του πυρός κτλ¹⁵⁴).

Να σημειωθεί δε, ότι ως διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις θεωρούνται και εκείνες που λαμβάνουν χώρα μεταξύ ενός κράτους και ενός λαού που μάχεται στο πλαίσιο του δικαιώματος αυτοδιάθεσης κατά της αποικιακής κυριαρχίας, ρατσιστικού καθεστώτος ή ξένης κατοχής δυνάμει του άρθρου 1 παρ. 4 του Ι ΠΠ στις Συμβάσεις της Γενεύης με αποτέλεσμα στις περιπτώσεις αυτές να διεκδικεί εφαρμογής όχι το πιο περιορισμένο δίκαιο των ΜΔΕΣ, αλλά των ΔΕΣ.

Γενικότερα, όπως προελέχθη, η παρεχόμενη στις ΔΕΣ προστασία είναι πιο ολοκληρωμένη. Το κενό όμως που δημιουργείται καλύπτει εν πολλοίς το διεθνές

¹⁵² Prosecutor v. Kunarac et al., Appeal Judgement, IT-96-23-1 (12 June 2002) par.56-57, Prosecutor v. Kordic and Cerkez, Appeal Judgment, T-9J-14/2 (17 December 2004) par. 319,336

¹⁵³ Prosecutor v. Haradinaj et al., Appeal Judgment, IT-04-84-T (3 April 2008), par.37 -38.

¹⁵⁴ Kleffner J. (2011), op.cit., p.55 et seq. Να σημειωθεί ότι οι καταγραφέντες παράγοντες προτείνονται από τη ΔΕΕΣ και είναι χρήσιμοι για τη διάκριση ΜΔΕΣ από καταστάσεις εσωτερικών αναταραχών και εντάσεων δεν αποτελούν όμως δεσμευτικό και εξαντλητικό κατάλογο.

εθιμικό ανθρωπιστικό δίκαιο που βοηθά στη σύγκλιση ΔΕΣ/ΜΔΕΣ. Ενδεικτικό είναι ότι έχει παρατηρηθεί στη σχετική Μελέτη της ΔΕΕΣ ότι από τους 161 κανόνες που έχουν καταγραφεί στην έρευνα για το εθιμικό δίκαιο, 159 αφορούν τις ΔΕΣ και 148 αφορούν τις ΜΔΕΣ¹⁵⁵. Παρόλα αυτά μεταξύ τους εξακολουθούν να υφίστανται σημαντικές διαφορές. e.g. στις ΜΔΕΣ¹⁵⁶ ελλείπουν η έννοια και το καθεστώς του μαχητή που περιλαμβάνουν το δικαίωμα στην άμεση συμμετοχή στις εχθροπραξίες και αποτελούν προϋπόθεση για το καθεστώς του αιχμαλώτου πολέμου. Επίσης απουσιάζει η έννοια της κατοχής που εφαρμόζεται αποκλειστικά στις ΔΕΣ. Ακόμη, ορισμένες μέθοδοι και μέσα πολέμου δεν είναι σαφές αν απαγορεύονται και στις ΜΔΕΣ σύμφωνα με την καταγραφή του εθιμικού δικαίου από τη ΔΕΕΣ.

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ποιο ακριβώς σώμα δικαίου διεκδικεί εφαρμογής σε μία ένοπλη σύγκρουση. Ως εκ τούτου, μία καταρχήν ΜΔΕΣ στο εδαφικό πλαίσιο του κράτους Α μεταξύ των κυβερνητικών αρχών αυτού και μίας οργανωμένης ένοπλης ομάδος θα θεωρηθεί ως ΔΕΣ, εάν ένα κράτος Β ασκεί έλεγχο επί της ένοπλης ομάδος. Ο βαθμός ελέγχου όμως που απαιτείται είναι αμφισβητούμενος¹⁵⁷. Το ΔΔΧ¹⁵⁸ θέλει «αποτελεσματικό έλεγχο» (effective control), ώστε οι οδηγίες του κράτους Β να δίνονται για κάθε συγκεκριμένη επιχείρηση ξεχωριστά και όχι γενικά για όλες τις πράξεις που προέρχονται από ορισμένη ομάδα και τα μέλη της. Πρόκειται δηλαδή για έλεγχο σε τακτικό επίπεδο. Από την άλλη πλευρά, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Πρώην Γιουγκοσλαβία¹⁵⁹ αφίσταται της κρίσης του ΔΔΧ και προκρίνει το κριτήριο του

¹⁵⁵ Γενικότερα πάντως κριτική έχει ασκηθεί για το ποιοι κανόνες έχουν θεωρηθεί ότι αντανakλούν διεθνές εθιμικό δίκαιο σύμφωνα με τη Μελέτη της ΔΕΕΣ.

¹⁵⁶ Αξίζει να σημειώσουμε ότι στις ΜΔΕΣ τυγχάνει εφαρμογής ως minimum προστασίας το κοινό άρθρο 3 στις Συμβάσεις της Γενεύης. Όμως το II ΠΠ εφαρμόζεται σε συγκρούσεις συγκεκριμένης έντασης και δεν έχει ακριβώς το ίδιο πεδίο εφαρμογής με το κοινό άρθρο 3 που εφαρμόζεται σε όλες τις περιπτώσεις ΜΔΕΣ. Αντίθετα, όπως προκύπτει και από το άρθρο 1 του II ΠΠ, τα κριτήρια για την εφαρμογή του είναι α) η σύγκρουση μεταξύ των ενόπλων δυνάμεων της Κυβέρνησης και αντίπαλων ενόπλων δυνάμεων του κράτους e.g. σε περίπτωση εξέγερσης μέρους του κυβερνητικού στρατού ή σύγκρουσης μεταξύ των κρατικών ενόπλων δυνάμεων και επαναστατημένων ενόπλων ομάδων, β) οι αντίπαλες ένοπλες δυνάμεις να είναι υπό υπεύθυνη διοίκηση (όχι απαραιτήτως όμοια με την ιεραρχική δομή των τακτικών ενόπλων δυνάμεων, αρκεί να υπάρχει οργάνωση και δυνατότητα διεξαγωγής παρατεταμένων και συντονισμένων στρατιωτικών επιχειρήσεων) και γ) να ελέγχουν μέρος του εδάφους. Εφαρμόζοντας το II ΠΠ. Συνεπώς, ενώ το κοινό άρθρο 3 εφαρμόζεται πάντα ως ελάχιστος κοινός παρανομαστής των ΜΔΕΣ, ακόμη και σε περιπτώσεις σύγκρουσης μικρότερης έντασης, το κριτήριο κυρίως του εδαφικού ελέγχου θα καθορίσει εάν το II ΠΠ θα εφαρμόζεται επιπροσθέτως. βλ. σχετ. Marouda M.D. (2009), op.cit., p.207-213 passim

¹⁵⁷ Kleffner J. (2011), op.cit., p.57

¹⁵⁸ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p.14, par. 65

¹⁵⁹ ICTY, Prosecutor v. Tadic, Judgment of the ICTY Appeals Chamber in the Tadic Case, IT-94-1-A, Judgment, 15 July 1999, par.114 et seq., esp. par. 137

«συνολικού ελέγχου» (overall control). Ειδικότερα, δεν απαιτείται κάθε συγκεκριμένη επιχείρηση της ένοπλης ομάδας να διεξάγεται υπό τις οδηγίες ή τον «αποτελεσματικό έλεγχο» του κράτους Β, αρκεί το τελευταίο να συμμετέχει στην οργάνωση, συντονισμό ή σχεδιασμό των στρατιωτικών ενεργειών της ομάδας, πέρα από τυχόν ενέργειες χρηματοδότησης, εκπαίδευσης, προμήθειας και παροχής επιχειρησιακής υποστήριξης που – από μόνες τους- δεν επαρκούν για την κατάφαση του κριτηρίου του «συνολικού ελέγχου».

Συνοψίζοντας, όπως προκύπτει από τον ορισμό του ICTY στην υπόθεση *Tadic* αποφασιστικό στοιχείο για το χαρακτηρισμό μίας ένοπλης σύρραξης ως ΔΕΣ ή ως ΜΔΕΣ είναι το αν διεξάγεται μεταξύ δύο τουλάχιστον κρατών (ΔΕΣ) ή μεταξύ της Κυβέρνησης και οργανωμένης ένοπλης ομάδας ή ακόμη και μεταξύ οργανωμένων ενόπλων δυνάμεων ενός Κράτους. Εάν όμως εμπλέκεται ένα τρίτο κράτος ή διεθνής οργανισμός, αυτό δε συνεπάγεται άνευ ετέρου ότι πρόκειται για ΔΕΣ. Εάν το κράτος/διεθνής οργανισμός συνδράμει την Κυβέρνηση κατόπιν πρόσκλησής της, θα έχουμε από τη μία πλευρά δύο κράτη και από την άλλη μία οργανωμένη ένοπλη ομάδα: θα εξακολουθούμε να μιλούμε για ΜΔΕΣ. Εάν αντίθετα, το τρίτο κράτος ελέγχει (το ζήτημα του είδους του ελέγχου εξετάσθηκε παραπάνω) την ένοπλη ομάδα, τότε θα πρόκειται για ΔΕΣ.

Παρόλα αυτά υπάρχουν και περιπτώσεις κατά τις οποίες συνυπάρχουν ταυτόχρονα e.g. μία ΜΔΕΣ μεταξύ της Κυβέρνησης και μίας οργανωμένης ένοπλης ομάδας και ταυτόχρονα μία ΔΕΣ μεταξύ της ίδιας Κυβέρνησης (ως εκπροσωπούσας το κράτος) και ενός τρίτου κράτους/κρατών, αρκεί το τρίτο κράτος/η να μην υπερβαίνουν το «κατώφλι» του κριτηρίου του ελέγχου αναφορικά με την ένοπλη ομάδα, όπως αναλύθηκε προηγουμένως. Τέτοια περίπτωση αποτελεί για παράδειγμα η Πρώην Γιουγκοσλαβία¹⁶⁰ και ειδικότερα η ένοπλη σύγκρουση μεταξύ του ΝΑΤΟ και της Πρώην Γιουγκοσλαβίας από τη μία και αυτή μεταξύ των Γιουγκοσλαβικών

¹⁶⁰ Μερικά χρόνια νωρίτερα από την περίπτωση που αναφέρεται στο κυρίως κείμενο (1994), η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για την εξέταση παραβιάσεων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου στην Πρώην Γιουγκοσλαβία, στην προσπάθειά της να εντοπίσει αν υπήρξαν σοβαρές παραβιάσεις του ΔΑΔ σύμφωνα με την εντολή της, προέβη πρώτα σε νομικό χαρακτηρισμό των συγκρούσεων στην Πρώην Γιουγκοσλαβία (κυρίως αναφερόταν στις συγκρούσεις στις περιοχές της μετέπειτα Κροατίας και Βοσνία – Ερζεγοβίνης) και θεώρησε ότι επρόκειτο για ΔΕΣ. Βλ. Commission of experts established pursuant to Security Council Resolution 780 (1992), *Final Report*, S/1994/674, part II A, 27 May 1994, available at: <http://www.his.com/~twarrick/commxyu1.htm> (τελευτ. επίσκ. 08/09/2013). Η ίδια επιτροπή με τις ενδιάμεσες αναφορές τις και τις προτάσεις της, συνέβαλε στη δημιουργία του ICTY. Βλ. Commission of experts established pursuant to Security Council Resolution 780 (1992), *Interim Report*, S/1993/25274, 9 Feb 1993

δυνάμεων και του Απελευθερωτικού Στρατού του Κοσόβου (KLA) από την άλλη¹⁶¹. Φυσικά υπάρχουν και περιπτώσεις, όπου μία αρχικώς ΜΔΕΣ «διεθνοποιείται» (internationalized armed conflict) στην πορεία με συνακόλουθη μεταλλαγή του χαρακτήρα της σύρραξης¹⁶². Η διεθνοποίηση μπορεί να πραγματοποιείται είτε με την έμμεση συμμετοχή τρίτων κρατών, οι οποίες ελέγχουν αποτελεσματικά ένα από τα μέρη στη εμφύλια σύρραξη είτε με την άμεση επέμβαση τρίτης χώρας προκειμένου να συνδράμει ένα από τα μέρη (πχ. Νικαράγουα, Σομαλία, Ρουάντα κτλ)¹⁶³.

Στις νέες προκλήσεις που αφορούν το ΔΑΔ ανήκουν μεταξύ άλλων οι περιπτώσεις των διεθνικών συγκρούσεων (transnational armed conflicts). Πρόκειται για συγκρούσεις που φέρουν ταυτόχρονα χαρακτηριστικά ΔΕΣ και ΜΔΕΣ, καθόσον τα εμπόλεμα μέρη είναι μία ή οι περισσότερες οργανωμένες ένοπλες ομάδες από τη μία πλευρά και ένα κράτος ή άλλη οργανωμένη ένοπλη ομάδα από την άλλη πλευρά. Ωστόσο η γεωγραφική διάσταση της σύγκρουσης δεν περιορίζεται στο έδαφος ενός μόνο κράτους, αλλά οι διεθνικές συγκρούσεις ποικίλλουν και μπορεί e.g. να παίρνουν τη μορφή επιχειρήσεων των ενόπλων δυνάμεων ενός κράτους κατά μίας οργανωμένης ένοπλης ομάδας στο έδαφος άλλου κράτους ή και επανειλημμένων μεθοριακών αναταραχών που προκαλούνται από μία οργανωμένη ένοπλη ομάδα εις βάρος ενός κράτους διαμέσου ενός όμορου κράτους¹⁶⁴. Χαρακτηριστικά παραδείγματα διεθνικών ενόπλων ομάδων αποτελούν η Al Qaeda (Αφγανιστάν, Πακιστάν), η Hezbollah (Λίβανος) και η Hamas (Παλαιστίνη) που υποστηρίζονται από εκτεταμένο δίκτυο χωρών και επιτίθενται εκτός των συνόρων του κράτους που έχουν τη βάση τους. Αναντίρρητα στις περιπτώσεις αυτές τυγχάνει εφαρμογής ως minimum προστασίας το κοινό άρθρο 3 των Συμβάσεων τις Γενεύης και το εθιμικό ΔΑΔ. Αυτό που αμφισβητείται όμως είναι το εάν εφαρμόζεται στις διεθνικές ένοπλες συγκρούσεις το δίκαιο ΔΕΣ ή το ΜΔΕΣ. Κατά την κρατούσα άποψη θα πρόκειται για ΜΔΕΣ¹⁶⁵. Από άλλους πάλι¹⁶⁶ προτείνεται η εφαρμογή ενός υβριδικού κλάδου που θα

¹⁶¹ Βλ. Marouda M.-D. (2009), op.cit., p.219 et seq.

¹⁶² Για την περίπτωση της Λιβύης και τη διαδρομή από μία ΜΔΕΣ σε ΔΕΣ βλ. Johnston K., *Transformations of Conflict Status in Libya*, Journal of Conflict and Security Law, Spring 2012, 17 (1): 81-115. Contra Μαρούδα Μ.-Ντ., *Περί του Ανθρωπιστικού Χώρου στον 21^ο Αιώνα, Ανάδυση, διαστάσεις, νομικό πλαίσιο για αποτελεσματική και νόμιμη ανθρωπιστική δράση*, εκδ.Ι.Σιδέρης, 2012, σελ. 143 και υποσημ. 252, όπου διατυπώνεται η άποψη ότι συνυπήρχαν οι δύο τύποι ενόπλων συρράξεων, όπως προκύπτει και από την Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής Έρευνας στη Λιβύη (*Report of the International Commission of Inquiry to investigate all alleged violations of international human rights law in the Libyan Arab Jamahiriya*, A/HRC/17/44.1, June 2011, p.4)

¹⁶³ Μαρούδα Μ.-Ντ.(2012), ibid., σελ. 142

¹⁶⁴ Βλ. Kleffner J. (2011), op.cit., p.59

¹⁶⁵ Marouda M.-D. (2009), op.cit., p. 236 et seq.

αντλεί κανόνες δικαίου και από τις δύο κατηγορίες, ανταποκρινόμενος στις διττή φύση των διεθνικών ενόπλων συρράξεων. Ακόμη, έχει προταθεί η κατά τη γνώμη μας ορθότερη λύση να εξετάζονται αυτές οι περιπτώσεις *ad hoc*. Ειδικότερα, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η συναίνεση του κράτους επί του οποίου ενεργείται η στρατιωτική επιχείρηση. Εάν έχει δοθεί, τότε η ένοπλη σύρραξη θα προσιδιάζει περισσότερο σε ΜΔΕΣ, καθώς από τη μία πλευρά θα έχουν «συνασπιστεί» δύο κράτη κατά μίας οργανωμένης ένοπλης ομάδας. Η συναίνεση δε μεταφράζεται απαραίτητα σε στρατιωτική συνδρομή, αλλά μπορεί να αφορά και μόνο την άδεια διέλευσης επί του εδάφους του συναινέσαντος κράτους. Εάν αντίθετα τέτοια συναίνεση ή έστω συγκατάθεση δεν υφίσταται, μάλλον θα γίνεται λόγος για ΔΕΣ, καθώς η εισβολή σε έδαφος άλλου κράτους ενεργοποιεί το εφαρμοζόμενο σε διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις ΔΑΔ. Άλλωστε, σύμφωνα με το κοινό άρθρο 2, ακόμη και σε περιπτώσεις ειρηνικής κατοχής, εφαρμόζεται το δίκαιο της πολεμικής κατοχής στο σύνολό του¹⁶⁷. Περαιτέρω, άλλο ενισχυτικό στοιχείο για τον καθορισμό του χαρακτήρα της ένοπλης σύγκρουσης συνιστά η ίδια η φύση της. Ειδικότερα, εάν οι ένοπλες δυνάμεις ενός κράτους εμπλεκόμενου σε ΜΔΕΣ καταδιώκουν στο πλαίσιο μίας συνεχούς στρατιωτικής επιχείρησης που άρχισε στο έδαφός του, μία οργανωμένη ένοπλη ομάδα διερχόμενες από το έδαφος όμορου κράτους τότε υποστηρίζεται ότι ο χαρακτήρας τη σύγκρουσης ως ΜΔΕΣ δεν αλλάζει. Αντίθετα, αν οι στρατιωτικές επιχειρήσεις είναι παρατεταμένες και χωρίς τη συναίνεση του κράτους υπό εξέταση τότε θα μιλάμε για ΔΕΣ. Το ίδιο θα συμβαίνει εάν λαμβάνει χώρα καταστροφή των υποδομών του κράτους αυτού από το καταδιώκον κράτος.

Περνώντας, τέλος, στην έννοια της κατοχής, να αναφέρουμε συνοπτικά¹⁶⁸ ότι αποτελεί μέρος του δικαίου των ΔΕΣ δυνάμει του κοινού άρθρου 2 στις Συμβάσεις της Γενεύης. Ο δε ορισμός της κατοχής δόθηκε πολύ νωρίτερα, με το άρθρο 42 της IV Σύμβασης της Χάγης¹⁶⁹ (1907): «Ένα έδαφος θεωρείται κατεχόμενο όταν τίθεται

¹⁶⁶ Conrn G., *Hamdan, Lebanon and the Regulation of Hostilities: the Need to Recognize a Hybrid Category of Armed Conflict*, 40 Vanderbilt Journal of Transnational Law, 2007, pp.295-355

¹⁶⁷ Kleffner J. (2011), *op.cit.*, p. 59 -60

¹⁶⁸ Για εκτενείς αναλύσεις ενδ. βλ. Περράκης Στ., *Η πολεμική κατοχή στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο*, Αντ.Ν.Σάκκουλας, 1990, Σαρηγιαννίδης Ν., *Η πολεμική κατοχή στο Διεθνές Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα, 2011 και από την ξενόγλωσση βιβλιογραφία: Benvenisti E., *The International Law of Occupation*, Princeton University Press, 2004, Dinstein Y., *The International Law of Belligerent Occupation*, Cambridge University Press, 2009 καθώς και το κεφάλαιο Belligerent Occupation στο: Rogers A.P.V., *Law on the battlefield*, 3rd edition, Manchester University Press, 2012

¹⁶⁹ Βλ. γενικά άρθρα 42-56 της IVης Σύμβασης της Χάγης. Επίσης κοινό άρθρο 2 των Συμβάσεων της Γενεύης, άρθρα 6, 47-78 της IVης Σύμβασης της Γενεύης, καθώς και τα άρθρα 63, 69-79 του I ΠΠ για την κατοχή. Υποχρεώσεις προς την κατέχουσα δύναμη μπορεί να τίθενται και με αποφάσεις του ΣΑ.

πραγματικά υπό την εξουσία ενός εχθρικού στρατού. Η κατοχή εκτείνεται μόνο στην επικράτεια όπου αυτή η εξουσία έχει εγκατασταθεί και ασκείται.» Εάν τα κριτήρια αυτά πληρωθούν, τότε το δίκαιο της κατοχής ισχύει ανεξάρτητα από το αν θα συναντήσει αντίσταση η κατέχουσα Δύναμη (κοινό άρθρο 2 Συμβ.Γεν.). Θα πρέπει να διαπιστώνεται *ad hoc* πάντως, εάν η εξουσία όντως ασκείται στις κρίσιμες περιοχές. Ενδεικτικοί προς τούτο παράγοντες είναι η ικανότητα της κατέχουσας δύναμης να αντικαθιστά στην εξουσία τις τοπικές δομές, οι οποίες θα πρέπει να έχουν καταστεί μη λειτουργικές, οι εχθρικές ένοπλες δυνάμεις θα πρέπει να έχουν ηττηθεί, παραδοθεί ή υποχωρήσει, η κατέχουσα Δύναμη θα πρέπει να διαθέτει επαρκείς δυνάμεις ή τη δυνατότητα να τις αποστέλλει εντός ευλόγου χρόνου για να κάνει αισθητή την παρουσία της, να έχει εγκαταστήσει προσωρινή διακυβέρνηση στο κατεχόμενο έδαφος και να έχει εκδώσει οδηγίες προς τους πολίτες¹⁷⁰.

Το ΔΑΔ σκιαγραφεί τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις της κατέχουσας δύναμης. Αξίζει δε να σημειώσουμε την προβληματική που έχει αναπτυχθεί ότι, ενώ το δίκαιο της κατοχής έχει σχεδιαστεί για να ρυθμίζει προσωρινές καταστάσεις, στην πράξη διαπιστώνεται η εμφάνιση περιπτώσεων παρατεταμένης κατοχής *e.g.* Τουρκία/Κύπρος, Ισραήλ/Παλαιστίνη.

Κλείνοντας τη *ratione materiae* εξέταση του ζητήματος αναφορικά με την εφαρμογή του ΔΑΔ στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το εάν θα εφαρμοστεί το ΔΑΔ ή όχι και σε περίπτωση καταφατικής απάντησης εάν θα εφαρμοστεί το δίκαιο των ΔΕΣ ή ΜΔΕΣ, εξαρτάται εν πολλοίς από τη φύση της επιχείρησης. Σε γενικές γραμμές, εάν έχουμε επιχειρήσεις που αναπτύσσονται με βάση το άρθρο 51 του χάρτη για τη νόμιμη άμυνα (*self – defence operations*) ή στο πλαίσιο της συλλογικής ασφάλειας (Κεφάλαιο VII- *enforcement operations*) και που λόγω της φύσης τους εμπλέκονται σε ένοπλη σύγκρουση υψηλής έντασης, θα εφαρμόζεται το ΔΑΔ. Αντίθετα, οι ειρηνευτικές επιχειρήσεις (που έχουν ως επί το πλείστον ως νομική βάση το κεφάλαιο VI) και οι επιχειρήσεις επιβολής ειρήνης (Κεφάλαιο VII-*peace enforcement operations*) θα πρέπει να εξετάζονται *ad hoc* με βάση το επιχειρησιακό περιβάλλον και τη εντολή που έχουν λάβει, ώστε να φανεί εάν εμπλέκονται σε ένοπλη σύγκρουση. Προς αυτή την κατεύθυνση ενδεικτικοί παράγοντες θα είναι οι αποφάσεις του ΣΑ σχετικά με την επιχείρηση, οι ειδικές επιχειρησιακές εντολές, ο ρόλος και οι πρακτικές που υιοθετούνται από την

¹⁷⁰ Kleffner J. (2011), *op.cit.*, p. 55

αποστολή, οι κανόνες εμπλοκής, η φύση των όπλων και του εξοπλισμού που χρησιμοποιείται, η χρήση βίας μεταξύ των επιχειρήσεων αυτών και των μερών στην ένοπλη σύγκρουση, καθώς και η φύση και η συχνότητά της¹⁷¹.

Συνεπώς, οι ειρηνευτικές επιχειρήσεις και οι επιχειρήσεις επιβολής ειρήνης που δεν αποτελούν εμπλεκόμενα μέρη στη σύγκρουση σύμφωνα με τα ανωτέρω, δεν υπόκεινται καταρχήν στο ΔΑΔ. Το ίδιο θα ισχύει στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες τα μέλη της επιχείρησης ενεργούν όντας σε αυτοάμυνα, υπό την προϋπόθεση ότι δεν υπερβαίνουν το «κατώφλι» της ένοπλης σύγκρουσης. Παρόλα αυτά, οι εντάσεις που λαμβάνουν χώρα κάτω από το «κατώφλι» αυτό δε βρίσκονται σε νομικό κενό. Ανεξάρτητα από την τυχόν εφαρμογή του εθνικού δικαίου και των κανόνων εμπλοκής, οι αρχές και το πνεύμα του ΔΑΔ εξακολουθούν να εφαρμόζονται¹⁷². Αναφορικά με τις επιχειρήσεις των ΗΕ, αυτό έχει αναγνωριστεί και επίσημα με το προαναφερθέν Ενημερωτικό Δελτίο του Γ.Γ. των Ηνωμένων Εθνών (βλ. 1 παρ.1 in fine).

Ratione temporis, το ΔΑΔ τυγχάνει εφαρμογής κατά τη διάρκεια μίας ένοπλης σύγκρουσης. Συνεπώς, ταυτιζόμενο με τη *ratione materiae* εφαρμογή του, ξεκινά να εφαρμόζεται τη στιγμή που ξεσπά μία ένοπλη σύρραξη. Το πέρας της εφαρμογής του είναι όμως δυσχερέστερο να προσδιοριστεί. Στη σημερινή εποχή, οι ένοπλες συγκρούσεις σπάνια καταλήγουν σε «καθαρή» νίκη του ενός μέρους και στην εγκαθίδρυση βιώσιμη ειρήνης. Αντίθετα, συνήθως απολήγουν σε εύθραυστες συμφωνίες κατάπαυσης του πυρός ή συνεχίζονται με «χαμηλής έντασης» συγκρούσεις ή ακόμη «παγώνουν» ως εκ της έξωθεν παρεμβάσεως. Τα διεθνή κείμενα δεν είναι ιδιαίτερα σαφή. Για τις ΔΕΣ οι Συμβάσεις της Γενεύης και το I ΠΠ καθορίζουν ως τελικό σημείο της εφαρμογής του ΔΑΔ «το γενικό πέρας των στρατιωτικών επιχειρήσεων.» Για τις καταστάσεις κατοχής, η IV Σύμβαση της Γενεύης ορίζει ως τελικό σημείο εφαρμογής «ένα έτος μετά το πέρας των στρατιωτικών επιχειρήσεων», ενώ το I ΠΠ επεκτείνει την εφαρμογή του ΔΑΔ μέχρι «τον τερματισμό της κατοχής». Για τις ΜΔΕΣ αντίστοιχα, το II ΠΠ κάνει λόγο για το «τέλος της ένοπλης σύρραξης». Ωστόσο, η εφαρμογή του ΔΑΔ μπορεί να εκτείνεται και πέρα από αυτά τα χρονικά πλαίσια προκειμένου για πρόσωπα που έχουν στερηθεί την ελευθερία τους, καθώς το δίκαιο που τα διέπει εφαρμόζεται μέχρι την

¹⁷¹ Kleffner J. (2011), *ibid.*, p. 60

¹⁷² Βλ. UK Ministry of Defence (2005), *op.cit.*, p. 380

απελευθέρωση, τον επαναπατρισμό ή την εγκατάστασή τους¹⁷³. Άλλωστε, όπως είδαμε, το ICTY, στην υπόθεση *Tadic* έκρινε ότι το ΔΑΔ εφαρμόζεται και πέρα από τις τρέχουσες εχθροπραξίες και μέχρι τη σύναψη συμφωνίας ειρήνης ή κατάπαυσης του πυρός (ΔΕΣ) ή την ειρηνική διευθέτηση της κατάστασης (ΜΔΕΣ).

Τέλος, *ratione loci* το ΔΑΔ δεν περιορίζεται στην εγγύς σε σχέση με τις διεξαγόμενες εχθροπραξίες τοποθεσία. Από το σύνολο των διατάξεων των Συμβάσεων της Γενεύης (1949) και των ΠΠ (1977)¹⁷⁴ προκύπτει ότι το ΔΑΔ εφαρμόζεται στο σύνολο του εδάφους των εμπλεκόμενων στη σύρραξη μερών (ΔΕΣ) ή στο σύνολο του εδάφους υπό τον έλεγχο ενός μέρους στη σύρραξη ανεξάρτητα από το αν λαμβάνει όντως μάχη εκεί (ΜΔΕΣ)¹⁷⁵. Επίσης, εφαρμόζεται σε κατεχόμενα εδάφη και σε περιοχές εκτός των εδαφών των εμπολέμων κρατών, εφόσον λαμβάνουν χώρα εχθροπραξίες, όπως e.g. στην ανοιχτή θάλασσα.

A1.4: Η εφαρμογή του Διεθνούς Δικαίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Το Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αποτελεί έναν ακόμη κλάδο του δικαίου με ξεχωριστή σημασία για το Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο. Ρυθμίζει τα δικαιώματα των προσώπων που προστατεύονται σε κάθε περίπτωση από τις αυθαιρεσίες της κρατικής εξουσίας¹⁷⁶. Πρόκειται για ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, καθώς και οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά, όπως αποτυπώνονται μεταξύ άλλων στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, αλλά και σε διεθνή περιφερειακά κείμενα, όπως η ΕΣΔΑ, ΑΣΔΑ κτλ., ενώ ορισμένα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως η απαγόρευση βασανιστηρίων, δουλείας, φυλετικής διάκρισης, καθώς και τα δικαιώματα που παρέχουν ειδική προστασία σε ευάλωτες ομάδες, όπως τα παιδιά και οι γυναίκες, αποτελούν αντικείμενο ειδικής συμβατικής ρύθμισης..

Τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα ή δικαιώματα πρώτης γενιάς (e.g. το δικαίωμα στη ζωή, στην ελευθερία, της προσωπικής έκφρασης) θεωρείται ότι έχουν αρνητικό - «αμυντικό» περιεχόμενο, αντιπαρατιθέμενο στο κράτος, από το οποίο ο

¹⁷³ Sams K. (2011), *op.cit.*, p. 65

¹⁷⁴ E.g. το άρθρο 6(2) της IVης Σύμβασης της Γενεύης και το άρθρο 3(β) του I ΠΠ αναφέρονται στο «έδαφος των μερών στη σύγκρουση».

¹⁷⁵ Sams K. (2011), *op.cit.*, p. 65-66 και *supra* (στο κυρίως κείμενο) σχετικά με την ανάλυση μέρους της απόφασης *Tadic* του ICTY.

¹⁷⁶ Μαρούδα Μ.-Ντ. (2012), *op.cit.*, σ. 192 επ.

φορείς των δικαιωμάτων απαιτούν αποχή από ενέργειες. Πρόκειται για δικαιώματα που ενέχουν νομική αξίωση. Αντίθετα, τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα ή δικαιώματα δεύτερης γενιάς (e.g. το δικαίωμα στην εργασία, στη μόρφωση, το δικαίωμα στην προστασία της υγείας), έχουν ένα θετικό περιεχόμενο, καθώς το κράτος πρέπει να προβεί σε θετικές ενέργειες/παροχές και για το λόγο αυτό δεν είναι αγώγιμα. Πρόκειται περισσότερο για δικαιώματα προαγωγής, παρά προστασίας, αν και υπάρχει η προοδευτική τάση για εξέλιξη (μέσω της νομολογίας διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων, όπως το ΔΔΔΑ) της συντηρητικής αυτής προσέγγισης, με την επισήμανση ότι τα κράτη οφείλουν να υλοποιούν και τις θετικές υποχρεώσεις τους. Τέλος, πρόσφατα έχουν αναπτυχθεί και τα λεγόμενα δικαιώματα τρίτης γενιάς ή δικαιώματα αλληλεγγύης, όπως το δικαίωμα στην ανάπτυξη, την ειρήνη και το υγιές περιβάλλον και ενέχουν τόσο ατομική όσο και συλλογική διάσταση. Εντούτοις, εξαιτίας των πολλών νομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν π.χ σχετικά με το περιεχόμενό τους ή το φορέα της αξίωσης, στερούνται τυπικής αναγνώρισης με εξαίρεση το δικαίωμα στο περιβάλλον. Παρά τις ανωτέρω διακρίσεις, γίνεται δεκτό ότι όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου εκπηγάζουν από την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και αξία και είναι «οικουμενικά, αδιαίρετα, αλληλεξαρτώμενα και αλληλένδετα»¹⁷⁷.

Όπως γίνεται φανερό από τα παραπάνω, το διεθνές δίκαιο ΔΑ ρυθμίζει την άσκηση της εξουσίας από το κράτος σε όλες της τις μορφές. Ως εκ τούτου, η άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας όπως εξειδικεύεται με την υλοποίηση στρατιωτικών επιχειρήσεων, εμπίπτει στο αντικείμενο του διεθνούς δικαίου ΔΑ *ratione materiae*.

Ratione personae, οι κύριοι αποδέκτες του διεθνούς δικαίου ΔΑ (είτε η υποχρέωση προέρχεται από σύμβαση, το εθιμικό δίκαιο ή γενική αρχή του δικαίου) είναι τα κράτη. Σε γενικές γραμμές οι διεθνείς οργανισμοί δεν μπορούν να αποτελέσουν συμβαλλόμενα μέρη σε διεθνείς συμβάσεις προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου¹⁷⁸, όμως δεσμεύονται με βάση το εθιμικό δίκαιο δυνάμει της διεθνούς νομικής του προσωπικότητας, όπως αντίστοιχα συμβαίνει και με το ΔΑΔ, αλλά και μέσω των ιδρυτικών τους συνθηκών που συχνά επιβάλλουν την υποχρέωση

¹⁷⁷ Για τα παραπάνω βλ. πιο αναλυτικά Περράκης Στ., *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, εκδ.Ι. Σιδέρης, 2013

¹⁷⁸ Πρβλ. όμως την προσπάθεια που γίνεται να αποτελέσει η ΕΕ συμβαλλόμενο μέρος στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ήδη από τη δεκαετία του 1970. Η νομική δυνατότητα προσχώρησης της ΕΕ στην ΕΣΔΑ παρέχεται για πρώτη φορά με τη Συνθήκη της Λισαβόνας και συγκεκριμένα με το άρθρο 6 παρ.2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και το άρθρο 59 της ΕΣΔΑ όπως τροποποιήθηκε με το 14^ο Πρωτόκολλο.

σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (e.g. άρθρο 1 παρ.3 του Κατ.ΧΗΕ, άρθρο 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση).

Όσον αφορά την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου ΔΑ στις οργανωμένες ένοπλες ομάδες (σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει με το ΔΑΔ), το ζήτημα στασιάζεται στη θεωρία. Από τη μία προτείνεται εφαρμογή του λόγω διαμόρφωσης σχετικού εθιμικού κανόνα και από την άλλη υποστηρίζεται ότι τέτοιος κανόνας δεν έχει αποκρυσταλλωθεί ακόμη¹⁷⁹.

Ratione temporis, το διεθνές δίκαιο ΔΑ δεν περιορίζεται σε μία πεπερασμένη χρονικά περίοδο, όπως συμβαίνει με το ΔΑΔ, αλλά εφαρμόζεται κατά πάντα χρόνο, με την εξαίρεση της δυνατότητας των κρατών να παρεκκλίνουν από ορισμένα ανθρώπινα δικαιώματα σε καταστάσεις ανάγκης¹⁸⁰ (οι λεγόμενες ρήτρες παρέκκλισης¹⁸¹) και υπό αυστηρές ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις.

Ratione loci, το διεθνές δίκαιο ΔΑ εφαρμόζεται κατά κύριο λόγο στο έδαφος του κράτους που δεσμεύεται από την αντίστοιχη συνθήκη ή το εθιμικό δίκαιο. Σε περίπτωση όμως απώλειας του ελέγχου της επικράτειάς του e.g. εξαιτίας της δράσης οργανωμένης ένοπλης ομάδας, άλλου κράτους ή διεθνούς οργανισμού, η καταρχήν υποχρέωσή του για την προστασία των ΔΑ αναστέλλεται στην έκταση και για όσο χρόνο έχει απολέσει τον εδαφικό έλεγχο δυνάμει ανωτέρας βίας (force majeure) ως περίπτωσης αποκλείουσας τον άδικο χαρακτήρα της παράλειψης¹⁸² (να προστατεύσει τους πολίτες του από τέτοιες ενέργειες).

Στον αντίποδα, συναντούμε θέματα εξωεδαφικής εφαρμογής των ΔΑ. Μία πρώτη έκφανση της θεματικής αυτής αποτελούν τα μέτρα που λαμβάνει ένα κράτος εντός της επικράτειάς του, αλλά έχουν ένα εξωεδαφικό αποτέλεσμα. E.g. όταν ένα κράτος – μέλος στη σχετική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου απελαύνει ή επαναπροωθεί ένα άτομο ευρισκόμενο εντός της επικράτειάς του ή υποκείμενο στη δικαιοδοσία του, σε άλλο κράτος, όπου υφέρπει ο κίνδυνος να υποστεί το άτομο αυτό παραβίαση των δικαιωμάτων του, η πράξη της απέλασης ή απομάκρυνσης ενδέχεται

¹⁷⁹ Kleffner J. (2011), *op.cit.*, p. 67 και υποσημ. 82 και 83 στις οποίες παρατίθεται η εκατέρωθεν πρακτική που στηρίζει καθεμία από τις απόψεις αυτές.

¹⁸⁰ Ρήτρες παρέκκλισης προβλέπονται στο ΔΣΑΠΔ, ΕΣΔΑ, ΑΔΔΑ όχι όμως και στο ΔΣΟΚΠΔ.

¹⁸¹ Βλ. περισσότερα σε: Σαράντη Β., *Καταστάσεις Ανάγκης και Δικαιώματα του Ανθρώπου, Οι ρήτρες παρέκκλισης και ο έλεγχος της εφαρμογής τους, μεταξύ εφικτού και χίμαιρας*, Αντ.Ν.Σάκκουλας, 2011

¹⁸² Βλ. άρθρο 23 DARS και σχετικό σχολιασμό σε: International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, Yearbook of the International Law Commission, Vol.II, Part 2, 2001, p. 76 et seq.

να συνιστά ταυτόχρονα παραβίαση των υποχρεώσεων σεβασμού των ΔΑ από το πρώτο κράτος¹⁸³.

Η δεύτερη έκφανση της θεματικής, αφορά αυτή την ίδια την εξωεδαφική εφαρμογή των ΔΑ. Άλλωστε είναι γνωστό ότι τα κράτη υποχρεούνται να σέβονται τις υποχρεώσεις αναφορικά με τα ΔΑ και εκτός της επικράτειά τους. Εντούτοις, διαπιστώνεται ότι ο ολοένα αυξανόμενος αριθμός στρατιωτικών επιχειρήσεων εκτός συνόρων θέτει κάποιες σκέψεις αναφορικά με τις διατάξεις των Συμβάσεων ΔΑ περί δικαιοδοσίας, καθώς και τον τρόπο που αποφαινούνται τα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα σχετικά. Ειδικότερα, το ΕΔΑΔ έχει επιδείξει μία αντιφατική νομολογία στο θέμα της εξωεδαφικής εφαρμογής της ΕΣΔΑ, αν και προσπάθησε να επιλύσει τα ζητήματα στις υποθέσεις *Al- Skeini*¹⁸⁴ και *Al-Jedda*¹⁸⁵. Αυτό που συμπεραίνουμε πάντως από τη Νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου είναι ότι παρά την προσπάθειά του να εντάξει την κάθε απόφαση σε ένα ευρύτερο πλαίσιο (e.g. την *Al – Skeini*¹⁸⁶ στην *Bankovic*¹⁸⁷) αποφαινεται για κάθε περίπτωση ξεχωριστά (on a case-by-case basis) και δεν εκφέρει obiter dicta που να ισχύουν άνευ ετέρου σε κάθε περίπτωση¹⁸⁸.

Όσον αφορά την εξέταση της εξωεδαφικής εφαρμογής των Συμβάσεων περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε περιπτώσεις στρατιωτικών επιχειρήσεων, έχουμε να παραθέσουμε τη Νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου των ΗΕ στις υποθέσεις για το *Τείχος*¹⁸⁹ και *Congo/Uganda*¹⁹⁰ σύμφωνα με την οποία τα «διεθνή κείμενα

¹⁸³ Βλ. ενδ. ECHR (Grand Chamber), *M.S.S. v. Belgium & Greece* (Judgment), 21 January 2011, σύμφωνα με την οποία (πέραν από την Ελλάδα που καταδικάστηκε για παραβίαση των ΔΑ) το Βέλγιο καταδικάστηκε διότι επαναπροώθησε τον Αφγανό «MSS» αιτούντα άσυλο στη χώρα μας, η οποία λόγω των ευρέως γνωστών δομικών ελλείψεων στο σύστημα χορήγησης ασύλου τον έθετε σε κίνδυνο, καθώς η απομάκρυνσή του στο Αφγανιστάν θα τον εξέθετε σε πραγματικό κίνδυνο βασανιστηρίων ή άλλου είδους κακομεταχείρισης, ακόμη και θανάτου. Συνεπώς, οι βελγικές αρχές γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν κατά το χρόνο απέλασης του MSS στην Ελλάδα ότι ο τελευταίος δεν είχε καμία εγγύηση ότι η αίτηση ασύλου του θα εξεταζόταν σοβαρά. Για το λόγο αυτό, το Βέλγιο παραβίασε την απαγόρευση απομάκρυνσης οποιουδήποτε σε μία χώρα η επικράτεια όπου θα εξετίθετο σε πραγματικό κίνδυνο βασανιστηρίων.

¹⁸⁴ ECHR (Grand Chamber), *Al – Skeini et al. v. the United Kingdom*, (Application no. 55721/07), 07 July 2011

¹⁸⁵ ECHR (Grand Chamber), *Al-Jedda v. the United Kingdom*, (Application no.2702/08-Judgment), 07 July 2011

¹⁸⁶ Βλ. Milanovic M., *European Court Decides Al – Skeini and Al Jedda*, 7 July 2011, <http://www.ejiltalk.org/european-court-decides-al-skeini-and-al-jedda/#more-3543>, (τελευτ. επισκ. 31/8/13)

¹⁸⁷ ECHR (Grand Chamber), *Bankovic et al. v. Belgium et al.* (Application no.52207/99- Admissibility), 12 December 2001

¹⁸⁸ Quenivet N., *Human Rights Law and Peacekeeping Operations*, p.116 in: Odello M.&Piotrowicz R. (eds.2011), op.cit., pp.99-143

¹⁸⁹ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion of 9 July 2004, par. 107-113

δικαιωμάτων του ανθρώπου εφαρμόζονται αναφορικά με ενέργειες από ένα κράτος κατά την ενάσκηση της δικαιοδοσίας του εκτός της επικράτειάς του, ιδίως σε κατεχόμενο έδαφος». Οι μόνοι περιορισμοί που υπάρχουν για την εξωεδαφική εφαρμογή των αντιστοίχων συμβάσεων είναι οι ενέργειες αυτές να έχουν λάβει χώρα σε σχέση με άτομα υπό τον αποτελεσματικό έλεγχο ή εξουσία ενός κράτους. Συνεπώς, εάν μπορεί να αποδειχθεί ότι τμήμα εθνικού στρατεύματος μίας στρατιωτικής επιχείρησης ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο μίας περιοχής ή ενός προσώπου, τότε αυτό το στρατιωτικό τμήμα θα πρέπει να σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ως εκ τούτου, τα κράτη υποχρεούνται να εφαρμόζουν το διεθνές δίκαιο ΔΑ εάν τα κρατικά όργανα, π.χ οι ένοπλες δυνάμεις, είναι σε άμεση επαφή με συγκεκριμένο πρόσωπο και το ελέγχουν πλήρως e.g. δια της κρατήσεώς του¹⁹¹ ή ασκούν αποτελεσματικό έλεγχο (effective control)¹⁹² σε μέρος της επικράτειας του «εδαφικού» κράτους (territorial state). Με λίγα λόγια, εξωεδαφική δικαιοδοσία υφίσταται όταν «ένα κράτος ασκεί έλεγχο ή εξουσία επί του εδάφους («εδαφική» βάση της δικαιοδοσίας – spatial basis for jurisdiction) ή επί προσώπων («προσωπική» βάση της δικαιοδοσίας – personal basis for jurisdiction)». Σε αυτές τις δύο περιπτώσεις τα κράτη και κατ'επέκταση οι ένοπλες δυνάμεις τους (και συνεπώς και οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις) θα πρέπει να σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα όταν τα στρατεύματά τους συμμετέχουν σε στρατιωτικές επιχειρήσεις¹⁹³. Άλλωστε θα ήταν παράλογο τα κράτη να δρουν εκτός της επικράτειάς τους από τη μία πλευρά ασκώντας ένοπλη βία και από την άλλη να αρνούνται να αποδεχθούν τις συνέπειες των πράξεών του επικαλούμενοι «ιμπεριαλισμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων»¹⁹⁴.

Κλείνοντας την αναφορά μας στο διεθνές δίκαιο των ΔΑ, αξίζει να κάνουμε ένα σύντομο σχόλιο¹⁹⁵ για τη σχέση του με τον έτερο σημαντικό κλάδο του διεθνούς

¹⁹⁰ *Armed Activities on the Territory of the Congo* (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, ICJ, Reports 2005, p.168, par. 216

¹⁹¹ Βλ. ενδ. *Bankovic et al.* (2001), op.cit., par.71, *Al-Skeini* (2011), op.cit., par.135-137

¹⁹² Όσον αφορά τον βαθμό του ελέγχου που απαιτείται, το ΕΔΑΔ e.g. αρκείται στον συνολικό αποτελεσματικό έλεγχο (effective overall control), ενώ δε χρειάζεται να αποδεικνύεται η άσκηση λεπτομερειακού ελέγχου επί κάθε ενέργειας και πολιτικής απόφασης των υπό κρίση αρχών. Βλ. ECHR, *Loizidou*, merits, par. 56, *Cyprus v. Turkey*, par.77

¹⁹³ Πρβλ. Quenivet N. (2011), op.cit., p.117

¹⁹⁴ Βλ. τη χωριστή γνώμη – καταπέλτη του Δικαστή Bonello στην Υπόθεση *Al - Skeini* par. 37-39: «For my part, I believe that those who export war ought to see to the parallel export of guarantees against the atrocities of war. And then, if necessary, bear with some fortitude the opprobrium of being labelled human rights imperialists»

¹⁹⁵ Τις τελευταίες δεκαετίες η σχέση ΔΑΔ και διεθνούς δικαίου ΔΑ έχει αποτελέσει αντικείμενο εμβριθούς εξέτασης. Αντί πολλών βλ. διαχρονικά: Perrakis S., *Quelques problèmes d'approche entre le droit international et des droit de l'homme et le droit international humanitaire*, Τετράδια Διεθνούς Δικαίου 13, Αντ.Ν.Σάκκουλας, 1985, p.41 και Perrakis S., *Le droit international humanitaire et ses*

επιχειρησιακού δικαίου: το ΔΑΔ. Όπως προκύπτει λοιπόν αβίαστα από την ανάλυση των δύο κλάδων που προηγήθηκαν, ΔΑΔ και Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μπορεί να εφαρμόζονται ταυτόχρονα¹⁹⁶. Αυτό συμβαίνει για παράδειγμα όταν στο έδαφος ενός κράτους διαδραματίζεται εμφύλια σύρραξη, οπότε η Κυβερνητικές Αρχές που εμπλέκονται σε σύγκρουση με μία οργανωμένη ένοπλη ομάδα θα πρέπει να εφαρμόζουν το ΔΑΔ (ΜΔΕΣ), αλλά και τα ανθρώπινα δικαιώματα στο μέτρο που διατηρούν τον έλεγχο επί της επικράτειας. Άλλη περίπτωση συρροής των δύο κλάδων συντρέχει σε καταστάσεις πολεμικής κατοχής (ΔΕΣ και ανθρώπινα δικαιώματα). Το ίδιο συμβαίνει και όταν εν καιρώ ενόπλου συρράξεως άτομα τίθενται υπό κράτηση. Από την άλλη, ο βαθμός συναρμογής των δύο κλάδων εγείρει αμφισβητήσεις. Ε.γ. η Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το ΕΔΑΔ ερμηνεύουν διαφορετικά την προσωπική βάση εξωεδαφικής εφαρμογής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η πρώτη ευρύτερα από το δεύτερο¹⁹⁷.

Υποστηρίζεται λοιπόν ότι οι δύο κλάδοι δεν αποκλείουν ο ένας τον άλλον αλλά λειτουργούν συμπληρωματικά. Παρόλα αυτά, η συμπληρωματικότητα (πέραν από την ταυτόχρονη εφαρμογή) συνεπάγεται ότι σε ορισμένες περιπτώσεις μόνο ο ένας κλάδος διεκδικεί εφαρμογής και πληρώνει τα κενά που καταλείπει ο άλλος. Ως εκ τούτου, ενδέχεται σε μία περίπτωση να εφαρμόζεται μόνο το ΔΑΔ ε.γ. τα εμβλήματα του Ερυθρού Σταυρού τυγχάνουν ειδικής προστασίας ή να εφαρμόζεται μόνο το διεθνές δίκαιο ΔΑ ε.γ. η ελευθερία της έκφρασης ή η ελευθερία του

relations avec les droits de l'homme, Quelques considérations, dans : Tavernier P., Henckaerts J.M. (sous la dir.), *Droit international humanitaire coutumier, enjeux et défis contemporains*, collections du CREDHO, no 13, Bruylant, Bruxelles, 2008, p. 115-136. Ακόμη: Perrakis St., *L'application des Droits de l'Homme en temps de conflit armé et leur articulation avec le Droit International Humanitaire : état de la question et aspects jurisprudentiels* dans : Perrakis S. and Marouda M.-D. (eds.), *Armed Conflicts & International Humanitarian Law, 150 years after Solferino, Acquis and prospects*, editions Ant.N.Sakkoulas – Bruylant, 2009

¹⁹⁶ βλ. Χατζηκωνσταντίνου Κ. (2009), *op.cit.*, σελ. 92-113 και Σισιλιάνος Λ-Α., *Η ανθρώπινη διάσταση του διεθνούς δικαίου, αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ 101 επ. όπου διαπιστώνουμε ότι: «Αυτή η συνάρθρωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου καθίσταται ακόμα εμφανέστερη σε ορισμένα πιο πρόσφατα διεθνή συμβατικά κείμενα και ιδίως στη Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, στο Καταστατικό της Ρώμης για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, καθώς και στη Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία.» [...] «Είναι γνωστό εξ άλλου, ότι το ΕΔΑΔ είχε την ευκαιρία να εφαρμόσει την ΕΣΔΑ στο πλαίσιο της στρατιωτικής κατοχής στην Κύπρο, καθώς και σε περιπτώσεις μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων.» Περαιτέρω, σύμφωνα και με τη θέση του Διεθνούς Δικαστηρίου στις υποθέσεις «Νομιμότητα Πυρηνικών Όπλων (1996), «Τείχος» (2004), Κονγκό/Ουγκάντα (2005), σε περίοδο ένοπλης σύρραξης/κατοχής υπάρχει σύγκλιση και σωρευτική εφαρμογή των δύο κλάδων του Διεθνούς Δικαίου, με προτεραιότητα ως *lex specialis* του ΔΑΔ. Βλ. σχετικά Περράκης Στ. (επιμ.), , σελ. 47 και υποσημ. 59, καθώς και για το ζήτημα εφαρμογής ή όχι του ΔΑΔ από το ΕΔΑΔ και άλλα περιφερειακού χαρακτήρα δικαστήρια.

¹⁹⁷ Βλ. Kleffner J. (2011), *op.cit.*, p. 72 et seq.

συνέρχεσθαι δεν προβλέπονται από το ΔΑΔ. Σε αυτά τα παραδείγματα ο άλλος κλάδος είναι άσχετος, καθώς δεν ρυθμίζει επ' ουδενί τα σχετικά ζητήματα. Όταν όμως και οι δύο κλάδοι ρυθμίζουν το ίδιο ζήτημα, προτεραιότητα δίνεται στον κλάδο εκείνο που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι ειδικότερος σύμφωνα με την γενική αρχή *lex specialis derogat legi generali*. Σε περιόδους ενόπλων συρράξεων συνήθως το ΔΑΔ θα είναι ειδικότερο από το δίκαιο ΔΑ εξαιτίας και της *ratione materiae* εφαρμογής του χωρίς όμως να είναι αυτό απόλυτο¹⁹⁸. Τέλος, σε περιπτώσεις επιβολής του νόμου και διατήρησης της δημόσιας τάξης, το δίκαιο ΔΑ θα αποτελεί το μόνο ή κυρίως εφαρμοζόμενο κλάδο δικαίου¹⁹⁹.

A1.5: Jus Post bellum

Το δίκαιο που αφορά στον πόλεμο και στις ένοπλες συγκρούσεις γενικότερα, παραδοσιακά γίνεται αντιληπτό με βάση το διάκριση σε *jus in bello* και σε *jus ad bellum*. Πολύ γενικευμένα, το *jus ad bellum* ρυθμίζει τη φάση πριν από τον πόλεμο και το *jus in bello* τη φάση κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών, όπως αναλύθηκε παραπάνω. Παλαιότερα, οι εχθροπραξίες έληγαν με συμφωνίες ειρήνης, ενώ οι νικητές προέβαιναν στη κατατρόπωση του αντιπάλου και στην κατοχή ή εδαφικό διαμελισμό του κατακτηθέντος εδάφους. Όμως στις μέρες μας το προαναφερθέν δίπολο *jus ad bellum* – *jus in bello* δεν επαρκεί για να καλύψει περιπτώσεις επανόδου στην ειρήνη μετά τον πόλεμο. Το πρόβλημα αυτό σταδιακά άρχισε να γίνεται αντιληπτό ιδίως με την άνθιση των πολυδιάστατων και πολυσύνθετων επιχειρήσεων ειρήνης που πολλές φορές πέρα από το στρατιωτικό, φέρουν αστυνομικό και πολιτικό τμήμα, έχοντας ως σκοπό την ενίσχυση των θεσμών τους πληγέντος κράτους (δικαιοσύνη, εκλογικές διαδικασίες), την αναμόρφωσή τους, την θωράκιση των

¹⁹⁸ Βλ. Kleffner J. (2011), *op.cit.*, p. 74-75 και υποσημ. 129-132. Κατά κανόνα σε περιόδους ενόπλων συγκρούσεων υπερισχύει το ΔΑΔ είτε η προστασία που παρέχει είναι υποδεέστερη του Δικαίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (e.g. κατά το ΔΑΔ συνήθως οι κρατούμενοι δεν απελευθερώνονται νωρίτερα από τη λήξη των εχθροπραξιών, ενώ κατά το δίκαιο ΔΑ μπορούν να προσβάλουν τη νομιμότητα της κράτησής τους βλ. e.g. άρθρο 9 παρ.4 ΔΣΑΠΔ και άρθρο 5 παρ. 4 ΕΔΣΑ) είτε πληρέστερη. (Πχ. το ΔΣΑΠΔ στο άρθρο 6 παρ. 1 απαγορεύει την επιβολή θανατικής ποινής σε πρόσωπα κάτω των 18 ετών που έχουν διαπράξει έγκλημα και την εκτέλεση της εσχάτης των ποινών σε εγκύους, ενώ το ΔΑΔ προστατεύει από την εκτέλεση της θανατικής ποινής και τις μητέρες μικρών παιδιών. Βλ. άρθρα 100-101 Σύμβ.Γεν. ΙΙΙ, άρθρα 68 και 75 Σύμβ.Γεν. ΙV, άρθρο 76 παρ. 3 ΠΠ Ι και άρθρο 6 παρ.4 ΠΠ ΙΙ.). Η ειδικότητα όμως του ΔΑΔ δεν είναι απόλυτη, ακόμη και σε περιόδους ενόπλων συγκρούσεων. Ειδικότεροι θα είναι λοιπόν οι κανόνες του δικαίου ΔΑ αναφορικά με καταστάσεις που προσιδιάζουν σε περιβάλλοντα κατεχοχίν εφαρμογής των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Αυτό θα συμβαίνει e.g. σε καταστάσεις ειρηνικής κατοχής με περιορισμένη χρήση βίας για τους σκοπούς της διατήρησης της δημόσιας τάξης και ασφάλειας ή σε περιοχές υπό τον κρατικό έλεγχο των Κυβερνητικών Αρχών σε ΜΔΕΣ.

¹⁹⁹ Gill T.& Fleck D. (eds.-2011), *op.cit.*, p. 10

ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη μετάβαση σε ένα σταθερότερο περιβάλλον όπου η ασφάλεια, η βιώσιμη ειρήνη και η κατ΄εξουσιοδότηση του κράτους δικαίου αποτελούν το ζητούμενο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστούν οι επιχειρήσεις οικοδόμησης της ειρήνης (peacebuilding²⁰⁰ operations) που αναπτύσσονται σε μετασυγκρουσιακά περιβάλλοντα. Με τη δραστηριοποίησή τους όμως πληθαίνουν και οι περιπτώσεις των επιχειρήσεων που επαμφοτερίζουν μεταξύ ειρήνης και πολέμου. Παλαιότερα, η θεωρία του διεθνούς δικαίου προσέγγιζε την πραγματικότητα αποκλειστικά μέσα από ένα ακόμη δίπολο: ειρήνη – πόλεμος. Στις μέρες μας όμως αυτή η σύλληψη απηχεί ως παρωχημένη και χρήζει αναθεώρησης²⁰¹, καθώς διαπιστώνεται στην πράξη η ύπαρξη καταστάσεων στο μεσοδιάστημα²⁰².

Οι κανόνες του jus in bello που ρυθμίζουν την κατοχή εφαρμόζονται στις ένοπλες δυνάμεις που ασκούν αποτελεσματικό έλεγχο σε μία περιοχή (άρθρο 42 IV Σύμβασης της Χάγης). Στην περίπτωση όμως των διεθνών στρατιωτικών αποστολών τα πράγματα μοιάζουν διαφορετικά. Παραδείγματος χάριν, στις βασιζόμενες στην αρχή της συναίνεσης ειρηνευτικές επιχειρήσεις καταρχήν δεν εφαρμόζεται το δίκαιο της πολεμικής κατοχής. Αντ' αυτού θα εφαρμόζονται ειδικοί κανόνες όπως αυτοί καταγράφονται στις μεταξύ των μερών συμφωνίες (e.g. SOFAs/SOMAs). Από την άλλη, οι βασιζόμενες σε εξουσιοδότηση του ΣΑ επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης δεν απαιτούν άνευ ετέρου τη συναίνεση του κράτους υποδοχής. Και σε αυτή την περίπτωση το εφαρμοστέο δίκαιο είναι δύσκολο να προσδιοριστεί, καθώς παρατηρείται μία ιδιόμορφη σύγχυση jus ad bellum/contra bellum – jus in bello, αφ' ης στιγμής του κράτη που δρουν με εξουσιοδότηση του ΣΑ (τη μία από τις δύο εξαιρέσεις του jus contra bellum) θεωρούν ότι δεν καταλαμβάνουν ξένο έδαφος, ενώ το κράτος εντός του οποίου δραστηριοποιούνται δεν θεωρείται εχθρικό. Ζήτημα τίθεται και ως προς την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Και αυτό διότι πολλές φορές οι διεθνείς οργανισμοί (και κυρίως ο ΟΗΕ) θεωρούνται «καλή

²⁰⁰ Βλ. Ottobro E., *The new peacebuilding architecture: an institutional innovation of the United Nations* in: Danchin P. & Fischer H. (eds.), *United Nations Reform and the New Collective Security*, Cambridge, 2010, p. 212 και Μπαξεβάνης Χ., *Η οικοδόμηση της ειρήνης (peacebuilding) στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών – θεσμικές και νομικές διαστάσεις*, σ. 342 στο: Περράκης Στ.(επιμ.), *Η διεθνής συνεργασία σε οικουμενικό και περιφερειακό επίπεδο: οι διεθνείς θεσμοί σε κίνηση*, εκδ. Σιδέρης Ι., 2011, σ. 341- 360, όπου σημειώνεται μεταξύ άλλων ότι στις περιπτώσεις που η διαδικασία οικοδόμησης της ειρήνης λαμβάνει χώρα στη βάση προηγούμενης συμφωνίας, η θεμελίωση της επιχείρησης μπορεί να αναζητηθεί στο κεφάλαιο VI^{1/2}, ενώ όταν η μετασυγκρουσιακή αποκατάσταση της ειρήνης λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο της συλλογικής ασφάλειας, η νομική βάση της θεμελίωσης μπορεί να αναζητηθεί στο κεφάλαιο VII και τη διασταλτική ερμηνεία του άρθρου 41.

²⁰¹ Πρβλ. Schmidl E.A., *Peace Operations Between War and Peace*, Frank Cass, εκδ. Σιδέρης Ι., 2000

²⁰² Stahn C., “Jus ad bellum”, “jus in bello”... “jus post bellum”? *Rethinking the Conception of the Law of Armed Force*, EJIL, Vol.17 no5, 2007, pp.921-943, p. 922

δύναμη²⁰³» και ως εκ τούτου το ΣΑ δεν θεωρεί απαραίτητη τη ρητή αναφορά στους κανόνες προστασίας των ΔΑ. Εξαίρεση όμως αποτελεί η εντολή της UNMIK που απαιτεί το σεβασμό τους. Συνεπώς, το εφαρμοζόμενο δίκαιο παραμένει κατά γενική ομολογία ασαφές²⁰⁴.

Διάκριση πρέπει να γίνεται πάντως μεταξύ των ειρηνευτικών επιχειρήσεων των οποίων κύριος σκοπός είναι η διοίκηση ενός εδάφους από εκείνες που απλώς διαδραματίζουν κάποιο – ενδεχομένως και σημαντικό – ρόλο στην υποστήριξη και την παροχή συμβουλών στις τοπικές αρχές²⁰⁵. Και αυτό διότι στην πρώτη κατηγορία

²⁰³ Quenivet N. (2011), op.cit., p. 134-135 and ref.284 με αναφορά στη θεωρία του λειτουργισμού που πρεσβεύει το αλάθητο των διεθνών οργανισμών κατ' αναλογία προς το "the king can do no wrong".

²⁰⁴ Odello M.& Piotrowicz R., *Legal Regimes Governing International Military Missions*, p. 39-40 in: Odello M.& Piotrowicz R. (eds.-2011), op.cit., pp. 25 -44

²⁰⁵ Στο πλαίσιο αυτό, ο ΟΑΣΕ έχει αναπτύξει έναν όχι ευκαταφρόνητο αριθμό αποστολών που στοχεύουν στη ενίσχυση του κράτους δικαίου στις χώρες υποδοχής. Οι αποστολές που αναλαμβάνει στο διεθνή χώρο είναι ιδιαίτερα σημαντικές γιατί αυτές αποτελούν το μέσο δια του οποίου ενεργοποιούνται οι πολιτικές αποφάσεις του. Καλύπτουν όλα τα στάδια του κύκλου των συγκρούσεων, από την έγκαιρη προειδοποίηση και την προληπτική διπλωματία έως τη διαχείριση και την αποκατάσταση των πληγισίων περιοχών μετά τη σύγκρουση (βλ. Κυριτσάκη Ι., *Ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη* στο συλλογικό έργο: Μαγκλιβέρας Κ. (επιμ.), *Οι Διεθνείς Οργανισμοί του Ευρύτερου Ευρωπαϊκού Χώρου*, Ατραπός, Αθήνα, 2005, σελ.147-169). Πολλές φορές δε, πέρα από την πολιτικο-στρατιωτική διάσταση δραστηριοποιούνται σε τομείς που αγγίζουν πολλές πτυχές της ανθρώπινης διάστασης: εκλογική επιτήρηση, μειονότητες, ανθρώπινα δικαιώματα κτλ.

Από την τελευταία έρευνα του κέντρου αποτροπής συγκρούσεων (Secretariat, Conflict Prevention Center, *Survey of OSCE Field Operations*, 2012), προκύπτει ότι ο ΟΑΣΕ στην νοτιοανατολική Ευρώπη δραστηριοποιείται σε 6 χώρες (Αλβανία, Βοσνία – Ερζεγοβίνη, Μαυροβούνιο, Σερβία, Κόσοβο, ΠΓΔΜ), στην ανατολική Ευρώπη σε δύο χώρες (Μολδαβία, Ουκρανία), στο νότιο Καύκασο έχει αναπτύξει τρεις αποστολές (σε Μπακού, Ερεβάν, Ναγκόρνο-Καραμπάχ), στην κεντρική Ασία πέντε (Ασγκαμπάτ, Αστάνα, Μπίσεκ, Τατζικιστάν, Ουζμπεκιστάν), ενώ δραστηριοποιείται και άλλου είδους αποστολές πεδίου (e.g. βοήθεια στην εφαρμογή διμερών συμφωνιών).

Μία από τις χερσαίες επιχειρήσεις που συνέβαλαν στο να παγιωθεί ο ρόλος και η λειτουργία του ΟΑΣΕ στις αποστολές πεδίου (field operations) είναι αυτή στη Βοσνία – Ερζεγοβίνη (Νάσκου – Περράκη, *Το δίκαιο των διεθνών οργανισμών, Η θεσμική διάσταση*, εκδ. Αν.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2011) από το Δεκέμβριο του 1995. Η αποστολή αυτή έχει ως στόχο να βοηθήσει η Βοσνία – Ερζεγοβίνη να ανταποκριθεί στις δεσμεύσεις της και να συμβάλει στις προσπάθειες για την οικοδόμηση ειρήνης, ασφάλειας και σταθερότητας στην περιοχή, μέσω της τήρησης της συμφωνίας του Dayton και την προώθηση πολιτικού διαλόγου και δημοκρατικών θεσμών που θα σέβονται τις αρχές του πλουραλισμού και του κράτους δικαίου, ενεργώντας με βάση την αρχή της συναίνεσης (consensus). Η αποστολή επιχειρεί μία σφαιρική και ολοκληρωμένη προσέγγιση διαμέσου της παρουσίας στο πεδίο, εστιάζοντας στην ανάπτυξη κοινοτήτων με συνοχή και στην έγκαιρη ανίχνευση εμποδίων για την ανάπτυξη. Η εντολή της αποστολής του ΟΑΣΕ στη Βοσνία – Ερζεγοβίνη προκύπτει από την Απόφαση 5/1 του Υπουργικού Συμβουλίου (Ministerial Council, *Decision on OSCE Action for Peace, Democracy and Stability in Bosnia and Herzegovina, MC (5).DEC/1*) - εντολή που επεκτάθηκε στη συνέχεια από μία σειρά άλλων αποφάσεων του Υπουργικού Συμβουλίου) που σκιαγραφεί τα καθήκοντα της είτε ευθέως είτε με παραπομπή στη Συμφωνία του Dayton ή αλλιώς Σύμβαση – πλαίσιο για την Ειρήνη (1995) που υπεγράφη για να τερματίσει μία τετραετία συγκρούσεων. Από τότε η Βοσνία – Ερζεγοβίνη αντιμετωπίζει το δύσκολο έργο της ανοικοδόμησης ως μία πολυεθνική και δημοκρατική κοινωνία. Ο ΟΑΣΕ είναι ένα από του καίριους Διεθνείς Οργανισμούς που επικουρούν τη Β.Ε. στο μεταβατικό της έργο από το Δεκέμβριο του 1995. Για να το επιτύχει αυτό, η αποστολή του ΟΑΣΕ πέραν από το στόχο που έχει να εξασφαλίσει ένα σταθερό περιβάλλον ασφάλειας, αποσκοπεί και στην προώθηση του ρόλου της κοινωνίας των πολιτών. Δραστηριοποιείται στον τομέα την αναμόρφωσης της εκπαίδευσης και της προστασίας των δικαιωμάτων όλων των πολιτών της Βοσνίας

υπάρχει η δυνατότητα δημιουργίας και επιβολής του νόμου και κατ' επέκταση άμεσου επηρεασμού της ζωής των ατόμων και των δικαιωμάτων τους. Μέσα σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο αναμένεται από τις αποφάσεις του ΣΑ αναφορικά με τη διεθνή διοίκηση εδαφών να διευκρινίζουν την υποχρέωση σεβασμού και προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Και αυτό συνέβη μεν στην αποστολή μεταβατικής διοίκησης των ΗΕ στο Κόσοβο (UNMIK) που εξουσιοδοτήθηκε δυνάμει της απόφασης 1244 (1999) του ΣΑ, όχι όμως και στη UNTAET, που εξουσιοδοτήθηκε με την 1272 (1999) να ασκεί τη μεταβατική διακυβέρνηση στο Ανατολικό Τιμόρ²⁰⁶.

Συμπερασματικά, *jus ad bellum*, *jus in bello* και *jus post bellum* αποτελούν τρεις φάσεις των ενόπλων συγκρούσεων που δε θα πρέπει να συγχέονται μεταξύ τους. Ειδικότερα, το *jus post bellum* ως «μεταβατικό δίκαιο» ρυθμίζει ακριβώς τη μετάβαση από τη σύγκρουση στην ειρήνη και τη διοίκηση εδαφών υπό διεθνείς δυνάμεις²⁰⁷ και παράγοντες. Οι κανόνες αφορούν μεταξύ άλλων την επαναφορά της τάξης και της κυριαρχίας του «εδαφικού» κράτους, την οικονομική αναδόμηση, την εγκαθίδρυση βιώσιμης ειρήνης, τις μεταπολεμικές επανορθώσεις και την προστασία των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων²⁰⁸.

A1.6: Διεθνές Ποινικό Δίκαιο

Το άτομο ολοένα και περισσότερο γίνεται «χρήστης» του διεθνούς δικαίου²⁰⁹: του απονέμονται δικαιώματα αλλά και του επιβάλλονται υποχρεώσεις. Τα τελευταία χρόνια μάλιστα αναδύθηκε ο θεσμός της διεθνούς ατομικής ποινικής ευθύνης, σημάδι ότι το άτομο –κυρίως αναφερόμαστε σε πρόσωπα πολιτικού ή στρατιωτικού κύρους - δε μένει πια στο απυρόβλητο, αλλά υπέχει ποινικής ευθύνης, αλλά και αστικής²¹⁰ e.g. το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο καταλογίζει αστική ευθύνη «σ' όλα τα άτομα που διαπράττουν, διατάσσουν την τέλεση εγκλημάτων πολέμου, είναι υπεύθυνα ελέγχου λοιπών, ως διοικητές ή ανώτατοι²¹¹»

Ερζεγοβίνης. Στα παραπάνω, ας μην ξεχνάμε και το ρόλο που διαδραματίζει ο ΟΑΣΕ με την επιτήρηση των εκλογών στη Β.Ε

²⁰⁶ Quenivet N. (2011), *op.cit.*, p. 135 et seq.

²⁰⁷ Βλ. το Κεφάλαιο «Les administrations civiles internationales transitoires (ACIT)» Kolb et al. (2005), *op.cit.*, p. 57-115

²⁰⁸ Odello M.& Piotrowicz R. (2011), *op.cit.*, p.40

²⁰⁹ Κατά την επιτυχή έκφραση του Ρούκουνα Ε. (2011), *op.cit.*, σ.30

²¹⁰ Βλ. Κωστόγιαννης Στ. (2013), *op.cit.*, σ.121 επ. αλλά και γενικά.

²¹¹ Henckaerts J.M. (2007), *Μελέτη για το Εθιμικό...*, *op.cit.*, σελ. 23

Κατά καιρούς, μέλη διεθνών στρατιωτικών επιχειρήσεων έχουν εμπλακεί στην τέλεση σοβαρών εγκλημάτων e.g. στη Βοσνία – Ερζεγοβίνη και στο Κόσοβο (αρχές δεκαετίας 1990) , στην Καμπότζη και στο Ανατολικό Τιμόρ (στις αρχές και τέλη της δεκαετίας του 1990), στη Δυτική Αφρική (2002) και στο Κονγκό (2004), ενώ σύμφωνα με αναφορά της Διεθνούς Αμνηστίας²¹² δυνάμεις ανήκουσες στο ECOMOG επίσης παραβίασαν θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα με -μεταξύ άλλων- συνοπτικές εκτελέσεις, εξευτελιστική μεταχείριση, στρατολόγηση ανηλίκων, κακομεταχείριση μελών ανθρωπιστικών επιχειρήσεων και του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού²¹³.

Όπως αναλύθηκε πρωτότερα, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις δεσμεύονται από το ΔΑΔ και τα μέλη τους υπόκεινται στην δικαιοδοσία του κράτους αποστολής. Ειδικότερα, είθισται τα μέλη των ειρηνευτικών επιχειρήσεων να υπόκεινται στην ποινική δικαιοδοσία της συνεισφέρουσας στρατεύματα χώρας (TCC, TCN). Αυτό προκύπτει και από το Πρότυπο Συμφωνίας για το Καθεστώς των Δυνάμεων των ΗΕ (UN Model SOFA²¹⁴) που έχει επανειλημμένα εγκριθεί από το ΣΑ. Ως εκ τούτου και εφόσον τα εθνικά στρατιωτικά τμήματα δεν εμπίπτουν στη δικαιοδοσία της χώρας υποδοχής, θα πρέπει ο Γ.Γ. των ΗΕ να λαμβάνει επίσημες διαβεβαιώσεις ότι η αποστέλλουσα χώρα θα ασκήσει τη δικαιοδοσία της για εγκλήματα που διεπράχθησαν στην επικράτεια της πρώτης.

Εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και το έγκλημα της γενοκτονίας αποτελούν διεθνή εγκλήματα που μπορεί να λάβουν χώρα σε σχέση με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Σημειωτέον ότι εγκλήματα πολέμου μπορούν να διαπραχθούν μόνο σε περίοδο ένοπλης σύγκρουσης, ενώ εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και το έγκλημα της γενοκτονίας μπορεί να διαπραχθούν και εν καιρώ ειρήνης. Και τα τρία είδη εγκλημάτων μπορούν να διωχθούν στη βάση της αρχής της οικουμενικής δικαιοδοσίας (universal jurisdiction)²¹⁵. Με άλλα λόγια, μπορεί να

²¹² Amnesty International, *Report on Sierra Leone* (2000)

²¹³ Massidda P., *Criminal Responsibility of International Military Missions and Personnel*, p.211 in: Odello M. & Piotrowicz R. (eds.2011), op.cit., p. 211-243

²¹⁴ A/45/594 (9 October 1990), *Model Status – of - Forces Agreement for Peacekeeping Operations*

²¹⁵ Πρβλ. τη διάκριση σε σχετική και απόλυτη δικαιοδοσία. Η σχετική δικαιοδοσία που υποστηρίζεται από την κρατούσα γνώμη, έχει στενότερο χαρακτήρα και προϋποθέτει την ύπαρξη του κατηγορουμένου στο έδαφος τους κράτους για την άσκηση της δικαιοδοσίας. Αντίθετα, η απόλυτη δικαιοδοσία, που υποστηρίζεται από τη μειοψηφία, έχει ευρύτερο χαρακτήρα και ασκείται ανεξάρτητα από το αν ο κατηγορούμενος βρίσκεται στο έδαφος του κράτους που ασκεί την ποινική δίωξη. Συνήθως όμως και στα κράτη που αποδέχονται την απόλυτη δικαιοδοσία, η παρουσία του κατηγορουμένου στο έδαφός τους θα αποτελεί δικονομική προϋπόθεση για την άσκηση της δικαιοδοσίας, εκτός και αν επιτρέπουν ερημοδικία.

διωχθούν από τις αρχές οποιουδήποτε κράτους ανεξάρτητα από τον πραγματικό τόπο τελέσεως του εγκλήματος, αν και είθισται ο κατηγορούμενος να βρίσκεται στα χέρια των διωκτικών αρχών του κράτους που ασκεί την ποινική δίωξη. Υπό προϋποθέσεις, τα άτομα αυτά μπορεί να διωχθούν ενώπιον διεθνούς ποινικού δικαστηρίου²¹⁶, εάν υφίσταται τέτοιο με τη σχετική δικαιοδοσία. Παραδείγματα τέτοιων διεθνών δικαστηρίων αποτελούν το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Πρώην Γιουγκοσλαβία²¹⁷ (Sec RES 827/1993) με δικαιοδοσία εκτεινόμενη σε εγκλήματα που διεπράχθησαν στο έδαφος της Πρώην Γιουγκοσλαβίας από την 1 Ιανουαρίου 1991 (άρθρο 1 του Καταστατικού του ΔΠΔΓ), το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα (SEC RES 955/1994) που έχει δικαιοδοσία για εγκλήματα που διεπράχθησαν κατά το έτος 1994 στο έδαφος της Ρουάντα ή από κατοίκους της Ρουάντα σε όμορα κράτη (άρθρο 1 του Καταστατικού ΔΠΔΡ) και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα δύο πρώτα, απολάμβαναν προτεραιότητα δικαιοδοσίας σε σχέση με τα εθνικά δικαστήρια, σε αντίθεση με το ΔΠΔ για το οποίο ισχύει η αρχή της συμπληρωματικότητας (complementarity) σε σχέση με τα εθνικά ποινικά fora.

Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, το οποίο ιδρύθηκε την 1^η Ιουλίου 2002, ημερομηνία κατά την οποία τέθηκε σε ισχύ η ιδρυτική του συνθήκη (Καταστατικό της Ρώμης), έχει δικαιοδοσία *ratione materiae* για τα πιο σοβαρά εγκλήματα που ταλανίζουν τη διεθνή κοινότητα. Ειδικότερα, το ΔΠΔ, επιλαμβάνεται των εξής εγκλημάτων: α) έγκλημα της γενοκτονίας²¹⁸, β) εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας²¹⁹, γ) εγκλήματα πολέμου²²⁰, δ) το έγκλημα της επίθεσης²²¹. *Ratione*

²¹⁶ Fenrick W., *The Prosecution of International Crimes in Relation to the Conduct of Military Operations*, p.501 in: Gill D.& Fleck D. (eds.2011), *op.cit.*, p. 501-513

²¹⁷ Βλ. Μαρούδα Μ.Ντ., *Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Πρώην Γιουγκοσλαβία και η Εξέλιξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου ιδίως όσον αφορά τα Εγκλήματα Πολέμου και τα Εγκλήματα κατά της Ανθρωπότητας*, Αντ.Ν.Σάκουλας, 2001

²¹⁸ Γενοκτονία αποτελούν μία σειρά συγκεκριμένων ενεργειών (όπως δολοφονία μελών ομάδας με ορισμένα χαρακτηριστικά, πρόκληση σοβαρής σωματικής ή πνευματικής βλάβης σε αυτά, σκοπούμενη πρόκληση συνθηκών ζωής που κατατείνουν στη φυσική καταστροφή της ομάδας) που περιγράφονται στη Σύμβαση των ΗΕ κατά της Γενοκτονίας (1998) και οι οποίες διαπράττονται με σκοπό την καταστροφή, μερική ή ολική μίας εθνικής, εθνοτικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας. (βλ.και διεθνές εθιμικό δίκαιο και άρθρο 6 ΚατΔΠΔ.)

²¹⁹ Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας συνιστούν διάφορες απαγορευμένες πράξεις που διαπράττονται ως μέρος μία ευρύτερης ή συστηματικής επίθεσης προς ένα άμαχο πληθυσμό. (βλ.ενδεικτικό κατάλογο των πράξεων αυτών στο άρθρο 7 ΚατΔΠΔ που όμως δε δεσμεύει όσα κράτη δεν το έχουν επικυρώσει).

²²⁰ Τα εγκλήματα πολέμου αποτελούν σοβαρές παραβιάσεις του συμβατικού ή εθιμικού δικαίου που εφαρμόζεται στις ένοπλες συγκρούσεις. Το περιεχόμενο του εφαρμοστέου δικαίου μπορεί να διαφέρει ανάλογα με το αν πρόκειται για ΔΕΣ ή ΜΔΕΣ. (βλ. και άρθρο 8 ΚατΔΠΔ).

²²¹ Ως έγκλημα επίθεσης (crime of aggression) ορίζεται ο σχεδιασμός, η προετοιμασία, η έναρξη ή η εκτέλεση, από ένα πρόσωπο ευρισκόμενο σε θέση να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο ή να κατευθύνει

temporis, το δικαστήριο επιλαμβάνεται εγκλημάτων που τελέστηκαν μετά τη θέση σε ισχύ του καταστατικού της Ρώμης (άρθρο 11 ΚατΔΠΔ). Τα ειδικότερα στοιχεία της αντικειμενικής και υποκειμενικής υποστάσεως των εγκλημάτων προσδιορίζονται στα άρθρα 6 (Γενοκτονία), 7 (εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας), 8 (εγκλήματα πολέμου) και 8 δις (το έγκλημα της επίθεσης). Ειρήσθω εν παρόδω ότι με το Ν. 3948/2011 (ΦΕΚ Α', 71/5-4-2011), προσαρμόστηκαν οι διατάξεις τους ελληνικού δικαίου προς τις διατάξεις του ΚατΔΠΔ και ως εκ τούτου το έγκλημα της γενοκτονίας, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και τα εγκλήματα πολέμου (στις διάφορες εκφάνσεις τους) τυποποιούνται στα άρθρα 7, 8 και 9-13 αντίστοιχα του ως άνω νομοθετήματος. Να σημειωθεί τέλος ότι *ratione personae* στο δικαστήριο υπάγονται μόνο άτομα.

Το καταστατικό του ΔΠΔ αποτελεί ένα διεθνές νομικό κείμενο που δεν έχει επικυρωθεί από όλα τα κράτη (e.g. ΗΠΑ, Τουρκία) και που μετά την τροποποίησή του με την Απόφ.6/2010 της Αναθεωρητικής Διάσκεψης στην Καμπάλα, περιλαμβάνει πια στο άρθρο 8 δις, τον ορισμό του εγκλήματος της επίθεσης ακολουθώντας σε μεγάλο βαθμό τον ορισμό της επίθεσης, όπως δόθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ (ψήφισμα GA 3314/1974). Με αυτόν τον τρόπο, συμπληρώθηκε ένα κενό, καθώς μέχρι τότε προβλεπόταν το έγκλημα της επίθεσης, δεν προβλεπόταν όμως η νομοτυπική του μορφή. Παρόλα αυτά, η άσκηση της δικαιοδοσίας από το ΔΠΔ (κατόπιν παραπομπής από κράτος, το ΣΑ ή *proprio motu*) επί του εγκλήματος της επίθεσης υπόκειται σε πολλές προϋποθέσεις (βλ. άρθρα 15 δις και τρις) e.g. απόφαση ληφθείσα μετά την 1 Ιαν 2017 από την ίδια πλειοψηφία κρατών που απαιτείται για την τροποποίηση του Καταστατικού.

Στη δεκαετία του 2000 εμφανίστηκε ένας νέος τύπος δικαστηρίου, το υβριδικό, το οποίο αποτελείται από ένα αμάλγαμα στοιχείων εθνικής και διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης. Τέτοια δικαστήρια συνεστήθησαν για να αντιμετωπιστούν καταστάσεις μαζικής εγκληματικότητας που έλαβαν μέρος σε ολόκληρη την επικράτεια μιας χώρας με εξαίρεση το Ειδικό Δικαστήριο για το Λίβανο. Τέτοια

την πολιτική ή στρατιωτική δράση ενός κράτους, μίας επιθετικής πράξης που από το χαρακτήρα, τη σοβαρότητα και τη βαρύτητά της (its character, gravity and scale), συνιστά καταφανή παραβίαση του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. (άρθρο 8 δις παρ.1 Κατ ΔΠΔ). Στο άρθρο 8 δις παρ.2 ΚατΔΠΔ αναφέρεται ότι για τις ανάγκες της παραγράφου 1, επιθετική πράξη («act of aggression») είναι η χρήση ένοπλης βίας κατά της κυριαρχίας, εδαφικής ακεραιότητας ή πολιτικής ανεξαρτησίας ενός κράτους ή με κάθε άλλο τρόπο ασυμβίβαστο με το Χάρτη των Η.Ε. Υιοθετείται δηλαδή, όπως αναφέρεται και ρητά στο άρ. 8 δις παρ.2, ο ορισμός της επίθεσης ακριβώς όπως εμπεριέχεται στα άρ. 1 και 3 του Ψηφίσματος της Γ.Σ. 3314/1974 και ακολουθεί στη συνέχεια απαρίθμηση των 7 περιπτώσεων του αρ. 3 με το ίδιο ακριβώς λεκτικό.

ειδικά δικαστήρια δημιουργήθηκαν για τη Σιέρρα Λεόνε²²², τη Καμπότζη, το Ανατολικό Τιμόρ, το Κοσσυφοπέδιο και το Ιράκ. Χαρακτηριστικό αυτών των υβριδικών δικαστηρίων αποτελεί συνήθως (πλην Ιράκ, Ανατολικού Τιμόρ) η ύπαρξη διμερούς συμφωνίας συνεργασίας μεταξύ του ΟΗΕ και του αιτούντος κράτους, στην οποία προβλέπεται η σύνταξη του Καταστατικού από τον ΟΗΕ, καθώς και η παροχή οικονομικής βοήθειας και μέρους της σύνθεσης του δικαστηρίου και του προσωπικού της εισαγγελίας και της γραμματείας του. Η προτίμηση στα υβριδικά δικαστήρια υποκρύπτει την άρνηση του ΣΑ να δημιουργήσει νέα επικουρικά όργανα με αρμοδιότητες όμοιες με αυτές του ΔΠΔ. Επίσης, παρά την επιτυχία που είχαν το ΔΠΔΓ και το ΔΠΔΡ, δεν φαίνεται να ήταν απόλυτα ενταγμένα στην τοπική κοινωνία της Γιουγκοσλαβίας και της Ρουάντα, καθώς ο κόσμος προτιμούσε έναν τοπικό έλεγχο. Εν κατακλείδι μπορεί να λεχθεί ότι η διεθνής ποινική δικαιοσύνη βρίσκει έναν εξελιγμένο και ευέλικτο τρόπο δικαιοδοτικής επιβολής μέσα από τα υβριδικά δικαστήρια²²³.

A1.7: Δίκαιο Διεθνούς Ευθύνης

Η ευθύνη (<ευθύνω = ισιώνω, κάνω κάτι ευθύ, ίσιο, διορθώνω) δηλαδή η υποχρέωση θεραπείας των συνεπειών μιας αδικοπραξίας, αποτελεί ένα πολύ σημαντικό θεσμό σε όλα τα νομικά συστήματα²²⁴ και επιτελεί μία αποκαταστατική λειτουργία. Στη διεθνή έννομη τάξη ειδικότερα, ο θεσμός έχει διττή χρησιμότητα: αφενός αποσκοπεί στην επανόρθωση της βλάβης που προκαλεί η άδικη συμπεριφορά και αφετέρου στη διατήρηση της διεθνούς νομιμότητας²²⁵.

Παραδοσιακά, ο θεσμός της διεθνούς ευθύνης εξετάζεται σε σχέση με τα κράτη. Μάλιστα το 2001, η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου (ΕΔΔ) ύστερα από δεκαετίες κατέληξε σε ένα σύνολο άρθρων για την Ευθύνη του Κράτους για Διεθνώς Άδικες Ενέργειες, τα οποία «έλαβε υπόψη» της η Γενική Συνέλευση (Γ.Σ.) του Ο.Η.Ε. και τα οποία συνέστησε στα Κράτη, επιφυλασσόμενη της μορφής που θα λάβουν. Και μπορεί τα άρθρα αυτά με τη μορφή που υιοθετήθηκαν να αποτελούν soft law,

²²² Μαρούδα Μ.-Ντ., *Το Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρρα Λεόνε: Ένα Ιδιότυπο Δικαστήριο για την Εκδίκαση Εγκλημάτων Πολέμου και Εγκλημάτων κατά της Ανθρωπότητας*, 4 Ποινική Δικαιοσύνη, 2001, σ. 1035

²²³ Για τα υβριδικά δικαστήρια βλ. Μπαντέκας Η., *Διεθνές Ποινικό Δίκαιο*, σ. 590- 591, στο Αντωνόπουλος Κ. & Μαγκλιβέρας Κ. (επιμ.-2011), *op.cit.*, σ. 563 - 596

²²⁴ Δούση Ε., (2008), *op.cit.*, σελ. 9

²²⁵ Crawford J., στο Blay S. et al., *Public International Law: An Australian Perspective*, Second Edition, Oxford University Press, 2005, p.221

εντούτοις γίνεται δεκτό ότι αντανακλούν διεθνές εθιμικό δίκαιο που έχει δεσμευτική ισχύ για τα κράτη. Άλλωστε είναι γνωστή αρχή του Διεθνούς Δικαίου²²⁶ αυτό που διατυπώνεται στο άρθρο 1 του ως άνω Σχεδίου:

«Κάθε διεθνώς άδικη ενέργεια Κράτους επιφέρει τη διεθνή του ευθύνη»

Η ευθύνη αυτή είναι αντικειμενική (ανεξάρτητη από τυχόν ύπαρξη πταίσματος) και δεν απαιτείται η επέλευση ζημίας. Ειδικότερα, το άρθρο 2 ορίζει ότι:

«Διεθνώς άδικη ενέργεια Κράτους υφίσταται όταν η συμπεριφορά που συνίσταται σε πράξη ή παράλειψη: α) είναι καταλογιστή στο Κράτος σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο και β) συνιστά παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης του Κράτους.»

Ενώ το άρθρο 4:

«1. Η συμπεριφορά οποιουδήποτε κρατικού οργάνου θα θεωρείται ως ενέργεια του Κράτους αυτού σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, είτε το όργανο αυτό ασκεί νομοθετική, εκτελεστική²²⁷, δικαστική είτε άλλη λειτουργία, οποιαδήποτε θέση και αν κατέχει στην οργάνωση του Κράτους και οποιοσδήποτε κι αν είναι ο χαρακτήρας του, ως όργανο της κεντρικής κυβέρνησης ή εδαφικής μονάδας του Κράτους.

2. Το όργανο μπορεί να συντίθεται από οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, στο οποίο έχει αποδοθεί αυτό το καθεστώς σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο του Κράτους.»

Και σύμφωνα με το άρθρο 31:

«1. Το Κράτος που υπέχει ευθύνη φέρει την υποχρέωση να επανορθώσει πλήρως τη ζημία, η οποία προκλήθηκε από τη διεθνώς άδικη ενέργεια.

2. Η ζημία περιλαμβάνει οποιαδήποτε βλάβη, υλική ή ηθική, που προκλήθηκε από τη διεθνώς άδικη ενέργεια του κράτους.»

Ακολούθως, η ΕΔΔ ανέλαβε να συντάξει ένα αντίστοιχο Σχέδιο άρθρων σε σχέση με τη Διεθνή Ευθύνη Διεθνών Οργανισμών. Άλλωστε στο άρθρα περί Διεθνούς Ευθύνης των κρατών στο άρθρο 57 η ΕΔΔ είχε επιφυλαχθεί για τη μελλοντική ρύθμιση σχετικών ζητημάτων αναφορικά με τη διεθνή ευθύνη διεθνούς οργανισμού και την ευθύνη του κράτους σχετική με συμπεριφορά διεθνούς οργανισμού. Ακολουθώντας το προηγούμενο έργο της, και με ειδικό εισηγητή τον Ιταλό G. Gaja, η ΕΔΔ υιοθέτησε το 2011 ένα Σχέδιο Άρθρων για τη Διεθνή Ευθύνη Διεθνών Οργανισμών. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι επειδή η διεθνής πρακτική ως προς το ζήτημα αυτό είναι σχετικά περιορισμένη και αφορά ως επί το

²²⁶ Ήδη από το 1928 το Διεθνές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης (πρόδρομος του Διεθνούς Δικαστηρίου των Η.Ε.) στην υπόθεση Chorzów Factory κατέστησε σαφές ότι «είναι αρχή του Διεθνούς Δικαίου και ακόμη θεμελιώδης αρχή του Δικαίου γενικώς, ότι κάθε παράβαση δέσμευσης εμπεριέχει και υποχρέωση για επανόρθωση». βλ και Dinstein Y. (2011), *op.cit.*, p.110

²²⁷ Η δράση της περιλαμβάνει πράξεις της κυβέρνησης που εκδίδει κανονισμούς, διαταγές, εγκυκλίους ή προτείνει νόμους, όσο και της διοίκησης που καλείται να τα εφαρμόσει. Σε αυτή την κατηγορία περιλαμβάνονται και τα μέλη των αστυνομικών δυνάμεων, των δυνάμεων ασφαλείας και των ενόπλων δυνάμεων που μας ενδιαφέρουν ιδιαίτερα όσον αφορά το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. βλ. Μαρούδα Μ.(2006) , *Η Διεθνής Ευθύνη...*, *op.cit.*, σελ. 40

πλείστον τις ειρηνευτικές δυνάμεις των Ηνωμένων Εθνών, υποστηρίχθηκε η ανάλογη εφαρμογή των κανόνων της κρατικής ευθύνης, ενώ το καταληκτικό κείμενο της ΕΔΔ κωδικοποιεί μεν ως ένα βαθμό εθιμικό δίκαιο, παράλληλα όμως διαμορφώνει νέους κανόνες. Με άλλα λόγια, κανόνες που κρίθηκαν ότι μπορούν να μεταφερθούν από το δίκαιο της κρατικής ευθύνης στο δίκαιο της ευθύνης των διεθνών οργανισμών, θεωρήθηκαν ότι στο πλαίσιο του πρώτου αποτελούν ήδη εθιμικό δίκαιο ενώ στο πλαίσιο του δευτέρου περισσότερο συμβάλλουν στην προοδευτική ανάπτυξή του²²⁸.

. Ειδικότερα, στο άρθρο 58 του Σχεδίου για τους ΔΟ, αναφέρεται ότι η συνδρομή και η παροχή βοήθειας από ένα κράτος σε έναν οργανισμό για τη διάπραξη διεθνώς άδικης πράξης καταλογίζεται στο κράτος (και συνεπώς επιφέρει κατ' αρχήν την ευθύνη του και υποχρέωση επανόρθωσης) εφόσον α) το κράτος ενεργεί γνωρίζοντας τα στοιχεία της αδικοπραξίας και β) η πράξη θα συνιστούσε αδικοπραξία αν είχε τελεστεί από το κράτος, υπό την προϋπόθεση όμως ότι δεν ενήργησε σύμφωνα με τους κανόνες του Οργανισμού.

Το άρθρο 59 ακολούθως, καθορίζει την ευθύνη του κράτους σε περίπτωση που καθοδηγεί και ελέγχει το ΔΟ κατά τη διάρκεια της τέλεσης της αδικοπραξίας. Και εδώ ισχύει ότι το κράτος θα ευθύνεται υπό τις προϋποθέσεις του άρθρου 58. Στο άρθρο 60 αντιμετωπίζεται η περίπτωση του εξαναγκασμού του ΔΟ από κράτος να τελέσει αδικοπραξία, η οποία θα επιφέρει και τη διεθνή ευθύνη του τελευταίου, εφόσον, αν θεωρήσουμε τον εξαναγκασμό ως μη γενόμενο, η ενέργεια θα συνιστούσε αδικοπραξία του ΔΟ και εφόσον το εξαναγκάζον κράτος γνωρίζει τα στοιχεία της αδικοπραξίας²²⁹.

Πρόκειται για τρεις περιπτώσεις παράγωγης ή επικουρικής ευθύνης του κράτους για αδικοπραξία ΔΟ, για τις οποίες δεν υπάρχει σχετική πρακτική, καταστρώθηκαν όμως *mutatis mutandis* με τις περιπτώσεις επικουρικής ευθύνης κράτους για αδικοπραξία άλλου κράτους²³⁰.

Διαφορετικό ζήτημα αποτελεί η ευθύνη του κράτους για το γεγονός ότι φέρει την ιδιότητα μέλους ΔΟ τελούντος αδικοπραξία. Καταρχήν οι Διεθνείς Οργανισμοί, επειδή διαθέτουν ξεχωριστή νομική προσωπικότητα, φέρουν αποκλειστική ευθύνη για τις αδικοπραξίες που τέλεσαν και -όπως είδαμε- μπορεί να καταφαθεί παράλληλη

²²⁸ International Law Commission, *Draft Articles of Responsibility of International Organizations, with commentaries*, Yearbook of the International Law Commission, 2011, vol. II, Part Two, p. 2-3

²²⁹ Κωστόγιαννης Στ. (2013), *op.cit.*, σ. 111 επ.

²³⁰ Δούση Ε., *Η διεθνής ευθύνη διεθνών οργανισμών*, σελ. 367 στο Αντωνόπουλος Κ. & Μαγκλιβέρας Κ. (επιμ.2011), *op.cit.*, σ. 353 - 370

ευθύνη του κράτους που συνέδραμε, είχε υπό τον έλεγχο και τη διαχείρισή του ή εξανάγκασε το ΔΟ να τελέσει την αδικοπραξία. Και χωρίς όμως το κράτος να ενεργήσει το ίδιο, μπορεί κατ' εξαίρεση να φέρει ευθύνη, σύμφωνα με την πρόταση της ΕΔΔ, σε δύο περιπτώσεις:

Σύμφωνα με το άρθρο 61, σε περίπτωση που το κράτος – μέλος ΔΟ προσπαθεί να παρακάμψει τις διεθνείς του υποχρεώσεις χρησιμοποιώντας ως προκάλυμμα τη νομική προσωπικότητα του ΔΟ για να τελέσει ο τελευταίος αδικοπραξία (που άλλως θα αποτελούσε αδικοπραξία του κράτους), τότε θα υπέχει ευθύνη για την ενέργεια αυτή, ανεξάρτητα από το αν συνιστά αδικοπραξία για το ΔΟ. Αντίστοιχη συλλογιστική συναντούμε και στη νομολογία του ΕΔΑΔ, καθώς οι Διεθνείς Οργανισμοί στο βαθμό που δεν είναι μέρη στη Σύμβαση της ΕΣΔΑ, δεν μπορούν να αποτελέσουν διάδικο μέρος στο ΕΔΑΔ και άρα συχνά ο μόνος τρόπος προστασίας των ζημιωθέντων είναι με ατομική προσφυγή απευθείας κατά κράτους-μέλους ΔΟ²³¹. Πράγματι, σύμφωνα και με την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης²³², δεν μπορούν να γίνονται δεκτές εξαιρέσεις από το νομικό πλαίσιο που καθιερώνει η ΕΣΔΑ με τη μεταβίβαση αρμοδιοτήτων από το κράτος στο ΔΟ. Στην ίδια κατεύθυνση, το ΕΔΑΔ στην υπόθεση *Bosphorus*²³³ εξήγγειλε (επαναβεβαιώνοντας προηγούμενες θέσεις του) την αρχή της «ισοδύναμης προστασίας».

“In the Court's view, State action taken in compliance with such legal obligations is justified as long as the relevant organisation is considered to protect fundamental rights, as regards both the substantive guarantees offered and the mechanisms controlling their observance, in a manner which can be considered at least equivalent to that for which the Convention provides. [...] By “equivalent” the Court means “comparable”; any requirement that the organisation’s protection be “identical” could run counter to the interest of international cooperation pursued. [...] However, any such finding of equivalence could not be final and would be susceptible to review in the light of any relevant change in fundamental rights protection”.

Με άλλα λόγια, όταν τα κράτη μεταβιβάζουν αρμοδιότητες στους ΔΟ, θα πρέπει τα δικαιώματα που εγγυώνται η ΕΣΔΑ και τα Πρωτόκολλά της να τυγχάνουν στο πλαίσιο των μηχανισμών του ΔΟ ισοδύναμης (με την έννοια της συγκρίσιμης) με

²³¹ Δούση Ε.(2011), *ibid.*, σελ. 368

²³² Δούση Ε.(2011), *ibid.*, σελ. 368 -369

²³³ ECHR, *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Sirketi v. Ireland* (Merits), 30 June 2005, par. 155

την ΕΣΔΑ προστασίας²³⁴. Να παρατηρηθεί στο σημείο αυτό όμως ότι η αρχή της ισοδύναμης προστασίας εφαρμόζεται μόνο όταν το κράτος ενεργεί χωρίς περιθώριο εκτίμησης στο πλαίσιο εφαρμογής του δικαίου του διεθνούς οργανισμού, διαφορετικά ευθύνεται πλήρως για τις πράξεις ή παραλείψεις του που παραβιάζουν την ΕΣΔΑ (παρ. 156 της απόφασης).

Το προαναφερθέν κριτήριο, δεν ακολούθησε το ΕΔΑΔ στις υποθέσεις *Behrami*²³⁵ και *Saramati*²³⁶. Μην επιθυμώντας να ελέγξει τις δραστηριότητες των Διεθνών Οργανισμών με βάση την ΕΣΔΑ, παρέκαμψε το κριτήριο της «ισοδύναμης προστασίας». Στηριζόμενο το δικαστήριο στον «αναγκαστικό χαρακτήρα του πρωταρχικού σκοπού του ΟΗΕ», δηλαδή τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και την εξασφάλιση της ανεμπόδιστης λειτουργίας του Συμβουλίου Ασφαλείας υπό το κεφάλαιο VII του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, έκρινε ότι οι επιχειρήσεις που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο του κεφαλαίου αυτού είναι θεμελιώδους σημασίας για την αποστολή του ΟΗΕ και για αυτό απέστη από τον έλεγχο τους²³⁷.

Τέλος, στο άρθρο 62 της ΕΔΔ, περιλαμβάνεται η περίπτωση της ευθύνης του κράτους – μέλους ΔΟ για αδικοπραξία του διεθνούς οργανισμού, μόνο όταν το κράτος έχει αποδεχθεί τέτοια ευθύνη έναντι του ζημιωθέντος και του έχει δημιουργήσει την πεποίθηση ότι μπορεί να βασίζεται πάνω του αναφορικά με την ευθύνη. Να μην ξεχνάμε όμως, ότι οι θέσεις αυτές της επιτροπής δίνουν μία κατεύθυνση, όμως δεν αποτελούν, τουλάχιστον ακόμη, ισχύον δίκαιο. Αλλά και η περιορισμένη νομολογία δε δίνει ξεκάθαρες απαντήσεις.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών επιχειρήσεων ενίοτε παραβιάζονται πρωτογενείς κανόνες του διεθνούς δικαίου, δηλαδή κανόνες που θέτουν τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των κρατών e.g. ΔΑΔ και διεθνές δίκαιο ΔΑ. Για την κατάφαση της διεθνούς ευθύνης όμως (οι σχετικοί κανόνες είναι δευτερογενείς) είδαμε ότι απαιτείται και άλλη μία προϋπόθεση ο καταλογισμός²³⁸. Και εδώ εντοπίζονται τα κύρια νομικά προβλήματα στις

²³⁴ Στη συγκεκριμένη περίπτωση το Δικαστήριο έκρινε ότι το Κοινοτικό Δίκαιο παρείχε όντως ισοδύναμη προστασία με την ΕΣΔΑ, παρότι δεν παρέχει στα άτομα άμεση πρόσβαση στο ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ). βλ. περαιτέρω κριτική στο Σισιλιάνο Α. –Λ., *Η ανθρώπινη διάσταση...*, op.cit., σελ. 157 επ.

²³⁵ ECHR, *Behrami and Behrami v. France*, Judgment of 31 May 2007

²³⁶ ECHR, *Saramati v. France, Germany and Norway*, Judgment of 31 May 2007

²³⁷ Σισιλιάνος Α.Α., *Η ανθρώπινη διάσταση...*, op.cit., σελ. 368 επ.

²³⁸ Θα χρησιμοποιήσουμε τους όρους «καταλογισμός» και «απόδοση» ως αμοιβαίως εναλλάξιμους, παρότι έχουν διατυπωθεί διάφορες γνώμες σχετικά με την προτίμηση υπέρ της μίας ή της άλλης έννοιας.

στρατιωτικές επιχειρήσεις. Σε ποιον θα καταλογιστεί η πράξη και συνακόλουθα ποιος θα ευθύνεται; Το κράτος ή ο διεθνής οργανισμός; Η ευθύνη θα είναι αποκλειστική ή συντρέχουσα; Μπορεί το κράτος να επικαλεστεί την νομική αυτοτέλεια του διεθνούς οργανισμού για να αποσείσει τις δικές του ευθύνες;

Τέτοια θέματα ανακύπτουν ενίοτε στο πλαίσιο των ΗΕ όπου τα μέλη ειρηνευτικών επιχειρήσεων έχουν κατά καιρούς κατηγορηθεί για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ε.γ. τα ΗΕ έχουν κατηγορηθεί για την αδυναμία τους να δράσουν (παράλειψη) στην Σρεμπρένιτσα, στη Ρουάντα, το Νταρφούρ/Σουδάν, στο Κονγκό. Επίσης μέλη των ειρηνευτικών επιχειρήσεων έχουν επίσης κατηγορηθεί για σεξουαλική εκμετάλλευση και κακοποίηση (e.g. MONUC 1999, παιδοφιλία στην Αϊτή-2012) ή ακόμη και για διάδοση ασθενειών σε τοπικό πληθυσμό (βλ. πρόσφατη περίπτωση διάδοσης χολέρας στην Αϊτή -2013- από μέλη ειρηνευτικών επιχειρήσεων²³⁹). Κριτική έχει ασκηθεί επίσης και για τον τρόπο διοίκησης σε Κόσοβο και Ανατολικό Τιμόρ.

Τα σχετικά ζητήματα για ευνόητους λόγους δεν θα ήταν δυνατό να εξετασθούν ενδελεχώς στο παρόν, εντούτοις συνοπτικά να σημειώσουμε κάποιες βασικές σκέψεις. Καταρχάς τα κράτη που συμμετέχουν σε ειρηνευτικές επιχειρήσεις θέτουν τις ένοπλες δυνάμεις τους στη διάθεση ενός διεθνούς οργανισμού, στον οποίο συνήθως μεταφέρουν την επιχειρησιακή διοίκηση²⁴⁰ ή τον επιχειρησιακό έλεγχο²⁴¹,

²³⁹ Για μία ακόμη φορά στη συγκεκριμένη περίπτωση ο ζημιώσας επικαλείται τη δικαιοδοτική ασυλία του για να αποφύγει τις συνέπειες της διεθνούς ευθύνης. Για τα ζητήματα αυτά που δε θα εξετασθούν στο παρόν βλ. Κωστόγιαννης (2013), *op.cit.*, σ. 93 επ. και 110 επ.

²⁴⁰ Επιχειρησιακή Διοίκηση -Operational Command (OPCOM): Η εξουσία που παραχωρείται στον Διοικητή να αναθέτει αποστολές ή καθήκοντα σε υφιστάμενους διοικητές, να αναπτύσσει δυνάμεις, να αναδιαμορφώνει τις δυνάμεις και να διατηρεί ή να μεταβιβάζει τον επιχειρησιακό και/ή τον τακτικό έλεγχο κατά την κρίση του. Δεν περιλαμβάνει την ευθύνη διοίκησης, για διαχειριστικά ζητήματα. Αντίθετα, ο διοικητικός έλεγχος (Administrative Control – ADCON) περιλαμβάνει τη διεύθυνση ή την άσκηση εξουσίας επί υφιστάμενων ή άλλων οργανισμών σε σχέση με διαχειριστικά ζητήματα, όπως η διαχείριση προσωπικού, οι προμήθειες, οι υπηρεσίες και άλλα ζητήματα που δεν περιλαμβάνονται στις επιχειρησιακές αποστολές των υφιστάμενων ή άλλων οργανισμών. Βλ. Gill&Fleck (eds.-2011), *op.cit.*, *Glossary*. Ακόμη, τακτική διοίκηση (Tactical Command) είναι η εξουσία που μεταβιβάζεται σε ένα στρατιωτικό διοικητή να αναθέτει καθήκοντα σε δυνάμεις υπό τη διοίκησή του για την επίτευξη μίας αποστολής που του έχει αναθέσει ανώτερη αρχή. Βλ. Kondoch B., *The Responsibility of Peacekeepers, Their Sending States and International Organizations*, p. 522 in: Gill T.&Fleck D. (eds.2011), *op.cit.*, pp. 515 - 534

²⁴¹ Επιχειρησιακός Έλεγχος- Operational Control (OPCON): Η εξουσία που μεταβιβάζεται σε ένα διοικητή να διευθύνει τις δυνάμεις που του ανατίθενται ούτως ώστε να μπορεί να επιτύχει συγκεκριμένες αποστολές ή καθήκοντα που συνήθως περιορίζονται κατά λειτουργία, χρόνο ή τόπο, να αναπτύξει τις δυνάμεις του και να διατηρήσει ή να επιτύχει τον τακτικό έλεγχο αυτών των μονάδων. Δεν περιλαμβάνει την εξουσία να αναθέτει την ξεχωριστή ανάπτυξη των στοιχείων των υπό κρίση μονάδων. Ούτε περιλαμβάνει αφ'εαυτού έλεγχο διοικητικής μέριμνας ή διαχείρισεως. Από την άλλη, ο Τακτικός Έλεγχος (Tactical Control – TACON) ορίζεται ως ο λεπτομερειακός και συνήθως τοπικός έλεγχος και διεύθυνση των κινήσεων ή ελιγμών που είναι απαραίτητοι για την επίτευξη των αποστολών ή των καθηκόντων που έχουν ανατεθεί. Βλ. Gill&Fleck (eds.-2011), *op.cit.*, *Glossary*

αλλά διατηρούν την πλήρη διοίκηση²⁴² των δυνάμεών τους. Στο ερώτημα σχετικά με το αν μία ενέργεια ειρηνευτικής επιχείρησης θα αποδοθεί στο διεθνή οργανισμό ή στο αποστέλλον στρατεύματα κράτος, η απάντηση εξαρτάται εν πολλοίς από το Καθεστώς των Δυνάμεων (συνήθως προκύπτει από τις υφιστάμενες SOFA's/SOMA's) και τις συμφωνίες που έχουν συναφθεί μεταξύ του διεθνούς οργανισμού και του συνεισφέροντος κράτος²⁴³. Εάν όμως τέτοιες δεν υπάρχουν τότε θα προσφύγουμε στο κριτήριο του «αποτελεσματικού ελέγχου» που ασκείται από κάθε εμπλεκόμενο μέρος στη διαμόρφωση της επίμαχης συμπεριφοράς. Τα ΗΕ ως διεθνής οργανισμός διαθέτουν ίδια νομική προσωπικότητα ξεχωριστή από εκείνη των μελών του²⁴⁴. Ακόμη, οι ειρηνευτικές επιχειρήσεις των ΗΕ αποτελούν βοηθητικά όργανα του Οργανισμού και άρα οι άδικες ενέργειες που διαπράττονται από μέλη τους μπορούν να αποδοθούν στα ΗΕ, εάν η ειρηνευτική δύναμη ήταν κάτω από τη στρατιωτική διοίκηση και τον αποτελεσματικό έλεγχο των ΗΕ. Το κριτήριο αυτό προτείνεται από την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου και την Ένωση Διεθνούς Δικαίου²⁴⁵. Από την άλλη, το ΕΔΑΔ στην υπόθεση *Behrami/Saramati* (παρ. 73-81) πρόκρινε το κριτήριο της απόλυτης εξουσίας και ελέγχου (ultimate authority and control) καταλογίζοντας τις άδικες πράξεις στα ΗΕ, που κρίθηκε ότι είχαν την απόλυτη εξουσία και έλεγχο επί της KFOR, και όχι στα μεμονωμένα κράτη. Αντίθετα, το ΕΔΑΔ στην *AI – Jedda* (παρ.84) καταλόγισε την άδικη πράξη στο Ηνωμένο Βασίλειο και όχι στα ΗΕ κρίνοντας (λόγω έλλειψης προηγούμενης εξουσιοδοτήσεως από το ΣΑ) ότι τα ΗΕ δεν είχαν ούτε τον αποτελεσματικό έλεγχο (που απαιτεί το άρθρο 5 DARIO της ΕΔΔ) ούτε την απόλυτη εξουσία και έλεγχο επί της πολυεθνικής δύναμης MNF (κατά την *Behrami/Saramati*) και η συνεπώς παράνομη κράτηση του AI – Jedda έπρεπε να αποδοθεί στο Η.Β.

Το κριτήριο του αποτελεσματικού ελέγχου των άρθρων 5 και 6 DARIO είναι αυτό που επικρατεί και στη νομική θεωρία, αλλά και με βάση την πρακτική είτε τα

²⁴² Πλήρης Διοίκηση (Full Command): Η στρατιωτική εξουσία και ευθύνη ενός διοικητή να εκδίδει εντολές προς υφιστάμενους. Περιλαμβάνει κάθε πλευρά των στρατιωτικών επιχειρήσεων και της διοίκησης και υφίσταται μόνο εντός των εθνικών στρατευμάτων. Βλ. Gill&Fleck (eds.-2011), op.cit., *Glossary*

²⁴³ Kondoch B. (2011) , op.cit., p.518 et seq.

²⁴⁴ The Unites Nations “is a subject of international law and capable of possessing international rights and duties” - *Reparations for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion of 11 April 1949, ICJ Reports, par.174 – 179

²⁴⁵ Βλ. σχετικά άρθρα 5 & 6 DARIO και *Final Report of the Committee on Accountability of International Organisations, Recommended Rules and Practices on Liability/Responsibility of International Organisations* (RRPs), Section IV (peacekeeping and peace enforcement activities) in: The International Law Association, *Report of the Seventy – First Conference*, held in Berlin, 16-21 August 2004, London:ILA, pp. 164 - 241

ΗΕ είτε τα συνεισφέροντα δυνάμεις κράτη έχουν θεωρηθεί υπεύθυνα για άδικες πράξεις. Θα μπορούσε να λεχθεί δε ότι το κριτήριο αυτό ενδεχομένως σε ορισμένες περιπτώσεις να θέτει θέματα διπλής ή από κοινού ευθύνης στο πλαίσιο των ειρηνευτικών επιχειρήσεων, όταν ο αποτελεσματικός έλεγχος επί της δύναμης που διέπραξε την πράξη ασκείται από κοινού και είναι αδιαίρετος ή όταν περισσότεροι δράστες συμπράττουν για την τέλεση της ίδιας πράξης²⁴⁶. Άλλωστε έχει υποστηριχθεί ότι ο διπλός ή πολλαπλός καταλογισμός ορισμένης συμπεριφοράς που οδηγεί σε από κοινού ή εις ολόκληρον ευθύνη των εμπλεκομένων μερών, συνάδει με τους σκοπούς της διεθνούς ευθύνης: κυρίως την αποτροπή παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου μέσω της προληπτικής λειτουργίας της²⁴⁷. Από κοινού ευθύνη μπορεί παραδείγματος χάριν να προκύψει στην περίπτωση της κοινής επιχείρησης²⁴⁸ ΗΕ και Αφρικανικής Ένωσης UNAMID, καθώς από την απόφαση του ΣΑ 1767²⁴⁹ προκύπτει ότι υπάρχει ενιαία διοίκηση και έλεγχος που σύμφωνα με τις βασικές αρχές των ειρηνευτικών επιχειρήσεων σημαίνει ενιαία αλυσίδα διοίκησης (παρ. 7). Από κοινού ευθύνη θα μπορούσε επίσης ενδεχομένως να υπάρξει σε περιπτώσεις διεθνών οργανισμών που δεν έχουν νομική προσωπικότητα και ως εκ τούτου, θα ευθύνονται τα μεμονωμένα κράτη – μέλη του²⁵⁰.

Συνοψίζοντας, όπως παρατηρείται και με βάση την πρακτική, τα ΗΕ καταρχήν αναλαμβάνουν την ευθύνη των άδικων πράξεων των ειρηνευτικών επιχειρήσεων που αναπτύσσονται υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, αποτελούν επικουρικά του όργανα και τις οποίες διοικούν και ελέγχουν, χορηγώντας αποζημιώσεις (πρβλ. όμως και την πρόσφατη περίπτωση της χολέρας στην Αϊτή). Εντούτοις, η παράλληλη άσκηση ορισμένων αρμοδιοτήτων από τα Κράτη προελεύσεως των δυνάμεων μπορεί να οδηγήσει σε απόδοση μίας συμπεριφοράς (και) στα τελευταία χωρίς η πρακτική να είναι αποκρυσταλλωμένη. Περαιτέρω, όσον αφορά επιχειρήσεις εξαναγκαστικής

²⁴⁶ Βλ. Tsagourias N., *The Responsibility of International Organisations for Military Missions*, p. 253 et seq. in: Odello M. & Piotrowicz R. (eds.2011), op.cit., p. 245 - 264

²⁴⁷ Για τα παραπάνω βλ Kondoch B. (2011), op.cit., p. 523

²⁴⁸ Πρβλ. τις περιπτώσεις της επιχειρησιακής συνδρομής (e.g. αεροπορικές επιδρομές δυνάμεων υπό τη διοίκηση του NATO για τη στήριξη της UNPROFOR στη Βοσνία και την αποτροπή επιθέσεων κατά των «ασφαλών περιοχών») και της παράλληλης ανάπτυξης δυνάμεων [e.g. περίπτωση Κοσόβου, όπου τα Η.Ε. ανέλαβαν από το 1999 τη μεταβατική διοίκηση της περιοχής και για το σκοπό αυτό ήρθαν σε συνεργασία με την πολυεθνική δύναμη (υπό τη διοίκηση του NATO) KFOR στον τομέα της ασφάλειας, με την ΕΕ για τις οικονομικές πτυχές της ανοικοδόμησης, με τον ΟΑΣΕ για τη δημιουργία και ενίσχυση των θεσμών, καθώς και με την Ύπατη Αρμοστεία των ΗΕ για τους πρόσφυγες σε ό,τι αφορά το ανθρωπιστικό έργο.] Βλ. για τα παραπάνω: Δούση Ε. (2008), op.cit., p. 180 – 181 και υποσημ. 75, 76.

²⁴⁹ S RES 1769 (2007), *Reports of the Secretary General in Sudan*

²⁵⁰ Tsagourias N. (2011), op.cit., p. 256 e.g. Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών.

δράσης, εξουσιοδοτημένες από το ΣΑ, διαπιστώνεται τα ΗΕ δεν αναλαμβάνουν την ευθύνη για πράξεις δυνάμεων που τελούν υπό τον επιχειρησιακό έλεγχο ενός ή περισσότερων κρατών μελών ή άλλου διεθνούς οργανισμού (e.g. NATO²⁵¹). Στις περιπτώσεις αυτές ακολουθείται κατά την κρατούσα άποψη το κριτήριο του «αποτελεσματικού ελέγχου» για την απόδοση της συμπεριφοράς. Τα δε κράτη ή οι περιφερειακοί οργανισμοί ενίοτε καταφεύγουν για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας στη χορήγηση ex gratia αποζημιώσεων, δηλαδή σε αποζημιώσεις χωρίς να αναγνωρίζεται η ύπαρξη νομικής ευθύνης²⁵². Σε διαφορετική περίπτωση, οι ιδιώτες που έχουν θιγεί μπορούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους σε περιφερειακά συστήματα προστασίας ΔΑ (e.g. ΕΔΑΔ) όπου η νομολογία είναι κυμαινόμενη, όπως διαφαίνεται και παραπάνω. Όμως για παραβιάσεις του ΔΑΔ (και όχι μόνο), καθώς δεν υπάρχει διεθνές forum στο οποίο να έχουν locus standi οι ιδιώτες και δεδομένης της αδυναμίας προσφυγής στα εθνικά τους δικαστήρια μετά και την απόφαση του ICJ (*Jurisdictional Immunities of the State, Germany V. Italy (Greece Intervening)*, ICJ, 03/02/2012²⁵³) κατά την οποία η δικαιοδοτική ασυλία των κρατών (και διεθνών οργανισμών κατ'επέκταση) βάζει φράγμα στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων των ιδιωτών, ως μία κάποια λύση για τους τελευταίους απομένει ο θεσμός της διπλωματικής προστασίας²⁵⁴, που όμως έχει πολιτικές προεκτάσεις.

A1.8: Λοιποί κλάδοι του Διεθνούς Δικαίου

Το διεθνές επιχειρησιακό δίκαιο περιλαμβάνει, πέρα από αυτούς που αναφέρθηκαν, και άλλους κλάδους του διεθνούς δικαίου, οι οποίοι μπορεί να

²⁵¹ Βλ. την πρόσθετη δυσκολία που εμφανίζει το γεγονός ότι το NATO δεν έχει μία μόνο διεθνή νομική προσωπικότητα. E.g. το SHAPE (Supreme Headquarters Allied Powers Europe) έχει τη δική του διεθνή ΝΠ γεγονός που ενδεχομένως θέτει θέματα συντρέχουσας ευθύνης αναφορικά με τη διεξαγωγή αποστολών του NATO. Βλ. Sari A., *Book Reviews*, EJIL, 17 (2006), p. 863-879, esp. P. 870

²⁵² Για τα παραπάνω βλ. Δούση Ε. (2008), op.cit., σ. 205 – 232 passim και Wickremasinghe C & Verdirame G., *Violations of Human Rights During UN Field Operations*, p. 486 – 487 in Scott C. (ed.), *Torture as Tort, Comparative Perspectives on the Development of Transnational Human Rights Litigation*, Oxford, 2001, pp. 465- 489

²⁵³ Για την ανάλυσή της βλ. Κωστόγιαννης Στ.(2013), op.cit., ιδίως σ. 93 έως 109.

²⁵⁴ Σε διακρατικό επίπεδο, ο θεσμός αυτός που έλκει την καταγωγή του από το εθιμικό δίκαιο, επιτρέπει σε ένα κράτος του οποίου ο ζημιωθείς από διεθνώς άδικη πράξη ιδιώτης φέρει την ιθαγένεια, να αναλάβει να υπερασπιστεί την υπόθεσή του και να ενεργοποιήσει την ευθύνη του αδικοπράγοντος Κράτους. Πρόκειται δηλαδή για ένα μηχανισμό που αποσκοπεί στην επανόρθωση ζημίας προκληθείσης σε ιδιώτη (ΦΠ ή ΝΠ) από την τέλεση διεθνούς αδικοπραξίας. Η αδικοπραξία αυτή θεωρείται στην περίπτωση αυτή ότι βλάπτει το ίδιο το κράτος και η προστασία του ζημιωθέντος ιδιώτη αποτελεί έννομο συμφέρον του Κράτους, το οποίο πηγάζει από τη δικαιοδοσία που ασκεί στα πρόσωπα που φέρουν την ιθαγένειά του. Για τα παραπάνω βλ. Δούση Ε. (2008), op.cit., σ. 106 επ.

διεκδικούν εφαρμογής σε συγκεκριμένες καταστάσεις και σε ορισμένους από τους οποίους ενδεικτικά θα αναφερθούμε στο παρόν κεφάλαιο πολύ συνοπτικά.

Τέτοιοι κανόνες είναι για παράδειγμα αυτοί που αφορούν στην προστασία του περιβάλλοντος. Σε καιρό ενόπλων συγκρούσεων, πέραν από τις ειδικές προβλέψεις των Συμβάσεων της Γενεύης (άρθρα 35 παρ. 3 και 55 του ΠΠ Ι) ισχύει η Σύμβαση ENMOD²⁵⁵. Ζήτημα τίθεται σχετικά με το αν οι ρυθμίσεις διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου της ειρηνικής περιόδου εφαρμόζονται και σε καιρό πολέμου²⁵⁶. Κατά μία άποψη, το ΔΑΔ αποτελεί *lex specialis* και υπερισχύει, ενώ κατ' άλλη άποψη με την οποία συντασσόμαστε, η εφαρμογή των ρυθμίσεων της ειρηνικής περιόδου αναφορικά με την προστασία του περιβάλλοντος καταρχήν δεν αναστέλλονται, όπως ακριβώς συμβαίνει και με το δίκαιο ΔΑ²⁵⁷.

Άλλοι κανόνες που μπορεί να τύχουν εφαρμογής κυρίως στις θαλάσσιες επιχειρήσεις είναι αυτοί του δικαίου θαλάσσης²⁵⁸ και του δικαίου του αέρα²⁵⁹. Επίσης, σε περιπτώσεις επιχειρήσεων (σχεδόν αποκλειστικά εντός της εδαφικής δικαιοδοσίας ενός κράτους) για την επιβολή του νόμου (*law enforcement*) εφαρμόζονται συγκεκριμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου –κυρίως και ενίοτε αποκλειστικά δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου- που συνιστούν το «νομικό παράδειγμα της επιβολής του νόμου»²⁶⁰. Ένας ακόμη σημαντικός κλάδος του

²⁵⁵ Convention on the Prohibition of Military and Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques (1977)

²⁵⁶ Για μία θεωρητική κατασκευή σχετικά με το πώς θα μπορούσε να συμβεί αυτό (ακόμη και για νόμιμες ενέργειες) βλ. Κωστόγιαννης Στ. (2013), *op.cit.*, σελ. 62 – 69. Άλλωστε οι διατάξεις του ΔΑΔ συχνά δεν επαρκούν για την προστασία του περιβάλλοντος κυρίας εξαιτίας της διακριτικής ευχέρειας που παρέχει η έννοια της «στρατιωτικής αναγκαιότητας».

²⁵⁷ Βλ. Rogers A.P.V. (2012), *op.cit.*, p. 235 - 236 and ref. 184 που συντάσσεται με την άποψη ότι το ΔΑΔ υπερισχύει ως *lex specialis*.

²⁵⁸ Βλ. Heinegg W., *Maritime Interception/Interdiction Operations* in : Gill&Fleck (eds.-2011), *op.cit.*, pp. 375 - 393

²⁵⁹ Schmitt M., *Air Law and Military Operations* in: Gill&Fleck D. (eds.-2011), *ibid.*, pp.303 - 336

²⁶⁰ Ο όρος «επιβολή του νόμου» περιλαμβάνει όλα τα μέτρα που λαμβάνονται από πολιτικά ή στρατιωτικά κρατικά όργανα για να διατηρήσουν, επαναφέρουν ή άλλως να επιβάλουν τη δημόσια ασφάλεια, το νόμο και την τάξη. Καταρχήν, αυτή η λειτουργική αντίληψη του δικαίου επιβολής του νόμου θα περιελάμβανε ακόμη και στρατιωτικές επιχειρήσεις για την κατάπνιξη μίας ανταρσίας ή επανάστασης σε ΜΔΕΣ ή ένοπλης αντίστασης κατά πολεμικής κατοχής. Συνεπώς «επιβολή του νόμου» και στρατιωτικές εχθροπραξίες δεν είναι όροι αλληλοαποκλειόμενοι αλλά ενδέχεται να επικαλύπτονται. Βλ. ενδ. Melzer N., *Conceptual Distinction and Overlaps Between Law Enforcement and the Conduct of Hostilities*, p.35 in: Gill & Fleck (eds.-2011), pp. 33 – 49 και UN GA 34/169 of 17 December 1979, *UN Code of Conduct for Law Enforcement Officials*. Ακόμη, στο ICRC – *Violence and the Use of Force*, July 2011, p. 40 σημειώνεται: “Law enforcement operations are normally conducted in or associated with situations other than armed conflict. However, they may also occur in situations of armed conflict and in peace support operations. Law enforcement encompasses the following basic responsibilities: maintaining public order and security, preventing and detecting crime, and providing assistance. To fulfil their mission, law enforce-

διεθνούς επιχειρησιακού δικαίου είναι και το δίκαιο των διεθνών οργανισμών, ενώ περαιτέρω έχει υποστηριχθεί και η σημασία του διεθνούς διοικητικού δικαίου στο πλαίσιο του επιχειρησιακού δικαίου. Το διεθνές διοικητικό δίκαιο το εφαρμοζόμενο στο πλαίσιο του επιχειρησιακού δικαίου ορίζεται ως «το σύστημα των κανόνων διεθνούς δημοσίου δικαίου βάσει των οποίων ρυθμίζονται η οργάνωση και η δράση των στρατιωτικών και πολιτικών οργάνων ως φορέων εξουσίας, στα πλαίσια (sic) λειτουργίας διεθνών (ή περιφερειακών) οργανισμών από τους οποίους λαμβάνουν νομιμοποίηση και πραγματοποιούνται οι στρατιωτικές επιχειρήσεις, το οποίο (σύστημα κανόνων) διέπει τόσο τις μεταξύ των οργάνων της στρατιωτικής επιχείρησης όσο και τις μεταξύ των οργάνων της στρατιωτικής επιχείρησης και του πληθυσμού στο θέατρο επιχειρήσεων έννομες σχέσεις²⁶¹». Τέλος, κατά τη διάρκεια στρατιωτικών επιχειρήσεων ανακύπτουν και ζητήματα αστικής ευθύνης τόσο κρατών και διεθνών οργανισμών (που μερικώς αναπτύχθηκαν παραπάνω στο πλαίσιο της διεθνούς ευθύνης), όσο και ατόμων²⁶².

A 2: Εθνικά Δίκαια

Οι διάφοροι κλάδοι του διεθνούς δικαίου που τυγχάνουν εφαρμογής στις στρατιωτικές επιχειρήσεις συμπληρώνονται από τις ρυθμίσεις των εθνικών συνταγμάτων²⁶³, της εθνικής νομοθεσίας και των κανονισμών των συμμετεχόντων κρατών. Μεταξύ άλλων θα πρόκειται για κανόνες που σχετίζονται με τη χρήση βίας και που διέπονται από το εθνικό ποινικό δίκαιο των κρατών (e.g. περιπτώσεις αυτοάμυνας), τις εθνικές επιφυλάξεις (national caveats) νομικού ή πολιτικού χαρακτήρα αναφορικά με συγκεκριμένες δραστηριότητες σε περίπτωση συμμετοχής ενός κράτους σε πολυεθνικές επιχειρήσεις, τους εθνικούς κανόνες εμπλοκής, το δίκαιο επιβολής του νόμου, κανόνες που αφορούν το καθεστώς των δυνάμεων, το πειθαρχικό (στρατιωτικό) δίκαιο κ.ο.κ.²⁶⁴. Οι ρυθμίσεις αυτές δε θα εξετασθούν στο παρόν ενδελεχώς, άλλωστε κάτι τέτοιο θα ήταν αδύνατο, αναφερόμαστε όμως σε

ment officials exercise the following basic powers: arrest, detention, search and seizure, and the use of force and firearms.”

²⁶¹ Βλ. Μορτόπουλος (2009), op.cit., p. 136 – 137, όπου και μεγαλύτερη ανάπτυξη επί του θέματος.

²⁶² Βλ. σχετικά: Κωστόγιαννης Στ. (2013), *Ζητήματα Αστικής Ευθύνης για Στρατιωτικές Ενέργειες. Ακροβατώντας μεταξύ εσωτερικού και διεθνούς δικαίου*, op.cit., passim

²⁶³ Για μία συνταγματική ανάλυση της συμμετοχής της Κροατίας στην ISAF βλ. Μορτόπουλος (2009), op.cit., p. 41 – 56. Η Κροατία αναθεώρησε το Σύνταγμά της το 2001 προκειμένου να μπορούν οι Ένοπλες Δυνάμεις της να δρουν εκτός συνόρων και αντίστοιχη ανάλυση μπορεί να γίνει για κάθε κράτος που συμμετέχει σε αποστολές.

²⁶⁴ Βλ. Gill T. & Fleck D. (eds.-2011), op.cit., p. 10

αυτές στο σημείο αυτό για λόγους πληρότητας, αλλά και αλλού (e.g. Κανόνες Εμπλοκής, Αυτοάμυνα), όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο.

Πιο συγκεκριμένα, στις στρατιωτικές επιχειρήσεις λαμβάνονται υπόψη α) το εθνικό/εσωτερικό δίκαιο του κράτους αποστολής (στο οποίο έγινε αναφορά αμέσως παραπάνω), β) το εθνικό δίκαιο του κράτους υποδοχής, αλλά και γ) του κράτους διέλευσης ή στάθμευσης, εφόσον υπάρχει τέτοιο. Το εσωτερικό δίκαιο του κράτους υποδοχής λαμβάνεται ιδιαίτερα υπόψη σε θέματα καταστάσεως των δυνάμεων, στην έκδοση των visa, σε θέματα αδειών εσόδου – εξόδου, κίνησης, επιβίβασης και αποβίβασης, καθώς και όσον αφορά τους νόμους, τα έθιμα, τις συνήθειες και τις παραδόσεις του. Περαιτέρω, το δίκαιο τρίτων κρατών έχει σημασία, όταν ένα τρίτο κράτος καθίσταται προσωρινά κράτος υποδοχής (λόγω διέλευσης ή στάθμευσης). Ως εκ τούτου, το δίκαιό του ρυθμίζει επίσης ζητήματα καταστάσεως των δυνάμεων, έκδοσης των visa, εξασφάλισης αδειών εσόδου – εξόδου, κίνησης, επιβίβασης και αποβίβασης, αλλά και ζητήματα διέλευσης και υπέρπτησης²⁶⁵.

A3: Ειδικοί κανόνες αφορώντες ad hoc την αποστολή

Σε κάθε διεθνή στρατιωτική αποστολή εφαρμόζονται και ορισμένοι ειδικοί κανόνες που αφορούν τη συγκεκριμένη επιχείρηση. Τέτοιοι μπορεί να προέρχονται από τις SOFA's/SOMAs (για τις οποίες θα γίνει λόγος σε ειδικό κεφάλαιο), από τις Αποφάσεις/Στρατηγικές/ Πολιτικές του επικεφαλής Διεθνούς Οργανισμού²⁶⁶ (e.g. για το NATO αποφάσεις ή πολιτικές ή στρατηγικές του NAC, για τον ΟΗΕ του ΣΑ), από τα Επιχειρησιακά Σχέδια (OPLAN)²⁶⁷, από Διαρκείς ή Πρότυπες Επιχειρησιακές Διαδικασίες (Standing²⁶⁸/Standard Operational Procedures – SOP), από τους Κανόνες

²⁶⁵ NATO Legal Deskbook (2010), op.cit., p. 231 - 232

²⁶⁶ Ενδέχεται για παράδειγμα με μία απόφαση του ΣΑ να αλλάξει ο ΑΝΣΚ της επιχείρησης.

²⁶⁷ Επιχειρησιακό Σχέδιο (OPLAN): Ένα Σχέδιο για μία μεμονωμένη επιχείρηση ή σειρά συνδεδεμένων επιχειρήσεων που διεξάγονται ταυτόχρονα ή διαδοχικά. Συνήθως βασίζεται σε δεδηλωμένες προθέσεις και είναι υπό τη μορφή οδηγίας προερχόμενης από ανώτερη αρχή για να επιτρέψει σε υφιστάμενους διοικητές να προετοιμάσουν τα περαιτέρω υποστηρικτικά σχέδια και διαταγές. Το Σχέδιο συνήθως χρησιμοποιείται αντί εντολής για να προετοιμάζονται οι επιχειρήσεις εκ των προτέρων. Το Επιχειρησιακό Σχέδιο μπορεί να τεθεί σε εφαρμογή σε προδιαγεγραμμένο χρόνο ή κατόπιν σχετικού σήματος, οπότε μετατρέπεται σε Επιχειρησιακή Εντολή. Βλ. Gill&Fleck (eds.-2011), op.cit., Glossary, p. 639 βλ. παραδείγματος χάριν: Supreme Headquarters Allied Powers Europe, SACEUR OPLAN 10302 Revise 1 for ISAF in Afghanistan, Unclassified Version, Belgium, 2005. Βλ. ακόμη το Annex C to UNOSOM II OPLAN όπως παρατίθεται στον Findlay T. (2002), op.cit., Appendix 2

²⁶⁸ E.g. Euro- Atlantic Disaster Response Coordination Center, *Standing Operating Procedures for the Euro – Atlantic Response Unit (EADRU)*, περισσότερα βλ. <http://www.nato.int/eadrcc/sop/sop.htm> (τελευτ. επίσκ. 15/09/13)

Εμπλοκής (Rules of Engagement- ROE), αλλά και από εντολές, οδηγίες και κατευθυντήριες²⁶⁹ του Διοικητή της Δύναμης. Από τα παραπάνω θα σταθούμε στους Κανόνες Εμπλοκής λόγω της βαρύνουσας σημασίας που έχουν για τις στρατιωτικές αποστολές.

Κανόνες Εμπλοκής και Εθνικές Επιφυλάξεις (National Caveats)

Από τα πιο θεμελιώδη θέματα που ανακύπτουν κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων είναι αυτά που αφορούν στη χρήση βίας. Η ιστορία έχει δείξει ότι επιχειρήσεις των οποίων τα μέλη δεν επεμβαίνουν όταν αυτό υπαγορεύεται από τις περιστάσεις, είναι καταδικασμένες να αποτύχουν. Χαρακτηριστικά παραδείγματα οι γενοκτονίες στη Rwanda (1994) και τη Srebrenica (1995), που καταδεικνύουν την αποτυχία του συστήματος των Η.Ε. Και αντίστροφα η υπερβολική και μη αναγκαία χρήση βίας αντιβαίνει στους κανόνες του διεθνούς δικαίου, και συγκεκριμένα στις ειδικότερες εκφάνσεις του, το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και το δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Κάπου εδώ, έρχονται οι Κανόνες Εμπλοκής²⁷⁰, που εξουσιοδοτούν τη χρήση ή την απειλή χρήσης βίας κατά τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Ειδικότερα, πρόκειται για οδηγίες προς τους επιχειρησιακούς διοικητές που σκιαγραφούν τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί να χρησιμοποιηθεί βία κλιμακούμενη μέχρι και τη «θανατηφόρο βία» (deadly force). Οι παράγοντες που διαμορφώνουν τους Κανόνες Εμπλοκής είναι νομικοί (καθώς η χρήση βίας θα πρέπει να συμμορφώνεται με το εφαρμοστέο διεθνές και εθνικό δίκαιο, τόσο του κράτους αποστολής όσο και του κράτους υποδοχής), πολιτικής φύσεως (άλλωστε οι ένοπλες δυνάμεις αποτελούν ένα από τα όργανα άσκησης εξωτερικής πολιτικής), διπλωματικής (λαμβάνοντας υπόψη τους στόχους της συμμαχίας και του ΟΗΕ), αλλά και επιχειρησιακής φύσεως (λαμβάνοντας υπόψη επιχειρησιακές εκτιμήσεις όπως e.g. την αποφυγή καταστροφής των υποδομών της χώρας, αποφυγή φίλιων πυρών κτλ). Συνεπώς, οι Κανόνες εμπλοκής βρίσκονται στο σταυροδρόμι δικαίου, πολιτικής και επιχειρησιακών

²⁶⁹ Παραδείγματα τέτοιων επιχειρησιακών οδηγιών μπορούμε να βρούμε μεταξύ άλλων για την ΟΝΥΚ και την UNPROFOR στον Findlay T. (2002), op.cit., Appendix 2. Βλ. επίσης Οδηγία σε Τακτικό επίπεδο του Διοικητή της ISAF: COMISAF's Tactical Directive, 30 November 201, available at: [http://www.isaf.nato.int/images/docs/20111105%20nuc%20tactical%20directive%20revision%204%20\(releaseable%20version\)%20r.pdf](http://www.isaf.nato.int/images/docs/20111105%20nuc%20tactical%20directive%20revision%204%20(releaseable%20version)%20r.pdf)

²⁷⁰ Παραδείγματα Κανόνων Εμπλοκής για την UNITAF, βλ στον Findlay T. (2002), op.cit., Appendix 2. Για μία διαφωτιστική ανάλυση σε ζητήματα Κανόνων Εμπλοκής βλ. Μορτόπουλος (2009), op.cit., p. 374 - 427

επιλογών²⁷¹, με την υπενθύμιση ότι η τήρηση του διεθνούς δικαίου αποτελεί σε κάθε περίπτωση αδήριτη ανάγκη. Στο πλαίσιο αυτό ορισμένα βασικά ερωτήματα τα οποία ανακύπτουν είναι:

-Ποια η σχέση διεθνούς δικαίου και εθνικών δικαίων με τους Κανόνες Εμπλοκής;

-Πώς επιδρούν οι διαφορές των εθνικών εννόμων τάξεων στους επιχειρησιακούς στόχους και πώς αποτυπώνονται στους εθνικούς περιορισμούς (national caveats);

-Ποιος ο ρόλος των εθνικών περιορισμών στη σύγκλιση των διαφορών;

Πριν περάσουμε στην εξέταση των παραπάνω ερωτημάτων να υπενθυμίσουμε την αδυναμία δημοσιοποίησης και άρα τη δυσκολία μελέτης των εγγράφων που αφορούν (κυρίως εθνικούς) Κανόνες Εμπλοκής λόγω της διαβάθμισής τους. Κατ' εξαίρεση, ο αδιαβάθμητος Κανονισμός MC 362/1 του NATO²⁷² μας δίνει μία κατεύθυνση για τη λειτουργία και εφαρμογή των Κανόνων Εμπλοκής σε πολυεθνικό επιχειρησιακό επίπεδο. Ακόμη, θετικό βήμα προς την κατεύθυνση της δημιουργίας αφενός ενός κοινού κορμού Κανόνων Εμπλοκής και αφετέρου ενός εργαλείου που ενδείκνυται για την άσκηση στρατιωτικών τμημάτων, αλλά και ως μέσο εκπαίδευσης, αποτελεί το Εγχειρίδιο του Sanremo²⁷³ (όπου και παρατίθενται παραδείγματα ΚΕ).

Σύμφωνα με τον επίσημο ορισμό του NATO²⁷⁴, ως Κανόνες Εμπλοκής ορίζονται οι «Οδηγίες που εκδίδονται από αρμόδια στρατιωτική αρχή και συγκεκριμενοποιούν τις περιστάσεις και τους περιορισμούς υπό τους οποίους οι δυνάμεις θα εκκινήσουν ή θα συνεχίσουν την εμπλοκή σε μάχη με άλλες δυνάμεις που θα συναντήσουν».

Περνώντας στο πρώτο ερώτημα, θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι σε κάθε στρατιωτική επιχείρηση η χρήση βίας θα πρέπει να ευθυγραμμίζεται αφενός με το διεθνές δίκαιο (αποφάσεις του ΣΑ, συμβατικό και εθιμικό ΔΑΔ²⁷⁵, δίκαιο ΔΑ) και αφετέρου με τα εθνικά δίκαια τόσο του κράτους αποστολής όσο και του κράτους

²⁷¹ Βλ. The Judge Advocate General's Legal Center and School, International and Operational Law Department, US Army, *Operational Law Handbook*, Charlottesville, Virginia, 2013, p. 75 et seq.

²⁷² MC 362/1, *NATO Rules of Engagement*, 30 June 2003, "NATO Unclassified, Releasable to PfP/EU/SFOR/KFOR/ISAF/Australia"

²⁷³ International Institute of Humanitarian Law, *Rules of Engagement Handbook*, Sanremo, November 2009, <http://www.usnwc.edu/getattachment/7b0d0f70-bb07-48f2-af0a-7474e92d0bb0/San-Remo-ROE-Handbook> (30/08/2013)

²⁷⁴ NSA, AAP-06 (2013), *NATO Glossary of Terms and Definitions*

²⁷⁵ Ειδικότερα για τη σχέση ΔΑΔ και Κανόνων Εμπλοκής βλ. Varga A.F., *Rules of Engagement vis-à-vis International Humanitarian Law*, AARMS, Vol.11, No.1 (2012), 1-11

υποδοχής. Εφόσον δε απουσιάζει κάποια συμφωνία SOFA/SOMA, τότε το εσωτερικό δίκαιο του κράτους υποδοχής θα είναι αυτό που θα επηρεάζει τη χρήση βίας εκ μέρους των στρατιωτών²⁷⁶. Με άλλα λόγια, θα λέγαμε ότι τα εθνικά δίκαια και το διεθνές δίκαιο θέτουν τα όρια εντός των οποίων μπορούν να ενεργοποιούνται οι Κανόνες Εμπλοκής.

Περνώντας στο δεύτερο ερώτημα, θα πρέπει να τονίσουμε ότι σε κάθε περίπτωση, όλα τα άτομα, συνεπώς και οι στρατιώτες έχουν το αναφαίρετο δικαίωμα άμυνας κατά επιθέσεων που στρέφονται εναντίον τους. Πρέπει να επισημανθεί ότι το δικαίωμα αυτό δεν μπορεί να περιορίζεται από τους υφιστάμενους κανόνες εμπλοκής. Έχει αναπτυχθεί στο πέρασμα των αιώνων υπό το πρίσμα τόσο του διεθνούς δικαίου (νόμιμη άμυνα για επιθέσεις μεταξύ κρατών) όσο και του εθνικού δικαίου (αυτοάμυνα). Υπό το εθνικό ποινικό δίκαιο των περισσότερων κρατών (βλ. για την ελληνική έννομη τάξη άρθρο 22 του ΠΚ²⁷⁷), εκείνος που ενεργεί τις αναγκαίες ενέργειες για να αποκρούσει επίθεση παρούσα ή άμεσα επικείμενη κατά του ίδιου (αυτοάμυνα) ή άλλου (άμυνα υπέρ τρίτου ή βοήθεια στην άμυνα ή τριτάμυνα) θεωρείται ότι βρίσκεται σε άμυνα και συνήθως δεν καταδικάζεται. Εντούτοις οι προϋποθέσεις της άμυνας ποικίλλουν σημαντικά ανάμεσα στις διάφορες έννομες τάξεις. Συνεπώς, όταν το θέμα τίθεται ενόψει σύστασης πολυεθνικών επιχειρήσεων, οι διαφοροποιήσεις αυτές στα εσωτερικά δίκαια ενδέχεται να οδηγήσουν στις εθνικές επιφυλάξεις (national caveats) που περιορίζουν τα εθνικά στρατεύματα στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Στην πράξη κάθε φορά διατυπώνονται δεκάδες επιφυλάξεις. Γενικότερα, οι λόγοι για να θέσει ένα κράτος επιφυλάξεις στους Κανόνες Εμπλοκής κατηγοριοποιούνται ως εξής²⁷⁸: 1) Στη βάση του εθνικού δικαίου κυρίως εξαιτίας διαφορών στην έννοια της άμυνας, ώστε να γίνεται σεβαστό το εσωτερικό δίκαιο. 2) Στη βάση του διεθνούς δικαίου, λόγω διαφορετικής ερμηνείας σε ορισμένα ζητήματα (e.g. το ζήτημα της επιβίβασης σε πλοία στην ανοικτή θάλασσα). 3) Στη βάση της εντολής από τα ΗΕ, καθώς ορισμένα κράτη μπορεί να ερμηνεύουν διαφορετικά την εντολή αυτή. 4) Στη βάση περιορισμών που

²⁷⁶ Βλ. Klappe B., *Rules of Engagement*, p. 148 in: Odello M.& Piotrowicz R. (eds.-2011), op.cit., pp. 145- 160

²⁷⁷ Για ανάλυση της άμυνας ως λόγου άρσης του άδικου χαρακτήρα μίας καταρχήν άδικης πράξης με βάση το ελληνικό δίκαιο βλ. Κοτσαλής Λ., *Ποινικό Δίκαιο*, Γενικό Μέρος Ι, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, 2005, σελ. 301 επ.

²⁷⁸ Fournier S., *NATO Military Interventions Abroad: How ROE are adopted and Jurisdictional Rights Negotiated*, available at: <http://www.defensesociale.org/warandpiece/SYLVAIN%20FOURNIER.pdf> (τελευτ. επισκ. 15/09/2013)

επιβάλλονται από την πραγματικότητα (e.g. λόγοι ασφάλειας ή περιορισμένες δυνατότητες διοικητικής μέριμνας) ή την πολιτική ενός κράτους. Ως εκ τούτου ένα κράτος μπορεί να επικαλεστεί γεωγραφικούς περιορισμούς αναφορικά με τη δραστηριοποίησή του σε ένα Θέατρο Επιχειρήσεων²⁷⁹ (όπως συνέβη με την περίπτωση της Ελλάδος που έθεσε γεωγραφικό περιορισμό η Ελληνική Δύναμη Αφγανιστάν -τμήμα της ISAF- να ενεργεί αποκλειστικά εντός της Καμπούλ). Ακόμη, μπορεί να τίθενται περιορισμοί χρήσης συγκεκριμένων όπλων καταρχήν επιτρεπόμενων από το διεθνές δίκαιο, προκειμένου να μην απολεσθεί η αποδοχή της επιχείρησης από την κοινή γνώμη²⁸⁰.

Γίνεται αντιληπτό από τα παραπάνω ότι ένας μεγάλος αριθμός εθνικών επιφυλάξεων στο πλαίσιο πολυεθνικών επιχειρήσεων μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την επίτευξη των Αντικειμενικών Σκοπών (ΑΝΣΚ) της επιχείρησης, καθώς σε συγκεκριμένες περιπτώσεις ο Διοικητής ενδέχεται να αδυνατεί να χρησιμοποιήσει πολλές από τις δυνάμεις του εξαιτίας των επιφυλάξεων. Και αυτό μπορεί να αποτελέσει πραγματική πρόκληση.

Εντούτοις, και απαντώντας στο τρίτο ερώτημα που θέσαμε, οι επιφυλάξεις μπορούν να επιτελέσουν και έναν άλλο (φαινομενικά αντίθετο) ρόλο: αυτό του παράγοντα σύγκλισης των διαφορών. Πιο συγκεκριμένα, ο Διοικητής, αντί να προσπαθήσει να πολεμήσει το πρόβλημα, είναι προτιμότερο να κατηγοριοποιήσει τις εθνικές επιφυλάξεις διαχωρίζοντάς τις σε εκείνες που μπορεί πραγματικά να δημιουργήσουν πρόβλημα, σε εκείνου που «απλά» είναι «άβολες» και σε εκείνες που θέτουν περιορισμούς άσχετους με τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Ακολουθώντας, στο σημείο αυτό υπεισέρχεται η σημασία του προσεχτικού επιχειρησιακού σχεδιασμού. Ο Διοικητής και το Επιτελείο του, λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς αυτούς και την κατάσταση που έχουν να αντιμετωπίσουν καλούνται να δώσουν λογικές λύσεις. Ως εκ τούτου, ενώ ορισμένα στρατεύματα μπορεί για παράδειγμα να μην έχουν εξουσιοδοτηθεί με βάση το εθνικό τους δίκαιο να χρησιμοποιούν θανατηφόρο βία για την προστασία κτισμάτων υποδομής –e.g. οι ελληνικές ΕΔ με βάση την εσωτερική νομοθεσία δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούν θανατηφόρο βία για προστασία

²⁷⁹ Πρόκειται για την περιοχή εντός της οποίας λαμβάνουν χώρα ενεργές στρατιωτικές επιχειρήσεις.

²⁸⁰ «For example, in reflecting national political and diplomatic purposes, ROE may restrict the engagement of certain targets, or the use of particular weapons systems, out of a desire to tilt (sic) world opinion in a particular direction, place a positive limit on the escalation of hostilities, or not antagonize the enemy», *Operational Law Handbook* 2013, op.cit., p. 76

περιουσιακών (άψυχων) αντικειμένων²⁸¹ - ωστόσο τα πράγματα θα είναι διαφορετικά, εάν εντός των κτηρίων τοποθετηθούν εσωτερικά μετακινούμενα πρόσωπα (internally displaced persons) και αυτά δεχθούν επίθεση από αντίπαλες δυνάμεις. Τότε η υποχρέωση προστασίας των αμάχων από την απειλή ή τη χρήση βίας θα υπερισχύσει²⁸². Με λίγα λόγια, μπορεί από τη μία οι εθνικές επιφυλάξεις να αποτελούν παράγοντα ανάσχεσης των επιχειρησιακών στόχων, από την άλλη όμως και κατόπιν προσεχτικού σχεδιασμού μπορεί να αποτελέσουν έναν τρόπο σύγκλισης των διαφορετικών προσεγγίσεων και εννόμων τάξεων των συμμετεχόντων στις επιχειρήσεις κρατών.

A4: Υβριδικά και εξωδικαιικά στοιχεία

Πέραν από του κανόνες του διεθνούς δικαίου στις διάφορες εκφάνσεις του (jus ad bellum, ΔΑΔ, δίκαιο ΔΑ, Διεθνές Ποινικό Δίκαιο, Δίκαιο Διεθνούς Ευθύνης κ.ο.κ.) και τους αντίστοιχους κανόνες των εθνικών δικαίων, συχνά τη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων μπορεί να επηρεάζουν και στοιχεία που έχουν (πέρα από νομικό) και εξωνομικό χαρακτήρα και τα οποία στο παρόν χαρακτηρίζουμε ως υβριδικά. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα εξετάσαμε αμέσως προηγουμένως: του Κανόνες Εμπλοκής. Άλλοτε πάλι εμφιλοχωρούν στοιχεία που έχουν μόνο εξωδικαιικό χαρακτήρα, όπως Memoranda of Understanding (MOU) που συχνά συνάπτονται (e.g. αντί των SOFA/SOMA) μεταξύ των εμπλεκομένων μερών και ρυθμίζουν *καταρχήν* χωρίς νομική δεσμευτικότητα, αλλά με πολιτική περισσότερη²⁸³, τα εκατέρωθεν δικαιώματα και υποχρεώσεις. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να κάνουμε στις λεγόμενες «Βέλτιστες Πρακτικές» (Best Practices) που εξετάζονται στο παρόν επ' ευκαιρία άλλων θεμάτων. Πρόκειται για κατευθυντήριες σχετικά με τη διεξαγωγή ορισμένων δραστηριοτήτων που δε ρυθμίζονται από νομικούς κανόνες ή ως

²⁸¹ Δόγμα ΠΕ ΣΞ, σ. 22

²⁸² Βλ. σχετ. Klappe B.(2011), op.cit., p. 148 - 149

²⁸³ Βλ. Ρούκουνα Ε. (2011), op.cit., p. 150 επ., όπου τονίζεται ότι «δεν λείπουν οι περιπτώσεις όπου Memoranda of Understanding καλύπτουν τομείς ουσιαστικής σημασίας για τις σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων κρατών. Για να αποφανθεί κάποιος αν συγκεκριμένο Memorandum of Understanding είναι ή όχι νομικά δεσμευτικό, πρέπει να αναζητήσει *πρώτον* την βούληση των συμμετεχόντων κρατών και *δεύτερον* το περιεχόμενο της συναπτόμενης συμφωνίας και την διατύπωση του κειμένου, όχι τόσο την χρησιμοποιηθείσα ονοματολογία. Διότι η ονοματολογία είναι αποτέλεσμα της στάσεως ορισμένων κυβερνήσεων ως προς τη σχέση εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας και της προσπάθειας απλουστεύσεως των διαδικασιών διεθνούς δεσμεύσεως και αποφυγής της εμπλοκής της νομοθετικής εξουσίας. Ο Α. Aust αναφέρει ότι συνέβη συγκεκριμένο διμερές Memorandum of Understanding να θεωρείται νομικώς δεσμευτικό για ένα κράτος, αλλά όχι για το έτερο, ή το ένα κράτος να υποχρεούται εκ του Συντάγματός του να το εισαγάγει στο Κοινοβούλιο προς έγκριση, ενώ το άλλο κράτος να μην προσεγγίζει με τον ίδιο τρόπο τη διεθνή συμφωνία.»

συμπλήρωμα σε τέτοιους νομικούς κανόνες, όταν είναι σχετικές με την υπό κρίση κατάσταση και έχουν κερδίσει κάποιο βαθμό αποδοχής από τα κράτη. Τέτοιου είδους Πρακτικές (συνήθως καταγράφονται με εκφράσεις δυνητικές) σε ορισμένες περιπτώσεις διαδραματίζουν σημαντικότατο ρόλο στην υποστήριξη και συμπλήρωση των νομικών υποχρεώσεων²⁸⁴.

²⁸⁴ Gill & Fleck (eds.-2011), op.cit., p. 10

Κεφάλαιο Β: Το νομικό καθεστώς των δυνάμεων και των μελών των στρατιωτικών επιχειρήσεων

B1: Το Καθεστώς των Δυνάμεων- SOFAs/SOMAs –Προνόμια και Ασυλίες

Με τον όρο «Καθεστώς των Δυνάμεων» (Status of Forces) εννοούμε όλα τα ζητήματα που σχετίζονται αφενός με το σεβασμό για το δίκαιο του κράτους υποδοχής, του κράτους διέλευσης ή τυχόν άλλων τρίτων κρατών και αφετέρου με την ασυλία από την εφαρμογή τους. Ειδικότερα, περιλαμβάνονται ζητήματα δικαιοδοσίας (αστικής και ποινικής), προνομίων και ασυλιών, οι τυπικές προϋποθέσεις εισόδου και εξόδου στο κράτος υποδοχής ή στο τρίτο κράτος, η προστασία της δύναμης, η ελευθερία κίνησης, ζητήματα οπλισμού και πυρομαχικών, η υποστήριξη του κράτους υποδοχής, φορολογικές ρυθμίσεις και φοροαπαλλαγές, καθώς και άλλα θέματα που αφορούν την απρόσκοπτη διεξαγωγή μίας συγκεκριμένης επιχείρησης. Η ρύθμιση αυτών των θεμάτων δεν επηρεάζει ζητήματα σχετιζόμενα με το καθεστώς του μαχητή των τακτικών ενόπλων δυνάμεων που εμπλέκονται σε εχθροπραξίες ή την νομική θέση των αμάχων, τα οποία διέπονται από το ΔΑΔ, υπό προϋποθέσεις²⁸⁵. Οι SOFAs ως συμφωνίες ειρηνικής περιόδου δεν ρυθμίζουν θέματα ΔΑΔ και σε περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης παύουν να εφαρμόζονται²⁸⁶, αλλά και αντίστροφα όταν έχει επιτευχθεί μία SOFA (ενδεικνύουσα την ύπαρξη συναίνεσης) και το κράτος στο οποίο αναπτύσσεται η δύναμη έχει οριστεί ως κράτος υποδοχής, τότε το *jus in bello* καταρχήν δεν τυγχάνει εφαρμογής και e.g. οι Κανόνες Εμπλοκής που περιλαμβάνουν θανατηφόρο ένοπλη βία ελέγχονται τόσο κατά το ποινικό και αστικό δίκαιο του κράτους υποδοχής όσο και του κράτους αποστολής²⁸⁷.

Αρχικά θα εξετάσουμε το «Καθεστώς των Δυνάμεων» στις επιχειρήσεις επιβολής και τις επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης με την υποσημείωση ότι οι επιχειρήσεις αυτές ενίοτε δύσκολα διακρίνονται από τις ειρηνευτικές επιχειρήσεις (για τη διάκριση βλ. αντίστοιχα εδάφια του παρόντος) καθώς συχνά παρατηρείται το

²⁸⁵ Βλ. Fleck D., *Status of Forces in Enforcement and Peace Enforcement Operations*, p. 94 in: Gill & Fleck (eds.-2011), op.cit., p. 94 – 114 και γενικά: Fleck D. (ed.), *The Handbook of the Law of Visiting Forces*, Oxford University Press, 2001. Ακόμη: Καμαρινέας Π., *Η ικανοποίηση αστικών απαιτήσεων εκ ζημιών προξενούμενων υπό συμμαχικών στρατευμάτων εις τα πλαίσια της Συνθήκης του Βορείου Ατλαντικού*, EEN, τχ. 7-8, σ. 537 και Mason C., *Status of Forces Agreement (SOFA): What Is It, and How Has It Been Utilized?*, Congressional Research Service, 15 March 2012

²⁸⁶ Mason C.(2012), op.cit., p.1

²⁸⁷ Μορτόπουλος (2009), op.cit., p. 118

φαινόμενο μετασχηματισμού μίας κατάστασης από εχθρική σε λιγότερη εχθρική και αντίστροφα. Επίσης, να τονίσουμε ότι στις επιχειρήσεις «καθαρής επιβολής», όπου παρατηρείται κατά κανόνα εμπλοκή σε μάχη μεγάλης έντασης, το εφαρμοζόμενο δίκαιο είναι το ΔΑΔ και το Καθεστώς των Δυνάμεων ομοιάζει ιδιαίτερα με εκείνο των δυνάμεων σε επιχειρήσεις νόμιμης άμυνας (του άρθρου 51 του Χάρτη)²⁸⁸.

Ως γενική αρχή, τα κράτη που συμμετέχουν σε επιχειρήσεις με την εξουσιοδότηση των ΗΕ πρέπει να τυγχάνουν σεβασμού όσον αφορά στην εκπλήρωση της αποστολής τους. Πρέπει να έχουν απρόσκοπτη πρόσβαση σε μία περιοχή επιχειρήσεων. Αυτό περιλαμβάνει μία γενικότερη ετοιμότητα εκ μέρους του κράτους υποδοχής για την παροχή υποστήριξης στην επιχείρηση. Παρόλα αυτά οι ρυθμίσεις του κράτους υποδοχής που αφορούν στον οπλισμό, την χρήση των τηλεπικοινωνιών, τη χρήση στολής, την αποδοχή των αδειών των οχημάτων και των αεροσκαφών, τη χρήση δελτίων ταυτότητας, τη φορολογία κτλ θα πρέπει να γίνονται σεβαστές²⁸⁹. Γενικότερα, εΐθισται ο ακριβής τρόπος με τον οποίο ρυθμίζονται τα ως άνω ζητήματα να αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ του επικεφαλής οργανισμού και του κράτους υποδοχής με απόληξη τη σύναψη Συμφωνίας για το Καθεστώς των Δυνάμεων (Status of Forces Agreement). Συνήθως οι ειδικότερες Συμφωνίες που συνάπτονται είναι διαβαθμισμένες, οπότε θα αναφερθούμε σε τυχόν αδιαβάθμητες ή εναλλακτικά στα πρότυπα που υπάρχουν δημοσιευμένα.

Ειδικότερα, όσον αφορά τα Ηνωμένα Έθνη (που σημειωτέον κατ' εξαίρεση μόνο έχουν αναλάβει τη διεξαγωγή επιχειρήσεων επιβολής της ειρήνης²⁹⁰, όπως αναλύθηκε στο οικείο κεφάλαιο), ο Γενικός Γραμματέας των ΗΕ δημοσίευσε το 1990²⁹¹ ένα πρότυπο για το Καθεστώς των Δυνάμεων. Το πρότυπο αυτό ρυθμίζει ορισμένα ζητήματα οριοθετώντας τις υποχρεώσεις, τα δικαιώματα και τα καθήκοντα τόσο των ΗΕ όσο και του κράτους υποδοχής. Αυτό το πρότυπο SOFA θεωρείται από το ΣΑ ως νομικά δεσμευτικό μέχρι να συναφθεί μία ad hoc συμφωνία που αφορά συγκεκριμένη επιχείρηση²⁹², έχει υποστηριχθεί όμως ότι χρήζει αναθεώρησης

²⁸⁸ Fleck D. (2011), op.cit., p. 94

²⁸⁹ Fleck D. (2011), ibid., p. 94-95

²⁹⁰ E.g. ΟΝΥC που όμως διεξήχθη σε μία εποχή που ακόμη δεν είχε αναπτυχθεί επαρκώς το δόγμα των επιχειρήσεων επιβολής της ειρήνης, UNPROFOR και UNOSOM II.

²⁹¹ A/45/594 (9 October 1990), *Model Status – of - Forces Agreement for Peacekeeping Operations*

²⁹² Βλ. παραδείγματα σε υποσημ.141

δεδομένων των αλλαγών που έχουν συμβεί από το 1990 και μέχρι σήμερα e.g. με την εμφάνιση πολυδιάστατων επιχειρήσεων²⁹³.

Για δε τα κράτη μέλη του NATO, η NATO SOFA (κυρωθείσα από την Ελλάδα με το Ν. 2799/1954, ΦΕΚ Α' 63/08-04-1954) αποτελεί ένα κλασικό εργαλείο για να ρυθμίζει θέματα²⁹⁴ καταστάσεως των συμμαχικών δυνάμεων που σταθμεύουν στο έδαφος ενός άλλου κράτους σε ειρηνικές περιόδους²⁹⁵. Ουσιαστικά αποτυπώνει ένα συμβιβασμό μεταξύ της πρωταρχίας του δικαίου τη σημαίας και της αρχής της εδαφικής κυριαρχίας²⁹⁶. Για τα μέλη εκτός NATO που όμως βρίσκονται σε συνεργασία μαζί του, εντασσόμενα στη λεγόμενη «Σύμπραξη για την Ειρήνη» (Partnership for Peace –PfP) έχει αναπτυχθεί η PfP SOFA (17 Ιουνίου 1995, κυρωθείσα από την Ελλάδα με το Ν. 2827/2000, ΦΕΚ Α', 93/16-3-2000) που εν πολλοίς επεκτείνει τα διαλαμβανόμενα στη NATO SOFA και στα κράτη της PfP (βλ. άρθρο Ι). Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η NATO SOFA δεν είναι πλήρης και καταλείπει ορισμένα ζητήματα αρρύθμιστα, όπως περιβαλλοντικά θέματα, υπηρεσίες υγείας κτλ. Υποστηρίζεται²⁹⁷ ότι με βάση και το Προοίμιο της NATO SOFA, μόνο όποια ζητήματα δεν ρυθμίζονται από αυτή μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ξεχωριστής συμφωνίας, διαφορετικά τα κράτη δεν μπορούν να αποκλίνουν από αυτή. Για την ανάπτυξη δυνάμεων σε εδάφη πλην NATO και PfP είθισται αντί να εφαρμόζονται γενικές ρυθμίσεις, να συνάπτονται ειδικές συμφωνίες e.g. SOFA για την SFOR μεταξύ του NATO από τη μία και της Κροατίας και Βοσνίας – Ερζεγοβίνης από την άλλη²⁹⁸ (τότε οι χώρες αυτές δεν ανήκαν ούτε στο NATO – η πρώτη- ούτε στην PfP - η δεύτερη - όπως σήμερα), η Στρατιωτική Τεχνική Συμφωνία μεταξύ KFOR και Πρώην Γιουγκοσλαβίας και Σερβίας²⁹⁹ κτλ. Τέλος, υποστηρίζεται

²⁹³ University of Essex, School of Law, *UN Peacekeeping and the Model Status of Forces Agreement*, Background Paper Prepared for the Experts' Workshop, 26 August 2010, London, UK, Hosted by the New Zealand High Commission, p. 1 et seq. http://www.essex.ac.uk/plrp/documents/model_sofa_peliminay_report_august_2010.pdf, (τελευτ. επισκ.05/09/13).

²⁹⁴ Για ζητήματα αστικής ευθύνης των μελών των Ενόπλων Δυνάμεων βλ. ειδικότερα Κωστόγιαννης Στ. (2013), *op.cit.*, p. 119

²⁹⁵ Βλ. Μορτόπουλος (2009), *op.cit.*, σ. 362- 363, όπου υποστηρίζεται ότι όταν η κυβέρνηση ενός κράτους συνομολογεί μία SOFA αμάχητα γίνεται δεκτό ότι λειτουργεί ως κράτος υποδοχής και όχι ως αντίπαλη δύναμη, ενός καταρχήν αποκλείεται η εφαρμογή του *jus in bello*, εκτός εάν τα μέρη εμπλακούν σε ένοπλη σύγκρουση..

²⁹⁶ Fleck D. (2001), *The Handbook of the Law of Visiting Forces*, *op.cit.*, p. 47

²⁹⁷ Lazareff, *Status of Military Forces Under Current International Law*, Leyden, 1971, p. 73-5

²⁹⁸ Dayton Peace Accords, Appendix B to Annex 1-A, *Agreement Between the Republic of Bosnia and Herzegovina and the North Atlantic Treaty Organisation (NATO) Concerning the Status of NATO and its Personnel* κα *Agreement Between the Republic of Croatia and the North Atlantic Treaty Organisation (NATO) Concerning the Status of NATO and its Personnel*

²⁹⁹ *Military Technical Agreement between the International Security Force ("KFOR") and the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia*, 9 June 1991

ότι ως κανόνας θα πρέπει να ισχύει η αρχή ότι καταρχήν, κάθε φορά που ένα κράτος του NATO ή της PfP (που έχει επικυρώσει τις SOFA) αποστέλλει ή δέχεται δυνάμεις, θεωρείται ότι η NATO ή η PfP SOFA εφαρμόζεται αυτόματα, ανεξάρτητα από το είδος της στάθμευσης ή «επίσκεψης» (visit) στο κράτος υποδοχής με την επιφύλαξη τυχόν άλλων συμφωνιών που ισχύουν (e.g. περί διπλωματικής διαπίστευσης)³⁰⁰.

Όσον αφορά την ΕΕ, ήδη από το 2003 έχει υπογραφεί από τους αντιπροσώπους των Κυβερνήσεων των κρατών μελών της ΕΕ η EU SOFA (κυρωθείσα από την Ελλάδα με το Ν. 3493/2006, ΦΕΚ Α' 213/12-10-2006), που έχει ως σκοπό να καθορίσει το νομικό καθεστώς του στρατιωτικού και πολιτικού προσωπικού, αλλά και των δυνάμεων και των Αρχηγείων ενός κράτους μέλους που αναπτύσσονται στο έδαφος άλλου κράτους μέλους στο πλαίσιο της Κοινή Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ). Ως εκ τούτου, η EU SOFA συμβάλλει σημαντικά στην αύξηση των ικανοτήτων της ΕΕ στη διαχείριση κρίσεων. Με το να ρυθμίζει ορισμένα σημαντικά θέματα που ανακύπτουν από την παρουσία στρατιωτικού και πολιτικού προσωπικού της ΕΕ σε εδάφη άλλων κρατών, η Συμφωνία διευκολύνει τη διέλευση και την προσωρινή ανάπτυξη των επιχειρήσεων της ΕΕ προς επίτευξη των σκοπών της ΚΠΑΑ. Η EU SOFA βασίζεται εν πολλοίς στις προβλέψεις της NATO SOFA και ως εκ τούτου, αναδεικνύει τη σημασία της τελευταίας ως διαχρονικό πρότυπο πολυμερών SOFAs που καθορίζουν το νομικό πλαίσιο των δυνάμεων του κράτους προέλευσης μεταξύ «πολιτικά ισοδύναμων εταίρων»³⁰¹. Επίσης, για τις ανάγκες των αποστολών της ΕΕ έχουν αναπτυχθεί πρότυπες SOFAs³⁰² και SOMAs³⁰³.

Λοιπές συμβατικές ρυθμίσεις που διευθετούν ζητήματα κατάστασης των Δυνάμεων και των μελών των επιχειρήσεων και ειδικότερα τα προνόμια και τις ασυλίες του προσωπικού που συμμετέχει στις επιχειρήσεις των ΗΕ χωρίς όμως να γίνεται ειδική αναφορά σε επιχειρήσεις (καθαρής) επιβολής ή επιβολής της ειρήνης είναι οι εξής:

³⁰⁰ Prassé – Hartov M., *NATO Status of Forces Agreement: Background and a Suggestion for the Scope of Application*, Baltic Defence Review, No. 10 Vol.2/2003, p.59

³⁰¹ Sari A., *The European Union Status of Force Agreement (EU SOFA)*, Journal of Conflict & Security Law, Vol.13, Issue 3, 2008, pp.353 - 391

³⁰² *Draft Model Agreement on the Status of the European Union – led forces between the European Union and a Host State*, 11894/07 (20 July 2007)

³⁰³ *Draft Model Agreement on the status of the European Union Civilian Crisis Management Mission in a Host State*, (SOMA), 17141/08 (15 December 2008)

α) Το άρθρο 105 παρ.2 του ΚατΧΗΕ που προβλέπει ότι «Οι Αντιπρόσωποι των Μελών των Ηνωμένων Εθνών και οι υπάλληλοι του Οργανισμού θα απολαύωσι ομοίως πασών των προνομίων και ατελειών όσαι είναι αναγκαίαι δια την ανεξάρτητον άσκησιν των καθηκόντων των σχετιζομένων με τον Οργανισμόν».

β) Το άρθρο VI της Σύμβασης για τα Προνόμια και τις Ασυλίες των ΗΕ (1946) που προστατεύει αντιπροσώπους των ΗΕ που υπηρετούν σε μία συγκεκριμένη και προσωρινή αποστολή περιλαμβανομένων e.g. των στρατιωτικών παρατηρητών και των μελών των ειρηνευτικών επιχειρήσεων των ΗΕ. Το άρθρο ρητά καλύπτει «ειδικούς σε αποστολές των ΗΕ» (experts performing missions for the United Nations), μία έκφραση που γίνεται δεκτό ότι χρησιμοποιείται για να περιγράψει το καθεστώς όσων συμμετέχουν σε ειρηνευτικές αποστολές (peacekeepers)³⁰⁴ σύμφωνα και με τη σχετική Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου των ΗΕ³⁰⁵. Αξίζει να παρατηρήσουμε στο σημείο αυτό ότι κατάλληλα παραδείγματα επιχειρήσεων επιβολής της ειρήνης που διεξήχθησαν από τα ΗΕ και τα οποία θα μπορούσαν να αποδειχθούν χρήσιμα σχετικά με την εξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με το άρθρο VI της Σύμβασης δεν υπάρχουν και συνεπώς το καθεστώς του εμπλεκόμενου σε επιχειρήσεις επιβολής, επιβολής της ειρήνης και ειρηνευτικές επιχειρήσεις Προσωπικού σε μεγάλο βαθμό ρυθμίζεται από το εθνικό δίκαιο. Η ΟΝΥΚ παραμένει ένα μεμονωμένο παράδειγμα δραστηριοποίησης των ΗΕ σε επιχείρηση επιβολής ειρήνης πριν μάλιστα παγιωθεί το δόγμα και η πρακτική των ειρηνευτικών επιχειρήσεων του ΟΗΕ και UNPROFOR και UNOSOM II περισσότερο «διολίσθησαν» στην πορεία από ειρηνευτικές σε επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης. Επίσης, η Σύμβαση του 1946 δεν καλύπτει την πλειοψηφία των περιπτώσεων, όπου η επιχείρηση εξαναγκαστικής δράσης διεξάγεται από μία ομάδα Κρατών υπό την εξουσιοδότηση του ΣΑ³⁰⁶.

γ) Τα άρθρα της Σύμβασης των ΗΕ για την Ασφάλεια των ΗΕ και του Συνδεδεμένου Προσωπικού (1994) με τη σημείωση όμως ότι ενώ η Σύμβαση έχει επικυρωθεί από μεγάλο αριθμό κρατών που συνεισφέρουν δυνάμεις στις επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης ή τις ειρηνευτικές επιχειρήσεις, από την άλλη έχει επικυρωθεί από ελάχιστα κράτη που έχουν διαδραματίσει το ρόλο του Κράτους υποδοχής³⁰⁷.

³⁰⁴ Fleck D. (2011), op.cit., p. 97

³⁰⁵ *Applicability of Article VI, Section 22 of the Convention on the Privileges and Immunities of the UN*, Advisory Opinion of 15 December 1989, ICJ Reports 1989, p.177, par. 48

³⁰⁶ Fleck D. (2011), op.cit., p. 98

³⁰⁷ Fleck D. (2011), ibid., p. 98

Περαιτέρω, και με αυτή τη σύμβαση καλύπτονται περιπτώσεις επιχειρήσεων υπό τη διοίκηση και των έλεγχω των ΗΕ.

Τα κενά από τις συμβατικές ρυθμίσεις καλύπτονται από το εθιμικό δίκαιο. Ως εκ τούτου και σύμφωνα με την πρακτική των κρατών, εκτός αν προβλέπεται με ειδικότερες συμφωνίες κάτι διαφορετικό, η αρχή της ετεροδικίας³⁰⁸ ως απόρροια της κυριάρχου ισότητας των κρατών, εφαρμόζεται στα μέλη των ξένων ενόπλων δυνάμεων. Ως όργανα του κράτους αποστολής προστατεύονται και απολαμβάνουν προνόμια στο έδαφος του κράτους υποδοχής και τυχόν τρίτων κρατών (διελεύσεως, σταθμεύσεως). Συνέπεια του γεγονότος ότι η αρχή αυτή αποτελεί συμβιβασμό μεταξύ του δικαίου της σημαίας από τη μία και του δικαίου του κράτους υποδοχής από την άλλη, είναι η σχετικοποίησή της. Πιο συγκεκριμένα, εφαρμόζεται μόνο επί πράξεων άσκησης δημόσιας εξουσίας (*jure imperii*) και όχι επί πράξεων διαχείρισεως (*jure gestionis*). Όμως αξίζει να επισημανθεί ότι σύμφωνα με το διεθνές εθιμικό δίκαιο, το καθεστώς της Δύναμης (*jus in praesentia*) δεν εξαρτάται από την άδεια ή τη συναίνεση του κράτους υποδοχής (*jus ad praesentiam*) και συνεπώς τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων απολαμβάνουν ετεροδικίας ακόμη και εάν απουσιάζει η συναίνεση του κράτους υποδοχής ή ακόμη και η εξουσιοδότηση του ΣΑ. Παρόλα αυτά, ετεροδικία δε θα πρέπει να σημαίνει και ατιμωρησία. Σε περίπτωση τέλεσης εγκλήματος από μέλος των ενόπλων δυνάμεων, αυτό θα διώκεται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων του κράτους προελεύσεως ή ενώπιον διεθνούς δικαστηρίου³⁰⁹ (e.g. ΔΠΔ εφόσον έχει καθιρρύεται η δικαιοδοσία του επί της υποθέσεως-βλ. και άρθρο 27 του ΚατΔΠΔ).

Όσον αφορά το Καθεστώς των Δυνάμεων στις ειρηνευτικές επιχειρήσεις (*peace operations*), δε διαφέρει ουσιωδώς από αυτό των επιχειρήσεων εξαναγκαστικής δράσης, πέρα από το γεγονός ότι οι τελευταίες δεν διεξάγονται άμεσα υπό τη διοίκηση και τον έλεγχο των ΗΕ και ότι συνήθως το καθεστώς τους θα ρυθμίζεται με συμφωνία μεταξύ του συμμετέχοντος Διεθνούς Οργανισμού ή συνασπισμού κρατών που διεξάγουν την επιχείρηση και του κράτους υποδοχής (και

³⁰⁸ Συχνά συναντάται ο όρος ασυλία, που όμως κρίνεται ως λιγότερο ακριβής, καθώς δεν αφορά την άρση του άδικου χαρακτήρα της πράξης ή του καταλογισμού, αλλά για «αδυναμία εκδίκασης των πράξεων των μελών διεθνών οργανισμών μόνον στην περιοχή των επιχειρήσεων». Πρόκειται δηλαδή για ένα «τοπικό δικονομικό κώλυμα» και γι' αυτό προτιμάται ο όρος ετεροδικία σύμφωνα με τον Μορτόπουλο (2009), *op.cit.*, p. 428. Για τις διακρίσεις ανάμεσα στα διάφορα είδη ετεροδικίας και κυρίως τη θεμελιώδη διάκριση μεταξύ ετεροδικίας του Κράτους και της ετεροδικίας των κρατικών αξιωματούχων βλ. Σισιλιάνο Λ.-Α. (2010), *op.cit.*, σ. 109 επ.

³⁰⁹ Για τις ρυθμίσεις του εθιμικού δικαίου βλ. Fleck D. (2011), *op.cit.*, p. 95-97 *passim*

όχι με συμφωνία μεταξύ των ΗΕ και του κράτους υποδοχής). Ως εκ τούτου οι Δυνάμεις απολαμβάνουν λειτουργικής ετεροδικίας απέναντι στο κράτος υποδοχής και οποιοδήποτε άλλο τρίτο κράτος, σύμφωνα και με τις προβλέψεις συγκεκριμένων SOFAs³¹⁰.

Τέλος, όσον αφορά το καθεστώς των ενόπλων δυνάμεων που συμμετέχουν σε επιχειρήσεις σε άσκηση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας (άρθρο 51 του Χάρτη) στο πλαίσιο διεθνούς ένοπλης σύγκρουσης³¹¹, σύμφωνα και με όσα έχουν αναπτυχθεί στα οικεία κεφάλαια, θεωρούνται μαχητές (άρα δεν θα υφίστανται SOFAs). Ωστόσο μπορεί να ανακύπτουν ζητήματα σχετικά με το καθεστώς e.g. αναφορικά με τρίτα κράτη που έρχονται σε βοήθεια του αμυνόμενου κράτους ή επιτρέπουν τη διέλευση από το έδαφός τους. Τα ζητήματα αυτά θα επιλύονται συνήθως με SOFAs.

B2: Η Ατομική Ποινική Ευθύνη των μελών Ενόπλων Δυνάμεων – Ειδικές μορφές συμμετοχής - Ευθύνη Διοικητή

Όπως επισημάνθηκε και στο οικείο κεφάλαιο αναφορικά με το Διεθνές Ποινικό δίκαιο, το άτομο ολοένα και περισσότερο καθίσταται «χρήστης» του διεθνούς δικαίου: του απονέμονται δικαιώματα αλλά και του επιβάλλονται υποχρεώσεις. Τα τελευταία χρόνια μάλιστα αναδύθηκε ο θεσμός της διεθνούς ατομικής ποινικής ευθύνης, σημάδι ότι το άτομο –κυρίως αναφερόμαστε σε πρόσωπα πολιτικού ή στρατιωτικού κύρους - δε μένει πια στο απυρόβλητο, αλλά υπέχει ποινικής ευθύνης (αλλά και αστικής).

Πέραν από τις περιπτώσεις (οι οποίες εξετάστηκαν σε ειδικό κεφάλαιο) που ένα άτομο, μέλος των ενόπλων δυνάμεων διαπράττει ως αυτουργός ένα έγκλημα (πολέμου, γενοκτονίας, κατά της ανθρωπότητας), υπάρχουν και οι μορφές συμμετοχής σε εγκληματικές πράξεις. Κύριες μορφές αυτής με βάση της θεωρία του Ποινικού Δικαίου είναι η συναυτουργία, η ηθική αυτουργία και οι διάφορες μορφές συνέργειας. Εντούτοις, από το 1945 και εφεξής αναπτύχθηκαν δύο νέες μορφές συμμετοχής, αποκλειστικά στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο, αν και πλέον έχουν

³¹⁰ Fleck D., *Status of Forces in Peace Operations*, p. 143 in Gill & Fleck (eds.-2011), op.cit., p. 143-149

³¹¹ Στο πλαίσιο ΜΔΕΣ οι τακτικές ένοπλες δυνάμεις του κράτους έχουν το ίδιο καθεστώς με εκείνο που έχουν και σε ειρηνική περίοδο. Ένοπλες Δυνάμεις που έρχονται σε βοήθεια κατόπιν πρόσκλησης της Κυβέρνησης απολαμβάνουν λειτουργικής ετεροδικίας σύμφωνα και με τις SOFA's που έχουν συνάψει. Βλ. Fleck D., *Status of Forces in Self – Defence Operations*, p. 199 in : Gill & Fleck (eds.-2011), *ibid.*, pp. 199-200

μεταφερθεί και στα εσωτερικά δίκαια. Πρόκειται για το κοινό εγκληματικό σχέδιο (joint criminal enterprise), δημιούργημα της Νομολογίας του Τμήματος Εφέσεων του ΔΔΠΓ (βλ. την υπόθεση Tadic³¹²) και την ευθύνη διοικητή ή ευθύνη ανωτέρου³¹³ (superior/command responsibility)³¹⁴.

Το Κοινό Εγκληματικό Σχέδιο (ΚΕΣ) καλύπτει τις περιπτώσεις εκείνες de jure ή de facto οργανώσεων στις οποίες η κορυφή της ιεραρχίας είναι πολύ απομακρυσμένη από τον τελευταίο στη σειρά δράστη. Σύμφωνα με το δόγμα του ΚΕΣ, κάθε άτομο της οργάνωσης θεωρείται ατομικά υπεύθυνο για εγκλήματα που διαπράχθηκαν από αυτή με βάση ορισμένο κοινό σχέδιο ή σκοπό. Προϋποτίθεται λοιπόν η ύπαρξη ενός εγκληματικού σχεδίου ή επιχείρησης και η συμμετοχή ενός αριθμού προσώπων, κάθε ένα από τα οποία αναλαμβάνει διάφορους ρόλους με σκοπό την τέλεση εγκλημάτων. Βασικό συστατικό στοιχείο είναι η «γνώση του σχεδίου από κάθε συμμετέχοντα και η ενσυνείδητη πρόθεση πραγμάτωσης των εν λόγω εγκληματικών σκοπών». Μάλιστα το ΔΔΠΓ προβαίνοντας σε μία τολμηρή ερμηνεία, δέχθηκε τη μορφή αυτή συμμετοχής ακόμη και στις περιπτώσεις εκείνες που το τελεσθέν έγκλημα δεν είναι αυτό που επιδιώχθηκε με βάση το κοινό σχέδιο, αλλά είναι προβλέψιμο με βάση τη δραστηριότητα της επιχείρησης³¹⁵. Παραδείγματος χάριν και με βάση τη δογματική κατασκευή αυτή, εάν τρεις άνθρωποι επί τη βάσει ενός κοινού σχεδίου αποφασίσουν ένοπλη ληστεία σε τράπεζα και ένας εξ αυτών τραυματίσει θανάσιμα άτομο ευρισκόμενο εντός αυτής, τότε όλοι θα θεωρηθούν ένοχοι για το φόνο. Η κριτική που έχει ασκηθεί αφορά κυρίως στην παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο βαθμό που σε ένα άτομο καταλογίζεται πλήρης ευθύνη για πράξη που δεν τέλεσε. Με άλλα λόγια, υποστηρίζεται ότι προκρίνεται η αποδεικτική διευκόλυνση των εισαγγελικών αρχών εις βάρος των ΔΑ. Μέλη των στρατιωτικών επιχειρήσεων μπορεί να θεωρηθεί ότι εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του ΚΕΣ σε περίπτωση συστηματικής παραβίασης του ΔΑΔ. Ε.γ. το 1993, κατά τη διάρκεια της αποστολής της UNITAF στη Σομαλία που χαρακτηρίζεται ως επιχείρηση επιβολής της ειρήνης υπό το κεφάλαιο VII του Χάρτη και η οποία διεξαγόταν υπό τη διοίκηση των ΗΠΑ, ορισμένοι Καναδοί στρατιώτες κατηγορήθηκαν για

³¹² ICTY Judgment, *Tadic*, (IT-94-1), Appeals Chamber, 15 July 1999, par.185-237

³¹³ Η ευθύνη ανωτέρου είναι ευρύτερη της ευθύνης διοικητή, καθώς αφορά περιπτώσεις πολιτικών προϊσταμένων και όχι μόνο στρατιωτικών διοικητικών. Στο παρόν όμως και για λόγους που υπογορεύονται από τον τίτλο του, θα περιοριστούμε στην ευθύνη διοικητή. Βλ. και Rogers A.P.V. (2012), *op.cit.*, p. 320

³¹⁴ Μπαντέκας Η. (2011), *op.cit.*, σ.594

³¹⁵ Για το κοινό εγκληματικό σχέδιο βλ. Μπαντέκας Η. (2011), *ibid.*, σ.594-595

βασανιστήρια σε δεκαεξάχρονο άοπλο Σομαλό πολίτη, τα οποία οδήγησαν στο θάνατό του. Η κακομεταχείριση διεπράχθη κυρίως από τον Καναδό αρχιδεκανέα Matchee, όμως ένας άλλος στρατιώτης της Δύναμης, ο Brocklebank, αν και δε συμμετείχε ενεργά στα βασανιστήρια, γνώριζε γι αυτά, καθώς εκτελούσε χρέη φρουρού. Εξαιτίας του γεγονότος ότι ο τελευταίος δεν παρενέβη και δεν ανέφερε τα γεγονότα στον ανώτερο του αρχιδεκανέα, του απαγγέλθηκαν κατηγορίες με βάση τον καναδικό Ποινικό Κώδικα για υποβοήθηση και συνέργεια στην διάπραξη βασανιστηρίων. Η κατηγορούσα αρχή υποστήριξε ότι ο στρατιώτης γνώριζε για τις πράξεις αυτές και δεν προσπάθησε να τις σταματήσει ή να τις αναφέρει ιεραρχικά, αλλά τελικά αθωώθηκε διότι δεν αποδείχθηκε πέραν αμφιβολίας ότι συνήργησε με σκοπό να υποβοηθήσει τον αρχιδεκανέα στο έγκλημά του. Ωστόσο, αξίζει να σημειώσουμε ότι το στρατιωτικό δικαστήριο δεν εξέτασε το ζήτημα της αμελούς άσκησης του στρατιωτικού καθήκοντος ούτε της παράβασης αυτού επειδή απέτυχε να εφαρμόσει τις Συμβάσεις της Γενεύης σχετικά με την προστασία των αμάχων. Πάντως, τα κύριο ζήτημα που τίθεται στην υπόθεση Brocklebank είναι εάν ο στρατιώτης μπορεί να θεωρηθεί ποινικά υπεύθυνος στη βάση του κοινού επιχειρηματικού σχεδίου για εγκληματικές πράξεις του αρχιδεκανέα που βαίνουν επέκεινα του κοινού σκοπού ή σχεδιασμού, όπως e.g. όταν ο αρχικός σκοπός ήταν η κράτηση ορισμένων ατόμων, αλλά ο αρχιδεκανέας βασάνισε έναν κρατούμενο αντίθετα με το αρχικό σχέδιο³¹⁶.

Όσον αφορά την ποινική ευθύνη ενός διοικητή, να διευκρινίσουμε ότι μπορούν να του καταλογιστούν εγκλήματα πολέμου με τον ίδιο τρόπο που καταλογίζονται και σε οποιονδήποτε άλλον στρατιώτη. Με άλλα λόγια, μπορεί να θεωρηθεί ποινικά υπεύθυνος ως αυτουργός ενός εγκλήματος ή ως ηθικός αυτουργός ή συνεργός ή ως συμμέτοχος σε κοινό εγκληματικό σχέδιο. Επιπρόσθετα, οι διοικητές ενδέχεται να υποχρεούνται με βάση το εθνικό δίκαιο και τους εσωτερικούς κανονισμούς να διεξάγουν στρατιωτικές επιχειρήσεις σύμφωνα με τις προσταγές του ΔΑΔ. Ξέχωρα όμως από τα παραπάνω, ο διοικητής μπορεί να ευθύνεται και για εγκλήματα που τελούνται υπό τη διοίκησή του. Πρόκειται για τη λεγόμενη «ευθύνη διοικητή» (command responsibility) και καταλαμβάνει εγκλήματα που οι υφιστάμενοί του έχουν τελέσει χωρίς να έχουν διαταχθεί προς τούτο και χωρίς της συμμετοχή του διοικητή τους, όμως ο τελευταίος τα γνώριζε και είτε απέτυχε να τα αποτρέψει είτε,

³¹⁶ Για το παράδειγμα βλ. Massida P. (2011), op.cit., p.233 et seq.

εάν είχαν ήδη διαπραχθεί, παρέλειψε να ενεργήσει ώστε να τιμωρηθούν οι δράστες. Ως διοικητής δε, θεωρείται ο στρατιωτικός που έχει άμεση εξουσία επί μίας ομάδος στρατευμάτων ή εξουσία επί μίας γεωγραφικής περιοχής εντός της οποίας τα στρατεύματα σταθμεύουν. Αναλόγως των περιστάσεων, ο διοικητής μπορεί να είναι Δεκανέας που διοικεί ένα τμήμα πεζικού, ένα Ταγματάρχης, τοποθετημένος ως διοικητής ενός στρατοπέδου αιχμαλώτων πολέμου, ένας Συνταγματάρχης που διοικεί μία στρατιωτική περιοχή σε κατεχόμενο έδαφος ή ένας Στρατηγός που διοικεί μία κοινή (συνδυασμένη) στρατιωτική επιχείρηση³¹⁷.

Η ευθύνη διοικητή ήδη άρχισε να διαμορφώνεται μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όπου στην Υπόθεση Yamashita (1945), ένα Αμερικανικό Στρατιωτικό Δικαστήριο καταδίκασε τον Ιάπωνα Στρατηγό Tomoyuki Yamashita για εγκλήματα πολέμου (μεταξύ άλλων κοινών) που τελέστηκαν στις Φιλιππίνες, υιοθετώντας το τεκμήριο ότι έγιναν εν γνώσει του³¹⁸. Το τεκμήριο αυτό έκτοτε έχει λάβει το όνομά του (Ρήτρα Γιαμασίτα – Yamashita Standard)³¹⁹.

Η ευθύνη διοικητή τυποποιείται πλέον στο άρθρο 28 του ΚατΑΠΔ³²⁰, όπου υιοθετείται και η Ρήτρα Yamashita (παρ. α' περ. i). Ας σημειωθεί ότι και στην ελληνική έννομη τάξη πλέον, με το Ν. 3948/2011 (ΦΕΚ Α', 71/5-4-2011) προσαρμόστηκαν οι διατάξεις του εσωτερικού δικαίου προς τις διατάξεις του

³¹⁷ Για τα παραπάνω βλ. Rogers A.P.V. (2012), op.cit., p. 320 - 321

³¹⁸ Βλ. Dinstein Y. (2004), op.cit., p. 239

³¹⁹ Βλ. Μορτόπουλος (2009), op.cit., p. 311

³²⁰ «In addition to other grounds of criminal responsibility under this Statute for crimes within the jurisdiction of the Court:

(a) A military commander or person effectively acting as a military commander shall be criminally responsible for crimes within the jurisdiction of the Court committed by forces under his or her effective command and control, or effective authority and control as the case may be, as a result of his or her failure to exercise control properly over such forces, where:

(i) That military commander or person either knew or, owing to the circumstances at the time, should have known that the forces were committing or about to commit such crimes; and

(ii) That military commander or person failed to take all necessary and reasonable measures within his or her power to prevent or repress their commission or to submit the matter to the competent authorities for investigation and prosecution.

(b) With respect to superior and subordinate relationships not described in paragraph (a), a superior shall be criminally responsible for crimes within the jurisdiction of the Court committed by subordinates under his or her effective authority and control, as a result of his or her failure to exercise control properly over such subordinates, where:

(i) The superior either knew, or consciously disregarded information which clearly indicated, that the subordinates were committing or about to commit such crimes;

(ii) The crimes concerned activities that were within the effective responsibility and control of the superior; and

(iii) The superior failed to take all necessary and reasonable measures within his or her power to prevent or repress their commission or to submit the matter to the competent authorities for investigation and prosecution.»

Κατ'ΑΠΔ και ως εκ τούτου, στο άρθρο 6 του ως άνω νόμου προβλέπεται η ευθύνη στρατιωτικών διοικήτων και άλλων ιεραρχικά ανωτέρων. Συνεπώς:

«Στρατιωτικός διοικητής ή πολιτικός προϊστάμενος που παραλείπει να παρεμποδίσει υφιστάμενό του να διαπράξει έγκλημα πολέμου που προβλέπεται από τον παρόντα νόμο (σημ. γενοκτονία, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, εγκλήματα πολέμου στις διάφορες εκφάνσεις τους: άρ. 9-13) μολονότι έχει τη δυνατότητα να το κάνει, εφόσον γνώριζε ή κατά τις περιστάσεις *όφειλε* να *γνωρίζει* (δικά μας τα πλάγια γράμματα) ότι ο δράστης διέπραττε ή επρόκειτο να διαπράξει τέτοιο έγκλημα, τιμωρείται ως αυτουργός της πράξης που τελέστηκε από τον υφιστάμενό του.»

Ενώ συμπληρωματικά στο άρθρο 14 παρ.1 του Ν.3948/2011 τυποποιείται ως έγκλημα η παράβαση του καθήκοντος επιτήρησης του διοικητή και συγκεκριμένα προβλέπεται ότι:

«Στρατιωτικός διοικητής, ο οποίος, εκτός από την περίπτωση του άρθρου 6, με πρόθεση παραλείπει να ελέγξει με προσήκοντα τρόπο υφιστάμενό του, που βρίσκεται υπό τις διαταγές του ή τον εν τοις πράγμασι ασκούμενο επ' αυτού έλεγχο, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών, αν ο υφιστάμενος τελέσει ή επιχειρήσει αξιόποινη πράξη του παρόντος νόμου, εφόσον ο διοικητής μπορούσε να προβλέψει της τέλεσής της και να εμποδίσει το δράστη.»

Σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς³²¹ στις διεθνείς στρατιωτικές αποστολές μπορούμε να διακρίνουμε τρία μοντέλα διοικήσεως:

- Επιχειρήσεις υπό τη διοίκηση και τον έλεγχο των ΗΕ στις οποίες η Δύναμη αποτελείται από εθνικά στρατιωτικά σώματα. Αυτά τίθενται υπό τον έλεγχο και τη διοίκηση των ΗΕ δυνάμει συμφωνιών μεταξύ των κρατών που συνεισφέρουν δυνάμεις και των ΗΕ (Participation Agreements)³²². Αυτό το μοντέλο έχει εφαρμοσθεί e.g. στο πλαίσιο των UNFICYP (United Nations Force in Cyprus), UNIFIL (United Nations Interim Force in Lebanon), UNIKCOM (United Nations Iraq/Kuwait Observer Mission) κτλ.
- Επιχειρήσεις που διεξάγονται υπό εθνική διοίκηση και έλεγχο, αλλά εξουσιοδοτούνται από το ΣΑ των ΗΕ. Αυτό το μοντέλο υιοθετήθηκε στον πόλεμο του Κόλπου, όπου δυνάμει της απόφασης 678 (1991) το ΣΑ εξουσιοδότησε κράτη μέλη συνεργαζόμενα με την κυβέρνηση του Κουβέιτ να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για να υλοποιήσουν τους σκοπούς που αναφέρονται στην ως άνω απόφαση.

³²¹ Βλ. για τρία αυτά μοντέλα και τα σχετικά παραδείγματα βλ. Massida P. (2011), op.cit., p. 232

³²² Βλ. *Model agreement between the United Nations and the Member States contributing personnel and equipment to United Nations Peacekeeping Operations*, A/46/185, 23 May 1991

- Επιχειρήσεις στις οποίες ενεργεί μία Δύναμη υπό τον έλεγχο και τη διοίκηση των ΗΕ μαζί με άλλες δυνάμεις υπό εθνικό έλεγχο και διοίκηση. Ε.γ. στη Βοσνία – Ερζεγοβίνη δραστηριοποιούνταν η UNPROFOR, μία δύναμη των ΗΕ, αλλά η από αέρος δύναμη του NATO που διεξήγε αεροπορικές επιθέσεις, σε αρωγή της UNPROFOR είχε εξουσιοδοτηθεί μεν από το ΣΑ, δεν υπαγόταν όμως στη διοίκηση και τον έλεγχο των ΗΕ.

Στις στρατιωτικές επιχειρήσεις λοιπόν, υπάρχει η πιθανότητα να υφίσταται διαίρεση της διοικήσεως, με την έννοια ότι ένα διοικητής μπορεί να ασκεί επιχειρησιακό έλεγχο, αλλά όχι διοικητικό. Το ζήτημα που ανακύπτει είναι αν η έλλειψη της διάστασης του διοικητικού ελέγχου αποκλείει την ευθύνη διοικητή που διαθέτει τον επιχειρησιακό έλεγχο και διοίκηση. Υποστηρίζεται ότι δεν την αποκλείει, αρκεί να υφίσταται τουλάχιστον ορισμένου επιπέδου έλεγχος σε διοικητικό επίπεδο³²³. Προς την αυτή κατεύθυνση οδηγεί και η εξέταση της υπόθεσης Yamashita όπου ευθύνη του Ιάπωνα Στρατηγού ως διοικητή δεν απομειώθηκε από μόνο το γεγονός ότι μεταβίβασε τη διοίκηση σε τρεις Στρατηγούς και από το ότι προΐστατο στρατιωτικά απείθαρχων υφισταμένων. Συμπερασματικά, η ευθύνη διοικητή δεν μετριάζεται από την ύπαρξη μίας συγκεκριμένης δομής διοίκησης. Ακόμη και στις πολυεθνικές επιχειρήσεις το δόγμα της ευθύνης διοικητή εξακολουθεί υφιστάμενο για κάθε επιχειρησιακό διοικητή επιμέρους μονάδων, μέχρι και τον ανώτερο διοικητή της δύναμης και για όλες τις μονάδες που επιχειρούν, ακόμη και αν αποτελούν τμήματα ενόπλων δυνάμεων κρατών διαφορετικής εθνικότητας από τη δική του (βλ. e.g. τον Ανώτατο Συμμαχικό Διοικητή της Ευρώπης στο πλαίσιο του NATO – Supreme Allied Commander Europe-SACEUR³²⁴).

Φτάνοντας στο τέλος του κεφαλαίου αυτού, αξίζει να επισημάνουμε ότι η διεθνής ευθύνη του κράτους (ή διεθνούς οργανισμού) δεν επηρεάζει το θεσμό της διεθνούς ατομικής ποινικής ευθύνης³²⁵, αλλά βαίνει παράλληλα προς αυτόν.

³²³ βλ. Massida P. (2011), op.cit., p. 232 - 233

³²⁴ Έχει την έδρα του στο SHAPE, στο Βέλγιο και προΐσταται της ACO. Γενικότερα, η διοίκηση στο πλαίσιο της δομής του NATO χωρίζεται στα δύο: σε μία επιχειρησιακή (Συμμαχική Διοίκηση Επιχειρήσεων – Allied Command Operations - ACO) και σε μία μετασχηματιστική (Συμμαχική Διοίκηση Μετασχηματισμού - Allied Command Transformation - ACT). Καθεμία έχει ως Ανώτατο Συμμαχικό Διοικητή τον υψηλότερο σε βαθμό αξιωματικό των Ενόπλων Δυνάμεων της αντίστοιχης δομής (με βαθμό Στρατηγού ή Ναυάρχου).

³²⁵ Περισσότερα επί του ζητήματος βλ. Μαρούδα Μ.-Ντ., *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου: η κρατική και ατομική ευθύνη σε κίνηση*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2006

Δεύτερο Μέρος: Το νομικό καθεστώς των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, όταν αναπτύσσονται στο εξωτερικό

Κλείνοντας το πρώτο μέρος θα μπορούσαμε να πούμε ότι ολοκληρώθηκε η εξέταση του θέματος, δηλαδή του νομικού καθεστώτος των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, όταν συμμετέχουν σε επιχειρήσεις εκτός συνόρων. Άλλωστε το σύνολο των κανόνων δικαίου που εξετάσθηκαν στο πρώτο μέρος καταλαμβάνουν και τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις και μάλιστα εξετάζονται και περιπτώσεις που μπορεί να μην έχουν αποτυπωθεί στην ελληνική πρακτική (σαφώς πιο περιορισμένη σε σύγκριση με αυτή άλλων κρατών) ή ενδέχεται να συναντήσουμε στο μέλλον. Κρίθηκε όμως σκόπιμο να περιληφθεί και ένα δεύτερο, πιο μικρό σε έκταση μέρος, στο οποίο θα εξειδικεύονται ορισμένοι κανόνες, θα γίνεται η προσαρμογή στην ελληνική περίπτωση, θα εντοπίζονται ορισμένες ιδιαιτερότητές της και θα εξετάζονται ειδικότερα ορισμένες διεθνείς αποστολές στις οποίες η ελληνική παρουσία ήταν περισσότερη αισθητή.

Κεφάλαιο Α: Το νομικό πλαίσιο της ελληνικής στρατιωτικής παρουσίας εκτός συνόρων

A1: Το Διεθνές και Ευρωπαϊκό Πλαίσιο

Έχει λεχθεί προσφυώς ότι «[ο]ι διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών καθορίζουν το απώτατο όριο της συμπεριφοράς τους³²⁶». Δε θα μπορούσε να συμβαίνει διαφορετικά με την Ελλάδα, η οποία έχει αναλάβει μία σειρά από υποχρεώσεις στο πλαίσιο της συμμετοχής της σε διεθνείς οργανισμούς, όπως τα ΗΕ, το ΝΑΤΟ, η ΕΕ, ο ΟΑΣΕ, που αναπτύσσουν παντός είδους επιχειρήσεις σε διάφορες περιοχές ανά την υφήλιο. Εντούτοις, η Ελλάδα συμμετέχει και σε πολλούς άλλους διεθνείς οργανισμούς χωρίς μεν στρατιωτική- επιχειρησιακή διάσταση, αλλά που επηρεάζουν της συμπεριφορά της κατά τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων εξ ανακλάσεως. Χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η συμμετοχή της χώρας μας στο Συμβούλιο της Ευρώπης, που με την ΕΣΔΑ και το περιφερειακό σύστημα προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου που έχει συστήσει (ΕΔΑΔ), προστατεύει

³²⁶ Σκουτέρης Θ., *Η φύση και η λειτουργία του δημοσίου διεθνούς δικαίου*, σελ.5 στο: Αντωνόπουλος Κ.& Μαγκλιβέρας Κ. (επιμ.2011), *op.cit.*, σ. 3 - 31

αποτελεσματικά τα ανθρώπινα δικαιώματα ακόμη και εξωεδαφικά (βλ. ενδ. ΕΔΑΔ ΑΙ Jedda και ΑΙ Skeini).

Σύμφωνα και με το άρθρο 2 παρ. 2 του Συντάγματος, η Ελλάδα, ακολουθώντας τους γενικά αναγνωρισμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου επιδιώκει την εμπέδωση της ειρήνης και της δικαιοσύνης, καθώς και την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ των λαών και των κρατών. Εντούτοις, το διεθνές περιβάλλον δεν είναι σταθερό και βρίθει εντάσεων περιφερειακού χαρακτήρα που αν δεν εντοπισθούν εγκαίρως, υπάρχει κίνδυνος να διαταράξουν τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια και να εξελιχθούν σε κρίση ή σύγκρουση ευρείας κλίμακας. Ανεξάρτητα από τα αίτια των κρίσεων αυτών οι απαιτήσεις ασφάλειας καθιστούν αναγκαία την επιχειρησιακή ενεργοποίηση διεθνών οργανισμών και συμμαχιών κρατών για την επιτυχή διαχείρισή τους. Στο πλαίσιο αυτό και στην προσπάθεια υλοποίησης των παραπάνω υποχρεώσεων που απορρέουν από τη συμμετοχή της Ελλάδος στους προαναφερθέντες διεθνείς οργανισμούς, κρίνεται απαραίτητο σύμφωνα και με το *Δόγμα Πολυεθνικών Επιχειρήσεων του Στρατού Ξηράς* να διατηρεί τις ένοπλες δυνάμεις της έτοιμες, κατάλληλα εξοπλισμένες και εκπαιδευμένες, ώστε ν' ανταποκριθούν άμεσα εκεί που το εθνικό συμφέρον απαιτήσει. Επιπρόσθετα, η συμμετοχή μας στις Επιχειρήσεις Υποστήριξης Ειρήνης επιβάλλεται ως ένδειξη καλής θέλησης, αποφασιστικότητας και συμμετοχής στη διαμόρφωση των εξελίξεων στην εγγύς και ευρύτερη γεωγραφική περιοχή³²⁷.

ΟΗΕ

Ειδικότερα, η Ελλάδα κύρωσε τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ με τον Α.Ν. 585 της 27/29 Σεπτεμβρίου 1945 και έτσι κατέστησε το περιεχόμενό του εσωτερικό δίκαιο δυνάμει του άρθρου 28 παρ.1 του Συντάγματος και μάλιστα με υπερνομοθετική ισχύ. Στο πλαίσιο του ΚατΧΗΕ οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις έχουν τη δυνατότητα υπό τις οριζόμενες στο διεθνές δίκαιο προϋποθέσεις να αναπτύξουν:

³²⁷ Για τα παραπάνω βλ. Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Δόγματος, *Δόγμα Πολυεθνικών Επιχειρήσεων Στρατού Ξηράς*, Δ- 3.02 (Αδιαβάθμητο), Φ.000/12/466349/Σ.239/ΓΕΣ/ΔΙΔΟ/1/08 Ιουλ 10 , σελ. 4 – 5 (εφεξής Δόγμα ΠΕ ΣΞ)

- 1) Επιχειρήσεις σε άσκηση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας (άρθρο 51 του Χάρτη), εφόσον η Ελλάδα δεχθεί ένοπλη επίθεση.
- 2) Επιχειρήσεις στο πλαίσιο συλλογικής άμυνας (άρθρο 51 του Χάρτη), εφόσον άλλο κράτος δεχθεί ένοπλη επίθεση και οι ελληνικές δυνάμεις προσκληθούν να βοηθήσουν. Στο πλαίσιο αυτό κινούνται και οι επιχειρήσεις του άρθρου 5 της συνθήκης του Βορείου Ατλαντικού.
- 3) Επιχειρήσεις εξαναγκαστικής δράσης κατόπιν εξουσιοδότησεως του Συμβουλίου Ασφαλείας υπό το κεφάλαιο VII του Χάρτη. Θα πρόκειται για επιχειρήσεις «καθαρής επιβολής» ή (συνήθως) επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης. Συνήθως τη διοίκηση θα αναλαμβάνει ένας περιφερειακός οργανισμός (ή και περισσότεροι) δυνάμει του κεφαλαίου VIII (e.g. NATO-προκειμένου για επιχειρήσεις εκτός άρθρου 5, ΕΕ, ΟΑΣΕ)
- 4) Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις υπό το κεφάλαιο VI του Χάρτη. Θα διεξάγονται υπό την αιγίδα των ΗΕ ή κάποιου περιφερειακού οργανισμού (Κεφ. VIII).
- 5) Δυνάμεις στο εξωτερικό υπό εθνική διοίκηση για την παροχή στρατιωτικής βοήθειας κάποιας άλλης χώρας, μετά από συναίνεση της τελευταίας ή διακρατική συμφωνία³²⁸.

Περαιτέρω, όσον αφορά συνθήκες που επηρεάζουν τη συμμετοχή της Ελλάδος σε διεθνείς οργανισμούς με επιχειρησιακή δράση³²⁹, η χώρα μας έχει επικυρώσει την ιδρυτική συνθήκη του Βορείου Ατλαντικού (NATO), τη Συνθήκη της Λισαβόνας (Ε.Ε.), ενώ έχει υπογράψει την Τελική Πράξη³³⁰ του Ελσίνκι (ΔΑΣΕ)³³¹.

³²⁸ Δόγμα ΠΕ ΣΞ, σ.12

³²⁹ Για την επίσημη στάση της Ελλάδος απέναντι στους οργανισμούς αυτούς βλ. Δόγμα ΠΕ ΣΞ, *ibid.*, σ. 10-11 «Σε σχέση με τον ΟΗΕ, η χώρα μας υποστηρίζει τις παρεμβάσεις του για την προώθηση της ειρήνης και για παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας, ενώ συμμετέχει ενεργά στη συγκρότηση δυνάμεων για την υλοποίηση αυτών των αποστολών. Αναφορικά με τον ΟΑΣΕ η χώρα μας υποστηρίζει την ενδυνάμωση του ρόλου του ως οργάνου για την πρόληψη των συγκρούσεων και τη διευθέτηση των κρίσεων. Το NATO, ως Στρατιωτικός Οργανισμός ασφαλείας, τα τελευταία χρόνια έχει προσφερθεί να υποστηρίξει, σύμφωνα με τις διαδικασίες του, τη διατήρηση της ειρήνης κάτω από την αρμοδιότητα του ΣΑ/ΟΗΕ, ή την ευθύνη του ΟΑΣΕ. Επιπρόσθετα τα τελευταία χρόνια συναφείς επιχειρήσεις είναι δυνατό να αναληφθούν και υπό την αιγίδα της ΕΕ (ενίοτε χρησιμοποιώντας μέσα και δυνατότητες του NATO, βάση ειδικών συμφωνιών).»

³³⁰ Λέμε υπέγραψε και όχι επικύρωσε διότι στο κείμενο της Τελικής Πράξης ρητά αναφέρεται ότι δεν ανήκει στην κατηγορία εκείνη των Πράξεων που υπόκεινται σε πρωτοκόλληση στη Γραμματεία των ΗΕ. Ενώ λοιπόν τυπικά φαίνεται να μην είχε νομικά δεσμευτική ισχύ, υποστηρίζεται ότι η Τελική Πράξη του Ελσίνκι είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα ευελιξίας όταν λαμβάνονται συλλογικά σημαντικές αποφάσεις από τις κυβερνήσεις, αλλά για λόγους σκοπιμότητας προτιμάται ένας αβέβαιος νομικός χαρακτηρισμός. Βλ. Ρούκουνας Ε. (2011), *op.cit.*, σ. 152

³³¹ *Conference on Security and Co-operation in Europe, Final Act, Helsinki, 1 August 1975*

Παρότι ορισμένα ζητήματα αναπτύχθηκαν στο Πρώτο Μέρος, αξίζει ωστόσο να αναφέρουμε επιγραμματικά ορισμένα πράγματα για τη Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ) και μετέπειτα Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ³³²). Ο ΟΑΣΕ κατέχει σήμερα μία ξεχωριστή θέση στην αρχιτεκτονική των οργανισμών ασφάλειας, όντας ο πολυπληθέστερος περιφερειακός οργανισμός ασφάλειας με 57 κράτη μέλη από την Ευρώπη, την Κεντρική Ασία και τη Βόρειο Αμερική. Μέσα από μια μακρά πορεία θεσμοποίησης, αποκρυσταλλώθηκε σταδιακά από μία σειρά Διασκέψεων για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ), στον αντίστοιχο Οργανισμό³³³. Απέκτησε μόνιμα διοικητικά όργανα και σταθερή δομή, όμως έγινε γρήγορα αντιληπτό ότι για να επιτευχθεί το αιτούμενο, η ασφάλεια, έστω και σε περιφερειακό επίπεδο, θα έπρεπε να περιοριστούν κατά το δυνατόν οι εντάσεις που μπορούν να προκαλέσουν ταραχές και συγκρούσεις που προκαλούνται από παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εν γένει³³⁴, αλλά και των δικαιωμάτων των εθνικών μειονοτήτων ειδικότερα. Ως εκ τούτου, δυο *prima facie* αλληλοαποκλειόμενοι στόχοι, η επίτευξη περιφερειακή ειρήνης και σταθερότητας και η προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου συμπλέκονται αρμονικά μέσα από θεσμούς εκδημοκρατισμού και εμπέδωσης του κράτους δικαίου. Για το λόγο αυτό έχει επιλεγεί μία σφαιρική πολιτική που συμπεριλαμβάνει πολλά συνδεδόμενα με την έννοια της ασφάλειας ζητήματα όπως – μεταξύ άλλων- ο έλεγχος των εξοπλισμών, μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας, ανθρώπινα δικαιώματα, εθνικές μειονότητες, εκδημοκρατισμός, αντιτρομοκρατική δράση, οικονομικές και

³³² Για τη νομική φύση του ΟΑΣΕ βλ. Στριμπής Ι., *Το Νομικό Καθεστώς του ΟΑΣΕ: Μεταξύ Διεθνούς Οργανισμού και Μονίμου «Συνεδρίου της Βιέννης»*, στο : Περράκης Στ. (επιμ.), *Η Διεθνής Συνεργασία σε Οικουμενικό και Περιφερειακό Επίπεδο: Οι Διεθνείς Θεσμοί σε κίνηση*, Ι.Σιδέρης, Αθήνα 2011, σελ. 139-188 και Μαγκλιβέρας Κ., *Ο Μετασχηματισμός των Διεθνών Οργανισμών: Από τους «Μαλακούς» στους «Σκληρούς» Πολυμερείς Μηχανισμούς Συνεργασίας*, στο: Περράκης Στ. (επιμ.), *Η Διεθνής Συνεργασία σε Οικουμενικό και Περιφερειακό Επίπεδο: Οι Διεθνείς Θεσμοί σε κίνηση*, Ι.Σιδέρης, Αθήνα 2011, σελ. 53-75. Για το ρόλο του ΟΑΣΕ στη διαχείριση κρίσεων βλ. Χατζηκωνσταντίνου Κ., Σαρηγιαννίδης Μ., *Διαχείριση Κρίσεων στα πλαίσια του ΟΑΣΕ*, στο: Νάσκου – Περράκη Π. (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική Άμυνας και Ασφάλειας*, ΚΔΕΟΔ, Κείμενα Επικαιρότητας 8, Αντ.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1999, σελ. 55 επ.

³³³ Η μεγάλη αλλαγή συντελέστηκε με το Κείμενο της Βουδαπέστης το 1994. Βλ. CSCE, *Budapest Document, Towards a Genuine Partnership in a New Era*, 5-6 December 1994

³³⁴ *Conference on Security and Co-operation in Europe, Final Act*, Helsinki 1975, par. 1(a) VII: “The participating states recognize the universal significance of human rights and fundamental freedoms, respect for which is an essential factor for the peace, justice and well-being necessary to ensure the development of friendly relations and co-operation among themselves as among all states.”

περιβαλλοντικές δραστηριότητες. Τελικά, μπορούμε να συνοψίσουμε τη δράση του σε τρία «καλάθια» ή «κάνιστρα»³³⁵ καθένα από τα οποία ενσωματώνει και διαφορετική διάσταση της δράσης του: α) την πολιτικοστρατιωτική, β) την οικονομική και περιβαλλοντική και γ) την ανθρώπινη.

Όπως προκύπτει και από το *Δόγμα Πολυεθνικών Επιχειρήσεων* του ΣΞ, η σχέση ΟΑΣΕ και ΟΗΕ είναι ότι ο ΟΑΣΕ εργάζεται «για λογαριασμό και σε αρμονία, με τις ενέργειες και τις αρμοδιότητες των ΗΕ». Εξίσου στενές σχέσεις έχουν αναπτυχθεί μεταξύ ΟΑΣΕ και ΝΑΤΟ, ως αποτέλεσμα των αυξανόμενων απαιτήσεων συνεργασίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ των δύο Οργανισμών και ιδιαίτερα σε ενέργειες που σχετίζονται με πολυεθνικές επιχειρήσεις. Επίσης αξίζει να σημειώσουμε ότι στο πλαίσιο του ΟΑΣΕ, η απόφαση για έναρξη και εκτέλεση μίας επιχείρησης λαμβάνεται από το Μόνιμο Συμβούλιο και πρέπει να είναι ομόφωνη. Η απόφαση υιοθετεί ταυτόχρονα την εντολή (mandate) του ΟΗΕ η οποία αποτελεί τη βάση της επιχείρησης.³³⁶

ΕΕ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ένας εντελώς ιδιότυπος (*sui generis*) διεθνής οργανισμός³³⁷. Πρόδρομός της ήταν οι τρεις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Ειδικότερα, τη δεκαετία του 1950, έξι ευρωπαϊκές χώρες αποφάσισαν να συγκεντρώσουν τους οικονομικούς τους πόρους και να δημιουργήσουν ένα σύστημα από κοινού λήψης αποφάσεων για οικονομικά ζητήματα. Για το σκοπό αυτό, θεσπίστηκαν τρεις οργανισμοί: Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας («Ευρατόμ»), και η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ).

Αυτές οι τρεις Κοινότητες – οι οποίες έγιναν γνωστές με την ονομασία «Ευρωπαϊκές Κοινότητες» – αποτέλεσαν τη βάση της σημερινής Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύντομα, η ΕΟΚ αναπτύχθηκε και αναδείχθηκε ως η σημαντικότερη κοινότητα μεταξύ των τριών και αργότερα μετονομάστηκε σε «Ευρωπαϊκή Κοινότητα» (ΕΚ). Με την Συνθήκη της Λισαβόνας το 2009, τη λεγόμενη

³³⁵ Σήμερα χρησιμοποιείται ο όρος «διαστάσεις».

³³⁶ Βλ. Δόγμα ΠΕ ΣΞ, σελ. 5

³³⁷ Ορισμένοι, λόγω της ιδιομορφίας της φθάνουν μέχρι του σημείου να τη θεωρούν όχι διεθνή οργανισμό, αλλά *sui generis* μόρφωμα, άποψη με την οποία δεν συντασσόμαστε. Για τη σχέση ενωσιακού δικαίου (των ιδρυτικών συνθηκών και του παραγώγου δικαίου) και εσωτερικού δικαίου βλ. τη συζήτηση στον Ρούκουνα Ε. (2011), *op.cit.*, p. 43.

«Μεταρρυθμιστική Συνθήκη», ο όρος «Κοινότητα» σταμάτησε να χρησιμοποιείται και αντικαταστάθηκε από τον όρο «Ευρωπαϊκή Ένωση». Παρόλα αυτά, ο όρος «κοινότητα» εξακολουθεί να χρησιμοποιείται σε πληθώρα κειμένων έχοντας λίγο-πολύ το ίδιο νόημα με τον όρο «Ένωση»³³⁸.

Με τη συνθήκη της Λισαβόνας καταργούνται η τρεις πυλώνες: ο Κοινοτικός, η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) και η Αστυνομική και Δικαστική Συνεργασία σε Ποινικές Υποθέσεις (ΑΔΣΠΥ) και η ΚΕΠΠΑ, διατηρώντας την ονομασία της εντάσσεται στο ενωσιακό δίκαιο εγκαταλείποντας κατά τα φαινόμενα τη διακυβερνητική μέθοδο συνεργασίας, αν και πολλά στοιχεία της παραμένουν υφιστάμενα. Η δράση της ένωσης στη διεθνή σκηνή στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ σκιαγραφείται στα άρθρα 23-41 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, (εφεξής ΣΕΕ). Να σημειωθεί ότι νομοθετικές πράξεις στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ αποκλείονται (αρ. 24 παρ.1 ΣΕΕ). Τυχόν δε «αποφάσεις» μη νομικά δεσμευτικές, εφόσον έχουν στρατιωτικές συνέπειες ή επιπτώσεις στην άμυνα λαμβάνονται ομόφωνα (άρθρο 31 παρ.4). Όταν δε μια διεθνής κατάσταση απαιτεί επιχειρησιακή δράση εκ μέρους της Ένωσης, το Συμβούλιο εκδίδει τις αναγκαίες αποφάσεις, οι οποίες προσδιορίζουν τους στόχους τους, το πεδίο εφαρμογής τους, τα μέσα που πρέπει να τεθούν στη διάθεση της Ένωσης, τις προϋποθέσεις εφαρμογής τους και, εφόσον είναι απαραίτητο, τη διάρκειά τους. Οι αποφάσεις αυτές δεσμεύουν τα κράτη μέλη όσον αφορά τις θέσεις που υιοθετούν και τη διεξαγωγή της δράσης τους (βλ. άρθρο 28 ΣΕΕ). Το Συμβούλιο δύναται, για τους σκοπούς των επιχειρήσεων διαχείρισης κρίσεων και για τη διάρκειά τους, όπως προσδιορίζονται από το Συμβούλιο, να εξουσιοδοτεί μία ειδική επιτροπή (Επιτροπή Πολιτικής και Ασφάλειας) να λαμβάνει τις προσήκουσες αποφάσεις που αφορούν τον πολιτικό έλεγχο και τη στρατηγική διεύθυνση της επιχείρησης. (άρθρο 38 ΣΕΕ). Η ίδια Επιτροπή ασκεί με ευθύνη του Συμβουλίου και του Ύπατου εκπροσώπου τον πολιτικό έλεγχο και τη στρατηγική διεύθυνση των επιχειρήσεων διαχείρισης κρίσεων. Επίσης, κάθε κράτος, πριν λάβει προς ίδιο όφελος οποιαδήποτε διεθνή δράση θα μπορούσε να έχει επιπτώσεις στα συμφέροντα της Ένωσης, διαβουλεύεται με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ή το Συμβούλιο (άρθρο 32 ΣΕΕ). Περαιτέρω, η ΕΕ δύναται να συνάπτει στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ ειδικές συμφωνίες με άλλους διεθνείς

³³⁸ Για την Ευρωπαϊκή Ένωση βλ. http://europa.eu/abc/eurojargon/index_el.htm. Για μία πιο εκτενή παρουσίαση της ιστορικής διαδρομής της Ευρωπαϊκής Ένωσης βλ. Σαχπεκίδου Ε., *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, εκδ. Σάκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2011, σ. 20 επ. και για τις κυριότερες αναθεωρήσεις των ιδρυτικών συνθηκών σ. 67 επ., ιδίως σ. 116 επ. για τη Συνθήκη της Λισαβόνας.

οργανισμούς (άρθρο 37). Να σημειωθεί ότι κατ' εξαίρεση, οι λειτουργικές δαπάνες που οφείλονται σε ενέργειες με στρατιωτικές συνέπειες ή συνέπειες στην Άμυνα, δεν βαρύνουν το προϋπολογισμό της Ένωσης, αλλά τα κράτη μέλη, εκτός αν το Συμβούλιο αποφασίσει ομόφωνα άλλως, ή αν κράτος μέλος, απέχοντας κατά τη διεξαγωγή ψηφοφορίας, συνοδεύσει την αποχή του με τυπική δήλωση. Σ' αυτή την περίπτωση, δεν υποχρεούται να εφαρμόσει την απόφαση, αλλά αποδέχεται ότι η απόφαση δεσμεύει την Ένωση. Εκφράζοντας πνεύμα αμοιβαίας αλληλεγγύης, το εν λόγω κράτος μέλος υποχρεούται να αποστεί από οποιαδήποτε δράση, η οποία ενδέχεται να αντιτίθεται ή να εμποδίζει τη δράση της Ένωσης που βασίζεται σ' αυτή την απόφαση, ενώ τα άλλα κράτη μέλη σέβονται τη θέση του αντίστοιχα. Εάν όμως τα μέλη του Συμβουλίου που συνόδευσαν την αποχή τους με τη δήλωση αυτή αντιπροσωπεύουν τουλάχιστον το ένα τρίτο των κρατών μελών και ο πληθυσμός τους συγκεντρώνει τουλάχιστον το ένα τρίτο του πληθυσμού της Ένωσης, η απόφαση δεν εκδίδεται (κατά συνδυασμένη εφαρμογή άρθρων 41 παρ. 2 ΣΕΕ και 31 παρ.1 εδ.β').

Αναπόσπαστο κομμάτι της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας, αποτελεί σύμφωνα και με τα άρθρα 42 – 46 της ΣΕΕ, η Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ-πρώην ΕΠΑΑ). Η έκταση του νέου κεφαλαίου και το περιεχόμενό του (μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας) καταδεικνύουν την αναβάθμιση του Τομέα της Κοινής Άμυνας και Ασφάλειας. Εντούτοις, έχει διαπιστωθεί ότι η ΚΠΑΑ αποτελεί «εν μέρει μόνο πραγματική πολιτική της Ένωσης και εν μέρει κινείται απλώς σε μία μελλοντική προοπτική³³⁹».

Στο πλαίσιο τη ΚΠΑΑ εξασφαλίζεται η επιχειρησιακή ικανότητα της ΕΕ βασισμένη σε στρατιωτικά και μη στρατιωτικά μέσα. Ορίζεται δε ρητά ότι η Ένωση «μπορεί να κάνει χρήση των μέσων αυτών σε αποστολές εκτός της Ένωσης προκειμένου να διασφαλίζει τη διατήρηση της ειρήνης, την πρόληψη των συγκρούσεων και την ενίσχυση της διεθνούς ασφάλειας, σύμφωνα με τις αρχές του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Η εκτέλεση των καθηκόντων αυτών βασίζεται στα μέσα που παρέχουν τα κράτη μέλη» (άρθρο 42 παρ.1 και 3 ΣΕΕ). Ουσιαστικά πρόκειται για τον κύριο όγκο των σημερινών καθηκόντων της ΚΠΑΑ. Το περιεχόμενο των διεθνών αυτών αποστολών καθορίζεται από το άρθρο 43 και περιλαμβάνουν «τις κοινές δράσεις αφοπλισμού, τις ανθρωπιστικές αποστολές και αποστολές διάσωσης, τις αποστολές με στόχο την παροχή συμβουλών και αρωγής επί

³³⁹ Σαχπεκίδου Ε. (2011), *op.cit.*, σ. 272

στρατιωτικών θεμάτων, τις αποστολές πρόληψης των συγκρούσεων και διατήρησης της ειρήνης, τις αποστολές μαχίμων δυνάμεων που αναλαμβάνονται για τη διαχείριση των κρίσεων, στις οποίες περιλαμβάνονται οι αποστολές αποκατάστασης της ειρήνης και οι επιχειρήσεις σταθεροποίησης μετά το πέρας των συγκρούσεων». Πρόκειται για τις «αποστολές Petersberg»³⁴⁰ που έλαβαν την ονομασία τους από την ομώνυμη Διακήρυξη του έτους 1992, η οποία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης και που έχουν περάσει πλέον στην αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης³⁴¹. Σημειώνεται δε ρητά ότι «όλες οι αποστολές αυτές μπορούν να συμβάλλουν στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας, μεταξύ άλλων με τη στήριξη τρίτων χωρών για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας στο έδαφός τους.» Να επισημάνουμε ότι το Συμβούλιο ομόφωνα μετά από πρόταση του Ύπατου Εκπροσώπου της Ένωσης για θέματα εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας ή πρωτοβουλία κράτους μέλους, εκδίδει αποφάσεις σχετικά με τις αποστολές αυτές, ορίζοντας το στόχο και το περιεχόμενό τους καθώς και τις γενικές ρυθμίσεις εφαρμογής τους. Ο Ύπατος Εκπρόσωπος μπορεί να προτείνει την προσφυγή σε εθνικά μέσα καθώς και στα μέσα της Ένωσης, ενδεχομένως από κοινού με την Επιτροπή Πολιτικής και Ασφάλειας, ενώ υπό την εξουσία του Συμβουλίου και σε στενή και διαρκή επαφή με την Επιτροπή, μεριμνά για τον συντονισμό των στρατιωτικών και μη στρατιωτικών πτυχών των αποστολών αυτών (αρ. 43 παρ. 2 και 4). Είναι δυνατό δε να ανατίθεται η διεξαγωγή των αποστολών σε συγκεκριμένα κράτη μέλη που έχουν τις αντίστοιχες δυνατότητες και το επιθυμούν (αρ. 42 παρ. 5 και 44 παρ.1 ΣΕΕ)

Τα κράτη επίσης ωθούνται να βελτιώσουν τις στρατιωτικές τους δυνατότητες (άρ.42 παρ 3 εδ β' ΣΕΕ) και προς το σκοπό αυτό έχει ιδρυθεί ήδη από το 2004 ένας διακυβερνητικός οργανισμός με έδρα τις Βρυξέλλες, ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Άμυνας (Κοινή Δράση 2004/551/ΚΕΠΠΑ, όπως τροποποιήθηκε με την Κοινή Δράση 2008/299/ΚΕΠΠΑ), ο οποίος δυνάμει του άρθρου 45 της ΣΕΕ παρέχει το νομικό και θεσμικό πλαίσιο στη συνεργασία των κρατών μελών στον τομέα της άμυνας.

³⁴⁰ Σαχπεκίδου Ε. (2011), *ibid.*, σ. 273

³⁴¹ Η ΔΕΕ ιδρύθηκε το 1954 με την τροποποιημένη Συνθήκη των Βρυξελλών αλλά μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980 βρισκόταν σε πλήρη αδράνεια. Στη συνέχεια ενεργοποιήθηκε με τη Διακήρυξη της Ρώμης (1984) για να προσαρμοστεί στις πολιτικοστρατιωτικές απαιτήσεις της εποχής. Το Ιούνιο του 1992 οι Υπουργοί της ΔΕΕ συναντήθηκαν στο Petersberg και αποφάσισαν το περιεχόμενο των επιχειρήσεων που μπορούσε να αναλάβει η ΔΕΕ. Με απόφαση της υπουργικής Συνόδου της ΔΕΕ στη Μασσαλία, το Νοέμβριο του 2000, εγκρίθηκε η σταδιακή ανάληψη των αρμοδιοτήτων της ΔΕΕ από την ΕΕ, οπότε η πρώτη περιέπεσε και πάλι σε αχρησία. Βλ. *Δόγμα ΠΕ ΣΕ*, σ. 7

Ειδικότερα, έχει ως σκοπό την ανάπτυξη των αμυντικών δυνατοτήτων στον τομέα της διαχείρισης κρίσεων, καθώς και την προώθηση και ενίσχυση της ευρωπαϊκής συνεργασίας στον τομέα των εξοπλισμών. Αποβλέπει επίσης στην ενίσχυση της ευρωπαϊκής βιομηχανικής και τεχνολογικής βάσης στον τομέα της άμυνας, στη δημιουργία ανταγωνιστικής ευρωπαϊκής αγοράς αμυντικού εξοπλισμού, καθώς και στην προαγωγή της έρευνας, ενώ προσδιορίζει και τις επιχειρησιακές ανάγκες. Μέλη του αποτελούν όλα τα κράτη – μέλη της ΕΕ πλην της Δανίας³⁴².

Ακόμη, δυνάμει του άρθρου 42 παρ.6 ΣΕΕ, τα κράτη μέλη που πληρούν υψηλότερα κριτήρια στρατιωτικών δυνατοτήτων και έχουν αναλάβει δεσμευτικότερες υποχρεώσεις στον τομέα αυτό, ενόψει των πλέον απαιτητικών αποστολών, θεσμοθετούν μόνιμη διαρθρωμένη συνεργασία στο πλαίσιο της Ένωσης, η οποία διέπεται από το άρθρο 46 ΣΕΕ.

Η ΚΠΑΑ θα σημάνει επίσης και το μελλοντικό προσδιορισμό μίας Κοινής Αμυντικής Πολιτικής της Ένωσης, η οποία όμως θα λάβει την έννοια Κοινής Άμυνας όταν αποφασιστεί αυτό ομόφωνα από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και υιοθετηθεί από τα κράτη μέλη σύμφωνα με τους συνταγματικούς τους κανόνες. Τονίζεται δε ότι δε θίγεται η πολιτική άμυνας και ασφάλειας ορισμένων κρατών ενόψει των υποχρεώσεων που έχουν αναλάβει στο πλαίσιο της Συνθήκης του Βορείου Ατλαντικού – NATO ούτε και η ουδετερότητα ορισμένων κρατών (άρ. 42 παρ.2 ΣΕΕ). Πρόκειται για τη λεγόμενη «Ρήτρα της Ιρλανδίας»³⁴³.

Τέλος, να επισημάνουμε ότι με βάση και το άρθρο 42 παρ. 7 της ΣΕΕ, σε περίπτωση κατά την οποία κράτος μέλος δεχθεί ένοπλη επίθεση στο έδαφός του, τα άλλα κράτη μέλη οφείλουν να του παράσχουν βοήθεια και συνδρομή με όλα τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών . Πρόκειται για μία ρήτρα που δίνει τη δυνατότητα επιχειρήσεων στο πλαίσιο της συλλογικής άμυνας, με την επιφύλαξη και πάλι των υποχρεώσεων των μελών ενόψει του άρθρου 5 του NATO, καθώς τα περισσότερα μέλη της ΕΕ είναι και μέλη του NATO. Και ενώ στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ και της ΚΠΑΑ το ενδιαφέρον της Ένωσης επικεντρώνεται κυρίως στο εξωτερικό και στους εξωτερικούς κινδύνους, με τη λεγόμενη «Ρήτρα Αλληλεγγύης» που προβλέπεται στο άρθρο 222 ΣΛΕΕ, η Συνθήκη εστιάζει σε κινδύνους που απειλούν τα κράτη μέλη

³⁴² Για τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Άμυνας βλ. τον Επίσημο Ιστότοπο της ΕΕ: http://europa.eu/legislation_summaries/foreign_and_security_policy/cfsp_and_esdp_implementation/r00002_el.htm

³⁴³ Σαχπεκίδου Ε., *op.cit.*, σελ. 273 και υποσημ. 23

τόσο από το εξωτερικό όσο και εκ των έσω. Πρόκειται για την υποχρέωση παροχής συνδρομής προς όποιο κράτος βρίσκεται σε κίνδυνο, μόνο όμως όταν αυτή η απειλή λαμβάνει τις εξής μορφές. α) τρομοκρατική ενέργεια και β) φυσική καταστροφή. Η Ένωση ενόψει αυτών των καταστάσεων κινητοποιεί όλα τα διαθέσιμα μέσα, ακόμη και τα στρατιωτικά, που θέτουν στη διάθεσή της τα κράτη – μέλη, ενώ και τα τελευταία συντονίζουν την προσπάθειά τους στο πλαίσιο του Συμβουλίου. Η διάταξη αυτή *ratione personae* και σε επίπεδο παθητικής νομιμοποίησης, καταλαμβάνει μόνο κράτη μέλη της Ένωσης και όχι τρίτα κράτη. Σημειωτέον δε, ότι με τη ρήτρα αλληλεγγύης δεν καλύπτονται περιπτώσεις ένοπλης επίθεσης κράτους μέλους από άλλο μέλος, όπου η μόνη δυνατότητα αντίδρασης της ΕΕ είναι η επιβολή κυρώσεων δυνάμει του άρθρου 7 ΣΕΕ³⁴⁴.

NATO

Ο Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου (North Atlantic Treaty Organization), υπογραφείς την 4 Απριλίου 1949, και κυρωθείς με το Ν.1989/1952³⁴⁵ από την Ελλάδα, συνιστά έναν πολιτικοστρατιωτικό μηχανισμό όπου τα κράτη συνεργάζονται, με σκοπό τη συλλογική ασφάλεια και άμυνα της Βορειοατλαντικής περιοχής. Σύμφωνα με το *Δόγμα Πολυεθνικών Επιχειρήσεων του ΣΕ*, οι σημαντικότερες δυνατότητες και τα προτερήματα του NATO είναι:

- (α) Το Διασυμμαχικό Επιτελείο Σχεδιασμού.
- (β) Το Κοινό Δόγμα και διαδικασίες.
- (γ) Η Πολυεθνική Δομή Διοίκησης και Ελέγχου.
- (δ) Τα Συμμαχικά Συστήματα Υποδομής και Επικοινωνιών.
- (ε) Οι Άμεσα Διαθέσιμες Δυνάμεις.

Το NATO μπορεί να αναλάβει επιχειρήσεις του άρθρου 5 της Συνθήκης (Article 5 Operations), σε περίπτωση ένοπλης επίθεσης στην Βορειοατλαντική Περιοχή (όπως ορίζεται στα άρθρα 5 και 6) και σύμφωνα με το δικαίωμα συλλογικής άμυνας του άρθρου 51 του Χάρτη. Και ενώ η δράση του NATO με βάση την ιδρυτική του συνθήκη περιοριζόταν μέχρι πριν κάποια χρόνια στη συλλογική άμυνα,

³⁴⁴ Για τα παραπάνω, αλλά και μεγαλύτερη ανάλυση, βλ. Σαχπεκίδου Ε., *ibid.*, σελ. 274- 278

³⁴⁵ Νόμος της 19 Φεβρουαρίου 1952 υπ' αριθ. 1989, περί κυρώσεως της εν Ουασινγκτόνι υπογραφείσης την 4 Απριλίου 1949 Συνθήκης του Βορείου Ατλαντικού ως ετροποποιήθη υπό του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου της 17 Οκτωβρίου 1951 περί προσχωρήσεως της Ελλάδος και Τουρκίας.

το 1999³⁴⁶ επεκτάθηκε η αποστολή του στη διαχείριση κρίσεων (crisis response operations) δυνάμει της Νέας Στρατηγικής της Συμμαχίας³⁴⁷ (Non- Article 5 Operations³⁴⁸). Το NATO μπορεί να δράσει στο πλαίσιο εξουσιοδότησης του ΣΑ μόνο του ή σε συνεργασία με άλλο οργανισμό, π.χ ΟΑΣΕ, ΕΕ κτλ. Τέλος, σημειώνεται ότι η εντολή από Οργανισμούς διάφορους προς το NATO για τη χρησιμοποίηση Νατοϊκών δυνάμεων κατά τη διεξαγωγή πολυεθνικών επιχειρήσεων, θα πρέπει να «εκπονείται σε συνεργασία με το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο (NAC) και θα πρέπει να καθιστά ξεκάθαρη την επιθυμητή πολιτική κατάληξη». Επίσης το NAC, ανάλογα με την περίπτωση, αποφασίζει αν θα προσκαλέσει μη Νατοϊκές χώρες, όπως χώρες για τη «Σύμπραξη για την Ειρήνη» (PfP) και άλλες χώρες «Συνεισφοράς Δυνάμεων» για συμμετοχή σε μία πολυεθνική επιχείρηση που εκτελείται από τη Συμμαχία³⁴⁹.

Πράξεις των Διεθνών Οργανισμών

Οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις όταν επιχειρούν εκτός συνόρων στο πλαίσιο πολυεθνικών επιχειρήσεων θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους όχι μόνο τις ιδρυτικές συνθήκες των εμπλεκόμενων διεθνών οργανισμών, αλλά και το «παράγωγο δίκαιο³⁵⁰» αυτών. Ως εκ τούτου, αποφάσεις του ΣΑ (για όλες τις επιχειρήσεις), του Συμβουλίου (ΕΕ), του NAC (NATO) και του Υπουργικού Συμβουλίου (ΟΑΣΕ), θέτουν το πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει να κινηθεί μία επιχείρηση. Από τα ίδια όργανα μπορεί να εκδίδονται Στρατηγικές - Πολιτικές - Κατευθυντήριες, αλλά ενδέχεται και από άλλα διοικητικά όργανα των ΔΟ να προκύπτουν κείμενα/οδηγίες με επιχειρησιακή διάσταση που επίσης θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη. Ε.γ. Επιχειρησιακά Σχέδια (OPLANs), Κανόνες Εμπλοκής (ROE) κτλ. Για περαιτέρω ανάλυση παραπέμπουμε στο αντίστοιχο κεφάλαιο του Πρώτου Μέρους (Ειδικοί Κανόνες αφορώντες ad hoc την αποστολή).

³⁴⁶ Η ιδέα είχε ήδη διατυπωθεί από το 1991 (Strategic Concept).

³⁴⁷ NAC S(99)-65, *Alliance's Strategic Concept* (24 April 1999), παρ.10 Στο ίδιο πνεύμα και η NAC, *Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization*, 19-20 November 2010, παρ.24 et seq.

³⁴⁸ *Allied Joint Doctrine for Non –Article 5 Crisis Response Operations*, AJP-3.4 (A), NATO PfP Unclassified (Ratification Draft), Chapter 1

³⁴⁹ Βλ. Δόγμα ΠΕ ΣΕ, σ. 7

³⁵⁰ Πέραν από την Ευρωπαϊκή Ένωση και προκειμένου για τους λοιπούς Διεθνείς οργανισμούς, ο όρος ενδεχομένως είναι αδόκιμος, καθώς δεν θα πρόκειται πάντα για «δίκαιο», με την επιφύλαξη της ολοένα επανερχόμενης συζήτησης σχετικά με την περιορισμένη ανά περιπτώσεις δεσμευτικότητα του soft law.

Διεθνείς συμβατικές και εθιμικές ρυθμίσεις

Πέραν όμως από τη συμμετοχή της Ελλάδος σε διάφορους διεθνείς οργανισμούς, η χώρα μας έχει υπογράψει και επικυρώσει μία πληθώρα Συμβάσεων που σκιαγραφούν το πλαίσιο των υποχρεώσεων της στο πεδίο της εξωεδαφικής στρατιωτικής της δραστηριότητας. Δε θα ήταν δυνατό ούτε σκόπιμο ίσως να τις αναπαραγάγουμε εδώ όλες παρόλα αυτά μπορούμε να αναφέρουμε τις πιο σημαντικές. Για περαιτέρω ανάλυση παραπέμπουμε στους οικείους τόπους του Πρώτου Μέρους. Από τις πιο σημαντικές Συμβάσεις είναι εκείνες που αφορούν το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης (1949) και τα τρία Πρόσθετα Πρωτόκολλα³⁵¹ της (1977 I,II και 2005 III). Ας σημειωθεί ότι η Ελλάδα δεν είχε επικυρώσει τις Συμβάσεις της Χάγης του 1907³⁵², όμως η σημασία του γεγονότος αυτού αμβλύνεται με την επικύρωση των δύο πρόσθετων πρωτοκόλλων των Συμβάσεων της Γενεύης (που συντελούν το συγκερασμό των δύο δικαίων) και τη διαπίστωση ότι οι περισσότεροι κανόνες των Συμβάσεων της Χάγης συνιστούν διεθνές εθιμικό δίκαιο. Περαιτέρω, η Ελλάδα έχει επικυρώσει και άλλες συμβάσεις που περιλαμβάνουν κανόνες του ΔΑΔ³⁵³ e.g. τη Σύμβαση της Χάγης του 1904 για τα νοσοκομειακά πλοία, τη Σύμβαση του 1989 για τα Δικαιώματα του Παιδιού, το Προαιρετικό Πρωτόκολλο για την προστασία των παιδιών από την εμπλοκή τους στις ένοπλες συρράξεις (2000), και ειδικότερα για τα μέσα και τις μεθόδους διεξαγωγής του πολέμου: την II Σύμβαση της Χάγης του 1899 περί Νόμων και Εθίμων του Πολέμου στον κατά Ξηράν Πόλεμο, την Διακήρυξη της Χάγης (IV, 2-1899) για τα ασφυξιογόνα αέρια, τη Διακήρυξη της Χάγης για τις διαστελλόμενες σφαίρες (IV, 3-1899), το Πρωτόκολλο της Γενεύης για τα ασφυξιογόνα ή δηλητηριώδη αέρια και τις βακτηριολογικές Μεθόδους (1925), το Procès-verbal της Συνθήκης του Λονδίνου του 1936 περί υποβρυχίου πολέμου, τη Σύμβαση για την απαγόρευση των βιολογικών όπλων (1972), τη Σύμβαση για την απαγόρευση

³⁵¹ Βλ. υποσημ. 120.

³⁵² Είχε βέβαια υπογράψει χωρίς να επικυρώσει τις υπ' αριθμ. III, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII Συμβάσεις της Χάγης του 1907 για το περιεχόμενο των οποίων βλ. υποσημ. 119

³⁵³ Τα στοιχεία για τις Συμβάσεις που περιέχουν κανόνες ΔΑΔ και επικυρώθηκαν από την Ελλάδα, ελήφθησαν κατά βάση από τον επίσημο ιστότοπο της ICRC: http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByCountrySelected.xsp?xp_countrySelected=GR (τελευτ. επισκ. 15/9/2013), όπου και ακριβείς ημερομηνίες επικύρωσης/προσχώρησης στην εκάστοτε συνθήκη, καθώς και συμβάσεις που υπέγραψε, αλλά δεν επικύρωσε η Ελλάδα. Τα εντός παρενθέσεως τμήματα που παρατίθενται στο κυρίως κείμενο του παρόντος, αφορούν την ημερομηνία υιοθέτησης της συνθήκης και όχι την ημερομηνία επικύρωσής της.

ορισμένων συμβατικών όπλων (1980) και τα τέσσερα³⁵⁴ Πρωτόκολλά της (όπως τροποποιήθηκαν) για τα μη ανιχνεύσιμα θραύσματα (I-1989), για την απαγόρευση των ναρκών, των «booby traps» και λοιπών συστημάτων (II-1980), για την απαγόρευση των φλογοβόλων όπλων (III-1980) και για όπλα laser που προκαλούν τύφλωση (IV-1995). Επίσης, έχει επικυρώσει τη Σύμβαση για την απαγόρευση των χημικών όπλων (1993) και τη Σύμβαση του 1997 για την απαγόρευση ναρκών κατά προσωπικού. Σχετικά δε με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών έχει επικυρώσει τη Σύμβαση της Χάγης του (1954) για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης και τα δύο Πρωτόκολλά της (I-1954, II 1999). Αναφορικά με την προστασία του περιβάλλοντος έχει υπογράψει την Σύμβαση ENMOD για την απαγόρευση οποιασδήποτε στρατιωτικής ή άλλης εχθρικής χρήσης τεχνικών που τροποποιούν το περιβάλλον (1976).

Σχετικά δε με την καταστολή των εγκλημάτων, η Ελλάδα έχει επικυρώσει το Χάρτη του Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης (1945) καθώς και το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (1998). Περαιτέρω, έχει επικυρώσει τη Σύμβαση του ΟΗΕ (1948) για την πρόληψη και καταστολή του εγκλήματος της Γενοκτονίας. Παρατηρούμε δηλαδή ότι η Ελλάδα έχει επικυρώσει ένα μεγάλο αριθμό συμβάσεων σχετιζόμενο με το ΔΑΔ.

Αναφορικά με τις Συμβάσεις προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων³⁵⁵ και εδώ είναι μακρύς ο κατάλογος. Να αναφέρουμε ενδεικτικά και σε περιφερειακό επίπεδο την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1950-ΣτΕ) και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλά της υπ' αριθμ. 1,2,3,5,6,7,8,11,13,14³⁵⁶, καθώς και την Ευρωπαϊκή Συμφωνία σχετικά με τα πρόσωπα που συμμετέχουν στις διαδικασίες ενώπιον του ΕΔΑΔ (1996-ΣτΕ), τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (1961 – ΣτΕ), το Πρόσθετο (1988-ΣτΕ) και το Τροποποιητικό Πρωτόκολλό του (1991 – ΣτΕ), καθώς και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στον Ευρωπαϊκό Χάρτη σχετικά με ένα σύστημα συλλογικών αναφορών (1995- ΣτΕ). Σε επίπεδο ΕΕ, να σημειώσουμε το Χάρτη των

³⁵⁴ Δεν έχει επικυρώσει η Ελλάδα το 5^ο Πρωτόκολλο για τα εκρηκτικά υπολείμματα πολέμου. [http://www.unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/3CE7CFC0AA4A7548C12571C00039CB0C?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/3CE7CFC0AA4A7548C12571C00039CB0C?OpenDocument), UNOG, The United Nations Office in Geneva (τελευτ. επισκ. 15/09/2013)

³⁵⁵ Τα στοιχεία ελήφθησαν κατά βάση από τον εξής ιστότοπο του Πανεπιστημίου της Minnesota: <http://www1.umn.edu/humanrts/research/ratification-greece.html>, *Ratification of International Human Rights Treaties – Greece, University of Minnesota*, Human Rights Library, (τελευτ. επισκ. 15/9/2013), αλλά και από το παράρτημα στο Περράκης Στ., *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Αντ. Ν. Σάκκουλας 2009, όπου και πλήρης σχετικός κατάλογος. Ομοίως οι εντός παρενθέσεως αριθμοί αφορούν την ημερομηνία υπογραφής της σύμβασης.

³⁵⁶ Ουσιαστικά μόνο το τέταρτο δεν επεκύρωσε, καθώς το 9 αντικαταστάθηκε από το 11 και το 10 μετά το 11 έχασε τη σημασία του.

Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ που από τη θέση σε ισχύ της συνθήκης της Λισαβόνας (Δεκέμβριος 2009) καθίσταται νομικά δεσμευτικός για τα κράτη – μέλη της (άρθρο 6 παρ. 1 ΣΕΕ)³⁵⁷.

Σε οικουμενικό επίπεδο και στο πλαίσιο της γενικής προστασίας να αναφέρουμε το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (1966-ΟΗΕ), το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Πολιτικά και Μορφωτικά³⁵⁸ Δικαιώματα (1966-ΟΗΕ), το Πρώτο Προαιρετικό Πρωτόκολλό του (1966) και το Δεύτερο σχετικά με την κατάργηση της θανατικής ποινής (1989).

Σε οικουμενικό επίπεδο και σχετικά με την προστασία ειδικού χαρακτήρα να αναφερθούμε στη Σύμβαση περί δουλείας του 1926, όπως τροποποιήθηκε από το σχετικό Πρωτόκολλο (1953-ΟΗΕ), καθώς και τη Συμπληρωματική Σύμβαση για την κατάργηση της δουλείας, του δουλεμπορίου και ανάλογων θεσμών ή πρακτικών (1956 – ΟΗΕ), τη Σύμβαση για την εξάλειψη κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων (1966-ΟΗΕ), τη Σύμβαση για την εξάλειψη κάθε μορφής διακρίσεων κατά των γυναικών (CEDAW-1982-ΟΗΕ) και το Προαιρετικό Πρωτόκολλό της³⁵⁹ (1999), τη Σύμβαση για τα δικαιώματα του Παιδιού (1990-ΟΗΕ) και το Προαιρετικό Πρωτόκολλό του (2000), καθώς και τη Σύμβαση σχετικά με την απαγόρευση και την άμεση δράση για την εξάλειψη των χειρότερων μορφών παιδικής εργασίας (1985)³⁶⁰. Επίσης, η Ελλάδα έχει επικυρώσει τη Σύμβαση για τη σύλληψη ομήρων (1979 – ΟΗΕ), τη Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλης σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (1984 – ΟΗΕ), τη Σύμβαση περί του καθεστώτος των προσφύγων (1951 – ΟΗΕ) και το Πρωτόκολλό του (1967), καθώς και τη Σύμβαση περί του καθεστώτος των ανιθαγενών (ΟΗΕ) κτλ.

Σε περιφερειακό επίπεδο και αναφορικά με την παρεχόμενη προστασία ειδικού χαρακτήρα η Ελλάδα έχει επικυρώσει την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την πρόληψη των βασανιστηρίων και απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης (1991 – ΣτΕ), καθώς και το Πρώτο (1993) και το Δεύτερο (1993) Πρωτόκολλό της, τη Σύμβαση για την προστασία των παιδιών από τη σεξουαλική εκμετάλλευση και

³⁵⁷ Χατζόπουλος Β., *Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ύστερα από τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας*, ΔτΑ 2/2011, 365-396

³⁵⁸ Έτσι στην ελληνική επίσημη μετάφραση. Ορθότερος κατά τη γνώμη μας ο όρος πολιτιστικά δικαιώματα.

³⁵⁹ Οι συμβάσεις αυτές αποκτούν ιδιαίτερη σημασία εάν διαβαστούν σε συνδυασμό με την S RES 1325 (2000), *on Women and peace and security*. Με την απόφαση αυτή του ΣΑ (αλλά και άλλες) επιφυλάσσεται ένας ιδιαίτερος ρόλος για τη γυναίκες ενόψει των ειρηνευτικών επιχειρήσεων.

³⁶⁰ Ομοίως να διαβαστούν σε συνδυασμό με S RES 1612 (2005), *on Children and armed conflict*.

κακοποίηση (ΣτΕ - 2007), ενώ στο πλαίσιο της ΕΕ υφίσταται ο Κανονισμός (ΕΚ) 343/2003 του Συμβουλίου για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης ασύλου που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας³⁶¹.

Ας σημειώσουμε ότι οι διατάξεις προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου έχουν πολλαπλή εφαρμογή στο χώρο των ενόπλων δυνάμεων. Και πρώτα απ' όλα στο καθεστώς του προσωπικού των ΕΔ. Έτσι έχει λεχθεί ότι στα κράτη – μέλη της ΕΣΔΑ επικρατεί η θεωρία ότι οι υπηρετούντες στις ένοπλες δυνάμεις είναι «πολίτες εν στολή» και στο μέτρο που είναι αυτό συμβατό με ορισμένες ιδιαιτερότητες της στρατιωτικής ζωής, τα μέλη των ΕΔ απολαμβάνουν τα αυτά ατομικά και πολιτικά δικαιώματα με του πολίτες³⁶², γεγονός που αποτυπώνεται και στη Νομολογία του ΕΔΑΔ. Άλλωστε η αναγκαιότητα σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μελών των ΕΔ απορρέει και από τη διαρκώς μεταβαλλόμενη φύση των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Πιο συγκεκριμένα, τα μέλη μίας δύναμης που είναι εξοικειωμένα με το καθεστώς του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντός του περιβάλλοντός τους βρίσκεται κατά κανόνα σε πλεονεκτικότερη θέση για την επίτευξη των στόχων της ειρηνευτικής αποστολής. Στον αντίποδα, η ασυδοσία και παράγοντες όπως η χαλαρή διοικητική επίβλεψη και η υπόθαλψη της ατιμωρησίας ελλοχεύουν τον κίνδυνο διολίσθησης σε απαράδεκτες νομικά και ηθικά συμπεριφορές³⁶³. Περαιτέρω, τα ανθρώπινα δικαιώματα εφαρμόζονται σε περιπτώσεις ΕΥΕ, οι οποίες δεν έχουν εμπλακεί σε ένοπλη σύγκρουση (και άρα θα εφαρμόζεται ως *lex specialis* το ΔΑΔ), αλλά και σε περιπτώσεις κατοχής, σε πρόσωπα επί των οποίων οι ένοπλες δυνάμεις

³⁶¹ Ο Κανονισμός Δουβλίνο II περισσότερο αναφέρεται για λόγους πληρότητας και λιγότερο επειδή μπορεί να συνδέεται με τη δράση των ΕΔ. Ψάχνοντας έδαφος (εντελώς) υποθετικής εφαρμογής, ίσως να μπορούσε να εφαρμοστεί σε έδαφος της ΕΕ στο οποίο οι ΕΔ μίας άλλης χώρας της ΕΕ ασκούν *de facto* «αποτελεσματικό έλεγχο» και αναλαμβάνουν διοικητικές/διαχειριστικές αρμοδιότητες.

³⁶² Κύρκος Σ., *Ο ρόλος του ΟΑΣΕ και του Συμβουλίου της Ευρώπης στην προαγωγή του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο χώρο των ενόπλων δυνάμεων*, σ. 711επ. στο: Περράκης Στ. (επιμ.), *Η Διεθνής Συνεργασία σε Οικουμενικό και Περιφερειακό Επίπεδο: Οι Διεθνείς Θεσμοί σε κίνηση*, Ι.Σιδέρης, Αθήνα 2011, σελ. 711-724 πρβλ. και τη συζήτηση που γίνεται σε συνταγματικό επίπεδο κατά την οποία οι στρατιωτικοί και οι στρατιώτες τελούν σε ειδική σχέση εξουσίας [αρνητικός στη γερμανικής προελεύσεως θεωρία της γενικής – ειδικής σχέσης εξουσίας ο Χρυσόγονος (2006), σ. 54 -55] ως προς το κράτος γεγονός που επιτρέπει μία μεγαλύτερη κάμψη των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων τους, η οποία όμως δε θα πρέπει να εξικνεύεται ως την προσβολή του πυρήνα του δικαιώματος.

³⁶³ Κύρκος Σ. (2011), *ibid.*, ιδίως σ. 711-713, 722. Αξιοσημείωτη ακόμη η διαπίστωση που γίνεται ότι θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στον έλεγχο της συμβατότητας των εσωτερικών στρατιωτικών κανονισμών *e.g.* ΣΚ 20-1 «Γενικός Κανονισμός Υπηρεσίας στο Στρατό» (ιδίως ως προς τα θέματα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των στρατιωτικών) που συνήθως αποτελούν το πρώτο και το τελευταίο «σημείο αναφοράς στο πλαίσιο της κανονιστικής ρύθμισης της στρατιωτικής ζωής» και που κατά γενική ομολογία ως προς το περιεχόμενό τους είναι απαρχαιωμένοι.

ασκούν «εξουσία και έλεγχο» με βάση το «προσωπικό μοντέλο» (personal model), ή εφόσον ασκούν «αποτελεσματικό έλεγχο» περιοχής κατά το «εδafικό μοντέλο» (spatial model) της δικαιοδοσίας (ΕΔΑΔ, *Al Skeini*), όπως αναπτύχθηκε στο οικείο κεφάλαιο.

Όσον αφορά το καθεστώς των Δυνάμεων, να επισημάνουμε ότι η Ελλάδα έχει επικυρώσει τη Σύμβαση για τα Προνόμια και τις Ασυλίες των ΗΕ (1946), καθώς και τη Σύμβαση για την Ασφάλεια των ΗΕ και του Συνδεδεμένου προσωπικού (1994). Επίσης, έχει επικυρώσει τη NATO SOFA³⁶⁴, την PfP SOFA³⁶⁵ και την EU SOFA³⁶⁶ με τις οποίες ασχοληθήκαμε στο πρώτο μέρος. Για την πληρότητα της ανάπτυξης να αναφερθεί ότι η Ελλάδα έχει συνάψει από το 1953 αρκετές SOFAs με τις ΗΠΑ³⁶⁷, ρυθμίζουν όμως των Καθεστώ των αμερικανικών δυνάμεων στις στρατιωτικές βάσεις στην Ελλάδα και όχι το καθεστώς των ελληνικών ΕΔ στο εξωτερικό. Πέραν όμως από τις αμέσως προαπαρατεθείσες συμβάσεις, οι Ελλάδα έχει συνάψει με άλλα κράτη Στρατιωτικές Τεχνικές Συμφωνίες (Military Technical Agreements – MTAs) και Μνημόνια Κατανόησης (Memoranda of Understanding - MOUs) που καταρχήν δεν έχουν νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα και κινούνται στο αστερισμό του soft law, επειδή όμως πέραν από το λεπτομερειακό και τεχνικό τους χαρακτήρα ενδέχεται να ρυθμίζουν και ουσιαστικά ζητήματα, η δεσμευτικότητά τους θα πρέπει να εξετάζεται ad hoc³⁶⁸. Οι MTAs συνάπτονται συνήθως στο πλαίσιο υπαρχουσών SOFAs (ή MOUs) και ρυθμίζουν ειδικότερα ζητήματα (e.g. πρόσβασης, δημιουργίας στρατιωτικών βάσεων, διενέργειας κοινών εκπαιδευτικών ασκήσεων, κατάστασης των δυνάμεων, άσκησης της διοίκησης κτλ.) ως μέρος μίας ολοκληρωμένης συμφωνίας³⁶⁹ είτε προβαδίζοντας χρονικά των SOFAs³⁷⁰ (ή MOUs) είτε ως εφαρμοστικές/εκτελεστικές αυτών. Συνήθως δεν διέρχονται από τα κοινοβούλια κατά τους συνταγματικούς κανόνες εκάστου κράτους (γι' αυτό και θα πρόκειται για soft

³⁶⁴ Συνοπτικά για κάποιες ρυθμίσεις της NATO SOFA βλ. Ρούκουνας Ε. (2011), op.cit., σ. 219 – 220 και Κωστόγιαννης Στ. (2013), op.cit., σ. 117 – 121 και Sari A., *The NATO SOFA at Sixty: Heading for Retirement or Has Life Just Begun?*, NATO Legal Gazette (April 2012), Issue 27, 2–8

³⁶⁵ Αποτελεί μεταφορά των ρυθμίσεων της NATO SOFA.

³⁶⁶ Βλ. παρουσίαση της EU SOFA στα εξής έργα: Sari A., *Status of Forces and Status of Mission Agreements under the ESDP: The EU's Evolving Practice*, (2008) 19 *European Journal of International Law* 67–100, Sari A., *The EU Status of Forces Agreement: Change and Continuity in the Law of Visiting Forces*, (2007) 46 *Military Law and the Law of War Review* 9–254, Sari A., *The European Union Status of Forces Agreement*, *Journal of Conflict and Security Law*, 2008, pp. 353–391

³⁶⁷ 103 περίπου με τελευταία αυτήν του 2003 κυρωθείσα με το Ν.3108/2003. Βλ. Ρούκουνας (2011), op.cit., p. 220

³⁶⁸ Βλ. Ρούκουνας Ε. (2011), ibid., σ. 150 -151 βλ. και υποσημ. 283

³⁶⁹ Βλ. Mason C., (2012), op.cit., p. 6

³⁷⁰ Βλ. Μορτόπουλος (2009), op.cit., σ. 363 και υποσημ. 12

law συνήθως) και κατά κανόνα είναι διαβαθμισμένες και γι' αυτό δε θα ασχοληθούμε παραπάνω με αυτές.

Κλείνοντας την παρουσίαση του διεθνούς πλαισίου εντός του οποίου υποχρεωτικά κινούνται οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις, να παρατηρήσουμε τα εξής. Καταρχάς ο «συμβατικός κατάλογος» που παρατέθηκε είναι ενδεικτικός. Επίσης, αφ' ης στιγμής στις πολυεθνικές επιχειρήσεις³⁷¹ συμμετέχουν εξ ορισμού και οι ένοπλες δυνάμεις άλλων κρατών (είτε ως φίλια είτε ως αντίπαλα - ή έστω μη σύμμαχα-κράτη), θα πρέπει σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση που εμπλέκονται περισσότερα του ενός κράτη (και ένα εκ των οποίων είναι η Ελλάδα) να εξετάζουμε *πρώτα απ' όλα* ποιες συνθήκες έχει επικυρώσει η χώρα μας και ποιες το έτερο/α εμπλεκόμενο/α μέρος/η. Εάν όλα τα μέρη συνδέονται συμβατικά τότε προστρέχουμε στις σχετικές διατάξεις. Εάν αντίθετα τα εμπλεκόμενα μέρη έχουν επικυρώσει διαφορετικές συνθήκες τα πράγματα δυσκολεύουν. Στο σημείο αυτό, καταλυτικός είναι ο ρόλος του διεθνούς εθίμου, καθώς βοηθά στη σύγκλιση των διαφορών³⁷². Άλλο ζήτημα είναι βέβαια ποιοι κανόνες αποτελούν διεθνές έθιμο και ποιοι όχι. Μία πάντως αρχή³⁷³ για το ΔΑΔ αποτελεί η Μελέτη της ΔΕΕΣ στην οποία πολλάκις αναφερθήκαμε στο παρόν. Για τους άλλους κλάδους θα τεθεί ζήτημα (πιο επισταμένης) ερμηνείας.

A2: Το Εθνικό πλαίσιο

Νομικό Πλαίσιο

Πριν ξεκινήσουμε την ανίχνευση του ελληνικού νομικού πλαισίου σχετικά με το καθεστώς των ελληνικών στρατιωτικών αποστολών εκτός συνόρων, θα πρέπει να διευκρινίσουμε δύο πράγματα. Πρώτον, ότι με τη σχέση διεθνούς και εσωτερικού δικαίου δε θα ασχοληθούμε εδώ ιδιαίτερα (άρθρο 28 Σ)³⁷⁴. Ούτε θα ασχοληθούμε εις

³⁷¹ «Με το γενικό όρο *πολυεθνικές επιχειρήσεις* χαρακτηρίζονται οι στρατιωτικές δραστηριότητες που διεξάγονται από τις στρατιωτικές δυνάμεις δύο ή περισσότερων Κρατών, οι οποίες τυπικά οργανώνονται κάτω από έναν Οργανισμό, μια Συμμαχική δομή ή κάτω από ένα Συνασπισμό Κρατών, για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους, με σκοπό την υλοποίηση της εντολής τους (mandate)» βλ. Δόγμα ΠΕ ΣΞ, σ. 10.

³⁷² Σε αντίθεση με ό,τι καθορίζεται στο δίκαιο των συνθηκών, η καθιέρωση και η γενική ισχύς του εθίμου δεν απαιτεί ομοφωνία, η δε θεωρία του επίμονου αντιρρησία (persistent objector) κατά την κρατούσα άποψη είναι έωλη. Βλ. Ρούκουνας Ε. (2011), *op.cit.*, σ. 60 - 61

³⁷³ Γιατί και αυτή έχει δεχθεί αυστηρή κριτική ως προς ορισμένους κανόνες που έχει αναγνωρίσει ως εθμικούς. Ενδ.βλ. Breau S., *A Single Standard for Coalitions: Lowest Common Denominator or Highest Standard*, esp. pp.78 -86 in: Odello M.& Piotrowicz R. (eds.-2011), *op.cit.*, pp. 73-97

³⁷⁴ Για τα ζητήματα αυτά βλ. Ρούκουνας Ε. (2011), *op.cit.*, σ. 38-46 και Κτιστάκης Ι., *Οι σχέσεις μεταξύ διεθνούς και εσωτερικού δικαίου*, στο συλλογικό έργο: Αντωνόπουλος Κ.& Μαγκλιβέρας Κ.

βάθος με το ζήτημα για το ποιες διεθνείς συμβάσεις απαιτείται συγκατάθεση της Βουλής, ήτοι κύρωση με τυπικό νόμο και για ποιες αρκεί η συνομολόγηση (επικύρωση) από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας (άρθρα 36 παρ.1 και 2 του Σ)³⁷⁵. Δεύτερον, ότι ο επιχειρησιακός νομικός σύμβουλος θα πρέπει να έχει υπόψη του όχι μόνο τις ρυθμίσεις της ελληνικής έννομης τάξης, αλλά και εκείνες των αλλοδαπών εννόμων τάξεων (τουλάχιστον τις βασικές εξ αυτών, όπως αποτυπώνονται στο Σύνταγμά τους), στο μέτρο που οι ένοπλες δυνάμεις των τελευταίων βρίσκονται υπό διοίκηση ή έλεγχο Ελληνικού Στρατηγείου³⁷⁶.

Όσον αφορά δε το ελληνικό νομικό πλαίσιο, στην κορυφή της ιεραρχίας των κανόνων του εθνικού δικαίου βρίσκεται το Σύνταγμα³⁷⁷ και συνεπώς θα ξεκινήσουμε με αυτό. Προκαταρκτικά αξίζει να σημειώσουμε ότι υπάρχουν διατάξεις του Συντάγματος που κατοχυρώνουν τα ατομικά, πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα και που έμμεσα αφορούν και στο διεθνές δίκαιο, δεδομένης και της συμμετοχής της χώρας μας στην ΕΣΔΑ, στο ΣΑΠΔ κτλ. Με άλλα λόγια, ο θεμελιώδης νόμος του κράτους και οι διεθνείς συμβάσεις που μάλιστα έχουν υπερνομοθετική ισχύ (υπό τις προϋποθέσεις του άρθρου 28 παρ.1 του Σ.), αλληλοσυμπληρώνονται³⁷⁸. Ως εκ τούτου πολλές διατάξεις του Συντάγματος που αφορούν στα ανθρώπινα δικαιώματα³⁷⁹ σχετίζονται έμμεσα με το καθεστώς και τα

(επιμ.2011), *op.cit.*, p. 57 – 69. Ειδικά για το ζήτημα της «σύγκρουσης» (όρο που απορρίπτει ο Δημητρώπουλος Α., *Συνταγματικά Δικαιώματα*, Γενικό Μέρος, τόμος Γ' – Ημίτομος Ι, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005, σ. 241) μεταξύ διατάξεων διεθνών συνθηκών και Συντάγματος, κατά τη γνώμη μας, θα πρέπει να εξετάζουμε την εναρμονισμένη με το διεθνές δίκαιο ερμηνεία των Συνταγματικών διατάξεων πριν αναλωθούμε στη συζήτηση σχετικά με το ποια έννομη τάξη από τις δύο υπερισχύει.

³⁷⁵ Ενδ. βλ. Κτιστάκης (2011), *ibid.*, σ. 68 και Ρούκουνas E.(2011), *ibid.*, σ.84 -85

³⁷⁶ Μορτόπουλος (2009), *op.cit.*, σ. 56. Βλ. και το εύγλωττο υποθετικό παράδειγμα (σ. 55, ελαφρώς παραλλαγμένο εδώ) κατά το οποίο e.g. σε ελληνική Ταξιαρχία που εκτελεί επιχείρηση επιβολής ειρήνης στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ, αποδίδεται Λόχος της χώρας Χ επί του οποίου η Ταξ/χία έχει τον επιχειρησιακό έλεγχο και συνεπώς του αναθέτει e.g. τη φύλαξη του στρατοπέδου. Σε ενδεχόμενη συμπλοκή και τραυματισμό στρατιωτών της Χ, και κατόπιν της ύστερης διαπίστωσης ότι το Σύνταγμα της χώρας Χ δεν επέτρεπε τη συμμετοχή της στην επιχείρηση, η ευθύνη του Έλληνα διοικητή της ταξιαρχίας παραμένει αλώβητη, διότι εδέχθη κατά κατάχρηση εξουσίας τις δυνάμεις της Χώρας Χ, το καθεστώς των οποίων, όπως και το Σύνταγμα της Χώρας είναι – ή μάλλον θα έπρεπε να είναι- γνωστά στον Έλληνα Διοικητή.

³⁷⁷ Αποτελεί το θεμελιώδη κανόνα του κράτους (Grundnorm). Για μία περιδιάβαση στις φιλοσοφικές θεωρίες για το θεμέλιο της ισχύος του δικαίου και την πρωταρχία του Συντάγματος βλ. Σούρλας Π., *Justi atque injusti scientia, Μία εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1995, σ. 57 -67 ιδίως σ. 64 -67

³⁷⁸ Βλ. Ρούκουνas E. (2011), *op.cit.*, σ.146.

³⁷⁹ Για τις εννοιολογικές αποχρώσεις των όρων «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», «Συνταγματικές ή Ατομικές ή Δημόσιες Ελευθερίες», «Θεμελιώδη Δικαιώματα», «Ανθρώπινα Δικαιώματα», «Συνταγματικά Δικαιώματα» που κατά βάση χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν το ίδιο πράγμα, βλ. Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Τρίτη Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006

δικαιώματα των μελών των ενόπλων δυνάμεων³⁸⁰, ακόμη και αν βρίσκονται στο εξωτερικό.

Περαιτέρω, όπως είδαμε στο αμέσως προηγούμενο κεφάλαιο, στο άρθρο 2 παρ.2 του Συντάγματος,

«Η Ελλάδα, ακολουθώντας τους γενικά αναγνωρισμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου³⁸¹, επιδιώκει την εμπέδωση της ειρήνης, της δικαιοσύνης, καθώς και την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ λαών και κρατών».

Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ.2 Σ:

«Για να εξυπηρετηθεί σπουδαίο εθνικό συμφέρον και να προαχθεί η συνεργασία με άλλα κράτη, μπορεί να αναγνωρισθούν, με συνθήκη ή συμφωνία, σε όργανα διεθνών οργανισμών αρμοδιότητες που προβλέπονται από το Σύνταγμα. Για την ψήφιση νόμου που κυρώνει αυτή τη συνθήκη ή συμφωνία απαιτείται πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των βουλευτών.» Κατόπιν των παραπάνω λοιπόν μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις διεξαγόμενες στο πλαίσιο διεθνών οργανισμών στους οποίους συμμετέχουμε για να εξυπηρετηθεί σπουδαίο εθνικό συμφέρον και οι οποίες έχουν ως σκοπό άλλοτε τη διατήρηση ή επαναφορά της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και άλλοτε τη στήριξη τρίτων κρατών στο πλαίσιο και προς ενίσχυση των φιλικών μας σχέσεων, βρίσκουν το συνταγματικό έρεισμά τους.

Ποιος όμως αποφασίζει για την ανάπτυξη των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων εκτός συνόρων; Σύμφωνα με το άρθρο 36 παρ. 1:

«Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας με τήρηση οπωσδήποτε των ορισμών του άρθρου 35 παράγραφος 1, εκπροσωπεί διεθνώς το κράτος, κηρύσσει πόλεμο³⁸², συνομολογεί συνθήκες ειρήνης, συμμαχίας, οικονομικής συνεργασίας και συμμετοχής σε διεθνείς οργανισμούς ή ενώσεις και τις

³⁸⁰ Βλ. Αλιβιζάτος Ν., *Η συνταγματική θέση των ενόπλων δυνάμεων, Δικαιώματα και Υποχρεώσεις των Στρατιωτικών*, 1992 και Κοσμόπουλος Χ., *Η συνταγματική θέση του προσωπικού των ενόπλων δυνάμεων*, Ναυτική Επιθεώρηση, τεύχος 578, σ. 55, Εκδ. ΥΠΝ/ΓΕΝ, Σεπ-Νοε 2011, όπου διαβάζουμε e.g. στην παρ.7: «Την αρχή του Απρόσβλητου του πυρήνα των θιγομένων δικαιωμάτων. Ότι δηλαδή οι πρόσθετοι περιορισμοί δεν είναι επιτρεπτό να εξαφανίζουν τα «στοιχειώδη» συστατικά, του ουσιαστικό περιεχόμενο κάποιου δικαιώματος που κατά τεκμήριο ισχύει και μάλιστα με αυξημένη ισχύ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για αυτή την περίπτωση είναι το δικαίωμα της ζωής. Οι στρατιωτικοί εκ της φύσεως του επαγγέλματός τους και εκ του προορισμού των Ε.Δ. προορίζονται για να διακινδυνεύουν τη ζωή τους σε δεδομένες στιγμές επιχειρήσεων. Αυτό είναι ένας θεμιτός περιορισμός του δικαιώματος στη ζωή. Δεν είναι όμως θεμιτό και θίγει τον πυρήνα του δικαιώματος η οργάνωση στα πλαίσια των στρατιωτικών καθηκόντων επιχειρήσεων αυτοκτονίας.»

³⁸¹ Πρόκειται για αδόκιμο όρο που -όπως και ο όρος «γενικά παραδεδομένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου» του άρθρου 28 παρ.1 του Σ- αποδίδει την έννοια του γενικού διεθνούς δικαίου: ήτοι τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου, τα γενικά διεθνή έθιμα και τις γενικές αρχές του δικαίου των πολιτισμένων κρατών που εφαρμόζονται στη διεθνή έννομη τάξη. Βλ. Κτιστάκης Ι., *op.cit.*, σ.65

³⁸² Γίνεται δεκτό ότι εννοείται πλέον το δικαίωμα νομίμου άμυνας σύμφωνα με το άρθρο 51 του ΚατΧΗΕ. Βλ. Ρούκουνας Ε. (2011), *op.cit.*, σ. 84

ανακοινώνει στη Βουλή, με τις αναγκαίες διασαφήσεις, όταν το συμφέρον και η ασφάλεια του κράτους το επιτρέπουν.»

Ενώ σύμφωνα με το άρθρο 36 παρ. 2:

«Οι συνθήκες για το εμπόριο, φορολογία, οικονομική συνεργασία και συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς ή ενώσεις, και όσες άλλες περιέχουν παραχωρήσεις για τις οποίες, σύμφωνα με άλλες διατάξεις του Συντάγματος, τίποτε δεν μπορεί να οριστεί χωρίς νόμο, ή οι οποίες επιβαρύνουν ατομικά τους Έλληνες, δεν ισχύουν χωρίς τυπικό νόμο που τις κυρώνει.»

Περαιτέρω, σύμφωνα με το άρθρο 45 εδ. α’:

«Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων της Χώρας, που τη διοίκησή τους ασκεί η Κυβέρνηση, όπως νόμος ορίζει.»

και το άρθρο 82 παρ.1:

«Η Κυβέρνηση καθορίζει και κατευθύνει τη γενική πολιτική της Χώρας, σύμφωνα με του ορισμούς του Συντάγματος και των νόμων.»

Αντιπαρερχόμενοι την εις βάθος εξέταση της σχέσης των διατάξεων του άρθρου 36 παρ.1 και 2., όπως άλλωστε προεξαγγείλαμε εισαγωγικά, *grosso modo* διαπιστώνουμε ότι ο ΠτΔ έχει περιορισμένες αρμοδιότητες στρατιωτικής υφής στο διεθνές πεδίο και κυρίως να συνομολογεί (δηλαδή να επικυρώνει με την προσυπογραφή του αρμοδίου Υπουργού και τη δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως– άρθρο 35 παρ.1) συνθήκες ειρήνης ή συμμαχίας (36 παρ.1) και αυτό στο βαθμό που οι ως άνω συνθήκες δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της 36 παρ. 2, οπότε θα απαιτείται και η συγκατάθεση της Βουλής (κύρωση με τυπικό νόμο). Με άλλα λόγια δεν θα πρέπει με αυτές να ρυθμίζονται ζητήματα συμμετοχής σε διεθνείς οργανισμούς ή να περιέχουν παραχωρήσεις για τις οποίες απαιτείται νόμος, όπως e.g. συμβαίνει για τα θέματα του άρθρου 27 : μεταβολή στα όρια της Επικράτειας (παρ.1) και διέλευση ή στάθμευση στην ελληνική επικράτεια (παρ.2). Να σημειώσουμε δε ότι όσες διεθνείς συνθήκες δεν έχουν κυρωθεί με νόμο δεν έχουν την υπερνομοθετική ισχύ του άρθρου 28 παρ.1 του Σ, ενώ ακόμη και για τις περιπτώσεις της παρ.1 και υπό το φως του άρθρου 82 παρ.1 του Σ, η πρωτοβουλία ανήκει στην υπεύθυνη Κυβέρνηση, ο δε Πρόεδρος της Δημοκρατίας τις περιβάλλει απλώς με το κύρος της υπογραφής του³⁸³. Άλλωστε σε κάθε περίπτωση απαιτείται προσυπογραφή του αρμοδίου Υπουργού. Την δε αρμοδιότητα κήρυξης πολέμου την θεωρούμε

³⁸³ Κτιστάκης Ι. (2011), *op.cit.*, σ. 67

ξεπερασμένη στο πλαίσιο των επιταγών τους *jus contra bellum* και γίνεται δεκτό ότι εννοείται η άσκηση της νόμιμης άμυνας³⁸⁴ δυνάμει του άρθρου 51 του Χάρτη.

Πέραν αυτών και ενώ το Σύνταγμα ορίζει τον ΠτΔ Αρχηγό των ΕΔ, σπεύδει να διευκρινίσει ότι τη διοίκησή τους ασκεί η Κυβέρνηση, όπως νόμος ορίζει (άρθρο 45). Κατά την κρατούσα άποψη λοιπόν, ο ΠτΔ μπορεί μόνο «να ενημερώνεται για τα θέματα των ενόπλων δυνάμεων, ενδεχομένως να τα συζητά με τους αρμόδιους κυβερνητικούς παράγοντες και ακόμη να ασκεί έλεγχο νομιμότητας των σχετικών σχεδίων διαταγμάτων. Κατά τα λοιπά η αποφασιστική αρμοδιότητα διοίκησης ενόπλων δυνάμεων ανήκει στην Κυβέρνηση και ασκείται από αυτή μέσω του Υπουργού Εθνικής Άμυνας και των αρμόδιων συλλογικών οργάνων, όπως ιδίως το ΚΥ.Σ.Ε.Α³⁸⁵».

Ειδικότερα, και περνώντας σε επίπεδο νόμου, έχει εκδοθεί προς υλοποίηση της νομοθετικής επιφύλαξης του άρθρου 45 του Σ., ο ν.2292/1995 (ΦΕΚ Α' 35/15-2-1995) «Οργάνωση και λειτουργία Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, διοίκηση και έλεγχος των Ενόπλων Δυνάμεων και άλλες διατάξεις». Σύμφωνα δε με το άρθρο 1 παρ. 2 του νόμου αυτού όπως ισχύει:

«Η ευθύνη για την άμυνα της Χώρας ανήκει στην Κυβέρνηση, η οποία καθορίζει την Πολιτική Εθνικής Άμυνας και ασκεί σύμφωνα με το άρθρο 45 του Συντάγματος τη διοίκηση των Ενόπλων Δυνάμεων δια του Υπουργού Εθνικής Άμυνας (ΥΕΘΑ) που δρα στο πλαίσιο του νόμου και των σχετικών αποφάσεων του Υπουργικού Συμβουλίου και του Κυβερνητικού Συμβουλίου Εξωτερικών και Άμυνας (ΚΥΣΕΑ). Η Βουλή ασκεί κοινοβουλευτικό έλεγχο στις Ένοπλες Δυνάμεις δια του Υπουργού Εθνικής Άμυνας ο οποίος είναι υπεύθυνος ενώπιόν της.»

Το ΚΥ.Σ.Ε.Α., το οποίο κατά την πολεμική περίοδο μετονομάζεται σε Πολεμικό Συμβούλιο, έχει μεταξύ άλλων την αρμοδιότητα να αποφασίζει για διάθεση εθνικών δυνάμεων στα πλαίσια των διεθνών υποχρεώσεων της Χώρας μας (άρθρο 3 παρ.1 περ.θ').

Σημαντικό είναι επίσης ότι με το άρθρο μόνο της ΠΥΣ 29/28 Αυγ 2012 αναβαθμίζεται ο ρόλος του Α/ΓΕΕΘΑ, καθόσον αποκτά δικαίωμα ψήφου και μετατρέπεται σε τακτικό μέλος του ΚΥ.Σ.Ε.Α., το οποίο πλέον συντίθεται με πρόεδρο τον Πρωθυπουργό και ως μέλη τους: α) Υπουργό Εξωτερικών, β) Υπουργό Οικονομικών, γ) Υπουργό Εθνικής Άμυνας, δ) Υπουργό Εσωτερικών, ε) Υπουργό Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, στ) Υπουργό Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας, Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων, ζ) Υπουργό

³⁸⁴ Βλ. υποσημ.382

³⁸⁵ Χρυσόγονος Κ., (2006), *op.cit.*, σ.603

Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, η) Υπουργό Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, θ) Υπουργό Επικρατείας, ι) Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας. Στο Κ.Υ.Σ.Ε.Α. καλούνται και μετέχουν χωρίς δικαίωμα ψήφου ο Γενικός Γραμματέας Πρωθυπουργού και οι Προϊστάμενοι του Γραφείου Στρατηγικού Σχεδιασμού και του Διπλωματικού Γραφείου της Γενικής Γραμματείας Πρωθυπουργού και ο Σύμβουλος του Πρωθυπουργού για αμυντικά θέματα, εφόσον υπάρχουν. Καθήκοντα γραμματέα του Κ.Υ.Σ.Ε.Α. ασκεί ο Γενικός Γραμματέας της Κυβέρνησης.

Ο ίδιος νόμος περιλαμβάνει και διατάξεις σχετικά με τη διοίκηση και τον έλεγχο των ΕΔ, ενώ ζητήματα σχετικά με την υπηρεσιακή εξέλιξη των στελεχών των ΕΔ, θέματα διοίκησης, στρατολογίας και συναφείς διατάξεις ρυθμίζει και ο ν. 3883/2010 (ΦΕΚ Α' 167/24 – 9 – 2010). Για το καθεστώς των Επαγγελματιών Οπλιτών σχετικός είναι ο νόμος 2936/2001 (ΦΕΚ Α' 166/25-07-2001), όπως τροποποιήθηκε με το ν. 3036/2002, ενώ για τους στρατευσίμους και τους οπλίτες τυγχάνει εφαρμογής ο ν. 3421/2005 «Στρατολογία των Ελλήνων και διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 302/13-12-2005), όπως ισχύει.

Να σημειώσουμε δε ότι από τη στιγμή που σε μία επιχείρηση δεν εφαρμόζονται οι κανόνες του ΔΑΔ (δεν έχουμε εμπλοκή σε ένοπλη σύγκρουση), συνηθίζεται να διεκδικεί εφαρμογής σύμφωνα με τις υφιστάμενες SOFA –και ελλείπει αυτών σύμφωνα με το διεθνές εθιμικό δίκαιο- παράλληλα με το διεθνές δίκαιο ΔΑ, το εθνικό (αστικό και ποινικό) δίκαιο του κράτους προέλευσης, με το οποίο θα ελέγχεται e.g. η χρήση θανατηφόρου ένοπλης βίας στο πλαίσιο των Κανόνων Εμπλοκής³⁸⁶.

Θα ήταν αδύνατο βέβαια στο πλαίσιο του παρόντος να αναλύσουμε όλες τις διατάξεις του Αστικού, Ποινικού και Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα που διεκδικούν δυνητικά εφαρμογής στο πλαίσιο των ελληνικής συμμετοχής σε επιχειρήσεις στο εξωτερικό. Για τις σχετικές αναπτύξεις παραπέμπουμε στα οικεία εγχειρίδια Αστικού Δικαίου, Πολιτικής Δικονομίας, Ποινικού Δικαίου, Ποινικής Δικονομίας και Στρατιωτικού Ποινικού Δικαίου.

Κατεβαίνοντας την κλίμακα της ιεραρχίας των κανόνων δικαίου να επισημάνουμε την ύπαρξη των Στρατιωτικών Κανονισμών, οι οποίοι κατά κανόνα

³⁸⁶ Βλ. και Δόγμα ΠΕ ΣΞ σ.21: «Η εσωτερική λειτουργία της Μονάδος, υπόκειται στις διατάξεις των εθνικών νόμων και των Στρατιωτικών κανονισμών, τόσο για τα αδικήματα του κοινού ποινικού κώδικα μεταξύ του προσωπικού, όσο και τα στρατιωτικά αδικήματα που προβλέπονται από το Στρατιωτικό Ποινικό Κώδικα.»

κυρώνονται με Υπουργική Απόφαση ή Προεδρικό Διάταγμα και αποτελούν το πρώτα ίσως και το μοναδικά κανονιστικής υφής κείμενα με τα οποία έρχονται σε επαφή οι στρατιωτικοί και για το λόγο αυτό θα πρέπει να επικαιροποιούνται και να ελέγχονται για τη συμβατότητα, τη συνταγματικότητα και τη νομιμότητά τους³⁸⁷. Ρυθμίζουν ποικίλα ζητήματα e.g. τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των στρατιωτικών, τη συμπεριφορά τους, το καθεστώς τους, αλλά και τη διάρθρωση της Στρατιωτικής Υπηρεσίας. Οι πιο σημαντικοί³⁸⁸ τέτοιοι κανονισμοί για τον ΣΞ είναι ο ΣΚ 20-1³⁸⁹ και ο ΣΚ 20-2³⁹⁰. Μέσω αυτών ασκείται και ο διοικητικός «πειθαρχικός έλεγχος» επί των στρατευμάτων, τον οποίο άλλωστε διατηρεί η χώρα προέλευσης ακόμη και αν έχει μεταβιβάσει την επιχειρησιακή διοίκηση και έλεγχο. Ενδεικτικά, και σε αντιπαραβολή με την ποινική ευθύνη του, να επισημάνουμε την πειθαρχική ευθύνη που απορρέει για τον διοικητή από τη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 18 του ΣΚ 20-2. «Τέλος ο Διοικητής είναι υπεύθυνος δια παν ό,τι πράττει η παραλείπει να πράξει η Μονάς του ή το Συγκρότημα, το οποίο διοικεί.» Η δε πειθαρχική δικαιοδοσία εξετάζεται στο άρθρο 65 του ΣΚ 20-1. Επίσης, να αναφερθεί ότι ένα βασικός πυρήνας νόμων και εθίμων του πολέμου έχει μεταφερθεί στον ΣΚ 20-1 (άρθρο 14 παρ. 14-16).

Θεσμικό πλαίσιο

Περνώντας στη συνέχεια στο θεσμικό πλαίσιο των στρατιωτικών επιχειρήσεων, να επισημάνουμε ότι έχει αναπτυχθεί ένα σημαντικός αριθμός «δογμάτων», οι οποίοι δε συνιστούν ουσιαστικούς νόμους, αλλά δεσμεύουν τους αποδέκτες τους στο πλαίσιο του στρατιωτικούπαλληλικού μηχανισμού. Πρόκειται για θεσμικά κείμενα με κύριο σκοπό την μεγιστοποίηση της επιχειρησιακής αποτελεσματικότητας των Ενόπλων Δυνάμεων. Δόγμα δε σύμφωνα με την επίσημη ελληνική θέση³⁹¹ είναι «θεμελιώδεις αρχές, οι οποίες διέπουν τις ενέργειες των στρατιωτικών δυνάμεων ή τμημάτων τους, προς υποστήριξη εθνικών αντικειμενικών

³⁸⁷ Βλ. υποσημ. 363

³⁸⁸ Όχι και οι μόνοι όμως. Βλ. ενδεικτικά παραδείγματα στην παράθεση βιβλιογραφίας στο τέλος.

³⁸⁹ Γενικό Επιτελείο Στρατού/Δνση Οργανώσεως/3β, ΣΚ 20-1, *Γενικός Κανονισμός Υπηρεσίας στο Στρατό* (ΠΔ 130/1984)

³⁹⁰ Γενικό Επιτελείο Στρατού/Δνση Οργανώσεως/3β, ΣΚ 20-2, *Κανονισμός Εσωτερικής Υπηρεσίας Στρατευμάτων*, (Φ.073.114/3/244609/Σ.150/10 Μαΐου 1980, απόφ. ΥΦΕΘΑ

³⁹¹ Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Δόγματος, *Έκδοση Δογμάτων Στρατού Ξηράς*, Πάγια Διαταγή (ΠαΔ) 0-34/2004, Φ. 310/22/755196/Σ.136/11 Ιουν 2004/ΓΕΣ/ΔΙΔΟ

σκοπών. Παρέχει εξουσία, αλλά απαιτεί κρίση κατά την εφαρμογή του.» Οι αρχές αυτές αποτυπώνουν «τη συλλογική γνώση του στρατού σχετικά με παλαιές, παρούσες και μελλοντικές επιχειρήσεις». Οι αρχές του δόγματος στρατού συνιστούν επιτακτικές οδηγίες και ως τέτοιες ακολουθούνται, εκτός και αν, κατά την κρίση του διοικητή, οι συνθήκες υπαγορεύουν διαφορετικά. Αν δε ανακύψει διάσταση ανάμεσα στις αρχές δόγματος e.g. του ΣΞ και στις αρχές διακλαδικού δόγματος, ακολουθούνται οι τελευταίες. Στην περίπτωση μας το πιο σχετικό είναι το *Δόγμα Πολυεθνικών Επιχειρήσεων*, στο οποίο ήδη έχουμε αναφερθεί αρκετές φορές καθ' όλη τη διάρκεια της ανάλυσής μας. Φυσικά υπάρχουν και άλλα δόγματα που αναλόγως του περιεχομένου τους θα πρέπει να συμβουλευούνται οι διοικητές των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων όπως e.g. το *Στρατιωτικό Δόγμα του ΣΞ* για τον Στρατό Ήρα. Η ιεράρχηση μεταξύ των Δογμάτων για το ΣΞ είναι η εξής:³⁹² α) το Στρατιωτικό Δόγμα (Αδιαβάθμητο), το οποίο αποτελεί το θεμελιώδες δόγμα του ΣΞ στο υψηλότερο επίπεδο, το Στρατηγικό. Βασίζεται στην Πολιτική Εθνικής Άμυνας (ΠΕΑ), στην Εθνική Στρατιωτική Στρατηγική (ΕΘΣΣ) και άλλα θεσμικά κείμενα και εξηγεί τι είδους επιχειρήσεις θα καλείται ο ΣΞ να διεξάγει και πώς αυτό θα συμβεί με επιτυχία. β) Το Επιχειρησιακό Δόγμα, που στηρίζεται στο θεμελιώδες και παρέχει τη βάση για τα εξειδικευμένα δόγματα, ρυθμίζοντας τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων σε όλα τα κλιμάκια σε επιχειρησιακό επίπεδο (προσωπικό, πληροφορίες, επιχειρήσεις, ΔΜ, επικοινωνίες, πληροφορική κτλ. γ) Το Τακτικό Δόγμα, που περιλαμβάνει τα εξειδικευμένα δόγματα τα οποία καταστρώνουν σε τακτικό επίπεδο ένα εξειδικευμένο και ιδιαίτερα λεπτομερές πλαίσιο για το αντικείμενο ενός τομέα λειτουργίας (e.g. Δόγμα PBX Άμυνας).

Πέρα από τα δόγματα υπάρχουν και άλλα θεσμικά κείμενα, όπως διαφάνηκε παραπάνω, όπως η ΠΕΑ, η ΕΘΣΣ, η Γενική Σχεδίαση Άμυνας της Χώρας (ΓΣΑΧ) κτλ³⁹³, τα οποία αποτυπώνουν τις βασικές επιλογές της κυβέρνησης σε διάφορα θέματα σχετικά με τις ΕΔ και την άμυνα τη χώρας και ως εκ τούτου, με βάση αυτά καταστρώνονται και τα υπόλοιπα θεσμικά κείμενα.

Επιχειρησιακό πλαίσιο

³⁹² ΠαΔ 0-34/2004, σ. 3 επ.

³⁹³ Βλ. άρθρο 72 παρ.2 του ν.3883/2010 και άρθρο 5 του ν. 2292/1995..

Τέλος, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η ορθή διαμόρφωση του επιχειρησιακού πλαισίου των στρατιωτικών αποστολών. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η ανάπτυξη Κανόνων Εμπλοκής και Διαταγών Επιχειρήσεων (ΔΕ) στην οποία περιλαμβάνεται μεταξύ άλλων και ο καθορισμός υπευθύνου Μείζονος Επιχειρησιακού Σχηματισμού (ΜΕΣ), Σχηματισμού/ών ή Μονάδος/ων, για τη συγκρότηση, εκπαίδευση, προετοιμασία, αποστολή, υποστήριξη ΔΜ και παρακολούθηση του τμήματος. Αυτό το επιχειρησιακό πλαίσιο είναι διαφορετικό από εκείνο που προέρχεται από τη συμμαχική δομή (e.g. συμμαχικά Επιχειρησιακά Σχέδια - OPLANs) και εκδίδεται από το ΓΕΕΘΑ μετά τη λήψη απόφασης για συμμετοχή σε συγκεκριμένη επιχείρηση³⁹⁴.

Όσον αφορά του Κανόνες Εμπλοκής το *Δόγμα Πολυεθνικών Επιχειρήσεων*³⁹⁵ ορίζει:

«Οι Κανόνες Εμπλοκής είναι κατευθυντήριες οδηγίες αντιμετώπισεως εχθρικών προθέσεων ή ενεργειών, μέσα στα πλαίσια των γενικών πολιτικών κατευθύνσεων. Οι ΚΕ καθορίζουν το βαθμό και τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να ασκηθεί η βία, με σκοπό να εξασφαλίσουν την ελεγχόμενη άσκησή της. Επιπρόσθετα, ενδεχομένως να επιτρέπουν στις δυνάμεις να ενεργήσουν χωρίς τη χρήση βίας. Αποσκοπούν αφενός μεν να αποφευχθεί η ανεπιθύμητη κλιμάκωση, αφετέρου δε να εξασφαλιστεί η αυτοάμυνα των δυνάμεων.»

Τονίζεται δε ότι στο πλαίσιο του NATO ισχύει ο Κανονισμός MC 362/1 NATO ROE, ενώ η Ελλάδα διατηρεί το δικαίωμα να μην εγκρίνει κανόνα εμπλοκής που ισχύει για συγκεκριμένη επιχείρηση επικαλούμενη εθνικό περιορισμό. Το εγχειρίδιο που περιλαμβάνει τους ΚΕ θα πρέπει να περιέχει και τη διαδικασία με την οποία ένας διοικητής μπορεί να αιτηθεί την τροποποίηση των ΚΕ εξαιτίας μεταβολής των συνθηκών. Οι δε ΚΕ σκιαγραφούν ένα πλαίσιο εντός του οποίου θα πρέπει να κινούνται οι Διοικητές, όμως οι τελευταίοι δεν υποχρεούνται να τους χρησιμοποιήσουν σε όλη τους την έκταση, καθώς παρέχουν τα μέσα και όχι τις λύσεις. Το δικαίωμα αυτοάμυνας δεν περιορίζεται από τους κανόνες εμπλοκής. Μάλιστα το ως άνω *Δόγμα* θέτει παραστατικά την σχέση ΚΕ, ΔΑΔ και αυτοάμυνας:

«Το «κατώτερο ακραίο όριο» των ΚΕ είναι ο κανόνας της αυτοάμυνας, αφού οι ΚΕ δεν μπορούν να απαγορεύσουν την αυτοάμυνα. Αντίστοιχα, το «ανώτατο ακραίο όριο» των ΚΕ είναι οι κανόνες του Δικαίου Ενόπλων Συγκρούσεων, αφού οι ΚΕ δεν μπορούν να επιτρέπουν ό,τι απαγορεύεται από το ΔΕΣ.»

³⁹⁴ Δόγμα ΠΕ ΣΞ, σ. 26- 27

³⁹⁵ Δόγμα ΠΕ ΣΞ, σ. 21 επ.

Σε περίπτωση δε συμμετοχής της ελληνικής Δύναμης σε ένοπλη σύγκρουση, εφόσον χρησιμοποιείται βία που υπερβαίνει την αυτοάμυνα, θα εφαρμοστεί το ΔΑΔ.

Στο σημείο αυτό τίθεται ευλόγως το ερώτημα τι θα συμβεί εάν οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις καλούνται να συμμετάσχουν σε πολυεθνική επιχείρηση της οποίας το νομικό πλαίσιο αντιβαίνει στην ελληνική έννομη τάξη ή οι Κανόνες Εμπλοκής της παραβιάζουν την εσωτερική νομοθεσία³⁹⁶. Στη δεύτερη περίπτωση, όπως ήδη έχουμε πει, υπάρχει η δυνατότητα επίκλησης εθνικής επιφύλαξης, η οποία θα πρέπει όμως να διατυπώνεται έγκαιρα για να λαμβάνεται υπόψη δίχως να παρακωλύει τους επιχειρησιακούς σχεδιασμούς. Εάν όμως η δικαιική διάσταση είναι πιο θεμελιώδης, τα εν λόγω διεθνή κείμενα προκειμένου να ισχύσουν, θα πρέπει να περάσουν από το Βουλή και να κυρωθούν με νόμο, λαμβάνοντας την υπέρτερη τυπική ισχύ που προβλέπει το άρθρο 28 παρ. 1 του Σ.

Όσον αφορά στον επιχειρησιακό σχεδιασμό της επιχείρησης, σχηματικά ακολουθούνται τα εξής στάδια³⁹⁷: 1)Λήψη πολιτικής απόφασης συμμετοχής, διερεύνηση στρατιωτικών προεκτάσεων, λήψη απόφασης ΚΥ.Σ.Ε.Α. 2)Πρόταση συμμετοχής στη Συμμαχία ή στον Οργανισμό από το Γ.Ε.ΕΘ.Α. 3)Σχεδίαση υποστήριξης της συμμετοχής δυνάμεων των εμπλεκόμενων κλάδων σε επίπεδο ΓΕ. 4) Συσκέψεις με συμμετοχή αρμοδίων επιτελών από ΓΕΕΘΑ, Διευθύνσεων και Οργανισμών του ΝΑΤΟ ή/και της ΕΕ. Έγκαιρη διατύπωση εθνικών επιφυλάξεων. 5)Τελική απόφαση για το είδος της συμμετοχής³⁹⁸ και έκδοση Διαταγής Επιχειρήσεων (για τη ΔΕ βλ. παραπάνω).

³⁹⁶ Δόγμα ΠΕ ΣΞ σ. 23 επ.

³⁹⁷ Δόγμα ΠΕ ΣΞ, σ. 26 επ.

³⁹⁸ Για τα επιμέρους είδη των στρατιωτικών επιχειρήσεων τα οποία υφίστανται και στα οποία είναι δυνατό να συμμετάσχει η Ελλάδα βλ. Δόγμα ΠΕ ΣΞ, σ. 11 επ. Ενδ. αναφέρονται και παρουσιάζονται μεταξύ άλλων, οι επιχειρήσεις αποτροπής συγκρούσεως, διατήρησης της ειρήνης, οικοδόμησης της ειρήνης, επιβολής της ειρήνης, εγκαθίδρυσης της ειρήνης, ανθρωπιστικές επιχειρήσεις (ειδικότερα: βοήθεια προσφύγων, ανακούφιση από καταστροφές, ανθρωπιστική βοήθεια), επιχειρήσεις εκκένωσης αμάχων (ειδικότερα: χωρίς την απειλή βίας, με πιθανή χρήση βίας, με την απειλή χρήσης βίας), επιχειρήσεις στρατιωτικής βοήθειας/υποστήριξης σε πολιτικές αρχές, επιχειρήσεις επιβολής κυρώσεων και απαγορεύσεων. Να σημειωθεί ότι παρά την επιμέρους ονοματολογία, οι επιχειρήσεις αυτές εμπίπτουν στις γενικές κατηγορίες που αναπτύχθηκαν στο Πρώτο Μέρος: α) επιχειρήσεις εξαναγκαστικής δράσης κατόπιν εξουσιοδότησης του ΣΑ (επιχειρήσεις επιβολής και επιχειρήσεις επιβολής ειρήνης), β) επιχειρήσεις επιβολής μη στρατιωτικών κυρώσεων κατόπιν εντολής του ΣΑ, γ) ειρηνευτικές επιχειρήσεις ή επιχειρήσεις υποστήριξης της ειρήνης του ΟΗΕ ή λοιπών διεθνών οργανισμών), δ) επιχειρήσεις ατομικής ή συλλογικής άμυνας, ε) επιχειρήσεις κατόπιν πρόσκλησης/συναίνεσης του κράτους υποδοχής ή διακρατικής συμφωνίας. Ας παρατηρηθεί όμως ότι οι επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης που εμείς ορθότερα εντάξαμε στην υπό β περίπτωση στο ως άνω Δόγμα κατηγοριοποιούνται ως επιχειρήσεις υποστήριξης ειρήνης. Για τη σημασία της επιμέρους διάκρισης βλ. στο Πρώτο Μέρος.

Τέλος, αναφορικά με θέματα Διοίκησης³⁹⁹ και σύμφωνα με το Δόγμα *Πολυεθνικών Επιχειρήσεων ΣΞ* ισχύουν τα εξής:

α) Ως προς τον ΟΗΕ και τον ΟΑΣΕ: Παρέχουν την πολιτική εξουσία σε κράτη – μέλη τους να διεξάγουν την πολυεθνική επιχείρηση. Η διοίκηση των δυνάμεων μπορεί να ανατεθεί σε συνασπισμό κρατών, το NATO ή την ΕΕ. Εάν μιλάμε για τον ΟΗΕ, το ΣΑ ασκεί τον πολιτικό έλεγχο μέσω του ΓΓ ή του ειδικού απεσταλμένου του. Εάν εμπλέκεται και το NATO, ο Διοικητής της Δύναμης (Force Commander) θα επιλέγεται σε συνεργασία με τον αρμόδιο οργανισμό (ΟΗΕ – ΟΑΣΕ). Τα συμμαχικά κράτη ενδέχεται, εφόσον το επιθυμούν, να θέσουν τις δυνάμεις τους υπό τη διοίκηση ενός από αυτά, το οποίο θα αποτελεί και το «διευθύνον ή επικεφαλής έθνος» (Lead Nation) και θα συνεισφέρει συνήθως το μεγαλύτερο όγκο δυνάμεων. Με αυτά τα δεδομένα και χωρίς να γνωρίζουμε άλλα στοιχεία όπως η εντολή (mandate), υφιστάμενες δυνάμεις κτλ, ακριβής a priori προσδιορισμός των θεμάτων διοίκησης δεν είναι δυνατός, όμως κατά τα γενικώς κρατούντα, σε περίπτωση διεξαγωγής επιχειρήσεων εκτός ελληνικής επικράτειας θα ισχύουν τα παραπάνω.

β) Στο πλαίσιο του NATO και της ΕΕ: i) Εάν επικεφαλής έθνος είναι η Ελλάδα, ο Α/ΓΓΕΘΑ διατηρεί την επιχειρησιακή διοίκηση των ελληνικών δυνάμεων, καθώς και την επιχειρησιακή διοίκηση⁴⁰⁰ ή επιχειρησιακό έλεγχο⁴⁰¹ των ξένων δυνάμεων ανάλογα με τις συμφωνίες περί μεταβίβασης εξουσιών (Transfer of Authority) που έχουν λάβει χώρα. ii) Εάν επικεφαλής είναι άλλο κράτος ή διεθνής οργανισμός, τότε μπορεί να εκχωρηθεί στο Διοικητή της Δύναμης (e.g. στον SACEUR) και μόνο για επιχειρήσεις του άρθρου 5 του NATO (ήτοι στο πλαίσιο συλλογικής άμυνας) η επιχειρησιακή διοίκηση της Ελληνικής Δύναμης ή συνηθέστερα ο επιχειρησιακός έλεγχος επ' αυτής.

³⁹⁹ Επιστούμε την προσοχή στο σημείο αυτό διότι πολλά επιχειρησιακά και νομικά θέματα ανακύπτουν από το θεμελιώδες σημασιώδες ζήτημα του προσδιορισμού του ακριβούς περιεχομένου των εννοιών «της διοίκησης και του ελέγχου» σε πολυεθνικές ή συμμαχικές επιχειρήσεις. Ως εκ τούτου, έννοιες όπως «πλήρης διοίκηση», «επιχειρησιακή διοίκηση», «επιχειρησιακός έλεγχος», «τακτικός έλεγχος» κτλ. μπορεί να σημαίνουν και διαφορετικά πράγματα εντός των επιμέρους ενόπλων δυνάμεων μίας συμμαχίας. Και αυτό θα μπορούσε να έχει σημαντικές νομικές και επιχειρησιακές συνέπειες σε ζητήματα όπως η έκδοση διαταγών και η ανάθεση καθηκόντων (με προεκτάσεις στο θέμα της ευθύνης διοικητή), η αίτηση, εξουσιοδότηση και εφαρμογή των ΚΕ, η ταυτοποίηση του προσώπου που έχει την αποφασιστική αρμοδιότητα σε θέματα στοχοποίησης (targeting), η πειθαρχική δικαιοδοσία, η απόφαση περί της ύπαρξης εξουσιοδοτήσεως σύναψης διεθνών συμφωνιών, συμβολαίων, αδειών, MOUs, MTAs και ο έλεγχος της κίνησης προσωπικού και εξοπλισμού. Για τα παραπάνω βλ. Cathcart B., *Command and Control in Military Operations*, pp. 236-236 in: Fleck D. & Gill T. (eds.-2011), op.cit., p. 235-234

⁴⁰⁰ Για την έννοια βλ. υποσημ. 240

⁴⁰¹ Για την έννοια βλ. υποσημ. 241

γ) Λοιπές Πολυεθνικές Επιχειρήσεις και Συνασπισμοί Κρατών: Ανάλογα με το είδος της επιχείρησης, διακρίνονται τρία μοντέλα διοίκησης: i) Παράλληλη διοίκηση κατά την οποία τα συνεισφέροντα δυνάμεις κράτη διατηρούν τον έλεγχο και τη διοίκηση των δυνάμεών τους που επιχειρούν. Η ενότητα αναζητείται διαμέσου πολυεθνικών συντονιστικών συσκέψεων. ii) Διοίκηση του Διευθύνοντος Έθνους, όπου μέσα και δυνάμεις των συνεισφερουσών χωρών διατίθενται στο διοικητή του επικεφαλής έθνους. iii) Συνδυασμός των υπό i) και ii), σε περίπτωση που δύο ή περισσότερα κράτη ελέγχουν τα λοιπά συμμετέχοντα.

Ο Έλληνας Διοικητής Εθνικών Δυνάμεων, όταν βρίσκεται σε διεθνή στρατιωτική αποστολή έχει την εξουσία να διοικεί τις εθνικές δυνάμεις καθώς και μία σειρά άλλων αρμοδιοτήτων e.g. να τηρεί τις εθνικές αρχές ενήμερες για τα τεκταινόμενα, να επιφυλάσσεται για τη χρησιμοποίηση των εθνικών δυνάμεων ανάλογα με τις περιστάσεις κατόπιν εγκρίσεως από τις εθνικές αρχές, να ενημερώνει το διοικητή της Δύναμης επί των δυνατοτήτων και των περιορισμών των δικών του δυνάμεων, να επιλαμβάνεται θεμάτων ΔΜ, να συντονίζεται με τους λοιπούς εθνικούς διοικητές υπό την εποπτεία του Διοικητή της Πολυεθνικής Δύναμης και να διευκολύνει την ενσωμάτωση της εθνικής αρχιτεκτονικής πληροφοριών σε αυτό της Δύναμης.

Κεφάλαιο Β: Παρουσίαση επιμέρους ελληνικών στρατιωτικών αποστολών εκτός επικράτειας

B1:Σύντομη παρουσίαση των ελληνικών στρατιωτικών αποστολών που συμμετείχαν/συμμετέχουν σε επιχειρήσεις εκτός συνόρων

Η Ελλάδα στο πλαίσιο των διεθνών της υποχρεώσεων και ως απόρροια της συμμετοχής της σε μία σειρά από διεθνείς οργανισμούς (κυρίως ΟΗΕ, ΝΑΤΟ,ΕΕ, ΟΑΣΕ), έχει λάβει μέρος κατά το παρελθόν σε πλήθος στρατιωτικών αποστολών εκτός της επικράτειάς της, αλλά εξακολουθεί ακόμη και σήμερα να επιχειρεί εξωεδαφικά. Ως εκ τούτου, μπορούμε να πούμε ότι η Ελλάδα έχει συμβάλει στο κομμάτι που της αναλογεί στη διατήρηση της περιφερειακής αλλά και οικουμενικής ειρήνης και ασφάλειας. Είναι βέβαια αλήθεια, ότι οι τρέχουσες στρατιωτικές αποστολές στις οποίες συμμετέχει είναι περιορισμένες και συνεχώς συρρικνώνονται, πιθανόν ως συνέπεια της επελθούσας οικονομικής κρίσης. Εντούτοις, υπάρχει η πολιτική θέληση (που αποτυπώνεται και στα ισχύοντα δόγματα των ΕΔ) να συνεχίσει να αποτελεί σταθεροποιητικό παράγοντα περιφερειακά αλλά και διεθνώς και να παρέχει τη στήριξή της, όταν και όπου αυτό κριθεί αναγκαίο.

Αρχικά θα καταγράψουμε σε γενικές γραμμές τις ανενεργές και τις ενεργές ελληνικές αποστολές στο εξωτερικό. Σκοπός είναι να δοθεί μία σφαιρική ιδέα για τη στρατιωτική δράση της Ελλάδος εκτός συνόρων και όχι να παρατεθεί ένας εξαντλητικός κατάλογος, άλλωστε τα σχετικά στοιχεία μεταβάλλονται ταχύτητα. Στη συνέχεια θα προβούμε σε μία σύντομη νομική εξέταση ορισμένων από αυτές. Η επιλογή έγινε με βάση κυρίως τη σημασία της επιχείρησης εν γένει, αλλά και το εύρος της ελληνικής συμμετοχής, αλλά και με τρόπο ώστε να υπάρχει μία αντιπροσωπευτικότητα ανάμεσα στις διάφορες κατηγορίες των αποστολών. Με άλλα λόγια, καθεμία από τις εξεταζόμενες έχει να παρουσιάσει και κάποιο διαφορετικό στοιχείο και γι' αυτό και επελέγη. Καταρχάς θα ερευνάται η νομική βάση της επιχείρησης και θα γίνεται κατάταξη σε μία από τις υφιστάμενες στη θεωρία κατηγορίες ως εξής: α) επιχειρήσεις εξαναγκαστικής δράσης κατόπιν εξουσιοδότησης του ΣΑ (ειδικότερα επιχειρήσεις επιβολής και επιχειρήσεις επιβολής ειρήνης) β) επιχειρήσεις επιβολής μη στρατιωτικών κυρώσεων κατόπιν εντολής του ΣΑ, γ) ειρηνευτικές επιχειρήσεις ή επιχειρήσεις υποστήριξης της ειρήνης (του ΟΗΕ ή λοιπών διεθνών οργανισμών), δ) επιχειρήσεις ατομικής ή συλλογικής άμυνας στο

πλαίσιο του άρθρου 51 του Χάρτη, ε) επιχειρήσεις κατόπιν πρόσκλησης/συναίνεσης του κράτους υποδοχής ή διακρατικής συμφωνίας.

B1.1: Ανενεργές ελληνικές στρατιωτικές αποστολές

Με το όρο ανενεργές αποστολές εννοούμε για τις ανάγκες του παρόντος κεφαλαίου, αποστολές στις οποίες είχε συμμετάσχει η χώρα μας, αλλά πλέον έχουν εκπληρώσει την εντολή τους και έχουν διαλυθεί ή αντικατασταθεί από νεότερες (περατωθείσες αποστολές), καθώς και διεθνείς αποστολές οι οποίες εξακολουθούν μεν να υπάρχουν, αλλά η Ελλάδα έχει αποσύρει τη συμμετοχή της. Η συμμετοχή της Ελλάδας μέχρι τις αρχές τις δεκαετίας του ογδόντα περιοριζόταν σε μικρό αριθμό παρατηρητών προς τον ΟΗΕ και μικρά στρατιωτικά τμήματα, επιπέδου Λόχου, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, όπως ο πόλεμος της Κορέας, όπου συνεισέφερε ένα Τάγμα Πεζικού και ένα Σμήνος Μεταφορών. Από εκεί και έπειτα, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων και αποφάσεων του ΟΗΕ, διαθέτει στελέχη και από τους τρεις κλάδους των Ενόπλων Δυνάμεων (ΣΞ, ΠΝ, ΠΑ) όχι μόνο σε ειρηνευτικές επιχειρήσεις του ΟΗΕ, αλλά και σε επιχειρήσεις υπό τον ΟΑΣΕ, την ΕΕ ή το ΝΑΤΟ⁴⁰².

Όσον αφορά τη συμμετοχή της Ελλάδος στις περατωθείσες αποστολές καθώς και στις αποστολές από τις οποίες έχει αποσύρει τη συμμετοχή της⁴⁰³, να αναφέρουμε πέραν από την επιχείρηση επιβολής στην Κορέα το 1950 (για την οποία βλ. παρακάτω) υπό τις αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις, καθώς και την Επιχείρηση «Νέαρχος» στο Κουβέιτ (2 Σεπτεμβρίου 1990 – 31 Ιουλίου 1991) με σκοπό την αποτελεσματική εφαρμογή της απαγόρευσης θαλάσσιων μεταφορών προς και από το Ιράκ και το κατεχόμενο Κουβέιτ⁴⁰⁴, τις εξής επιχειρήσεις:

α) Στο πλαίσιο του ΟΗΕ: την επιχείρηση της από 14 Μαρτίου 1961– 9 Νοεμβρίου 1961 στο Κονγκό, την επιχείρηση UNIKOM στο Κουβέιτ (13 Απριλίου 1991 – 6 Οκτωβρίου 2003), την επιχείρηση UNGII στο Β. Ιράκ (26 Ιουλίου 1991 – 11 Σεπτεμβρίου 2003), την Αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στη Δυτική Σαχάρα

⁴⁰² Βλ. την επίσημη ιστοσελίδα του ΓΕΕΘΑ, http://www.geetha.mil.gr/index.asp?a_id=2742 (τελευτ. επισκ. 15.09/2013)

⁴⁰³ Τα στοιχεία ελήφθησαν από την επίσημη ιστοσελίδα του ΓΕΕΘΑ, http://www.geetha.mil.gr/index.asp?a_id=2750 (τελευτ. επισκ. 15/09/2013), όπου και παραπέμπουμε για περιγραφή της κάθε επιχείρησης ξεχωριστά.

⁴⁰⁴ Στο πλαίσιο της απόφασης 665 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Για ανάπτυξη σχετική με την επιχείρηση αυτή βλ. στο Πρώτο Μέρος Επιχειρήσεις επιβολής μη στρατιωτικών κυρώσεων, στις οποίες και θα την κατατάσσαμε.

(UN Mission for the Referendum in Western Sahara – MINURSO- Σεπτέμβριος 1991 – Σεπτέμβριος 2011⁴⁰⁵), την επιχείρηση UNITAF στη Σομαλία (Ελληνικό Απόσπασμα στη Σομαλία - 4 Μαρτίου 1993 - 3 Μαρτίου 1994), την οποία διαδέχθηκε η επιχείρηση UNOSOM II (04 Μαΐου 1993- Μάρτιος 1995), την επιχείρηση UNOMIG στη Γεωργία (Σεπτέμβριος 1994 – Σεπτέμβριος 1995), την αποστολή παρατηρητών στη μεθόριο Ερυθραίας – Αιθιοπίας (Ιούλιος 2000 – 30 Ιουλίου 2008) και τέλος την αποστολή στο Σουδάν UNMISUD, την οποία διαδέχθηκε η UNMISS (09 Μαΐου 2005 –Δεκέμβριος 2011).

Από στατιστικής απόψεως⁴⁰⁶, ας σημειωθεί ότι μέχρι σήμερα (31 Αυγ 2013), τα θύματα που έχει θρηνήσει η Ελλάδα σε αποστολές των ΗΕ είναι 2 (1 στην ONUC- 1962 και 1 UNOSOM - 1993).

β) Στο πλαίσιο του NATO: την επιχείρηση IFOR/SFOR στη Βοσνία – Ερζεγοβίνη⁴⁰⁷ (14 Δεκεμβρίου 1995 - 4 Δεκεμβρίου 2004), την επιχείρηση AFOR στην Αλβανία (Απρίλιος 1999), την Πολυεθνική Δύναμη στην Αλβανία η οποία ονομάστηκε Communication Zone-West υπό την KFOR και στην οποία συμμετείχε η ΕΛΔΑΑ -3 (1 Αυγ 2000 – αρχές 2003), την επιχείρηση Essential Harvest στην ΠΓΔΜ, στην οποία συμμετείχε η ΕΛΔΥΣ (Ελληνική Δύναμη Σκοπίων- 24/25 Αυγούστου 2001), την επιχείρηση Amber Fox επίσης στην ΠΓΔΜ (26 Σεπτεμβρίου 2001-15 Δεκεμβρίου 2002) και αργότερα την επιχείρηση Allied Harmony⁴⁰⁸ (16 Δεκεμβρίου 2002 - 31 Μαρτίου 2003), την επιχείρηση ISAF στο Αφγανιστάν στην οποία συμμετείχε η ΕΛΔΑΦ και μετέπειτα το ΤΕΣΑΦ (17 Φεβρουαρίου 2002 – Νοε 2012), την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στις ΗΠΑ μετά τον Τυφώνα «Κατρίνα» (16-19 Σεπτεμβρίου 05), την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στο Πακιστάν μετά το

⁴⁰⁵ Η αποστολή συνεχίζεται χωρίς τη συνεισφορά της Ελλάδος. Επρόκειτο για έναν αξιωματικό του ΣΞ.

⁴⁰⁶ http://www.un.org/en/peacekeeping/fatalities/documents/stats_2.pdf (τελευτ. επίσκ. 15/09/2013)

⁴⁰⁷ Πρόκειται για επιχείρηση επιβολής της ειρήνης με σημαντική ελληνική συμμετοχή. Το ΚΥΣΕΑ, με την υπ' αριθμόν 1 της 10ης/1995 Συνεδρίασης του ΚΥΣΕΑ, αποφάσισε τη συμμετοχή της Ελλάδας στην επιχείρηση Joint Endeavour. Την επιχείρηση αυτή διαδέχθηκε άλλη υπό την ΕΕ (4η Δεκεμβρίου 2004) με την επωνομασία ALTHEA. Η Ελληνική συμμετοχή αρχικά αποτελούνταν από: α) Ένα ειδικό Λόχο Μεταφορών, δύναμης 250 ανδρών με 117 οχήματα, που εντάχθηκε στο Βελγικό Τάγμα Μεταφορών με έδρα το VISOKO (το οποίο Τάγμα έλαβε την κωδική “BELUGA”, από τα αρχικά των συμμετεχόντων κρατών) και ονομάστηκε Ελληνική Δύναμη Βοσνίας (ΕΛΔΥΒ). β) Μία Φρεγάτα και δύο Ναρκαλιευτικά, για τις ανάγκες της επιχείρησης SHARP GUARD. γ) Δύο Α/Φ C-130 και 17 άνδρες ως προσωπικό υποστήριξης, με έδρα το RIMINI Ιταλίας, για τις ανάγκες μεταφορών προσωπικού και υλικών των IFOR - SFOR. δ) Δεκαπέντε Αξιωματικούς, για ενίσχυση των Στρατηγείων. Την 1η Απριλίου 1997 το Βέλγιο που ασκούσε τη διοίκηση του στρατοπέδου αποχώρησε και η ΕΛΔΥΒ ανέλαβε την Ηγεσία της εν λόγω δύναμης. (Τα στοιχεία αυτά ελήφθησαν από την επίσημη ιστοσελίδα του ΓΕΕΘΑ).

⁴⁰⁸ Συνεχίστηκε με την επιχείρηση Concordia της ΕΕ.

σεισμό της 8^{ης} Οκτωβρίου 2005 (10 Οκτ 2005-31 Ιαν 2006), την ελληνική συμμετοχή στο Νατοϊκό Στρατηγείο στα Τίρανα -NHQT (17 Ιουνίου 2002 – Ιούνιος 2010, οπότε και απενεργοποιήθηκε) καθώς και στο SNMG-2 (Standing NATO Maritime Group 2), αλλά και το SNMCG-2 (Standing NATO Mine Countermeasures Group 2).

γ) Στο πλαίσιο της ΕΕ/ΕΚ: την αποστολή επιτήρησης ECMM (και ακολούθως EUMM) στην Πρώην Γιουγκοσλαβία (Ιούλιος 1991 – 31 Δεκ 2007), την αποστολή παρατηρητών για απρόσκοπτη διεξαγωγή εκλογών στην Νότιο Αφρική (Απρίλιος 1994 – Μάιος 1994), την αποστολή εκλογικής παρατήρησης στην Αιθιοπία (10 Μαΐου 1994 - 10 Ιουνίου 1994), την Ευρωπαϊκή Αποστολή Παρακολούθησης των Παλαιστινιακών Εκλογών (9 Νοεμβρίου 1995 - 25 Ιανουαρίου 1996), την επιχείρηση με την κωδική ονομασία «ARTEMIS» στο πλαίσιο της IEMF (Interim Emergency Multinational Force) στο Κονγκό για την σταθεροποίηση και ασφάλεια της περιοχής Bunia (12 Ιουλίου 2003 μέχρι 1 Σεπτεμβρίου 2003⁴⁰⁹), την επιχείρηση Concordia⁴¹⁰ στην ΠΓΔΜ (31 Μαρτίου 2003-15 Δεκεμβρίου 2003), την επιχείρηση στην Λ.Δ. του Κονγκό (24 Ιαν - 30 Νοεμβρίου 06), την επιχείρηση EUFOR (Europe Force) CHAD/RCA στο Τσαντ (Δεκέμβριος 2007)⁴¹¹ και την αποστολή επιτήρησης EUMM στη Γεωργία⁴¹² (21 Σεπτεμβρίου 2008 – Σεπτέμβριος 2011),

δ) Στο πλαίσιο του ΟΑΣΕ: την επιχείρηση στρατιωτικών παρατηρητών στη Γεωργία (με έναν Έλληνα στρατιωτικό παρατηρητή), την επιχείρηση στο Ναγκόρνο – Καραμπάχ για το σχεδιασμό της αποκλιμάκωση της έντασης μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν (συμμετοχή Ελλάδος με 1 στέλεχος του ΣΞ) και την αποστολή Πολυεθνικής Δύναμης Προστασίας (Multinational Protection Force – FMP) στην Αλβανία (Ελληνική Δύναμη Αλβανίας- πρώτη ΕΛ.Δ.ΑΛ.-5 Απριλίου 1997 έως Αύγουστο 1997).

ε) Στο πλαίσιο συναίνεσης/πρόσκλησης από τη χώρα υποδοχής: την επιχείρηση «Κοσμάς» για τον απεγκλωβισμό 240 Ξένων Αξιωματικών από την Αλβανία (15 Μαρτίου 1997), τη νέα Ελληνική Δύναμη Αλβανίας (ΕΛ.Δ.ΑΛ (2) που έπεται αυτής στο πλαίσιο του ΟΑΣΕ και προηγείται αυτής της AFOR στο πλαίσιο του NATO) και την Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή Συνδέσμων - Συμβούλων κατόπιν διμερούς συμφωνίας μεταξύ Ελλάδος – Αλβανίας (Σεπ 1997 – 31 Αυγ 1999) και

⁴⁰⁹ Τη διαδέχθηκε η MONUC.

⁴¹⁰ Διάδοχος της Allied Harmony του NATO. Με τη σειρά της τη διαδέχθηκε η αστυνομική επιχείρηση Proxima στην οποία συμμετείχε η χώρα μας με 5 Αξιωματικούς της ΕΛ.ΑΣ., ενώ οι ΕΔ συμμετείχαν με παροχή απαραίτητων μέσων.

⁴¹¹ Για ένα χρόνο μέχρι να αναλάβει η MINURCAT.

⁴¹² Εν εξελίξει.

αργότερα την Ελληνική Αποστολή Διοικητικής Μέριμνας στην Αλβανία (ΕΛΑΔΜΑ, 23 Οκτωβρίου 1999 – 30 Ιουλίου 2000) επί τη βάσει συμπληρωματικών συμφωνιών Ελλάδος – Αλβανίας. Επίσης, μία σειρά από επιχειρήσεις στο Λίβανο (Ιούλιος 2006 – Ιανουάριος 2007), όπως: εκκένωσης αμάχων, αεροπορικών και θαλασσιών μεταφορών, παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας, απεγκλωβισμού πολιτών (επιχείρηση Κέδρος με παράλληλη παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας: 17 Ιουλ – 09 Σεπ 2006)⁴¹³ κτλ.

Από τα παραπάνω παρατηρούμε μία εντονότερη παρουσία της Ελλάδος στο πλαίσιο του NATO, με συνεισφορά δυνάμεων όμως και προς ΗΕ και ΕΕ, με τη συμμετοχή στον ΟΑΣΕ να είναι αρκετά περιορισμένη. Σημειώνεται δε ότι κυρίως στο πλαίσιο ΗΕ, ΕΕ, ΟΑΣΕ η συμμετοχή συνίσταται και σε αποστολές επιτήρησης (μεταξύ αυτών και εκλογικές επιτηρήσεις) με σκοπό την ενίσχυση του κράτους δικαίου και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Παρατηρούμε ακόμη μία έντονη παρουσία της Ελλάδος στην ειρηνευτικές επιχειρήσεις παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας. Επ' ευκαιρία να πούμε ότι με τον όρο «ανθρωπιστική βοήθεια» νοείται η βοήθεια προς έναν πληγέντα πληθυσμό με σκοπό να σωθούν ζωές και να αμβλυνθεί ο ανθρώπινος πόνος. Πρέπει να παρέχεται σύμφωνα με τις θεμελιώδεις ανθρωπιστικές αρχές, ήτοι την αρχή του ανθρωπισμού, την αμεροληψία και την ουδετερότητα. Ο διάλογος, η συνεργασία και προπάντων ο συντονισμός μεταξύ πολιτικών (e.g. NGOs, αστυνομικά και πολιτικά τμήματα ειρηνευτικών επιχειρήσεων, και εν γένει μη στρατιωτικοί παράγοντες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή) και στρατιωτικών παραγόντων είναι στοιχεία απαραίτητα για να προστατευθούν και να προαχθούν οι ανθρωπιστικές αρχές, να αποφευχθεί ο ανταγωνισμός, να ελαχιστοποιηθεί η ασυνέπεια αλλά και η αλληλοεπικάλυψη των εκατέρωθεν δράσεων, να μειωθεί η απώλεια πόρων και να επιτευχθούν οι κοινοί στόχοι. Στο πλαίσιο αυτό έχουν αναπτυχθεί ανάλογες δομές στους διεθνείς οργανισμούς (e.g. United Nations Integrated Missions, NATO's Civil – Military Coordination και Provincial Reconstruction Teams, EU Civil Military Cooperation)⁴¹⁴.

⁴¹³ Ακολούθησε η UNIFIL.

⁴¹⁴ Για τα παραπάνω βλ. Klappe B., *Civil – Military Cooperation and Humanitarian Assistance*, p. 481 in: Gill&Fleck (eds.-2011), op.cit., p. 481- 487 αλλά και Μαρούδα Μ.-Ντ. (2012), *Περί του Ανθρωπιστικού Χώρου στον 21^ο αιώνα* γενικά και ιδίως σ. 36 για την έννοια του «Ανθρωπιστικού Χώρου», σ. 210 επ. για μία ανάλυση των αρχών του ανθρωπισμού, της αμεροληψίας και της ουδετερότητας, σ. 35 (και πρόλογος Περράκη Στ.) για μία κριτική του συνωστισμού ΜΚΟ, εμπολέμων

B2.2: Ενεργές ελληνικές στρατιωτικές αποστολές

Να διευκρινίσουμε και εδώ ότι με τον όρο ενεργές αποστολές για τις ανάγκες του παρόντος κεφαλαίου εννοούμε τις διεθνείς στρατιωτικές επιχειρήσεις οι οποίες βρίσκονται εν εξελίξει και στις οποίες η Ελλάδα συνεισφέρει μέχρι σήμερα δυνάμεις⁴¹⁵.

Στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών και όσον αφορά τις ενεργές επιχειρήσεις, η Ελλάδα διατηρεί σήμερα μέλη των ενόπλων δυνάμεών της μόνο στη UNIFIL στο Λίβανο (United Nations Interim Force in Lebanon). Συγκεκριμένα, έχει αποστείλει στρατιωτικό προσωπικό αποτελούμενο από 57 άνδρες (και καμία γυναίκα⁴¹⁶) σε σύνολο 10.555 (εκ των οποίων 10.200 άνδρες και 355 γυναίκες)⁴¹⁷.

Στο πλαίσιο του NATO, η Ελλάδα συμμετέχει στην KFOR (Kosovo Force) με την Ελληνική Δύναμη Κοσόβου (ΕΛΔΥΚΟ, Ιούνιος 1999- σήμερα), στην επιχείρηση Active Endeavour (Οκτώβριος 2001⁴¹⁸ - σήμερα), στην επιχείρηση Enduring Freedom (12 Φεβρουαρίου 2002 - σήμερα) και στο Νατοϊκό Στρατηγείο στα Σκόπια (NHQS- Απρίλιος 2002 έως σήμερα).

Στο πλαίσιο της ΕΕ, η Ελλάδα συμμετέχει στην επιχείρηση Althea⁴¹⁹ (2 Δεκεμβρίου 2004 – σήμερα), στην πρώτη ναυτική επιχείρηση της ΕΕ Atalanta (Δεκέμβριος 2008 έως σήμερα) και στην αποστολή EUTM προς εκπαίδευση ντόπιων στρατιωτών στο Μάλι (18 Φεβρουαρίου 2013 – σήμερα).

Τέλος, στο πλαίσιο διακρατικών συνθηκών, να σημειώσουμε τη διαρκή και σημαντικότερη παρουσία της Ελληνικής Δύναμης Κύπρου (ΕΛΔΥΚ) στην Κύπρο από τις 16 Αυγούστου 1960 μέχρι και σήμερα.

κρατών, τρίτων κρατών, διεθνών οργανισμών (όπως ΟΗΕ, NATO) στον *Ανθρωπιστικό Χώρο* (σ.σ. πρόκειται για αναφορά στη συμβολική έννοια του χώρου και όχι για χωρικά προσδιορισμένη περιοχή) διεκδικώντας έναν ανθρωπιστικό ρόλο και σ. 279 επ. για την πολιτικο – στρατιωτική συνεργασία.

⁴¹⁵ Και εδώ τα στοιχεία ελήφθησαν κατά βάση από την επίσημη ιστοσελίδα του ΓΕΕΘΑ με κάποιες προσθαφαιρέσεις. Εκφράζεται επιφύλαξη ως προς το επικαιροποιημένο των στοιχείων.

⁴¹⁶ Γεγονός που ίσως θα έπρεπε να διαβαστεί σε συνάρτηση με την απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας SC Res 1325/2000 για το ρόλο των γυναικών στις ειρηνευτικές επιχειρήσεις, αν και στην απόφαση αυτή τονίζεται –μεταξύ άλλων- η ανάγκη αναβάθμισης του ρόλου των γυναικών στις επιχειρήσεις πεδίου κυρίως ως στρατιωτικών παρατηρητών, μελών της αστυνομικής δύναμης ή των ανθρωπιστικών επιχειρήσεων.

⁴¹⁷ Τα στοιχεία παρατίθενται όπως ίσχυαν μέχρι την 31 Αυγούστου 2013 και ελήφθησαν από την επίσημη ιστοσελίδα των ΗΕ: www.un.org

⁴¹⁸ Αναπτύχθηκε ως άμεση απάντηση του NATO μετά το πλήγμα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στις ΗΠΑ και προκειμένου να αντιμετωπιστεί η διεθνής τρομοκρατία. Για πρώτη φορά γίνεται επίκληση του άρθρου 5 της ιδρυτικής του NATO Συνθήκης, γεγονός που σημαίνει ότι τρομοκρατικό χτύπημα θεωρήθηκε από το NATO ένοπλη επίθεση, παρότι προερχόμενο από μη κρατικό δρώοντα.

⁴¹⁹ Διαδέχθηκε την SFOR του NATO.

Παρατηρούμε και εδώ ότι η συνεισφορά της Ελλάδος στο NATO είναι πιο έντονη, αλλά παράλληλα σημειώνουμε μια πιο ενισχυμένη παρουσία στις στρατιωτικές επιχειρήσεις (πλέον όχι κυρίως αποστολών παρατήρησης/επιτήρησης) της ΕΕ, η οποία ούτως ή άλλως τα τελευταία χρόνια έχει αναβαθμίσει την παρουσία της στον επιχειρησιακό χώρο.

B2: Ανάλυση επιλεγμένων ελληνικών στρατιωτικών αποστολών

Οι αποστολές που ακολουθούν δεν είναι δυνατό να αναλυθούν πλήρως χωρίς να έχουμε τα επιχειρησιακά έγγραφα της κάθε μίας (που δεν διαθέσιμα ή είναι διαβαθμισμένα) και χωρίς να τίθενται συγκεκριμένα περιστατικά ενώπιόν μας, αλλά θα επιχειρηθεί μία πρώτη προσέγγιση κυρίως γύρω από τη νομική βάση των επιχειρήσεων, σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν διαθέσιμα.

B2.1: Εκστρατευτικό Σώμα Ελλάδος στην Κορέα

Η επιχείρηση στην Κορέα επελέγη προς εξέταση για διάφορους λόγους. Και πρώτα πρώτα διότι συνιστά την πρώτη συμμετοχή της Ελλάδος σε μία διεθνή στρατιωτική επιχείρηση, αλλά ταυτόχρονα αποτελεί και την πρώτη επιχείρηση επιβολής που διεξάγεται υπό την εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Ακόμη διότι η περίπτωση της Κορέας παρουσιάζει ιδιαιτερότητες που θα εξετάσουμε στην πορεία.

Μετά από την επίθεση που δέχθηκαν οι δυνάμεις της Νοτίου Κορέας (Δημοκρατία της Κορέας) από τη Βόρεια, το Συμβούλιο Ασφαλείας εξέδωσε την απόφαση 82 (της 25^{ης} Ιουνίου 1950) χαρακτηρίζοντας την ενέργεια της Βορείου Κορέας ως «ένοπλη επίθεση» και ως «διατάραξη της ειρήνης» και κάλεσε (παρ. ΙΙΙ) τα κράτη - μέλη να παράσχουν κάθε βοήθεια (“to render every assistance”) στα Ηνωμένα Έθνη για την εφαρμογή της εν λόγω απόφασης. Ομοίου περιεχομένου ήταν και η απόφαση 83 που εξεδόθη δύο ημέρες αργότερα και «συνέστησε» (“recommends”) στα κράτη μέλη να συνδράμουν την Νότιο Κορέα στην απόκρουση της ένοπλης επίθεσης. Πιο συγκεκριμένη ως προς τη μορφή της συνδρομής γίνεται η απόφαση 84 (της 7^{ης} Ιουλίου 1950), που πλέον στην παρ. 3 ρητά καλεί τα κράτη – μέλη του ΟΗΕ να παράσχουν στρατιωτικές δυνάμεις και κάθε άλλη αναγκαία συνδρομή για την υλοποίηση των αποφάσεων του ΣΑ και να τις θέσουν υπό την ενιαία διοίκηση των ΗΠΑ, οι οποίες με τη σειρά τους καλούνται να ορίσουν το

διοικητή των δυνάμεων (παρ.4). Γίνεται αντιληπτό ότι η απόφαση 84 παρέχει την απαιτούμενη στο πλαίσιο του κεφαλαίου VII του Χάρτη εξουσιοδότηση για την ανάπτυξη διεθνούς στρατιωτικής επιχείρησης στην Κορέα και ταυτόχρονα αποτελεί την εντολή της (mandate), καθορίζοντας του στόχους της: την υλοποίηση των αποφάσεων του ΣΑ, ήτοι την παροχή βοήθειας προς τη Νότιο Κορέα για απόκρουση της ένοπλης επίθεσης. Να σημειωθεί ότι κατά τη λήψη της απόφασης αυτής απουσίαζε η ΕΣΣΔ διότι λανθασμένα υπέλαβε πως η αποχή ισοδυναμούσε με άσκηση veto. Το mandate συμπληρώνεται και με την απόφαση 85 σχετικά με την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στον ντόπιο πληθυσμό.

Στην έκκληση των ΗΕ για παροχή στρατιωτικής βοήθειας ανταποκρίθηκαν και διέθεσαν μάχιμες μονάδες Στρατού, Ναυτικού και Αεροπορίας η Αιθιοπία, η Αυστραλία, το Βέλγιο, η Γαλλία, η Ελλάδα, οι ΗΠΑ, ο Καναδάς, η Κολομβία, το Λουξεμβούργο, η Μεγάλη Βρετανία, η Νέα Ζηλανδία, η Νότιος Αφρική, η Ολλανδία, η Ταϊλάνδη, η Τουρκία και οι Φιλιππίνες, ενώ Υγειονομικές μονάδες διέθεσαν η Δανία, οι Ινδίες, η Ιταλία, η Νορβηγία και η Σουηδία. Ειδικότερα η Ελλάδα απέστειλε το Νοέμβριο του 1950 το Εκστρατευτικό Σώμα Ελλάδος (ΕΚΣΕ) που αποτελούνταν από τη Διοίκηση και το επιτελείο της και το Τάγμα του ΕΚΣΕ δύναμης 851 ανδρών, η οποία σταδιακά αυξανόταν και έφτασε τους 2163 άνδρες το 1955, ενώ αποχώρησε από την Κορέα το Νοέμβριο του 1958. Επίσης εστάλη και Σμήνος Μεταφορών που επαναπατρίστηκε το Μάιο του 1955. Η πολεμική δράση των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων ήταν σημαντική και χάθηκαν κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων 15 Αξιωματικοί και 168 Οπλίτες του Στρατού Ξηράς και 12 στελέχη της Πολεμικής Αεροπορίας, ενώ οι τραυματισθέντες ανήλθαν σε 33 Αξιωματικούς και 577 Οπλίτες. Επίσης απωλέσθηκαν 4 από τα 9 διατεθέντα αεροσκάφη⁴²⁰.

Όπως γίνεται αντιληπτό από τα προαναφερθέντα, επρόκειτο για μία επιχείρηση εξαναγκαστικής δράσης υπό το κεφάλαιο VII του Χάρτη και συγκεκριμένα μία επιχείρηση επιβολής, στο πλαίσιο της οποίας έλαβαν χώρα παρατεταμένες και μεγάλης κλίμακας μάχες και συνεπώς το εφαρμοστέο δίκαιο ήταν κατά κύριο λόγο το ΔΑΔ.

Να σημειωθεί ότι η περίπτωση της Κορέας είναι ιδιόμορφη για τους εξής λόγους⁴²¹: Τα ΗΕ ανέλαβαν όχι μόνο την πρωτοβουλία για την ανάπτυξη της επιχείρησης, αλλά καθόρισαν και τον τρόπο διοίκησής της, δηλαδή σύστησαν στα

⁴²⁰ Βλ. http://www.geetha.mil.gr/index.asp?a_id=2933 (τελευτ. επισκ. 15/09/2013)

⁴²¹ Βλ. Δούση Ε. (2008) ,op.cit., p.190 -191

συνεισφέροντα δυνάμεις κράτη – μέλη να θέσουν τις δυνάμεις τους υπό την ενοποιημένη διοίκηση των ΗΠΑ. Πράγματι, οι επιμέρους εθνικές δυνάμεις ενσωματώθηκαν στις αμερικανικές μεραρχίες προκειμένου να εξασφαλιστεί ο αποτελεσματικός επιχειρησιακός έλεγχος στο πεδίο. Βέβαια ως σημειωθεί ότι την πλήρη διοίκηση την διατηρούν οι εθνικές μονάδες των ενόπλων δυνάμεων δηλαδή, μεταξύ άλλων ζητήματα προαγωγής και μισθοδοσίας, πειθαρχικής και ποινικής δικαιοδοσίας κτλ⁴²².

Περαιτέρω, μία ακόμη ιδιαιτερότητα ήταν ότι με την απόφαση 84 το ΣΑ εξουσιοδότησε τις δυνάμεις να χρησιμοποιήσουν τη σημαία των ΗΕ μαζί με άλλες των συμμετεχόντων κρατών κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων. Το γεγονός αυτό θόλωνε τη σχέση των ΗΕ με την επιχείρηση, επί της οποίας ουσιαστικά δεν είχαν καμία νομική εξουσία παρά μόνο την υψηλή εποπτεία (πολιτικός έλεγχος, καθορισμός εντολής, στόχων και χρονικής διάρκειας κτλ.) και θα μπορούσε να δημιουργήσει αμφισβητήσεις σε θέματα αποδόσεως άδικων συμπεριφορών.

Το μοντέλο αυτό επιχείρησης επιβολής, ακολουθήθηκε και αργότερα το 1990 (Ιράκ – Κουβέιτ), αλλά αυτή τη φορά το θέμα τέθηκε σε άλλη βάση. Το ΣΑ εξουσιοδοτεί μόνο και αναθέτει την εντολή, ενώ δεν αναμιγνύεται στη συγκρότηση, τη διοίκηση και των έλεγχου των δυνάμεων, ζητήματα που λαμβάνουν τα συμμετέχοντα κράτη ή/και οι περιφερειακοί οργανισμοί⁴²³. Πλέον οι επιχειρήσεις εξαναγκαστικής δράσης (επιβολής και επιβολής της ειρήνης) ακολουθούν αυτό το πρότυπο.

B2.2: Ελληνική Δύναμη Αφγανιστάν -ΕΛΔΑΦ/ΤΕΣΑΦ

Το ΣΑ με την απόφαση 1386 (2001) ρητά ορίζει ότι δρα υπό το κεφάλαιο VII του Χάρτη και εξουσιοδοτεί, σύμφωνα και με τα προβλεπόμενα στο Παράρτημα I της Συμφωνίας της Βόννης⁴²⁴, μία Διεθνή Δύναμη Ασφαλείας στο Αφγανιστάν (International Security Force in Afghanistan - ISAF). Σκοπός της Δύναμης είναι η υποστήριξη της Κυβέρνησης του Αφγανιστάν (GIROA), η φθορά των δυνατοτήτων και της βούλησης των ανταρτών (insurgents) για αντίδραση, η υποστήριξη των Αφγανικών Εθνικών Δυνάμεων Ασφαλείας (Afghan National Security Forces –

⁴²² Βλ. Kolb R. et al. (2005), op.cit., p.32 και Δούση Ε. (2008), op.cit., p. 196

⁴²³ Βλ. Δούση Ε. (2008), ibid., p. 191

⁴²⁴ Παράρτημα I παρ. 2 « 2. With this objective in mind, the participants request the assistance of the international community in helping the new Afghan authorities in the establishment and training of new Afghan security and armed forces.»

ANSF), η ενίσχυση της διακυβέρνησης και της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης και σε επίπεδο ασφάλειας η εν γένει διαμόρφωση ενός σταθερού και ασφαλούς περιβάλλοντος σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στις αποφάσεις του ΣΑ.⁴²⁵

Ειδικότερα, η απόφαση 1386 εξουσιοδοτεί ρητά τα κράτη μέλη που συμμετέχουν στην ISAF να «λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα για την εκπλήρωση της αποστολής» της⁴²⁶. Κατόπιν των παραπάνω, προκύπτει ότι πρόκειται για μία επιχείρηση επιβολής της ειρήνης, καθόσον υπάρχει εξουσιοδότηση χρήσης βίας υπό το κεφάλαιο VII, προκειμένου να επιβληθεί στα μέρη μία λύση, όπως αυτή αποτυπώνεται στις αποφάσεις του ΣΑ και τη Συμφωνία της Βόννης. Το γεγονός δε ότι υπάρχει συναίνεση της επίσημης Κυβέρνησης του Αφγανιστάν προσμετράται θετικά αλλά δεν αρκεί για να θεωρήσουμε την ISAF ως επιχείρηση υποστήριξης ειρήνης⁴²⁷ (καθώς δεν πληρούται η αρχή της ουδετερότητας και η αρχή της χρήσης βίας μόνο για αυτοάμυνα) όπου καταρχήν εφαρμοστέο δίκαιο είναι αυτό του δικαίου ΔΑ. Αντίθετα, στο βαθμό που οι συγκρούσεις υπερβαίνουν το κατώφλι που απαιτούν οι συνθήκες της Γενεύης, θα έχουμε ένοπλη σύγκρουση και καταρχήν θα εφαρμόζεται το ΔΑΔ. Εάν δεν έχουμε τέτοια ένοπλη σύγκρουση, θα θεωρούμε ότι βρισκόμαστε σε ειρηνική περίοδο. Παράλληλα, να σημειώσουμε ότι σημαντική είναι η συναφθείσα Στρατιωτική Τεχνική Συμφωνία μεταξύ ISAF και της Μεταβατικής Κυβέρνησης Αφγανιστάν αναφορικά με διάφορα θέματα του καθεστώτος της Δύναμης της ISAF⁴²⁸.

Να επισημανθεί δε ότι σύμφωνα με το καθιερωμένο στην πρακτική πια πρότυπο, το Συμβούλιο Ασφαλείας ασκεί την υψηλή εποπτεία της αποστολής (εκδίδοντας το mandate, ορίζοντας τους στόχους και το χρονικό ορίζοντα της επιχείρησης, αλλά και ασκώντας έναν χαλαρό έλεγχο μέσω της υποβολής αναφορών⁴²⁹), ενώ επαφίεται στα συμμετέχοντα κράτη και οργανισμούς να

⁴²⁵ Βλ. και επίσημη ιστοσελίδα ISAF: <http://www.isaf.nato.int/mission.html> (τελευτ. επισκ.15/09/2013).

⁴²⁶ Παρ. 3. «Authorizes the Member States participating in the International Security Assistance Force to take all necessary measures to fulfil its mandate»

⁴²⁷ Βλ. γενικά για το θέμα τη συζήτηση στο: Mortoylos C., *Could ISAF be a PSO?, Theoretical Extensions, Practic Problematic and the Notion of Neutrality*, Journal of Conflict and Security Law, Oxford University Press 2010

⁴²⁸ *Military Technical Agreement between the International Security Assistance Force and the Interim Administration of Afghanistan* Αδιαβάθμητο έγγραφο. Βλ. ενδεικτικά Section 3 par. 10: «The ISAF and its personnel will not be liable for any damages to civilian or government property caused by any activity in pursuit of the ISAF Mission. Claims for other damage or injury to Interim Administration personnel or property, or to private personnel or property will be submitted through Interim Administration to the ISAF.»

⁴²⁹ Βλ. παρ. 9 της απόφασης 1386.

καθορίσουν τα θέματα διοίκησης. Εφόσον η επιχείρηση διενεργείται υπό το NATO, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη τα επιχειρησιακά του έγγραφα που ρυθμίζουν τα σχετικά ζητήματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Επιχειρησιακό Σχέδιο (OPLAN) 10302⁴³⁰ που έχει αποδιαβαθμιστεί μερικώς και μας δίνει μία ιδέα επ' αυτών⁴³¹.

Ειδικά όσον αφορά την ελληνική αποστολή, την 15 Ιαν 2002, το Κυβερνητικό Συμβούλιο Εξωτερικών και Άμυνας (ΚΥΣΕΑ), με την υπ' αριθ. 3/2002 απόφασή του, ενέκρινε την ανάπτυξη Ελληνικών Δυνάμεων στο Αφγανιστάν (Ελληνική Δύναμη Αφγανιστάν – ΕΛΔΑΦ) και συγκεκριμένα στην περιοχή της Καμπούλ (πρωτεύουσας του Αφγανιστάν) και των περιχώρων της, βασιζόμενο στη συμφωνία της Βόννης της 5 Δεκ 2001 και στο ψήφισμα 1386 του ΣΑ. Να σημειωθεί όμως ότι ειδικά η ΕΛΔΑΦ μπορούσε επιχειρησιακά να αναπτυχθεί μόνο εντός Καμπούλ, καθόσον η μη ανάπτυξη ελληνικών τμημάτων εκτός Καμπούλ αποτέλεσε εθνικό περιορισμό (national caveat) εκ μέρους της χώρας μας⁴³².

Προς το τέλος της ελληνικής παρουσίας στο Αφγανιστάν αναπτύχθηκε εκεί ένα Τάγμα Ειδικής Συνθέσεως (ΤΕΣΑΦ), ενώ με την απόφαση υπ' αριθμόν 1/11 Μαί 11 εξουσιοδοτήθηκε το Συμβούλιο Άμυνας (ΣΑΜ) για τυχόν μελλοντικές μικρές τροποποιήσεις επί του αριθμού των διατιθέμενων δυνάμεων, του χώρου στρατωνισμού εντός του δεδομένου εθνικού περιορισμού, επί της διοικητικής και επιχειρησιακής υπαγωγής τμημάτων των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων στο πλαίσιο της επιχείρησης ISAF καθώς και επί του χρόνου παραμονής τους, με ενημέρωση του ΚΥΣΕΑ⁴³³. Το Νοέμβριο του 2012 η αποστολή επαναπατρίστηκε.

⁴³⁰ Supreme Headquarters Allied Powers Europe, *SACEUR OPLAN 10302 Revise 1 for ISAF in Afghanistan*, Unclassified Version, Belgium, 2005. Μας δίνει μία καλή ιδέα για το πώς δομούνται τα επιχειρησιακά σχέδια, τι θέματα πραγματεύονται, και πώς επηρεάζουν το νομικό πλαίσιο της αποστολής.

⁴³¹ Βλ. OPLAN 10302, op.cit., p.7 “The military chain of command runs from SACEUR to COMJFC Brunssum, as the JFC, to COMISAF. The JFC, as the overall operational commander, provides campaign direction and continuity. COMISAF will be the in-theatre level operational commander, responsible for the synchronisation of NATO's military activities with the Afghan government and with relevant representatives of the international community in Afghanistan. The focus for military to military relations with neighbouring states, under politically approved arrangements, is split. The JFC will lead on longer-term issues. COMISAF may deal with shorter-term practical border security concerns and the modalities of ISAF's operations near borders.”

⁴³² Βλ. http://www.geetha.mil.gr/index.asp?a_id=2903 (τελευτ. επίσκ. 15/09/2013)

⁴³³ Βλ. Επίσημη ιστοσελίδα ΓΕΕΘΑ: http://www.geetha.mil.gr/index.asp?a_id=2903 (τελευτ. επίσκ. 15/09/2013)

B2.3:Ελληνική Δύναμη Κύπρου –ΕΛΔΥΚ

Η Ελληνική Δύναμη Κύπρου (ΕΛΔΥΚ) δε μοιάζει με τις άλλες περιπτώσεις που αναλύσαμε προηγουμένως ούτε με τις υπόλοιπες ελληνικές αποστολές εν εξελίξει. Δεν συνιστά επιχείρηση εξαναγκαστικής δράσης κατόπιν εξουσιοδότησης του ΣΑ ούτε ειρηνευτική επιχείρηση. Επίσης δεν αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του ΟΗΕ ή άλλου διεθνή οργανισμού. Αλλά τότε ποια η νομική βάση της ελληνικής αποστολής;

Το νομικό πλαίσιο που καθορίζει τη δράση της ΕΛΔΥΚ μπορεί να αναζητηθεί σε διακρατικές συμφωνίες που έχουν συναφθεί. Αυτές ειδικότερα είναι:

α) Οι συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου του 1959 (που περιελάμβαναν και πρόβλεψη για μία συμφωνία εγγυήσεως και μία συμμαχίας) μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου, Ελλάδος, Τουρκίας και Κύπρου, οι οποίες οδήγησαν στη δημιουργία του ανεξάρτητου κράτους της Κυπριακής Δημοκρατίας⁴³⁴ και στην εγκαθίδρυση του κυπριακού Συντάγματος το 1960. Στο Ηνωμένο Βασίλειο παραχωρήθηκαν (αρ. 23) στρατιωτικές βάσεις (Ακρωτηρίου και Δεκέλειας) και στρατιωτικές διευκολύνσεις (ραντάρ, πεδία βολής κτλ) κατ' εξαίρεση της γενικής τάσης διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων του κράτους φιλοξενίας⁴³⁵. Τις συμφωνίες αυτές ακολούθησε η συνθήκη Εγκαθίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας που ρύθμιζε μεταξύ άλλων και θέματα καθεστώτος των δυνάμεων π.χ. φορολογίας, δικαιοδοσίας κτλ..

β) Η συμφωνία Εγγυήσεως μεταξύ Κύπρου από τη μία και Ελλάδος, Τουρκίας και Ηνωμένου Βασιλείου από την άλλη, με την οποία οι τρεις τελευταίες εγγυήθηκαν⁴³⁶: α) την ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα και ασφάλεια της Κύπρου (άρθρο 2), β) την απαγόρευση (στο βαθμό που είναι αυτό εφικτό) κάθε δραστηριότητας που έχει σχέση με την ένωση εν όλω ή εν μέρει της Κύπρου με άλλο κράτος (άρθρο 3) ή τη διχοτόμησή της και γ) την κατάσταση πραγμάτων που καθιερώνεται (άρθρο 4) με την εν λόγω συνθήκη. Ταυτόχρονα ανέλαβαν τις εξής

⁴³⁴ Για τις συμφωνίες αυτές ως προϊόν διπλωματικού συμβιβασμού βλ. Συρίγος Α., *Σχέσεις Ελλάδος – Τουρκίας: από τη Λωζάνη έως σήμερα*, Σημειώσεις από τις προφορικές παραδόσεις του μαθήματος, Πάντειο, Αθήνα, Μάρτιος 2012, σ. 96-97: Η Ελλάδα αποδέχεται τη δημιουργία ανεξάρτητου κυπριακού κράτους αποκλείοντας την ιδέα της ένωσης, η Τουρκία αποκλείει τη διχοτόμηση του νησιού (παρ.22 συμφωνίας Ζυρίχης – Λονδίνου) και το ΗΒ παραδίδει το μεγαλύτερο τμήμα του εδάφους στην Κυπριακή Δημοκρατία, διατηρώντας όμως δύο «κυρίαρχες» (βλ υποσημ. 435) στρατιωτικές βάσεις.

⁴³⁵ Βλ. την ασκούμενη κριτική στο Ρούκουνας Ε. (2011), *op.cit.*, p.218. Οι βάσεις αυτές χαρακτηριζόμενες ως «κυρίαρχες» (sovereign bases), καταργούν ουσιαστικά την άσκηση κυριαρχίας της Κυπριακής Δημοκρατίας σε μέρος του εδάφους της και αποτελούν κατάλοιπο της αποικιοκρατίας.

⁴³⁶ Βλ. Συρίγος (2012), *op.cit.*, p.109.

υποχρεώσεις: α) να αποτρέψουν την ένωση της Κύπρου εν όλω ή εν μέρει με άλλο κράτος ή τη διχοτόμησή της, β) να διαβουλευθούν μεταξύ τους ώστε να λάβουν κοινή δράση για να προβούν σε διαβήματα ή για να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα προς αποκατάσταση των πραγμάτων, εφόσον παραβιασθούν οι συνθήκες και γ) να ενεργήσει κάθε εγγυήτρια δύναμη αυτοτελώς σε περίπτωση που δεν υπάρχει δυνατότητα για κοινή ή συμφωνημένη δράση.

γ) Η συμφωνία Συμμαχίας μεταξύ Κύπρου, Ελλάδος και Τουρκίας σύμφωνα με την οποία τα μέρη θα συνεργάζονται και θα διαβουλεύονται για την κοινή άμυνα. Επίσης προβλέφθηκε τριμερές στρατηγείο με εθνικές δυνάμεις κυπριακές, ελληνικές και τούρκικες. Η Ελληνική Δύναμη (ΕΛΔΥΚ) ορίστηκε στους 950 άνδρες και η Τουρκική (ΤΟΥΡΔΥΚ) στους 650.

Τη 15 Ιουλίου 1974, το σχεδιασθέν από ελλαδίτες αξιωματικούς πραξικόπημα οδηγεί στην ανατροπή του προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας Μακαρίου. Το πραξικόπημα αυτό προσέφερε στην Τουρκία το πρόσχημα που ζητούσε: επικαλούμενη τη συνθήκη εγγυήσεως εισέβαλε στις 20 Ιουλίου στην Κύπρο διεξάγοντας μία στρατιωτική επιχείρηση με την κωδική ονομασία Αττίλας (I,II). Στόχος απετέλεσε και η ΕΛΔΥΚ. Η Τουρκία χαρακτήρισε την εισβολή ως «ειρηνευτική επιχείρηση». Ισχυρίστηκε ειδικότερα ότι με το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου η Ελλάδα είχε παραβιάσει τις υποχρεώσεις και αυτό επέτασσε δράση εκ μέρους της Τουρκίας. Εντούτοις, η Τουρκία δεν είχε εξαντλήσει τις διαβουλεύσεις που ορίζει η συνθήκη εγγυήσεως αλλά προσέφυγε απευθείας στη χρήση βίας. Και δικαίωμα στη χρήση βίας δεν μπορεί να παρέχει καμία συνθήκη, καθώς κάτι τέτοιο θα αντέβαινε στον *jus cogens* κανόνα της απαγόρευσης χρήσης βίας σύμφωνα και με τα άρθρα 2 παρ. 4, και 103 του Χάρτη και το διεθνές εθνικό δίκαιο. Συνεπώς, οι διατάξεις της Συνθήκης Εγγυήσεως του 1960 θεωρούνται άκυρες στο μέτρο που συγκρούονται με κανόνα αναγκαστικού δικαίου⁴³⁷.

⁴³⁷ Βλ. Συρίγος Α. (2012) ,*op.cit.*, σ. 109 -110

Κεφάλαιο Γ: Ορισμένες καταληκτικές παρατηρήσεις

Από την ανάλυση που προηγήθηκε μπορούμε να εξαγάγουμε κάποια γενικής υφής⁴³⁸ συμπεράσματα:

- 1) Ο Στρατιωτικός Νομικός Σύμβουλος –ως παράγων εξοικείωσης του αποφασίζοντος Διοικητή με τη νομική πραγματικότητα- καλείται συχνά να εφαρμόσει στο πλαίσιο των διεθνών στρατιωτικών επιχειρήσεων κείμενα άνισης νομικής φύσεως και ετερόκλητης προελεύσεως, τα οποία καλύπτουν ένα τεράστιο φάσμα του εθνικού και διεθνούς δικαίου και θολώνουν τη διαδικασία επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου.
- 2) Απαιτείται η αναβάθμιση του ρόλου του Έλληνα Στρατιωτικού Νομικού Συμβούλου στα πρότυπα των Νατοϊκών Νομικών Συμβούλων, ώστε να προστατεύονται αποτελεσματικότερα τα συμφέροντα της Στρατιωτικής Υπηρεσίας και να περιφρουρείται η αρχή του Κράτους Δικαίου. Ο Νομικός Σύμβουλος πρέπει να τίθεται εκτός της αλυσίδας της στρατιωτικής ιεραρχίας κατά την άσκηση των καθηκόντων για λόγους λειτουργικής ανεξαρτησίας και να έχει λάβει επαρκή ειδική εκπαίδευση.
- 3) Στο πλαίσιο της υπό 1) διαπίστωσης προτείνεται ο μεθοδολογικός συγκερασμός των περισσότερων κλάδων δικαίου, λαμβάνοντας υπόψη τις επιχειρησιακές ιδιαιτερότητες της κάθε συγκεκριμένης αποστολής και του περιβάλλοντος αυτής, ώστε να επιλέγεται κάθε φορά η βέλτιστη λύση. Με άλλα λόγια προτείνεται η προώθηση της αναδυόμενου «Διεθνούς Επιχειρησιακού Δικαίου», ενός «κλάδου» με έντονα επιχειρησιακά στοιχεία.
- 4) Πέραν από τους κλάδους του διεθνούς (και εθνικού) δικαίου που διεκδικούν εφαρμογή στο πλαίσιο του Διεθνούς Επιχειρησιακού Δικαίου, θεμελιώδης έννοια κατά τη διεξαγωγή επιχειρήσεων αποτελεί αυτή της «διοίκησης και ελέγχου» Πρόκειται για μία επιχειρησιακή έννοια που διατρέχει το σύνολο του ΔΕΔ με σοβαρές νομικές και επιχειρησιακές συνέπειες e.g στο θέμα της απόδοσης διεθνούς κρατικής και ατομικής ποινικής ευθύνης, στο θέμα της δικαιοδοσίας για την έκδοση διαταγών και

⁴³⁸ Δεν κρίνεται σκόπιμο να αναπαραχθούν εδώ τα επιμέρους λεπτομερή συμπεράσματα της ανάλυσης που προηγήθηκε.

τη σύναψη έγκυρων συμφωνιών, άσκησης πειθαρχικής δικαιοδοσίας κτλ. Το πρόβλημα έγκειται κυρίως στο ότι η έννοια αυτή χρησιμοποιείται ενίοτε με διαφορετικό περιεχόμενο μεταξύ των εθνικών ενόπλων δυνάμεων που συμμετέχουν σε μία πολυεθνική επιχείρηση ή σε «συνασπισμό προθύμων κρατών (coalitions of the willing)», αν και σε συμμαχικό επίπεδο (e.g. NATO) υφίστανται πρότυπα εναρμόνισης.

- 5) Εντούτοις το Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο έχει αρκετό δρόμο να διανύσει ακόμη για να διεκδικήσει αυτόνομη παρουσία στο σώμα του διεθνούς δικαίου. Δεν έχει ξεκαθαρίσει ακόμη με ενάργεια τους στόχους τους και τα μεθοδολογικά εργαλεία που το καθιστούν ιδιαίτερο κλάδο του δικαίου, όπως e.g. συμβαίνει με το ΔΑΔ. Προς το παρόν συνιστά κατά την κρατούσα άποψη μία μεθοδολογική περισσότερο προσέγγιση που όμως αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη δυναμική⁴³⁹.
- 6) Στην παρούσα προτείνεται η λειτουργική αποδέσμευση του ΔΕΔ, ώστε να συνιστά ξεχωριστό αντικείμενο ανάλυσης (για την ελληνική θεωρία και πρακτική) στο πλαίσιο του Διεθνούς Δικαίου. Το περιεχόμενό του θα συνίσταται στην εξέταση των ετερόκλητων κλάδων δικαίου (διεθνούς και εθνικού) που διεκδικούν εφαρμογή στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, λαμβάνοντας υπόψη επιχειρησιακές έννοιες, όπως αυτή της «διοίκησης και του ελέγχου», επιχειρησιακά έγγραφα που θέτουν το πλαίσιο εντός του

⁴³⁹ Αναφορικά με τη φύση του Διεθνούς Επιχειρησιακού Δικαίου βλ. τα εξής διαφωτιστικά αποσπάσματα από τη βιβλιοκρισία του Aurel Sari για το Εχειρίδιο Διεθνούς Δικαίου των Στρατιωτικών Επιχειρήσεων των Fleck D. & Gill T. (eds.-2011): «[S]ince operational law is at its most fascinating, certainly from an academic but most likely also from a professional point of view, precisely at the point where legal certainty gives way to ambiguity and unpredictability [...]» «Despite its aim to offer a comprehensive overview of the subject, it is not easy to gain a coherent sense of the international law of military operations by reading the Handbook. The fault for this lies primarily with the subject matter rather than with the authors and editors: the international law applicable to military operations is thoroughly fragmented, deriving as it does from a multitude of separate legal sources and regimes. However, this fragmented nature of the applicable law does raise an underlying question, namely whether it is in fact appropriate for the Handbook to describe ‘the international law of military operations’ as a distinct branch of international law. To substantiate this claim, the Handbook could have attempted to situate this new or emerging branch of international law within the context of the international legal order, explain what its core principles and processes are, provide a systematic account of its different areas of application and investigate the relationship between the different legal regimes feeding it in general terms rather than focus primarily on the relationship between international humanitarian law and international human rights law. The Handbook provides some partial answers to these questions, but with its emphasis on serving the professional needs of military lawyers and other practitioners, it does not attempt to advance a general theory of international operational law. From its pages, the international law of military operations thus appears more like a distinct field of international legal practice, the world of international law as seen through the eyes of military legal advisors, rather than as a distinct branch of international law.» - See more at: <http://www.aurelsari.co.uk/library/terry-d-gill-and-dieter-fleck/the-handbook-of-the-international-law-of-military-operations/#sthash.dPWS02rW.dpuf>

οποίου θα λαμβάνονται οι αποφάσεις (αναφερόμαστε στα αδιαβάθμητα κείμενα για τις γενικές αναλύσεις, καθώς τα διαβαθμισμένα μπορούν να εξετάζονται μόνο από τους Στρατιωτικούς Νομικούς Συμβούλους που εμπλέκονται στις επιχειρήσεις) και τα ιδιαίτερα περιβάλλοντα στα οποία αναπτύσσονται οι στρατιωτικές επιχειρήσεις (e.g. ειρηνικά περιβάλλοντα, συγκρουσιακά περιβάλλοντα, ιδιόμορφες καταστάσεις που επαμφοτερίζουν μεταξύ ειρήνης και πολέμου, μετασυγκρουσιακά περιβάλλοντα), αλλά και τους περιορισμούς που ενίοτε υφίστανται (e.g. χρονικοί, επικοινωνίας με τις κεντρικές εθνικές αρχές, συντονισμού με συμμαχικές δυνάμεις, διαφορετικές εθνικές έννομες τάξεις επιμέρους κρατών κτλ). Ως μεθοδολογική προσέγγιση προτείνεται αυτή της αναζήτησης όλων των σχετικών κλάδων δικαίου και της πρακτικής εναρμονίσεώς τους, ώστε να επιλεγεί ο εφαρμοστέος με βάση τις συγκεκριμένες κάθε φορά συνθήκες, αδιαφορώντας για την προέλευσή τους.

- 7) Ειδικότερα, ο Στρατιωτικός Νομικός Σύμβουλος κατά την προσπάθεια εξεύρεσης του εφαρμοστέου δικαίου προτείνεται ως σκέψη να ακολουθεί την εξής μεθοδολογία: 1) Εξέταση ζητημάτων *jus ad bellum* ώστε να προσδιοριστεί η ακριβής νομική βάση της επιχείρησης. Τέτοια μπορεί να είναι η εξουσιοδότηση του συμβουλίου ασφαλείας, η νόμιμη ή συλλογική άμυνα, η συναίνεση του κράτους υποδοχής ή συνδυασμός των ανωτέρω. 2) Εξέταση των πραγματικών περιστατικών ώστε να προσδιοριστεί το περιβάλλον εντός του οποίου δραστηριοποιείται η επιχείρηση. Ακολούθως θα πρέπει να χωρήσει νομικός χαρακτηρισμός της ως άνω κατάστασης ως ένοπλης σύγκρουσης, σύγκρουσης εντός ειρηνικής περιόδου, κατάσταση μετάβασης από τη σύγκρουση στην ειρήνη κτλ προκειμένου να διευκρινιστεί αντίστοιχα ποιος κλάδος διεθνούς δικαίου καταρχήν τυγχάνει εφαρμογής (e.g. *jus in bello*, διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου, *jus post bellum*) 4) Σύνδεση με τους λοιπούς κλάδους του διεθνούς δικαίου e.g. διεθνές ποινικό δίκαιο, δίκαιο διεθνούς ευθύνης κτλ καθώς και με το εθνικό (κυρίως ποινικό αλλά όχι αποκλειστικά) δίκαιο των εμπλεκόμενων μερών με βάση τις SOFAs αν υπάρχουν (e.g. σε επιχειρήσεις νόμιμης άμυνας δεν θα υπάρχουν τέτοιες) και το διεθνές εθιμικό δίκαιο. 5) Εξέταση του εξειδικευμένου πλαισίου εντός του οποίου

μπορεί να κινηθεί ο Στρατιωτικός Νομικός Σύμβουλος με βάση του κανόνες που αφορούν ad hoc την αποστολή e.g. τα επιχειρησιακά σχέδια της Συμμαχίας (αν πρόκειται για συμμαχική επιχείρηση), τις οδηγίες και εντολές από τις Εθνικές Αρχές και τους εθνικούς περιορισμούς που έχουν τεθεί ή απορρέουν από την εθνική νομοθεσία. Θα πρέπει καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας αυτής να έχει υπόψη του επιχειρησιακές έννοιες όπως «διοίκηση και έλεγχος» και υπό το πρίσμα αυτών να αντιμετωπίζει τα σχετικά ζητήματα. 6) Συγκερασμός των ανωτέρω, ερμηνεία και κατάληξη σε συμπέρασμα το οποίο γνωστοποιείται στο Διοικητή που αποφασίζει. Να σημειωθεί ότι αυτή η διαδικασία μπορεί να απαιτείται να γίνει μέσα σε ασφυκτικά χρονικά περιθώρια, ενώ συχνά υπάρχει συντονισμός μεταξύ των Στρατιωτικών Νομικών Συμβούλων διαφόρων εθνικών δυνάμεων στο πλαίσιο μίας συμμαχίας.

- 8) Πέραν από το γεγονός ότι το Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο βρίσκεται ακόμη υπό διαμόρφωση, ο χαρακτήρας του είναι δυναμικός και ρέων και ως εκ τούτου δεν μπορούμε να καταλήξουμε σε παγιωμένες θεωρίες, όπως συμβαίνει σε μεγαλύτερο βαθμό με άλλους κλάδους του διεθνούς δικαίου.
- 9) Το Επιχειρησιακό Δίκαιο το εφαρμοζόμενο σε ελληνικές στρατιωτικές επιχειρήσεις εκτός συνόρων, ακολουθεί εν πολλοίς τα ισχύοντα με βάση το Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο (αναπτύσσεται στο Πρώτο Μέρος του παρόντος). Ιδιαιτερότητες και παρεκκλίσεις από τα γενικώς ισχύοντα παρατηρούνται σε σημεία που ανέκαθεν αποτελούσαν σημεία τριβής μεταξύ των εθνικών αποστολών και τα οποία παραδοσιακά επιλύονται κυρίως με βάση τη διεθνή πρακτική των εθνικών επιφυλάξεων (national caveats). Τέτοιες επιφυλάξεις έχει θέσει και η ελληνική πλευρά και υπαγορεύονται από την εσωτερική νομοθεσία της. Εάν όμως οι εθνικές επιφυλάξεις εξετασθούν προκαταβολικά και επί τη βάσει σχεδίου, μπορούν να οδηγήσουν στη σύγκλιση των διαφορών των επιμέρους εθνικών εννόμων τάξεων.
- 10) Η Ελλάδα –λαμβάνοντας υπόψη μεταξύ άλλων το μέγεθος, τον πληθυσμό και τις εν γένει δυνατότητές της - έχει να προβάλει έναν σημαντικό ρόλο κατά το παρελθόν, ως παράγων προώθησης της περιφερειακής, αλλά και της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, όσο και ενίσχυσης του κράτους

δικαίου και προαγωγής των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Σημαντικό μέσον προς το σκοπό αυτό αποτέλεσαν οι ελληνικές διεθνείς στρατιωτικές αποστολές. Οι πιο σημαντικές από αυτές (από άποψη ελληνικής παρουσίας) λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο των υποχρεώσεων της χώρας μας ως μέλος του ΝΑΤΟ.

- 11) Παρότι κάθε αποστολή ενδέχεται να παρουσιάζει ομοιότητες με άλλες καμία δεν αποτελεί «πιστό αντίγραφο» προηγούμενης και συνεπώς θα πρέπει να εξετάζεται *ad hoc*. Εντούτοις, σε εθνικό αλλά και συμμαχικό επίπεδο έχει διαπιστωθεί η ύπαρξη ορισμένων θεμελιωδών αρχών που «καθρεφτίζουν τη συλλογική γνώση του στρατού σχετικά με παλαιές, παρούσες και μελλοντικές επιχειρήσεις». Πρόκειται για τα δόγματα που απευθύνουν επιτακτικές οδηγίες προς το προσωπικό, αλλά απαιτούν κρίση κατά την εφαρμογή τους.
- 12) Οι ελληνικές αποστολές στο εξωτερικό τα τελευταία χρόνια διαρκώς βαίνουν μειούμενες, πιθανόν εξαιτίας της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης που δε θα μπορούσε άλλωστε να αφήσει ανέπαφες τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις.
- 13) Το στοίχημα για τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις αναφορικά με τις σύγχρονες διεθνείς στρατιωτικές επιχειρήσεις έγκειται στην προσαρμογή τους στις νέες προκλήσεις που όμως επιτάσσουν αλλαγές. Οι αλλαγές αυτές μεταξύ άλλων υπαγορεύουν την ανάγκη συμμετοχής των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων σε νέα ευέλικτα συμμαχικά σχήματα με μείωση των επιχειρησιακών δομών.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Φτάνοντας στον επίλογο μίας επίπονης, αλλά ιδιαίτερα παραγωγικής διαδικασίας σύνθεσης πολλών και ετερόκλητων κλάδων δικαίου υπό το πρίσμα του διεθνούς επιχειρησιακού δικαίου θα πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι στόχος δεν αποτέλεσε η εμβριθής ανάλυση όλων των κλάδων που διεκδικούν εφαρμογής κατά τη συμμετοχή των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων στη διεξαγωγή επιχειρήσεων στο εξωτερικό. Άλλωστε κάτι τέτοιο θα ήταν αδύνατο στο πλαίσιο του παρόντος, τη στιγμή που σχεδόν κάθε εξεταζόμενο κεφάλαιο θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο ξεχωριστής ανάλυσης. Αντίθετα, καταβλήθηκε προσπάθεια να αναδειχθεί μέσα από ένα κυκεώνα νομικών (και όχι μόνο) διατάξεων, το εύρος των κανόνων εκείνων που ρυθμίζουν τη δράση αυτή με έναν τρόπο συνοπτικό, αλλά συστηματικό και παραστατικό (με εμβάθυνση σε ορισμένα θέματα οσάκις κρίθηκε απαραίτητο), ώστε αφενός να μπορεί να αξιολογηθεί η δράση παρελθουσών επιχειρήσεων, αλλά και να διατυπωθούν αφετέρου σκέψεις χρήσιμες για τυχόν μελλοντική εμπλοκή των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων σε αντίστοιχες επιχειρήσεις. Για το λόγο αυτό και δόθηκε μεγαλύτερο βάρος στο πρώτο μέρος του παρόντος⁴⁴⁰, ώστε να μπορούν να καλυφθούν και περιπτώσεις που δεν έχουν εμφανισθεί ακόμη στην πρόσφατη ελληνική πρακτική (e.g. επιχείρηση της Ελλάδος δυνάμει του δικαιώματος νόμιμης άμυνας), αλλά δυνητικά θα μπορούσαν να εμφανισθούν στο μέλλον (παρότι απευκταίο). Να παρατηρηθεί βέβαια ότι –όπως σημειώσαμε και στην εισαγωγή– καμία μελλοντική επιχείρηση δε θα είναι «πιστό αντίγραφο» κάποιας παρελθούσας και αυτό αποτελεί πρόκληση για τον Στρατιωτικό Νομικό Σύμβουλο. Ως προς την ειδικότερη ανάλυση του δεύτερου μέρους, αξίζει να επισημανθεί ότι επελέγησαν επιχειρήσεις όπου η ελληνική παρουσία ήταν περισσότερο αισθητή. Επίσης επελέγησαν αποστολές που ανήκουν σε διαφορετικές κατηγορίες e.g. το Εκστρατευτικό Σώμα Κορέας (1950-1958) συμμετείχε σε επιχείρηση εξαναγκαστικής δράσης κατόπιν εξουσιοδότησης του ΣΑ. Αντίστοιχα, η ISAF (NATO) όπου εντάσσεται η ΕΛΔΑΦ και μετέπειτα ΤΕΣΑΦ, θεωρείται ότι ανήκει στις επιχειρήσεις επιβολής ειρήνης κοκ. Η Ελληνική Δύναμη Κύπρου με τη σειρά της έχει τις δικές της ιδιαιτερότητες.

⁴⁴⁰ Σε ορισμένα σημεία δε, ενδέχεται να υπάρχουν αλληλεπικαλύψεις στα εξεταζόμενα ζητήματα και γι' αυτό και όπου διαπιστώνεται αυτό, γίνονται παραπομπές στους οικείους τόπους.

Ζητήματα που δεν εξετάστηκαν ή εξετάστηκαν ακροθιγώς στο παρόν διότι κρίθηκε ότι εκφεύγουν από το άμεσο πεδίο του, παρουσιάζουν όμως ενδιαφέρον στο πλαίσιο των στρατιωτικών επιχειρήσεων, αφορούν την πολιτικοστρατιωτική συνεργασία (Civil – Military Cooperation –CIMIC) ιδίως κατά την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας (βλ. και συνεργασία με NGOs), καθώς και το νομικό καθεστώς των Ιδιωτικών Εταιρειών Στρατού (Private Military Companies – PMC's) που συμμετέχουν με ολοένα αυξανόμενους ρυθμούς στη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων.

Στην Εισαγωγή του παρόντος τονίστηκε ο ιδιαίτερος ρόλος των Στρατιωτικών Νομικών Συμβούλων στην αποκρυστάλλωση των κανόνων που εφαρμόζονται στις εκτός συνόρων επιχειρήσεις, καθώς είναι εκείνοι που σε περίπτωση συγκρούσεων και αλληλοεπικαλύψεων των διαφόρων κλάδων δικαίου θα κατευθύνουν το Διοικητή, ο οποίος και αποφασίζει σε τελική ανάλυση, στην επιλογή των κανόνων που είναι περισσότερο κατάλληλοι για τη ρύθμιση της συγκεκριμένης περίπτωσης, πάντα βέβαια σύμφωνα και με τις οδηγίες (με τις διάφορες μορφές που μπορεί να παίρνουν αυτές) οι οποίες έχουν δοθεί από το αντίστοιχο εθνικό επιτελείο τους, καθώς και από την ιεραρχία της διεθνούς συμμαχίας, όπου ενδεχομένως εντάσσονται.

Ακόμη, τονίστηκε η σημασία του αναδυόμενου Διεθνούς Επιχειρησιακού Δικαίου. Δεν πρόκειται ουσιαστικά για έναν νέο κλάδο δικαίου (τουλάχιστον ακόμη), αλλά για τη μεθοδολογία εφαρμογής περισσότερων κλάδων δικαίου κατά τη διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων, λαμβάνοντας υπόψη και τις ιδιαιτερότητές τους. Ο μη στρατιωτικός αναλυτής, δε θα έχει γνώση των επιχειρησιακών εγγράφων μία γνώση απαραίτητη για να φωτίσουμε τα γεγονότα. Περαιτέρω, πολλές φορές γίνονται μονομερείς αναλύσεις με βάση ένα συγκεκριμένο κλάδο δικαίου e.g. ο ποινικολόγος θα εξετάσει μία περίπτωση με βάση το ποινικό δίκαιο, ενώ ο διεθνολόγος με βάση το διεθνές. Η προσέγγιση του διεθνούς επιχειρησιακού δικαίου είναι συνθετική, συναρμογή όλων των επιμέρους κλάδων δικαίου που διεκδικούν εφαρμογής. Ως εκ τούτου θεωρώ ότι η πρωτοτυπία της παρούσας εργασίας είναι κυρίως μεθοδολογική.

Για το λόγο αυτό, θα επιθυμούσα να κλείσω την προσπάθεια αυτή όπως άρχισε, με μία προτροπή για περαιτέρω ανάπτυξη του Διεθνούς Επιχειρησιακού Δικαίου και ενίσχυση του θεσμικού ρόλου των Στρατιωτικών Νομικών Συμβούλων με απώτερο στόχο τη σφαιρικότερη αντιμετώπιση των πραγμάτων και την επικράτηση του κράτους δικαίου, ακόμη και στα ιδιόμορφα περιβάλλοντα των

στρατιωτικών επιχειρήσεων. Πρόκειται για ένα διάλογο μεταξύ ακαδημαϊκής και στρατιωτικής κοινότητας που τώρα ξεκινάει⁴⁴¹. Εις το επανιδείν.

⁴⁴¹ Είναι δε θετικό ότι αυτή η «νομική διεκυστίνδα» έχει ήδη αρχίσει να αποτυπώνεται στη βιβλιογραφία, της οποίας πλήρη παράθεση βλ. στο τέλος του παρόντος. Έτσι χρησιμοποιήθηκαν - μεταξύ άλλων- ως τόποι αναφοράς, έργα στρατιωτικών (κυρίως στρατιωτικών νομικών συμβούλων, στρατιωτικών δικαστών, αλλά και λοιπών στρατιωτικών ε.ε. ή ε.α.) ή εν γένει απασχολούμενων στις Ένοπλες Δυνάμεις ή τα Υπουργεία Εθνικής Άμυνας των χωρών τους ή άλλων χωρών (π.χ ως νομικοί σύμβουλοι). Εντελώς ενδεικτικά (και με την επιφύλαξη ότι θα αδικήσουμε ορισμένους) να αναφέρουμε τους κ.κ. Σολκίδη Κ., Μακρή Β., Γιαρένη Α., Κύρκο Σ., Κοσμόπουλο Χ., Ανεψιού Γ., Μορτόπουλο Κ. και από την αλλοδαπή βιβλιογραφία Rogers A.P.V., Prassé – Hartov, Fournier S., Zwaneburg M., Fleck D., Klappe B., Haübler U., καθώς και πολλοί άλλοι που συμμετέχουν σε συλλογικά έργα (e.g. για τη σύνταξη του εγχειριδίου του Sanremo για του Κανόνες Εμπλοκής). Σημειώνεται ότι η παράθεση των ονομάτων δεν έγινε κατ' αρχαιότητα, ή κατ' άλλο τρόπο, αλλά τυχαία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΗΜΕΛΑΠΗ

Αλιβιζάτος Ν., *Η συνταγματική θέση των ενόπλων δυνάμεων, Δικαιώματα και Υποχρεώσεις των Στρατιωτικών*, 1992

Ανδρουλάκης Ν., *Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης*, 4^η έκδοση, ΠΝ Σάκκουλας, Δίκαιο & Οικονομία, 2012

Ανεψιού Γ., *Αρχές και Οδηγίες της Διαδικασίας της Κοπεγχάγης για τη Διαχείριση των Κρατουμένων σε Διεθνείς Στρατιωτικές Επιχειρήσεις: Διεθνές “soft law” ή κάτι λιγότερο; Τετράδια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ανθρωπιστικού Δικαίου και Ανθρωπιστικής Δράσης, ΕΚΕΚΔΑΑΔ, Τχ.35-36, Σεπ – Δεκ 2012*

Αντωνόπουλος Κ., *Η Ατομική Ποινική Ευθύνη στο Διεθνές Δίκαιο*, Αντ.Ν.Σάκκουλας, 2003

Αντωνόπουλος Κ.& Μαγκλιβέρας Κ.(επιμ.), *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, Νομική Βιβλιοθήκη 2011

Αντωνόπουλος Κ., *Το Δίκαιο της χρήσης βίας*, στο Αντωνόπουλος Κ.& Μαγκλιβέρας Κ.(επιμ.), *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, Νομική Βιβλιοθήκη 2011, σ.σ. 477- 512

Γάγγας Δ., *Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο των Ενόπλων Συρράξεων*, Γ΄ έκδοση, Ι.Σιδέρης, 2008

Γιαρένης Α., *Η προστασία του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος σε περίπτωση ενόπλων συρράξεων*, Περιβάλλον και Δίκαιο 2005, σσ. 212-220

Γιαρένης Α., *Η τελευταία πράξη της τραγωδίας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, Η Δίκη Ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης, Στρατιωτική Επιθεώρηση Νοεμβρίου – Δεκεμβρίου 2008*

Γιόκαρης Α., *Η «διεθνής πολιτική παρουσία» στο Κοσσυφοπέδιο: διεθνής ανθρωπιστική συνδρομή υπό διεθνή έλεγχο, εντολή διαχείρισης ή υποκατάσταση στοιχείων κυριαρχίας; ΤοΣ, τχ.4, 2001, σ. 837-887*

Γιόκαρης Α.& Παζαρτζή Φ., *Η διεθνής ευθύνη των κρατών στα άρθρα της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου, στη διεθνή νομολογία και βιβλιογραφία*, Αντ.Ν. Σάκκουλας, 2004

Δαγτόλογου Π., *Ατομικά Δικαιώματα, Τ.Α΄ και Β΄*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, β΄ εκδ., 2005

Δημητρόπουλος Α., *Συνταγματικά Δικαιώματα*, Γενικό Μέρος, τόμος Γ΄ – Ημίτομος Ι, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005

Δούση Ε., *Ο.Η.Ε.: Διεθνής ευθύνη και ειρηνευτικές επιχειρήσεις*, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2008

Καμαρινέας Π., *Η ικανοποίηση αστικών απαιτήσεων εκ ζημιών προξενούμενων υπό συμμαχικών στρατευμάτων εις τα πλαίσια της Συνθήκης του Βορείου Ατλαντικού*, ΕΕΝ, τχ. 7-8, σ. 537- 549

Κοσμόπουλος Χ., *Η συνταγματική θέση του προσωπικού των ενόπλων δυνάμεων*, Ναυτική Επιθεώρηση, τεύχος 578, σ. 55, Εκδ. ΥΙΝ/ΓΕΝ, Σεπ-Νοε 2011

Κοτσαλής Λ., *Ποινικό Δίκαιο*, Γενικό Μέρος Ι, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, 2005

Κυριτσάκη Ι., *Ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη στο συλλογικό έργο: Μαγκλιβέρας Κ. (επιμ.), Οι Διεθνείς Οργανισμοί του Ευρύτερου Ευρωπαϊκού Χώρου*, Ατραπός, Αθήνα, 2005, σελ.147-169

Κύρκος Σ., *Ο ρόλος του ΟΑΣΕ και του Συμβουλίου της Ευρώπης στην προαγωγή του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο χώρο των ενόπλων δυνάμεων στο: Περράκης Στ. (επιμ.), Η Διεθνής Συνεργασία σε Οικουμενικό και Περιφερειακό Επίπεδο: Οι Διεθνείς Θεσμοί σε κίνηση*, Ι.Σιδέρης, Αθήνα 2011, σελ. 711-724

Κωστόγιαννης Στ., *Ζητήματα αστικής ευθύνης για στρατιωτικές ενέργειες. Ακροβατώντας μεταξύ εσωτερικού και διεθνούς δικαίου*, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, 2013

Λιακόπουλος Δ., *Το Δίκαιο στην Ανθρωπιστική Επέμβαση*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα 2001

Μακρής Β., *Το Δικαίωμα (;) Ανθρωπιστικής Επέμβασης με Χρήση Βίας κατά το Διεθνές Δίκαιο, (Forcible Humanitarian Intervention)*, χ.η., διαθέσιμο και στο διαδίκτυο: <http://www.militaryjustice.gr/athra/military.pdf>, (τελευτ. επίσκ. 22 Ιουλ 2013)

Μανωλεδάκης Ι., *Η Νέα Διεθνοποίηση του Ποινικού Δικαίου και ο Κίνδυνος Υποβάθμισης του Νομικού μας Πολιτισμού* (2000), 54/1 Αρμενόπουλος 4.

Μαρούδα Μ.-Ντ., *Μέτρα Εφαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου στην Ελλάδα*, Αντ.Ν.Σάκκουλας, 2000

Μαρούδα Μ.-Ντ., *Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Πρώην Γιουγκοσλαβία και η συμβολή του στην εξέλιξη του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου*, Αντ.Ν.Σάκκουλας, 2001

Μαρούδα Μ.-Ντ., *Το Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρα Λεόνε: Ένα Ιδιότυπο Δικαστήριο για την Εκδίκαση Εγκλημάτων Πολέμου και Εγκλημάτων κατά της Ανθρωπότητας*, 4 Ποινική Δικαιοσύνη, 2001, σ.1035

Μαρούδα Μ.-Ντ., *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Η κρατική και ατομική ευθύνη σε κίνηση*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, 2006

Μαρούδα Μ.-Ντ., *Περί του Ανθρωπιστικού Χώρου στον 21^ο Αιώνα, Ανάδυση, διαστάσεις, νομικό πλαίσιο για αποτελεσματική και νόμιμη ανθρωπιστική δράση*, ΕΚΕΚΔΑΑΔ, εκδ. Ι.Σιδέρης, 2012

- Μαυριάς Κ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, Τρίτη Έκδοση, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, 2004
- Μορτόπουλος Κ., *Εισαγωγή στο Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο, Μαθήματα Νομικής Ανάλυσης των Στρατιωτικών Επιχειρήσεων στο ΝΑΤΟ και άλλους Διεθνείς Οργανισμούς*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2009
- Νάσκου – Περράκη, *Το δίκαιο των διεθνών οργανισμών, Η θεσμική διάσταση*, εκδ. Αν.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2011, σελ. 381
- ΝΑΤΟ, *Εγχειρίδιο του ΝΑΤΟ*, 2001
- Οικονομίδης Κ.& Δούση Ε., *Το Δίκαιο της Ευθύνης των κρατών για Διεθνείς Αδικοπραξίες*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2007
- Παζαρτζή Φ., *Η Ποινική Καταστολή στο Διεθνές Δίκαιο*, Αν.Ν.Σάκκουλας, 2007
- Παπαδαμάκης Α., *Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο*, Στ' έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, 2008
- Παπασταυρίδης Ε., *Η χρήση βίας από τις ΗΠΑ στο Αφγανιστάν κατά το διεθνές δίκαιο*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2004
- Παπασταυρίδης Ε., *Οι επιχειρήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Θάλασσα: Η EUNAVFOR υπό το φως του διεθνούς δικαίου στο συλλογικό έργο: Περράκης Στ.(επιμ.), Η διεθνής συνεργασία σε οικουμενικό και περιφερειακό επίπεδο: Οι διεθνείς θεσμοί σε κίνηση*, εκδ. Ι.Σιδέρης, Δεκέμβριος 2011, σελ. 309-339
- Περράκης Στ.& Μαρούδα Μ.-Ντ., *Ανθρωπιστικό Δίκαιο και σύγχρονες πολεμικές επιχειρήσεις, Τι νεότερα από το μέτωπο; στο: Η διεθνής κοινότητα σε κίνηση – Συμβολές στη μνήμη του Γεωργίου Τενεκίδη, Διεθνολογικά Δημοσιεύματα*, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2006, σ.291-328
- Περράκης Στ., *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, εκδ.Ι. Σιδέρης, 2013
- Περράκης Στ., *Ευρωπαϊκό Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Συμβούλιο της Ευρώπης - Ευρωπαϊκή Ένωση – ΟΑΣΕ, Μία σύνθεση σημειώσεων από τις πανεπιστημιακές παραδόσεις*, Ι.Σιδέρης, 2013
- Περράκης Στ.(επιμ.), *Η διεθνής συνεργασία σε οικουμενικό και περιφερειακό επίπεδο: Οι διεθνείς θεσμοί σε κίνηση*, εκδ. Ι.Σιδέρης, Δεκέμβριος 2011
- Περράκης Στ., *Η πολεμική κατοχή στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο*, Αντ.Ν.Σάκκουλας, 1990
- Περράκης Στ., *Σχέση ΟΗΕ και περιφερειακών οργανισμών στο πλαίσιο των σύγχρονων ειρηνευτικών επιχειρήσεων υπό το Κεφάλαιο VII του Χάρτη. Ποια τα συμπεράσματα για την Ε.Ε., στο: Περράκης Στ. (επιμ.), Παγκόσμια Διακυβέρνηση, Διεθνές Δίκαιο και Διεθνείς Σχέσεις στην Αυγή του 21^{ου} Αιώνα*, Ελληνική Εταιρεία

Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2006, σ. 39-60

Περράκης Στ. (επιμ.), *Το ζήτημα των Γερμανικών Πολεμικών Επανορθώσεων στην Ελλάδα, εθνικές και διεθνείς διαστάσεις*, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2012

Πλακοκέφαλος Η., *Η διασυνοριακή ρύπανση του περιβάλλοντος κατά το Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011

Ρούκουνας Ε., *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011

Σαράντη Β., *Καταστάσεις Ανάγκης και Δικαιώματα του Ανθρώπου, Οι ρήτρες παρέκκλισης και ο έλεγχος της εφαρμογής τους, μεταξύ εφικτού και χίμαιρας*, Αντ.Ν.Σάκκουλας, 2011

Σαρηγιαννίδης Ν., *Η πολεμική κατοχή στο Διεθνές Δίκαιο*, εκδ.Σάκκουλα, 2011

Σαρηγιαννίδης Μ., *Οι Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις του ΟΗΕ, 1990-2000 Εισάγοντας ένα ανθρωποκεντρικό κανονιστικό πλαίσιο*, Διατριβή επί Διδακτορία, ΑΠΘ, Τμήμα Νομικής-Τομέας Διεθνών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 2002

Σαχπεκίδου Ε., *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2011

Σισιλιάνος Λ.-Α., *Η ανθρώπινη διάσταση του διεθνούς δικαίου, αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010

Σισιλιάνος Λ.-Α., *Η εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για χρήση βίας*, Αντ.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2003

Σισιλιάνος Λ.-Α., *Η Στρατιωτική Δύναμη στο Κοσσυφοπέδιο*, Το Σύνταγμα, 2001, τχ 4, σελ. 889-909

Σκόρδας Α., *Η χρήση βίας από το NATO κατά της Γιουγκοσλαβίας: Ελληνική εξωτερική πολιτική και διεθνής νομιμότητα στην «ζώνη του λυκόφωτος»*, ΤοΣ, τεύχος 4/2001

Σολκίδης Κ., *Έννοια και Εξέλιξη των Ειρηνευτικών Επιχειρήσεων του ΟΗΕ*, Στρατιωτική Επιθεώρηση, Ιαν – Απρ 2013, σσ. 176 -195

Σούρλας Π., *Justi atque injusti scientia, Μία εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1995

Συμεωνίδου – Καστανίδου Ε. et al., *Τα Εγκλήματα Πολέμου*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006

Συρίγος Α., *Σχέσεις Ελλάδος – Τουρκίας: από τη Λωζάνη έως σήμερα*, Σημειώσεις από τις προφορικές παραδόσεις του μαθήματος, Πάντειο, Αθήνα, Μάρτιος 2012

Φωτίου Π., *Δίκαιο Ενόπλων Συγκρούσεων*, Στρατιωτική Επιθεώρηση, Ιουλ-Αυγ 2008

Χατζηκωνσταντίνου Κ., *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, εκδ. Ι.Σιδέρης, 2^η έκδοση, 2009

Χατζηκωνσταντίνου Κ., Σαρηγιαννίδης Μ., *Διαχείριση Κρίσεων στα πλαίσια του ΟΑΣΕ*, στο: Νάσκου – Περράκη Π. (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική Άμυνας και Ασφάλειας*, ΚΔΕΟΔ, Κείμενα Επικαιρότητας 8, Αντ.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1999, σελ. 55 επ.

Χατζόπουλος Β., *Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ύστερα από τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισσαβόνας*, ΔτΑ 2/2011, 365-396

Χρυσόγονος Κ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2003

Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Τρίτη Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006

ΑΛΛΟΔΑΠΗ

Aall P. et al., *Guide to IGO's, NGO's and the Military in Peace and Relief Operations*, US Institute of Peace, 2000

Amnesty International, *Report on Sierra Leone* (2000)

Antonopoulos K., *The Unilateral use of force by states in international law*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1997

Arnold R., *Law enforcement within the Framework of Peace Support Operations*, Martinus Nijhoff Publishers, 2008

Association des Constitutionnalistes Grecs/Association Française de Droit Constitutionnel, *Aspects du Droit de la Défense Nationale , Actes du Colloque sous les Auspices du Ministère Grec de la Défense Nationale*, tenu le lundi, 23 Mai 2011

Bassiouni Ch., *The commission of experts established pursuant to Security Council Resolution 780: Investigating violations of international humanitarian law in the former Yugoslavia*, Criminal Law Forum (1994) Vol. 5, Issue 2-3, pp. 279-340

Bellelli R., *International Criminal Justice, Law and Practice from the Rome Statute to its Review*, Ashgate Publishing, 2010

Ben-Naftali O., *International Humanitarian Law and Human Rights Law*, Oxford 2011

Benvenisti E., *The International Law of Occupation*, Princeton University Press, 2004

Blay S. et al., *Public International Law: An Australian Perspective*, Second Edition, Oxford University Press, 2005

Bonn K.& Baker A., *Guide to Military Operations Other Than War: Tactics, Techniques, and Procedures for Stability and Support Operations : Domestic and International*, Stackpole Books, 2000

Boothby W., *The Law of Targeting*, Oxford University Press, 2012

Boulden J., *Peace Enforcement, The United Nations Experience in Congo, Somalia, and Bosnia*, Praeger Publishers, 2001

Broms B., *The definition of Aggression*, vol .154, Recueil des Cours, ADI, 1977-I, p.299-400

Chesterman S., *The Use of Force in UN Peace Operations*, New York University School of Law, 2004

Conrn G., *Hamdan, Lebanon and the Regulation of Hostilities: the Need to Recognize a Hybrid Category of Armed Conflict*, 40 Vanderbilt Journal of Transnational Law, 2007, pp.295-355

Cot J.P., Pellet A.& Forteau M.,(dir.), *La Charte des Nations Unies : commentaire article par article, 3^e ed., Economica*,2005

Danchin G.P.& Fischer H.(eds.), *United Nations Reform and the New Collective Security*, EIUC Studies in Human Rights and Democratisation, Cambridge, 2010

Daniel et al., *Coercive Inducement and the Containment of International Crises*, United States Institute of Peace Process, Washington D.C., 1999

Delissen J.M.A.& Tanja G.J. (eds.), *Humanitarian Law in Armed Conflict. Challenges Ahead*, Martinus Nijhoff Publishers, 1991

De Nooy G., *The Role of European Naval Forces after the Cold War*, Kluwer Law International, 1996

Dinstein Y., *Legislation Under Article 43 of the Hague Regulations: Belligerent Occupation and Peacebuilding*, HPCR, Fall 2004

Dinstein Y., *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, Cambridge University Press, 2004

Dinstein Y., *The International Law of Belligerent Occupation*, Cambridge, 2009

Dinstein Y., *War, Aggression and Self- Defence*, 5th ed., Cambridge, 2011

Doswald – Beck. L., *Human Rights in Times of Conflict and Terrorism*, Oxford, 2011

Elleman B. & Paine S., *Naval Power and Expeditionary Wars, Peripheral Campaigns and New Theaters of Naval Warfare*, 2010

Falk A.R., *Legal Order in a Violent World*, Princeton University Press, 1968

Findlay T., *The Use of Force in UN Peace Operations*, Sipri, Oxford University Press, 2002

Fleck D. (ed.), *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, Oxford University Press, 2nd ed., 2008

Fleck D.(ed.), *The Handbook of the Law of Visiting Forces*, Oxford University Press, 2001

Fournier S., *NATO Military Interventions Abroad: How ROE are adopted and Jurisdictional Rights Negotiated*, available at: <http://www.defensesociale.org/warandpiece/SYLVAIN%20FOURNIER.pdf> (τελευτ. επισκ. 15/09/2013)

Francioni F. & Ronzitti N.(eds.), *War by Contract, Human Rights, Humanitarian Law and and Private Contractors*, Oxford, 2011

Gill T. and Fleck D.(eds.), *The Handbook of the International Law of Military Operations*, Oxford, 2011

Graham D.E., *Operational Law- A concept Comes of Age*, *Army Lawyer* 10, July 1987, p. 9-12

Gray Ch., *International Law and the Use of Force*, 3rd ed., Oxford, 2008

Hamdorf K., *The Concept of a Joint Criminal Enterprise and Domestic Modes of Liability for Parties to a Crime, A Comparison of German and English Law*, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 5, issue 1, 2007, pp. 208-226

Harris P. and Reilly B, (eds.), *Democracy and Deep-Rooted Conflict: Options for Negotiators*. Stockholm, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA), 1998.

Hayashi N. (ed.), *National Military Manuals on the Law of Armed Conflict*, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2nd edition, Oslo, 2010, also available at: http://www.fichl.org/fileadmin/fichl/documents/FICHL_2_Second_Edition_web.pdf, (last visited: 30/08/2013)

HCPR, *Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare*, 2009 <http://www.ihlresearch.org/amw/manual/>, (τελευτ. επισκ. 30/08/2013)

Henderson I., *The Contemporary Law of Targeting*, Martinus Nijhoff Publishers, 2009

International Institute of Humanitarian Law, *Rules of Engagement Handbook*, Sanremo, November 2009, <http://www.usnwc.edu/getattachment/7b0d0f70-bb07-48f2-af0a-7474e92d0bb0/San-Remo-ROE-Handbook> (30/08/2013)

International Institute of Humanitarian Law, *San Remo Manual on International Law applicable to Armed Conflicts at Sea*, Cambridge University Press, 1995

International Institute of Humanitarian Law, *The Manual on the Law of Non – International Armed Conflict – with commentary*, Sanremo 2006, <http://www.iihl.org/iihl/Documents/The%20Manual%20on%20the%20Law%20of%20NIAC.pdf> (30/08/2013)

International Law Association, *Final Report of the Committee on Accountability of International Organisations, Recommended Rules and Practices on Liability/Responsibility of International Organisations (RRPs)*, Section IV (peacekeeping and peace enforcement activities) in: The International Law Association, *Report of the Seventy – First Conference*, held in Berlin, 16-21 August 2004, London:ILA, pp. 164 - 241

International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, Yearbook of the International Law Commission, Vol.II, Part 2, 2001

International Law Commission, *Draft Articles of Responsibility of International Organizations, with commentaries*, Yearbook of the International Law Commission, vol. II, Part Two, 2011

Johnston K., *Transformations of Conflict Status in Libya*, Journal of Conflict and Security Law, Spring 2012, 17 (1): 81-115

Kalshoven F., *The Respective Roles of Custom and Principle in the International Law of Armed Conflict*, Acta Societatis Martensis, 2006, p. 48-68

Kamto M., *L'agression en droit international*, Pedone, 2010

Kolb R. and Hyde R., *An introduction to the International Law of Armed Conflicts*, Hart Publishing, 2008

Kolb R., *Ius Contra Bellum – Le Droit international relatif au maintien de la paix*, Helbing and Lichtenhahn, Bruylant, 2003

Kolb R. et al., *L'application du droit international humanitaire et des droits de l'homme aux organisations internationales : Forces de paix et administrations civiles transitoires*, CUDH, Bruylant, 2005

Langholtz H. (ed.), *International Humanitarian Law and the Law of Armed Conflict*, Peace Operations Training Institute, 2012

Langholtz H. (ed.), *Principles and Guidelines for UN Peacekeeping Operations*, Peace Operations Training Institute, 2010

Larsen K.M., *The Human Rights Treaty Obligations of Peacekeepers*, Cambridge, 2012

- Lazareff S., *Le Statut des Forces de L'O.T.A.N. et son Application en France*, Pedone, Paris 1964
- Lazareff S., *Status of military forces under current international law*, Sijthoff, Leyden, 1971
- Lubell N., *Extraterritorial Use of force Against Non-State Actors*, Oxford Univeristy Press, 2010
- Lund S., *Preventing Violent Conflicts, A Strategy for preventive diplomacy*, United States Institute of Peace Press, 1996
- Marouda M.-D., *Implementation of international humanitarian law in Greece*, EKEKDAAD, 2012
- Mason C., *Status of Forces Agreement (SOFA): What Is It, and How Has It Been Utilized?*, Congressional Research Service, 15 March 2012
- McCoubrey H. and Morris J., *Regional Peacekeeping in the Post-Cold War Era*, Kluwer Law International, 2000
- McLaughlin R., *United Nations Naval Peace Operations in the Territorial Sea*, Martinus Nijhoff Publishers, 2009
- Mendelsohn G., *Lawyers as Negotiators*, Harvard Negotiation Law Review, Vol 1:139, Spring 1996
- Mortopoylos C., *Could ISAF be a PSO?, Theoretical Extensions, Practic Problematic and the Notion of Neutrality*, Journal of Conflict and Security Law, Oxford University Press 2010
- Mortopoulos C., *Kobayashi Maru : Arduous Effort and Scant Incorporation of the Yamashita Standard to the Hellenic Law*, European Journal of Crime Criminal Law and Criminal Justice, Vol. 19, issue 3, 2011, p .199-238
- Moxon –Browne E. (ed.), *A future for peacekeeping?*, Ipswich Book Company, Great Britain, 2001
- Murphy R., *UN Peacekeeping in Lebanon, Somalia and Kosovo, Operational and Legal Issues in Practice*, Cambridge, 2007
- Naert F., *The Application of Human Rights and International Humanitarian Law in Drafting EU Missions' Mandates and Rules of Engagement*, Institute for International Law, Working Paper No 151, Leuven October 2011,
- Nolte G., *European Military Law Systems*, De Gruyter Rect, 2003
- Odello M. and Piotrowicz R.(eds.), *International Military Missions and International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston 2011

Oertel J., *United Nations and NATO*, Paper for the ACUNS 21st Annual Meeting, 2008, available at: http://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Janka_Oertel_Paper_ACUNS_Conference.pdf (τελευτ. επισκ. 27/8/2013).

Perrakis S. and Marouda M.-D. (eds.), *Armed Conflicts & International Humanitarian Law, 150 years after Solferino, Acquis and prospects*, editions Ant.N.Sakkoulas – Bruylant, 2009

Perrakis S., *Le droit international humanitaire et ses relations avec les droits de l'homme, Quelques considérations*, dans : Tavernier P., Henckaerts J.M. (sous la dir.), *Droit international humanitaire coutumier, enjeux et défis contemporains*, collections du CREDHO, no 13, Bruylant, Bruxelles, 2008, p. 115-136

Perrakis S., *Quelques problèmes d'approche entre le droit international et des droit de l'homme et le droit international humanitaire*, Τετράδια Διεθνούς Δικαίου 13, Αντ.Ν.Σάκκουλας, 1985, p.41

Prassé – Hartov M., *NATO Status of Forces Agreement: Background and a Suggestion for the Scope of Application*, Baltic Defence Review, No. 10 Vol.2/2003

Pugh M. (ed.), *The UN, Peace and Force*, Frank Cass Publishers, 2001

Ronzitti N. & Venturini G (eds.), *The Law of Air Warfare, Contemporary Issues*, Eleven International Publishing, 2006

Ryngaert C. and Buchanan H., *Member State Responsibility for the Acts of International Organizations*, Utrecht Law Review, Vol.7, Issue 1, Jan 2011

Sari A., *Book Reviews*, EJIL, 17 (2006), p. 863-879

Sari A., *Decisions on Operational Action and Union Positions: Back to the Future?*, in Herman-Josef Blanke and Stelio Mangiameli (eds), *The European Union after Lisbon: Constitutional Basis, Economic Order and External Action* (Springer, 2011), 533–550

Sari A., *Jurisdiction and International Responsibility in Peace Support Operations: The Behrami and Saramati Cases*, (2008) 8 *Human Rights Law Review* 151–170

Sari A., *Normative Power Europe: Status of Forces Agreements in the Field of European Security and Defence Cooperation*, NATO Legal Gazette (July 2012) Issue 28, 2–12

Sari A., *Status of Forces and Status of Mission Agreements under the ESDP: The EU's Evolving Practice*, (2008) 19 *European Journal of International Law* 67–100

Sari A., *The EU Status of Forces Agreement: Change and Continuity in the Law of Visiting Forces*, (2007) 46 *Military Law and the Law of War Review* 9–254

Sari A., *The European Union Status of Forces Agreement*, Journal of Conflict and Security Law, 2008, pp. 353-391

Sari A., *The NATO SOFA at Sixty: Heading for Retirement or Has Life Just Begun?*, NATO Legal Gazette (April 2012), Issue 27, 2–8

Sari A., *UN Peacekeeping Operations and Article & 7 ARIO: The Missing Link*, International Organizations Law Review, 2012, pp.77-85

Sari A.& Wessel R., *International Responsibility for EU Military Operations: Finding the EU's Place in the Global Accountability Regime*, in Bart van Vooren, Steven Blockmans and Jan Wouters (eds), *The EU's Role in Global Governance: The Legal Dimension* (OUP, 2013), 126–141

Sari A.& Wessel R. (eds.), *Human Rights in EU Crisis Management Operations: A Duty to Respect and to Protect?*, CLEER Working Paper 2012/06

Sarigiannidis M., *Legal Discourses on Peacemaking/Peacekeeping/Peacebuilding: International Law as a New Topos for Human Security*, International Journal Vol. 62, No 3, What Kind of Security? Afghanistan and Beyond (Summer 2007), pp. 519- 537

Saxon D.(ed.), *International Humanitarian Law and the Changing Technology of War*, Martinus Nijhoff Publishers, 2013

Scott C. (ed.), *Torture as Tort, Comparative Perspectives on the Development of Transnational Human Rights Litigation*, Oxford, 2001

Shaw M., *International Law*, 6th ed., Cambridge University Press, 2007

Shmidl E.A., *Peace Operations Between War and Peace*, Frank Cass, 2000

Shmid M., *The War in Afghanistan: A legal Analysis*, U.S. Naval War College, Vol.85, Government Printing Office, 2009

Shmitt M. & Arimatsu L., *Yearbook of International Humanitarian Law*, Vol.14, Springer, 2011

Shraga D., *UN Peacekeeping Operations: Applicability of International Humanitarian Law and Responsibility for Operations-Related Damage*, The American Journal of International Law, Vol.94, No 2, 2000, pp.404-412

Siekmann R., *National Contingents in United Nations Peace-Keeping Forces*, Martinus Nijhoff Publishers, 1991

Simma B. et al., (eds.), *The Charter of the United Nations. A Commentary*, Oxford University Press, New York, 3rd ed., 2013

Sicilianos L.A., *Entre Multilatéralisme et Unilatéralisme : L Autorisation par le conseil de Sécurité de Recourir à la Force*, Martinus Nijhoff Publishers, 2009

- Shmidl E., *Peace Operations Between War and Peace*, Routledge, 2000
- Stahn C., *Jus Post Bellum: Mapping the Discipline(s)*, American University International Law Review, Vol.23 Issue 2, 2007
- Stahn C., *The Law and Practice of International Territorial Administration, Versailles to Iraq and Beyond*, Cambridge University Press, 2008
- Stahn C., “*Jus ad bellum*”, “*jus in bello*”... “*jus post bellum*”? *Rethinking the Conception of the Law of Armed Force*, EJIL, Vol.17 no5, 2007, pp.921-943
- Stahn C & Kleffner J., *Jus Post Bellum, Towards a Law of Transition from Conflict to Peace*, Springer Verlag, 2008
- Thomas A.V.W. and Thomas A.J., *The concept of Aggression in international Law*, Southern Methodist University Press, 1972
- Tomuschat C., *Uniting For Peace*, United Nations Audiovisual Library of International Law, 2008, available at: http://untreaty.un.orgcod/avl/pdf/ha/ufp/ufp_e.pdf (last visited: 26/08/2013)
- University of Essex, School of Law, *UN Peacekeeping and the Model Status of Forces Agreement*, Background Paper Prepared for the Experts’ Workshop, 26 August 2010, London, UK, Hosted by the New Zealand High Commission, http://www.essex.ac.uk/plrp/documents/model_sofa_peliminay_report_august_2010.pdf, (τελευτ. επισκ.05/09/13)
- Varga A.F., *Rules of Engagement vis- á – vis International Humanitarian Law*, AARMS, Vol.11, No.1 (2012), 1-11
- Voigt Ch., *The Role of General Principles in International Law and their Relationship to Treaty Law*, RETFÆRD ÅRGANG 31 2008 NR. 2/121
- Wilmshurst E., *International Law and the Classification of Conflicts*, Oxford, 2012
- Wilson J.A., *UN Peacekeeping: The Establishment of Electoral Processes-Success or Blunder*, Eastern Kentucky University, April 2012
- Zwaneburg M., *Accountability of Peace Support Operations*, Martinus Nijhoff, Leiden/Boston, 2005

Πράξεις Διεθνών Οργανισμών

➤ ΟΗΕ

Συμβούλιο Ασφαλείας

S RES 82,83,84,85 (1950), *Complaint of aggression upon the Republic of Korea*

S RES 143 (1960), 161&169 (1961), *The Congo Question*

S RES 660, 661,662, 664, 665, 666, 667, 669, 670, 674, 677, 678 (1990), 686, 687, 689, 692, 700, 706 (1991), *The situation between Iraq and Kuweit*

S RES 743 (1992), *Socialist Federal Republic of Yugoslavia*

S RES 757, 758 (1992), *Bosnia and Erzegovina*

S RES 762, 769, 780 (1992), *Former Yugoslavia*

S RES 794 (1992), *Somalia*

S RES 795 (1992), *FYROM*

S RES 814,837 (1993), *Somalia*

S RES 827 (1993), *ICTY*

S RES 897 (1994), *on continuation of the UN Operation in Somalia II and the process of national reconciliation, reconstruction and political settlement in Somalia*

S RES 923 (1994), *on renewal of the mandate of the UN Operation in Somalia II and process of national reconciliation in Somalia*

S RES 946, 953 (1994), *on extension of the mandate of the UN Operation in Somalia II*

S RES 947 (1994), *Croatia*

S RES 954 (1994), *on extension of the mandate of the UN Operation in Somalia II for a final period until 31 Mar. 1994 and secure withdrawal of personnel and assets from Somalia*

S RES 955 (1994), *ICTR*

S RES 982 (1995), *UN Protection Force in Bosnia and Herzegovina and its operations in Croatia*

S RES 998 (1995), *UN Protection Force*

S RES 1031 (1995), *on implementation of the Peace Agreement for Bosnia and Herzegovina and transfer of authority from the UN Protection Force to the multinational Implementation Force (IFOR)*

S RES 1088 (1996), *on implementation of the Peace Agreement for Bosnia and Herzegovina and transfer of authority from the UN Protection Force to the multinational Implementation Force (IFOR)*

S RES 1244 (1999), *on the situation relating [to] Kosovo*

S RES 1264 (1999), *on the situation in East Timor*

S RES 1318 (2000), *on ensuring an effective role for the Security Council in the maintenance of international peace and security, particularly in Africa*

S RES 1325 (2000), *on Women and peace and security*

S RES 1327 (2000), *on the implementation of the report of the Panel on United Nations Peace Operations (S/2000/809)*

S RES 1386 (2001), *on the situation in Afghanistan*

S RES 1511 (2003), *The situation between Iraq and Kuwait*

S RES 1575 (2004), *The situation in Bosnia – Erzegovina*

S RES 1612 (2005), *on Children and armed conflict*

S RES 1545 & 1546 (2005), *Post-conflict peacebuilding*

S RES 1674 (2006), *on Protection of civilians in armed conflict*

S RES 1769 (2007), *Reports of the Secretary General in Sudan*

Γενική Συνέλευση

A/217(III)/1948, *International Bill of Human Rights* (A Universal Declaration of Human Rights), 10 December 1948

A/377(V)/1950, *Uniting for Peace*, 3 November 1950

A/2105 (XX), *Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, 20 December 1965

A/2625(XXV), *Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nation*, 24 October 1970

A/3314 (XXIX)/1974, *Definition of Aggression*, 14 December 1974.

A 34/169, *UN Code of Conduct for Law Enforcement Officials*, 17 December 1979

A/RES/60/1 (24 October 2005), *Outcome Document of the World Summit*

Άλλες Πράξεις

Panel on United Nations Peacekeeping

A/55/305 - S/2000/809 (21 August 2000), *Report of the Panel on United Nations Peacekeeping (The Brahimi Report)*

Secretary General

A/3943 (9 October 1958), *Summary study of the experience derived from the establishment and operation of the force, Report of the Secretary General*

A/45/594 (9 October 1990), *Model Status – of - Forces Agreement for Peacekeeping Operations*

A/46/185 (23 May 1991), *Model Agreement between the United Nations and Member States Contributing Personnel and Equipment to United Nations Peacekeeping Operations*

A/47277-S/24111, (17 June 1992), *An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping*

A/50/60- S/1995/1, (25 January 1995), *Supplement to an Agenda for Peace: Position Paper of the Secretary – General on the occasion of the fiftieth anniversary of the United Nations*

S/1995/231, (28 March 1995), *Report of the Secretary-General on the situation in Somalia submitted in pursuance of paragraph 13 of Security Council Resolution 954 (1994)*

ST/SGB/1999/13, (6 August 1999), *The Secretary- General's Bulletin on the Observance by United Nations Forces of International Humanitarian Law*

A/54/549 (15 November 1999), *Report of the Secretary-General pursuant to General Assembly resolution 53/35: The fall of Srebrenica*

S/2000/1081, (20 October 2000), *Report of the Secretary-General on the implementation of the report of the Panel on United Nations peace operations*

UN-DOC A/59/2005 (21 March 2005), *In larger freedom: towards development, security and human rights for all, Report of the Secretary General*

S/2006/318, (24 May 2006), *Quarterly Report to the Security Council on the operations of the International Security Assistance Force*

A/63/677, (12 January 2009), *Implementing the Responsibility to Protect, Report of the Secretary General*

New York, (9 April 2013), *Statement attributable to the Spokesperson for the Secretary-General on the killing of UNMISS peacekeepers in South Sudan*

Presidential Statement

S/PRST/2013/12 (06 August 2013), *Cooperation between the United Nations and regional and subregional organizations in maintaining international peace and security*

Miscellaneous

Agreement between the United Nations and Sierra Leone Concerning the Status of the United Nations Mission in Sierra Leone, United Nations Treaty Series, Vol.2118, 04 August 2000

Agreement between Ethiopia and the United Nations Concerning the Status of the United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea, United Nations Treaty Series, Vol.2141, 23 March 2001

Agreement between the United Nations and the Government of Sudan Concerning the Status of the United Nations Mission in Sudan, 28 December 2005

Commission of experts established pursuant to Security Council Resolution 780 (1992), *Interim Report*, S/1993/25274, 9 Feb 1993

Commission of experts established pursuant to Security Council Resolution 780 (1992), *Interim Report*, S/1993/26545, 5 Oct 1993

Commission of experts established pursuant to Security Council Resolution 780 (1992), *Final Report*, S/1994/674, 27 May 1994, available at: <http://www.his.com/~twarrick/commxyu1.htm> (τελευτ. επίσκ. 08/09/2013)

Department of Political Affairs – Security Council Affairs Division, *Repertoire of the Practice of the Security Council*, 16th Supplement, Part VIII: Regional Arrangements, Advance Version, 2008-2009

DPA-SCAD, *Repertoire, Chapter XII: Consideration of the Provisions of Other Articles of the Charter* (1989-1992), στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.un.org/en/sc/repertoire/89-92/89-92_12.pdf#page=49 (τελ. επ. 30/8/2013)

DPKO, *Handbook on United Nations Multidimensional Peacekeeping Operations*, 2003

DPKO – DFS, United Nations Peacekeeping Operations, *Principles and Guidelines (Capstone Doctrine)*, 2008

Report of the International Commission of Inquiry to investigate all alleged violations of international human rights law in the Libyan Arab Jamahiriya, A/HRC/17/44.1, June 2011

Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/62/35, New York, 2007

➤ **AU**

Status of Mission Agreement (SOMA) on the Establishment and Management of the Ceasefire Commission in the Darfur Area of Sudan (2004)

➤ **EU**

Draft Model Agreement on the status of the European Union Civilian Crisis Management Mission in a Host State, (SOMA), 17141/08 (15 December 2008)

Draft Model Agreement on the status of the European Union- led forces between the European Union and a Host State, 11894 (2007) and Corr.1 (5 September 2007)

Updated European Union Guidelines on promoting compliance with international humanitarian law (IHL), 2009/C 303/06, Council

➤ **NATO**

Allied Joint Doctrine, AJP-01 (D), December 2010, NATO Unclassified

Allied Joint Doctrine for Civil-Military Cooperation, AJP -3.4.9 (A), 18 Feb 2013

Allied Joint Doctrine for Non –Article 5 Crisis Response Operations, AJP-3.4 (A), NATO PfP Unclassified (Ratification Draft 1)

Allied Joint Doctrine for Peace Support Operations, AJP-3.4.1, NATO/PfP Unclassified, July 2001

COMISAF's Tactical Directive, 30 November 201, available at: [http://www.isaf.nato.int/images/docs/20111105%20nuc%20tactical%20directive%20revision%204%20\(releaseable%20version\)%20r.pdf](http://www.isaf.nato.int/images/docs/20111105%20nuc%20tactical%20directive%20revision%204%20(releaseable%20version)%20r.pdf) (τελευτ. επισκ. 15/09/2013)

Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, *Cyber Attacks Against Georgia: Legal Lessons Identified*, NATO Unclassified Version 1.0, November 2008

Dayton Peace Accords, Appendix B to Annex 1-A, *Agreement Between the Republic of Bosnia and Herzegovina and the North Atlantic Treaty Organisation (NATO) Concerning the Status of NATO and its Personnel and Agreement Between the Republic of Croatia and the North Atlantic Treaty Organisation (NATO) Concerning the Status of NATO and its Personnel*

Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Center, *Standing Operating Procedures for the Euro – Atlantic Response Unit (EADRU)*, <http://www.nato.int/eadrcc/sop/sop.htm> (τελευτ. επισκ. 15/09/13)

MC 362/1, *NATO Rules of Engagement*, 30 June 2003, “NATO Unclassified, Releasable to PfP/EU/SFOR/KFOR/ISAF/Australia”

Military Technical Agreement between the International Security Force ("KFOR") and the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia, 9 June 1991

Military Technical Agreement between the International Security Assistance Force and the Interim Administration of Afghanistan

NAC S(99)-65, *Alliance's Strategic Concept* (24 April 1999)

NAC, *Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization*, 19-20 November 2010

NATO, *Comprehensive Approach Roundtable*, Washington, Final Proceedings Report, 18 June 2009

NATO *Legal Deskbook*, 2nd ed., 2010

NSA, AAP-06 (2013), *NATO Glossary of Terms and Definitions*

Supreme Headquarters Allied Powers Europe, *SACEUR OPLAN 10302 Revise 1 for ISAF in Afghanistan*, Unclassified Version, Belgium, 2005

➤ CSCE/OSCE

Conference on Security and Co-operation in Europe, *Final Act*, Helsinki, 1 August 1975

Conference of the Moscow Meeting, *Document on the Human Dimension of the CSCE*, 1991

CSCE, *Budapest Document, Towards a Genuine Partnership in a New Era*, 5-6 December 1994

Information Exchange on the Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security, Greece, FSC.EMI/47/13, 10 April 2013

Ministerial Council, *Decision on OSCE Action for Peace, Democracy and Stability in Bosnia and Herzegovina*, MC (5).DEC/1

Ministerial Council, Decision, No.4/07, *OSCE Engagement with Afghanistan*, 30/11/2007

Representatives of the participating states of the Conference on Security and Cooperation in Europe, *Concluding Document of the Madrid Meeting 1980, held on the basis of the Provisions of the Final Act relating to the Follow Up to the Conference*, Madrid 1983

Secretariat, Conflict Prevention Center, *Survey of OSCE Field Operations*, 2012

Διεθνείς Διασκέψεις

Final Act of the International Peace Conference, The Hague, 29 July 1899:

Final Act of the Second International Peace Conference, The Hague, 18 October 1907

Νομολογία

International Court of Justice

Applicability of Article VI, Section 22 of the Convention on the Privileges and Immunities of the UN, Advisory Opinion of 15 December 1989, ICJ Reports 1989, p.177

Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, ICJ, Reports 2005, p.168

Certain Expenses of the United Nations (Article 17, paragraph 2 of the Charter), Advisory Opinion of 20 July 1962: I.C.J. Reports 1962, p.151

Jurisdictional Immunities of the State, Germany V. Italy (Greece Intervening), ICJ, 03/02/2012

Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion of 9 July 2004

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996

Legality of Use of Force (Yugoslavia v. United States of America), Request for the indication of provisional measures, order, 2 June, 1999

Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p.14

Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion: I.C.J., Reports 1949, p.174

Permanent Court of Justice

Case Concerning the Factory at Chorzów (Claim for Indemnity) (Merits) (Germany V. Poland) (A/17, 1928), 1 WCR 646,664

European Court of Human Rights

ECHR (Grand Chamber), Al-Jedda v. the United Kingdom, (Application no.2702/08-Judgment), 07 July 2011

ECHR (Grand Chamber), *Al – Skeini et al. v. the United Kingdom*, (Application no. 55721/07), 07 July 2011

ECHR (Grand Chamber), *Bankovic et al. v. Belgium et al.* (Application no.52207/99-Admissibility), 12 December 2001

ECHR (Grand Chamber), *Behrami & Behrami v. France* (Application no.78166/01) and *Saramati v. France/Germany Norway* (Application no.78166/01-Admissibility), 02 May 2007

ECHR, (Grand Chamber), *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Sirketi v. Ireland* (Merits), Judgment of 30 June 2005

ECHR, (Grand Chamber), *Cyprus v. Turkey*, (Application No. 25781/94), 10 May 2001

ECHR (Second Section), *Issa et al. v. Turkey*, (Application no. 31821/96-Judgment), 16 November 2004

ECHR (Chamber), *Loizidou v. Turkey* (Application no. 15318/89 - Preliminary Objections), 23 March 1995

ECHR (Grand Chamber), *Loizidou v. Turkey* (Judgment), 28 November 1996

ECHR (Grand Chamber), *M.S.S. v. Belgium & Greece* (Judgment), 21 January 2011

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY)

Prosecutor v. Tadic, *Decision on the Defence motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction*, IT-94-1-AR 72 (2 October 1995)

Prosecutor v. Tadic, *Judgment of the ICTY Appeals Chamber in the Tadic Case*, IT-94-1-A, Judgment, 15 July 1999

Prosecutor v. Kunarac et al., Appeal Judgement, IT-96-23-1 (12 June 2002)

Prosecutor v. Kordic and Cerkez, Appeal Judgment, T-9J-14/2 (17 December 2004)

Prosecutor v. Haradinaj et al., Appeal Judgment, IT-04-84-T (3 April 2008)

Νομολογία Εθνικών Δικαστηρίων

Ολλανδία

District Court the Hague, *Mothers of Srebrenica vs. The Netherlands and the UN case*, Judgment in the Incidental Proceedings, N. 295247/HA ZA 07-2973, 10 July 2008

Court of Appeal the Hague, *Mothers of Srebrenica vs. The Netherlands and the UN case*, N. 200.022.151/01, March 30, 2010

Supreme Court, *Mothers of Srebrenica vs. The Netherlands and the UN case*, First Division 10/04437 EV/AS, 13 April 2012

Διαιτησία

Arbitration, The Naulilaa Case (Portugal v. Germany) (1928) 2 UNRIAA 1011, 1031

Στρατιωτικά εγχειρίδια και λοιπές εκδόσεις (κατευθυντήριες γραμμές, δόγματα, ενημερωτικά δελτία κτλ.)

Ελλάδα

Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας/Τμήμα Ενημέρωσης Τύπου, *Επιχειρησιακό Έργο των Ενόπλων Δυνάμεων*, Σεπτέμβριος 2010

Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Δόγματος, *Δόγμα Διοικητικής Μέριμνας του Στρατού Ξηράς*, ΣΚ 31-15

Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Δόγματος, *Δόγμα Πολυεθνικών Επιχειρήσεων Στρατού Ξηράς*, Δ- 3. 02, Φ.000/12/466349/Σ.239/ΓΕΣ/ΔΙΔΟ/1/08 Ιουλ 10

Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Δόγματος, *Έκδοση Δογμάτων Στρατού Ξηράς*, Πάγια Διαταγή (ΠαΔ) 0-34/2004, Φ. 310/22/755196/Σ.136/11 Ιουν 2004/ΓΕΣ/ΔΙΔΟ

Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Δόγματος, *Στρατιωτικό Δόγμα του Στρατού Ξηράς*, ΤΥΕΣ, Μάιος 2002

Γενικό Επιτελείο Στρατού/Δνση Οργανώσεως/3β, ΣΚ 20-1, *Γενικός Κανονισμός Υπηρεσίας στο Στρατό* (κύρωση με ΠΔ 130/1984)

Γενικό Επιτελείο Στρατού/Δνση Οργανώσεως/3β, ΣΚ 20-2, *Κανονισμός Εσωτερικής Υπηρεσίας Στρατευμάτων*, (κύρωση με Φ.073.114/3/244609/Σ.150/10 Μαΐου 1980, απόφ. ΥΦΕΘΑ)

Γενικό Επιτελείο Στρατού/Δνση Σχεδίων – Ασκήσεων, ΣΚ 30-1, *Εγχειρίδιο Εκστρατείας, Η Σχεδίαση στο Στρατό Ξηράς*, Αθήνα – Φεβρουάριος 2012

Ηνωμένο Βασίλειο

UK Ministry of Defence, *The Manual of the Law of Armed Conflict*, Oxford University Press, 2004

ΗΠΑ

Headquarters, Department of the Army, FM 27-10, *The Law of Land Warfare*, Washington DC, 18 July 1956

Headquarters, Department of the Army, FM 1-04, *Legal Support to the Operational Army*, Washington DC, 18 March 2013

The Judge Advocate General's Legal Center and School, International and Operational Law Department, US Army, *Law of Armed Conflict*, Charlottesville, Virginia, 2012

The Judge Advocate General's Legal Center and School, International and Operational Law Department, US Army, *Operational Law Handbook*, Charlottesville, Virginia, 2013

The Judge Advocate General's Legal Center and School, US Army, Center for Law and Military Operations (CLAMO), *Domestic Operational Law Handbook for Judge Advocates*, Charlottesville, Virginia, 2011

ΚΑΝΑΔΑΣ

Canadian Forces Publication B-GJ-005-300/FP-000, *Canadian Forces Operations*, 15 August 2005

ICRC

Henckaerts J.M., *Μελέτη για το Εθιμικό Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο: Μια συνεισφορά στην κατανόηση και τον σεβασμό των κανόνων Δικαίου των Ενόπλων Συρράξεων*, (Μτφρ. ΕΚΕΚΔΑΑΔ), ICRC, 2007

Henckaerts J.M. & Doswald - Beck L. (eds.), *Customary International Humanitarian Law*, Cambridge, ICRC, (Vol.1: Rules 2005, Vol.II: Practice: 2009)

ICRC-Advisory Service on International Humanitarian Law, *Legal Advisers in armed forces*, 2003

ICRC-*Basic Rules of the Geneva Conventions and their Additional Protocols*, Geneva, 1983

ICRC – *Violence and the Use of Force*, July 2011

Mulinen F., *Handbook on the Law of War for Armed Conflicts*, ICRC, Geneva, 1987

Pictet J.(ed.), *Commentary I: Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field*, ICRC, Geneva, 1952

Pictet J. (ed.), *Commentary II: Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea*, ICRC, Geneva, 1960

Pictet J. (ed.), *Commentary III: Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War*, ICRC, Geneva, 1958

Pictet J. (ed.), *Commentary IV: Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, ICRC, Geneva, 1960

Sandoz Y. et al.(eds.), *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, ICRC, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987

Institut de Droit International

Present Problems of the Use of Armed Force in International Law, 10A Resolution en 27 October 2007, Rapporteur: M.Emmanuel Roucounas

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

<http://www.aurelsari.co.uk/library/terry-d-gill-and-dieter-fleck/the-handbook-of-the-international-law-of-military-operations/#sthash.dPWS02rW.dpuf>, Βιβλιοκρισία από τον Sari A. του έργου Fleck D. & Gill T. (eds.), *The handbook of the international law of military operations*, Oxford, 2011 (τελευτ. επισκ. 15/09/2013)

<http://www.ejiltalk.org/european-court-decides-al-skeini-and-al-jedda/#more-3543>, Milanovic M., *European Court Decides Al – Skeini and Al Jedda*, 7 July 2011, (τελευτ. επισκ. 31/8/13)

<http://www.goarmy.com/jag.html>, Επίσημος Ιστότοπος για ενημέρωση σχετικά με την κατάταξη στο Judge Advocate General Corps των ΗΠΑ (τελευτ. επισκ. 31/8/13)

www.aco.nato.int , Επίσημος Ιστότοπος της Συμμαχικής Διοίκησης Επιχειρήσεων του NATO (ACO)

www.army.gr , Επίσημος Ιστότοπος του ΓΕΣ (τελ. επισκ. 15/9/2013)

www.europa.eu: επίσημος Ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (τελευτ. επισκ. 15/9/2013)

www.geetha.mil.gr, επίσημος Ιστότοπος του ΓΕΕΘΑ (τελ. επισκ. 15/9/2013)

www.haf.gr , επίσημος Ιστότοπος του ΓΕΑ (τελευτ. επισκ. 15/09/2013)

www.hellenicnavy.gr , επίσημος Ιστότοπος του ΓΕΝ (τελευτ. επισκ. 15/09/2013)

www.icrc.org , Επίσημος Ιστότοπος της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού, (τελευτ. επισκ. 31/8/13)

www.isaf.nato.int, Επίσημος Ιστότοπος που αφορά την επιχείρηση ISAF του NATO

www.un.org , Επίσημος Ιστότοπος του ΟΗΕ, (τελευτ. επισκ. 31/8/13)

[http://www.unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/3CE7CFC0AA4A7548C12571C00039CB0C?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/3CE7CFC0AA4A7548C12571C00039CB0C?OpenDocument), UNOG, The United Nations Office in Geneva (τελευτ. επισκ. 15/09/2013)

<http://www1.umn.edu/humanrts/research/ratification-greece.html>, *Ratification of International Human Rights Treaties – Greece*, University of Minnesota, Human Rights Library, (τελευτ. επισκ. 15/9/2013),

<http://www.ejiltalk.org/french-military-intervention-in-mali-its-legal-but-why-part-i/#more-7483> and <http://www.ejiltalk.org/french-military-intervention-in-mali-its-legal-but-why-part-2-consent-and-unscc-authorisation/> Christakis Th. & Bannelier K., *French Military Intervention in Mali: It's Legal but... Why?* Parts I&II, January 2013 (τελευτ. επισκ. 15/09/2013)